

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I APRILIE 1936

NR. 4.

Pr. VASILE RADU și GALA

GALACION	Cântarea Debovei	3
CAMIL BALTAZAR	Versuri	8
ION AGÂRBICEANU	Zi de vară	13
V. DEMETRIUS	Înainte	35
APOSTOL FULGA	Neînțelegere	37
ȘTEFAN DIMA	Ion Botezătorul	64
AL. ROSETTI	Note din Grecia	65
TUDOR VIANU	Filosofia ca poezie	71
Dr. I. NEMOIANU	Aspecte din depopularea Banatului	81
Z. PÂCLIȘANU	Legea maghiară pentru egala îndreptățire a naționalităților (1868)	113
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu	127
N. P. SMOCHINĂ	Din cultura națională în Republica Moldovenească a Sovietelor	145
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte epice contemporane	165

C R O N I C I

METODĂ ȘI POEZIE de *Vladimir Streinu* (179); DESPRE SAMUEL BUTLER de *Mircea Eliade* (181); NOTĂ LA UN COMENTAR DESPRE MONTAIGNE de *Mihail Sebastian* (190); HENRY DE MONTHERLANT — SAU ULTIMA FEERIE de *Pericle Martinescu* (197); FORMA de *K. H. Zambaccian* (209); GÂNDIREA MUZICALĂ A LUI SABIN DRĂGOI de *Octavian Beu* (212); CRONICA MUZICALĂ de *Radu Georgescu* (216); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (221); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Alexandru Vianu* (225); O ANIVERSARE MERITATĂ de *Ioan Budu* (229).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1. I — 1. V. 1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:
B U C U R E Ș T I I I I

39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 4, APRILIE 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

CÂNTAREA DEBOREI

Este o înfățișare care îți oprește luarea aminte să vezi — când cercetezi Țara Sfântă — câte un maslin sau câte un roșcov, cu rădăcinile înfipte de-a-dreptul într'un bloc de piatră... La fel arată cele câteva cântări din cărțile istorice ale Vechiului Testament, care ies, surprinzătoare, din zidul sur istoric, despiciând stratul croniciei bătrâne și ridicând în sus un frunzar de stanțe, proaspete de-apururi.

Cântarea Deboarei pe care o publicăm astăzi — din drumul nostru anevoios și dârz spre țelul integralei traduceri a Bibliei ebraice — este acest lucru viu, plin de cadență și de subtilă circulație lăuntrică pe care îl numim poezie și pe care îl iubim și-l cercetăm în ceasurile noastre cele mai nobile.

Cântarea aceasta, ca și celelalte din cărțile istorice ale Vechiului Testament, recheamă pentru cunoscători, un noian de probleme, aduse la lumina zilei, dela o vreme încoace, de critica biblică științifică.

Noi, cei ce ne încumetăm să traducem în limba românească — întâia oară în biserica ortodoxă română — Biblia ebraică, suntem nevoiți să ținem seama și de puținii cunoscători ai problemelor biblice științifice, dar, și mai mult, de întrebările și de mirarea celor foarte numeroși, care sunt streini de labirintul acestor probleme.

Cei ce cunosc limba ebraică — și ebraiștii dintre ei — vor găsi, citind traducerea noastră, nuanțe diferențiale și poate și unele noutăți. Dar — sunt prea obișnuiți cu discuțiile, cu critica textelor și cu diversitatea soluțiilor științifice!..

Celor nefamiliară cu critica textelor vechi, în general, și poate devotați textului Sfintei Scripturi, așa cum îl au în vreo Biblie

favorită (franceză, germană sau engleză), suntem datori să le amintim un mare adevăr, câștigat de progresul învățaturii teologice biblice:

Sfânta Scriptură e miraculoasă pentru numeroase motive, dar în deosebi e miraculoasă pentru calea milenară pe care a făcut-o, peste mesele și pupitrele a mii de copiiști — înainte de descoperirea tiparului — fără să fi pierdut, sau să fi primejduit nimic din comoara ei de revelație.

Litera Sfintei Scripturi a suferit și s'a învăluit câteodată. Dovadă: munca uriașă de restabilire și de clarificare pe care o face azi critica biblică pioasă cu veșmântul biblic, adică cu înfățișarea scriptică a Bibliiei.

Astăzi este un adevăr recunoscut că în scurgerea veacurilor, acest veșmânt exterior a suferit unele neajunsuri și avarii. Dar sub această îmbrăcămintă, care s'a resimțit uneori de slăbiciunea, de oboseala sau de neînțelegerea atâtor generații de copiiști, a rămas intact, miraculos și viu. Dublul Testament dăruit omenirii.

Cântarea care urmează, ca orice pagină din Sfânta Scriptură, este o dovadă imediată în sprijinul acestei realități.

Cântarea Deborei este, pentru cei ce cred în Revelațiunea Divină, cu toate împrejurările și cu toate condițiile ei istorice, într'adevăr impunătoare, prin puterea ei nici astăzi perimată și prin clocotitorul ei mister.

(JUDECĂTORI, CAP. V)

1. *In vremea aceea, Debora și Barac, fiul lui Abinoam, au cântat și au rostit:*
2. « Fiindcă războinicii din Israel și-au lăsat părul să fluture și poporul merge de bună voie la război:
• Binecuvântați pe Domnul !
3. Ascultați, voi regi, și luați aminte, voevozi,
căci eu cânta-voi Domnului cântare;
Domnului Dumnezeului lui Israel psalmodia-voi.
4. O Doamne, când ieșeau tu din Seir,
din ținutul Edomului când tu porneau,
pământul se cutremura și cerurile se zguduiau,
și nouri se topeau deodată în ploaie !

5. Munții se clătinau în fața Domnului —
însuși Sinai! — în fața Domnului Dumnezeuului lui Israel.
6. În vremea lui Samgar, feciorul lui Anat,
în zilele Jaielui, caravane nu se mai vedeau.
Și cei ce aveau drumuri de făcut, umblau pe cărări întortochiate.
7. Satele erau pustii în Israel, erau pustii de tot,
până când ridicatu-te-ai tu, Debora,
ridicatu-te-ai tu, mamă în Israel.
8. Fiindcă își aleg zei străini,
atunci și războiul e la porți. —
Dar de abia de mai vedeai un scut, o lance,
la cele patruzeci de mii de suflete din Israel!
9. Inima mea se îndreaptă către cârmuitorii lui Israel,
cei porniți cu voie bună din popor:
Binecuvântați pe Domnul!
10. Voi cei ce călăriți pe măgărițe murge,
voi cei ce odihniți pe covoare,
voi cei ce cutreerați cărările: spuneți marea întâmplare!
11. Ascultați fecioarele voioase, la fântâni,
povestind acolo izbânzile Domnului,
izbânzile Lui, pentru plaiul lui Israel —
Atunci când poporul Domnului se pogorî la porți.
12. Deșteaptă-te! Deșteaptă-te, Debora!
deșteaptă-te! deșteaptă-te și izbucnește în cântec!
Sus, Barac! târăște în robie pe cei ce te-au robit,
fecior al lui Abinoam!
13. Atunci ieșiră la porți boierii,
și poporul Domnului năvăli pentru El, deavalma cu vitejii.
14. Din Efraim, fruntașii purces-au către vale.
În urma ta, Veniamin venea cu a tale gloate;
veneau de vale și cârmuitorii din Makir,
și din Zavulon căpitanii de oști
15. Și principii din Isachar au fost alături cu Debora,
și Neftali fu credincios către Barac,
și pe urmele lui se năpusti de vale.

- Dar printre cetele lui Rubin, sunt grele cumpene sufletești !
16. Pentru ce ai rămas tu între țarcuri ?
 Ca să asculți cum fluera cavalul ciobănesc ?
 Nu, ci fiindcă între cetele lui Rubin sunt grele cumpene
 sufletești.
17. Galaad stă la el acasă, dincolo de Iordan.
 Și Dan — de când s'a înstrăinat el, pe corăbii ?
 Așer s'a sălășluit la țărmul mării
 și stă tihnit lângă limanuri.
18. Zavulon e seminția care sfidează moartea
 și Neftali la fel — pe înaltele podișuri ale țării.
19. Și regii au venit și s'au încins la luptă;
 încinsu-s'au la luptă regii canaaniti,
 la Taanac, la apele Meghidonului.
 Dar pradă de argint: nici pomeneală !
20. De sus din cer se războiră stelele;
 din cereștile lor cărări, luptară cu Sisera.
21. Puhoiul Kișonului i-a măturat de vale,
 puhoiul războaielor străvechi ! puhoiul Kișonului !
 Binecuvântează, suflă al meu, puterea Domnului !
22. Cum loveau pământul în rapot copitele cailor,
 când fugeau, fugă nebună, călăreții !
23. Blestemați Merozul ! — zice îngerul Domnului —
 Blestemați amar pe cei ce-l locuesc,
 căci n'au sărit într'ajutorul Domnului,
 într'ajutorul Domnului și al vitejilor săi.
24. Dar binecuvântată să fie între femei Jaela,
 soția lui Heber Keneul,
 între femeile care au sălaș în corturi, binecuvântată fie ea !
25. Apă cerea Sisera și lapte i-a dat ea.
 Intr'o mândră năstrapă i-a adus lapte proaspăt.
26. Cu mâna stângă a apucat țarușul,
 și cu dreapta ciocanul de dulgher
 și a izbit pe Sisera cu ciocanul și țeasta i-a zdrobit;
 i-a sfărâmat tâmpla și a străpuns-o.

27. Și s'a frânt la picioarele ei Sisera și a căzut și s'a lungit.
La picioarele ei s'a frânt, s'a năruit!
Unde s'a frânt, s'a prăbușit trăsnit.
28. La fereastră, mama lui Sisera se apleacă și se uită,
și suspină printre gratii:
« Pentru ce carul său de luptă întârzie să vină?
Și de ce tropotul cailor lui este zăbavnic? »
29. Cea mai înțeleaptă între domnițe îi răspunde;
și ea însăși își dă răspunsul ei:
30. « Desigur că au dat de pradă și acum o împart:
o fată, două fete, de războinic;
pradă de țesături vopsite lui Sisera;
pradă de veșminte în fel de fel de fețe;
un șal și două, cu flori pe ele — pe umerii reginei... »
31. Așa să piară toți vrăjmașii tăi o, Doamne!
Iar cei ce te iubesc pe tine: ca soarele să fie,
când se ridică întru puterea lui.
32. *Și după acestea, țara a fost în tihnă timp de patruzeci de ani.*

Pr. VASILE RADU și GALA GALACTION

ȚĂRM ÎNALT

Cu fiecare zi care 'n neantul ei dispare,
tot mai temeinic sapi în țărna mea
grâna, spuma ființei tale de răcoare,
prietenă și draga mea.

În cerul care ne nimbează
se adaugă 'n fiecare zi o treaptă
spre fruntea-ți ce mă luminează
mai presus de trupul tău și 'naltă.

Și orice atingere ne ține 'n scut
și ne apropie mai mult în suflet
cu cât mai mult adâncul-tău sărut
pe buze îmi aduce caldul tău răsuflăt.

Și 'n orice gest de floare tandră
culcată peste lutul meu,
mi-anini cu gest de copilandră
aripe străvezii de zeu.

Meniți acestei 'nalte soarte
de a ne cuprinde 'n cercuri tot mai pure,
cu cât ne-apropie ardoarea de pădure
a dragostei profunde ca o moarte,

Ne-atingem ca uşoare vârfuri de copaci
de soare şi lumină tremurate
Şi degetele mele tu le 'mbraci
cu degetar de strofe 'naurate
prin orice gest cu care îţi desfaci
raipurile 'n fiinţa ta 'ncuiate.

Când voi muri, căci viaţa se prelinge
în dulcele acestui vin de-amurg
în care zilele ca un destin se scurg
ca un frumos şi ultim sânge,

Când voi muri şi lutul meu amar
se va 'nfrăţi cu ţărna ce dospeşte
şi viermi şi nenufar, —
din mine atunce mai frumos vei creşte.

Din boarea purei tale guri,
din fiinţa ca o rouă risipită în mine,
ca nişte harnice albine,
carnea mea va umple albi faguri.

Şi fără moarte ea va dăinui,
nemuritoare printr'o curăţie
pe care o vei încolţi
în lutu-mi dăruit cu veşnicie

Prisos al sfintei întreţeseri
în care îngeri noi ne-am întrupat,
dragostea-ţi mă va prefăce 'n şesuri
de iarbă sau în caliciu 'n vânt prefirat.

Şi-astfel voi dăinui în vreme,
gânganie, plantă, ciob de glastră,
sau licăr de stea şi stemă
ce-ţi va bate singuratică în fereastră.

P R E Z E N Ț Ă

I

Cu cât crește anul și 'n aură
vechea noastră dragoste 'nroură,
cu cât mai aproape de mine viețuind
te simt, — nestemată, — inima-mi sfâșiind,
mai albastru ovalul obrazului tău adie
peste viața mea străluminata-i veșnicie.

Jocul de cioburi zilnice și-apropieri,
de incandescente atingeri și mângâieri,
nu mi te îndepărtează în spirit, și 'n trup
sporești mielea ta de suflet ca într'un stup.

Cu cât mai aproape de mine, mai pură,
nici una din domesticile îndeletniciri nu mi te 'nstreinează
— în amestecul lor de efemeră zgură —
din lumina ta plină și 'naltă de-amiază.

Cu ziua ce trece, din zi tot mai dragă,
adaug în fiecare zi o smaragdă
tezaurului cast de frăție devotă.

În alveola acestor cuvinte,
își varsă inima prisosu-i fierbinte
și 'n ceara ei translucidă
încremenești ca 'ntr'o crisalidă
în ce ai mai bun și mai pur,
ca într'un chihlimbar de-azur.

II

Cu cât crește anul și timpul ne poartă,
făptura ta, mai limpede navă
sue în zborul ei o slavă
de cer 'naripat de soare și moarte.

Mai ieri zăvoriți între neguri și peșteri
ne 'mpiedecam, gângavi, în propria-ne lumină,
jucăuși între vorbe, nevolnici la 'ntreceri,
înfricoșați de ascunsa din noi jivină.

Dacă te sărutam pe furiș, te fereai în răstimp,
ascunzându-ți gura, dar mai târziu
dragostea noastră, dincolo de trup și de timp
ne-alătură buzele în caldu-i sicriu.

Ingeri și servi deopotrivă, trecuți prin mocirlă,
dacă ne uită o clipă în brațe prea calde
viața, pământeană șopârlă,¹
din inima noastră 'nfloriră totuși smaralde

care ca lacrimi căzură pe noi, ca o bură,
și-am priceput prea târziu, că-i mai mare
decât ampla, fierbintea ta gură, —
cerul care ți-aduce 'n priviri a inimii străluminare.

VEI PUTEA SĂ UIȚI ?

Vei putea să uiți proaspătul rai
în care te legănai
în brațele mele
când mă iubeai ?

Zilele de metal neprețuit
când dragostea ne-a 'ntovărășit
și-am mers prin grânele ei cu spic în rod
prea greu să-l ținem în al palmei pod ?

Vei putea să uiți sărutul între ferești,
în curtea în care vița se obrintea,
când gura ta între gratiile degetelor
ușor buzele-mi căuta ?

Ce îngeri țineau
fragila-ți făptură
că buzele-ți abia conturau
răcoarea de miez de nucă și gură?

Putea-vei să uiți
că, feciorește,
ochii și-au trimes ageri și iuți
magice punți?

Că am ars laolaltă
în jarul aceluiași știut
pardosit și așternut
cu taina lui 'naltă?

Și 'n zile de sacră unire,
singuri numai noi în univers,
gura ta punea feriga-i subțire
în palma care-i sortea vers?

CAMIL BALTAZAR

Z I D E V A R Ă

Moş Gavril în capul gol, numai în cămaşă lungă, strânsă la mijloc de-o brăcie de lână ieşită de soare, în ȋtari de pânză aspră, desculţ, răstoarnă puţin capul — cum face găina când simte uliul — şi caută înălţimile.

— Mare zăpuşală va fi şi azi, măi rumâne!

Şi după ce mai face câţiva paşi se opreşte, clatină din cap, şi adaugă :

— Mare! Da' tot o să mai clocească trei, patru zile până va scoate pui. Parcă-i încuiat ceriul, măi rumâne, măi!

Ridică de lângă tăietor o mătură de nuiele şi o duce de-o aşează sub şopronul nou, coperit cu ȋglă roşie. Din măturoi n'au rămas decât cotoarele. Poate cineva l-a aruncat acolo ştiind că i-a sosit sorocul să fie aruncat în foc.

Moş Gavril umblă încet, adus de şale, şi părul lung, alb, îi cade în şuviţe pe frunte, pe faţă. Se mai apără de el, da' mai mult îl lasă în voie. E rumen la faţă şi are ochi de un albastru ostenit, fumuriu. Când vorbeşte, îi place şi acum să tragă cu cel stâng, dar nu mai izbuteste să-şi facă pontul ca în tinereţe.

Prin praful şi nisipul curţii, tălpile lui, ca de cizmă, lasă urme late.

Se apropie de podmolul de sub streaşina casei, după ce s'a mai chiorît o dată către soare, scoate din sân pipa cărmizie şi băşica de porc, îşi umple drăcia şi-i dă foc.

În curte, în grădină, peste sat, linişte. Numai din când în când o taie cucurigat ostenit de cocoşi, semn de năduf, — de cloceală, cum zice moş Gavril.

Bătrânul păcăe mulţumit. Şi-a isprăvit lucrul de dimineaţa: şi-a săturat viţei şi purceii. Adevărat că pentru purcei lăsase

noru-sa ciubărul plin de lătură. La vițeii le adusese el mohor tânăr din grădină.

El se cuibări mai bine pe podmol, se răzîmă cu spatele de zidul ridicat încă de el în vremea tinereții, și părea că abia acum se odihnește bine. S'ar fi părut c'a ațipit, dacă din colțul gurii nu s'ar desface în răstimpuri rare, ațe de fum vinețiu.

Se așezase pe podmol sub fereastra mică, pătrată, ce ochia în în curte. Așa cum mai înainte cercetase înălțimile cu ochiul, acum se scrintea din când în când, cu urechea spre geam, și asculta.

— Mi s'a părut, măi rumâne, măi!

Aroma proaspătă a dimineții se mistuise toată. Sub strașină, la umbră, moș Gavril adulmeca valurile zilei de vară.

Se ridică încet și punându-și palmele, ca două carapace, la tâmple, se necăji să vadă prin geam.

— Nu s'au trezit nici acum harnicii maică-sii. Da' tot va trebui să-i scol. E târziu, măi rumâne, măi!

După porunca noru-sii, trebuia să-i trezească de mult.

— Scoală-i, tată, când vei gândi că noi am ajuns la moșie. Să nu-i văd cu urdori la ochi de-atâta somn! Se fac leneși și-o să ne scoată sufletul când vor fi mari.

— Haida-hai! făcea moșul, în semn că poate pleca liniștită.

— Să-i scoli și să-i pui la treabă, adăuga și tatăl.

Bătrânul intră ușor în casă, lăsând ușile crăpate să nu facă larmă.

În odaia largă, în păcelul de lângă cuptor, cei doi copii nu simțiră nimic. Nu era prea mare lumină, dar câteva muște trezite nu-și găsiră alt loc de odihnă decât gurile celor ce dormeau întins.

— Ce spurcăciuni! zise moșul cu ciudă, hâșâindu-le.

Ele zburară, dar reveniră repede, și se așezară în același loc.

— Pti! afurisitelor, făcu moșul. Toată lighioana are un rost în lume. Da' muștele ce rost vor avea, măi rumâne, măi! Iată, să nu dea pace unor copilași!

Văzând obrăznicia lor și că încep a bâzâi tot mai mult deasupra capetelor copiilor, moș Gavril căută o năframă subțire și coperi căpșoarele bălane.

— Poate că tot e prea de vreme să-i trezesc.

Însă la atingerea năfrămii, copila, Nicuța, se gădili, și-și încurcă mânuțele în vâl, trăgându-l și de pe obrazul lui Gavrilaş.

Moșul sări în ajutor, dar era prea târziu : amândoi deschiseră ochii somnoroși, Nicuța albaștri ca cicorile, Gavrilaş negri înlăcrimați.

Copila nu împlinise încă trei ani. Bunicul o luă ușurel din pat și, cu ea în brațe, îi netezi părul cârlionțat și încâlcit.

— Hopa! făcu moșul, săltând-o puțin în sus, și lăsând-o, ca pe-o pană, pe nisipul moale.

Gavrilaş nu se grăbi să se coboare din păcel. Un ochi i se îngreună iar a somn, era aproape închis.

— Să nu faci așa că rămâi chior, măi rumâne, măi, zise bătrânul și-l săltă repede din pat. Uită-te la Nicuța, ce fată harnică! Nici nu-i pasă că s'a sculat.

Copila își opri un căscat, și cicorile albastre începură a râde.

— Moșule, mie nu mi-i somn de fel.

— Ce somn! Copiilor harnici pe vremea asta li-e foame nu somn. Ia să începeți a vă spăla, că de îmbrăcat sunteți îmbrăcați.

N'aveau numai cămășuțele pe ei. Gavrilaş se repezi, își umflă obrazii cu apă rece, și tot slobozind în pumni, dădu pe ochi și pe obraz.

— Da' urechile, viteazule? Vrei să se adune pământ să crească grâu?

Copilul mai supse odată bine țâțul verde al ulciorului, dar obrazii nu i se mai umflară nici pe jumătate ca întâia oară.

Nicuța avea sfială de apa rece. Pe ea o spală moșul până se obișnuie puțin. Apoi se repezi, luă și ea apă în gură și începu să lucreze. O pufni de câteva ori râsul, stropi apa în toate părțile, și iar lua.

— Doamne, tu copilă, că pe mare hărnicie ești pornită! Când începi cu lucru nu-l mai isprăvești. Ai grije că dai de negru! Vino acum să te șteargă moșul!

— Da Gaviaș s'a șters?

— Mi se pare că el a și ajuns la blidul cu lapte. Haida repede dacă vrei să-ți mai rămână și ție.

Fetița are oroare de ștergalul aspru de pânză din cânepă curată. Nu numai pentru asprime, da-i pare ei că miroase acru.

— Ai nasul prea gingaș. O să te facem o domnișoară, zice moșul, în vreme ce ține cu putere capul copilei să nu-l scape.

— Da' Gaviaș mîncă?

— Să ne grăbim că poate s'a apucat fără ocinași. Știi tu ce păgân e dumnealui.

Dar copilul nu mânca. Nici laptele nu era în blid, ci într'o oală de pământ, pe vatra focului, caldă încă.

Nicuța se ținu bine la Tatalnostru, mai slăbuț la Născătoare, iar când moșul cu Gavrilaş intrară în Crezântr'unul, copila nu mai bombăni, ci se uita mereu la blidul gol de pe măsuța joasă.

Moș Gavril descoperi sferțul de mămăligă aurie, tăie cu ața o felie, o puse în blidul înflorit vânăt, turnă lapte, duminică.

— Ei, vedeți-vă de acum de treabă, șoldanilor. Da' frumos și cu rânduială. Nu vă grăbiți, nu înghițiți cu noduri, că lăcomia nu-i bună numai la porcul din coteț.

Și moșul, pășind încet, ieși din tindă, căută ceva prin curte, pe podmol. Pe urmă își aduse aminte că pipa-i în sân, și intră iar.

Nu era arsă decât de jumătate. Scotoci în cenușe, săltă în palmă un ochi de jar și-l nimeri în drăcia roșie.

Copiii mănâncă cu poftă. Le mai toarnă lapte, mai pune mămăligă. Nicuța e supărată: ultima lingură, cu dumaticatul din fundul blidului, i-o suflă Gavrilaş.

— Dumaticatul de acum e a Nicuții. Asta-i lege. Ce ți-am spus să nu fii lacom, măi rumâne, măi? A mai fost odată în lume un copil pe care-l trăgea lăcomia ca o vâltoare și s'a înneecat c'un bulz de brânză, pe care i-l smulsese soru-sii. Și-a dat capul pe spate și-a rămas cu ochii holbați. Până să vie mamă-sa să-i dea după cap, gata a fost. Și-au trebuit să-l îngroape ca pe toți morții.

— Dacă i-a *fulat* cocoloșul, zise Nicuța, cu cicorile țintă la bătrân.

— Vezi bine. Da' nu de mult și o copilă a pățit-o. Mamă-sa o lăsase lângă vatră să grijească să nu dea în foc fiertura de găină. Da' copilei tare-i mai plăcea labele de găină. Și cu lingura a început să le caute în oala ce clocotea. A prins una cu mâna, i-a alunecat și a voit s'o scoată. S'a opărit, ca vai de ea; palma i s'a roșit și s'a umflat, pe urmă a copt și era să-i cadă degetele. Mi se pare că vreo două i-au și căzut, de-a rămas chilavă.

— Dac'a *vlut* să ia din oală, zise pe gânduri Nicuța.

— Da. A ascultat de ghiavolul lăcomiei. Că la toate lucrurile rele, ghiavolul îndeamnă pe copii. Acum eu am văzut odată pe ghiavolul lăcomiei. Nu e cât un ied de mare. Da ce spun eu cât un ied! Nu-i mai mare ca un măt.

— Io nu l-am văzut niciodată, moșule, zise Gavrilaş... Unde l-ai văzut? In podul casei?

— Da' de unde, în podul casei! Că noi avem cruce pe casă și nu avem copii lăcomși. Da' l-am văzut ținându-se după pârlitul de Cuțuli, țiganul care îngroapă vitele moarte, și mai taie din ele pe furiș să-și facă de mâncare. Ba și mătă moartă mănâncă.

— Bee! făcu Nicuța cu mirare și scârbă. Să mănânce mătă *moaltă!*

— Și cal mort, izbucni Gavrilaş, că zice de țigan nenea Niculiță :

Zi țigane să-ți dau carne
C'o murit un cal în vale,
Și mă duc și ți-l aduc
Și te fac ca pe-un butuc.

— Iaca, el știe povestea țiganului! zice moșul. Da' cine nu se mulțumește cu cât i se dă, o pățește la fel.

Copiii tăcură o clipă, pe gânduri.

— Da' brânză nu ne dai moșule? întrebă cu sfială Gavrilaş.

Bătrânul se uită cu grije pe la picioarele copiilor, sub măsuță.

— Da' ce cauți, moșule? întrebă copila.

— Ia, mă uit după ghiavolul acela în chip de mătă. Mi se pare că-i dă târcoale lui Gavrilaş.

Copiii se băgară amândoi sub masă.

Pe când se ridicară, moșul și presărase câteva fărâme de brânză în blid.

— Ei, mâncați și isprăviți odată. Da' știți voi din ce se face brânza?

— Din lapte, se grăbi copilul.

— Din lapte! Da' ce fel de lapte, măi rumâne, măi?

Nicuța zâmbea cu neîncredere, uitându-se la bătrân.

— Din lapte de oaie, moșule, zise Gavrilaş.

— Lapte *tale!* râse copila.

— Știi că nu din lapte de capră, că pe la noi nu sunt capre. Capra e oaia săracului, măi rumâne, măi! Da' cum îl strânge de-l face tare?

— Mama zice că bagă chiag.

Nicuța privește nenorocită, înainte. Nu mai înțelege nimic.

— Chiag, da. Iar chiagul e ca aluatul ce-l bagi în pită. Adică îl pui în făină muiață în apă și se face aluat și dospește, apoi îl bagi în cuptor și se face pâne.

— Da chiagul ce-i, moșule? întrebă copilul.

— Păi nu ți-am spus? Se face din rânză de miel, și-i ca aluatul.

Copila râde cu capul bălai dat pe spate. Acum înțelege că moșul glumește...

Din curte și din grădina șurii două găini încep să codcodăcească deodată, și cocoșul le acompaniază gros, cu fală.

Nicuța a șters-o din tindă și aleargă prin curte de-i sfârâie călcăele. În grădina șurii, în căpița ce-a mai rămas din gireada de paie, știe ea un cuiabar din care aduce în toată dimineața un ou.

Cănele, de sub strășina gardului, din țărâna răcoroasă, o vede alergând, și dă din coadă, cu botul întins pe labelle dinainte. Soarele îi ia întâi vederea copilei, care a ieșit din umbra tindei, apoi se aprinde în buclele ei aurii, ș'o scaldă în lumină și căldură.

Cămășuța pare mai albă. Ea despică ușor, aproape de pământ, aerul limpede în care mai plutește, pe sub frăgarii din grădină șurii, aroma dimineții.

Nicuța dispăre la un caiet de lumină după căpița de paie și se ivește repede, în mână cu oul cald, cu ochii luminând de bucurie. Aleargă și strigă:

— Incă unul, moșule! Incă unul, moșule!

Moșul îi primește avântul cuprinzând-o în poala cămășii lungi.

— Ei, bată-te să te bată! Harnică fată! Abia sculată și iat-o căști-gată. Da' cu ăsta câte ouă ai acum, Nicuțo, în oală?

— *Tispece*, zice repede copila.

— Cum treisprezece? Apoi de-o săptămână tot așa spui.

— Nouă! răspunde fata.

Gavrilaș râde:

— Nouă, și ieri ai avut douăzeci. Nicuța nu prea se supără. Moșul o învață iar să numere. Până la cinci treaba merge fără greș. De aci în sus, comedie întreagă, chiar folosindu-se de degetele subțirele și trandafirii dela cele două mâini. Iar peste zece nu i s'a fixat în cap, până acum, decât numărul treisprezece.

Gavrilaș își dă capul pe spate și începe: Unu, doi, tri, și nu se mai oprește. El știe număra până la sută, cu puține în-curcături.

— Ho, sucală, ho! Ce te-ai repezit așa? Da' tu crezi că Nicuța când va fi ca tine de mare, nu va ști și până la două sute?

Copila se lipește mângâiată de bunicul.

— Tu când ai fost ca ea nu știai nici până la cinci. Să știi tu dela mine, măi rumâne, măi, că ficiorii sunt mai grei la cap ca fetele.

S'aude alt cotcodăcit rar și îndepărtat. Cocoșul răspunde de undeva de prin grădină.

— Asta-i boboșa, moșule! Iar o fi ouat în spinii Chivei.

Trag toți trei cu urechea. Moșul nu aude decât cocoșul.

— Da' parcă ai spus c'ai luat și cuibaru de acolo, măi rumâne, măi.

Copilul a și plecat. Nicuța caută în urma lui cu părere de rău. N'a cutezat până acum să treacă gardul și să se apropie de grămada de spini din grădina vecinului, deși a văzut și ea adeseori pe boboșa venind dintr'acolo, tot cotcodăcind și oprindu-se într'un picior să privească în urmă.

Gaviaș aduse oul călduț și-l dădu moșului.

— Mă băiete, știi tu de bună seama că găina noastră ouă acolo?

— Da, cum nu!

— Ai văzut-o și acum?

— Pân' am ajuns io a început s'o fugăre cocoșul nostru prin grădină. Că pe toate le fugăre, moșule, când se scoală de pe ou.

— N'ai văzut-o cu ochii tăi venind dela vecinul?

— Azi nu, da' am văzut-o de câteva ori!

— Dar dacă ouă acolo o găină a vecinei și noi îi mâncăm ouăle?

Nicuța luă oul din mâna bătrânului și-l privi.

— E dela boboșa, moșule, că eu îl cunosc.

— Nu mai spune! Așa copilă pricepută are moșul? Da' de pe ce-l cunoști?

— E mai *ioșu* la coage.

— Auzi tu, cumințenia pământului!

— Nicuța știe c'a văzut și ea când vine găina din spini, zise copilul mulțumit și recunoscător că soru-sa îi vine în ajutor.

— Prăpădită găină, să nu-și găsească ea un cuib la noi! I-am tot spus mami-tii s'o caute și s'o lase închisă dimineața, s'o slobod eu după ce va fi ouat. Da' de unde! Ea n'are vreme să le aleagă, le dă la toate drumul deodată.

— Ar fi bine să le slobozi dumneata moșule, zise copilul.

— Apoi da, că io m'oi apuca să caut găinile de ou. Asta-i treabă muierească, măi rumâne, măi! Da' pentru ce ziceam să o caute mumă-ta pe boboșa și dacă e cu ou s'o lase închisă? Pentrucă iată, ar putea să nu fie oul ei acel din spini, și tu din copil cinstit să te schimbi în hoț. Iar noi să mâncăm ouă de furat. Și din rumâni să ne facem țigani. Da' acum să ne vedem de treabă că sfântu soare o fi către amiazi!

Clăti blidul cu apă rece, îl puse moșul în blidar și ieșiră toți trei în curte.

II

Mai are de urcat împăratul ceriului până la hodina amiezii! Moșul văzu dintr'o ochire și-i păru bine. Tot i-a sculat de dimineată pe copii. Știa el că are și noru-sa dreptate, că dacă dorm copiii prea mult se fac leneși și urduroși.

Fiecare știe treaba lui. Moșul ia secerea de sub o strașină. Gavrilaș o coșarcă de nuiele, Nicuța o traistă mare, toată înverzită.

Când trec pe lângă cotețul purceilor, aceia îi simt, grohote rar, somnoroși, și un rât bălan se ivește în troacă.

— Is sătui acum și nu le pasă, zice moșul.

Copila ar vrea să pună degetul pe râtul fraged al purcelului, dar nu cutează. Aproximarea prea mare i-a trezit însă pe toți. Se aude un măcinat des de picioare pe podeala de stejar, și în gura troacei se ivesc acum șase perechi de nări tinere, unele negre, altele bălțate. Și o clipă toți începură să ceară, guițând.

— Porcu-i tot porc, zise moșul. Sătui de un ceas, să fie de două, și iar ar mânca.

Dar purceii se liniștiră îndată ce trecură de coteț.

Ușa grajdului era deschisă înapoi. Copiii intrară să mângâe pe botișoare și să scarpine pe bărbii pe cei doi vițeluși. Moșul să vadă ce-au mâncat din ce le-a dat de dimineată.

Vițelușii zăceau pe paiele stropite cu fire verzi de mohor. În ieslea mică nu mai era nimic.

— Harnici și dumnealor zise moș Gavril vesel.

Vițeeii întinseră capetele printre lețele închisorii și mugiră scurt, numai din grumazi. Copiii le zâmbiră și începură să-i scarpine sub grumazii întinși.

— Moșule, al meu a mai crescut de ieri, zise copilul vesel.

— Și a' meu! adause Nicuța. A' meu e mai *male!*

— Mai, da' pân' la urmă vor crește pe-o formă de mari amândoi să fie păreche bună. Cine știe dacă n'om mărita pe Nicuța cu ei! Și moșul își mângâie nepoata pe părul bălan.

— Vezi că ei nu zghiară ca purceii, zise Gavrilaş.

— Vită curată, măi rumâne, măi! Că și Domnu nostru Iisus Hristos în iesle de vită curată s'a născut. Maica Precista n'a aflat hodină unde să se aline și să nască, numai în ieslea boilor. Porcu' și calu' ar mânca mereu, oaia behăe de te asurzește, da' boul și vaca rumegă de nici nu s'aude.

Vițeii rămaseră cu căpșoarele întinse după cei doi copii, care urmară pe moșul în grădină.

Era o zi de vară de pe la mijlocul lui August. Grădina era mare cât un hotar. Aveau aici de toate: porumb semănat, luncă mare pentru fân și otavă, și pomăt: meri, peri, dar mai cu seamă pruni de vreo trei feluri. Doi nuci uriași își îmbiau umbra deasă, plină de răcoare, și aroma tare. În soarele de vară coroana lor, plină și bogată, lumina metalic. Merii crăcănosi, bătrâni cei mai mulți; perii drepți, înalți și zvelți nu-și mai păstrau întreaga podoabă de frunze verzi. Unele se pătară, altele căzură, mai ales la merii dulci, la cei văratici, și la perii de Sfântămărie. Mai stăpânul, mai stăpâna, de cele mai multe ori sluga sau Gavrilaş, doborau cu leața lungă fructele ce dădeau în coacere.

Printre pomi iarba cotoroasă și buruienoaasă fusese cosită de mult, și acum se înfiripa otava rară. Dar ea creștea deasă ca peria, verde și fragedă, mai la vale în luncă, și răspândea o mireasmă fragedă și răcoroasă. La umbra gardului de nuiete străjuit de sălcii mari, roua nopții mai stăruia încă. Și unde ajungea raza soarelui, luminau picuri de diamante.

Porumbul nu fusese semănat des, anume, pentru a putea crește în voie mohorul pentru viței și vaci și buruienile pentru porci.

Acum moș Gavril nu s'ar vedea nici călare din porumb. Copiilor le trecea pe alocuri și mohorul peste cap, ca și știrul și loboda. Pe fiecare fir câte doi trei tulăi, unii aproape de fript, după cum arăta mătasea din vârf ce începea să se usuze, să se înnegrească. Dar cei mai mulți au încă mătase fină blondă, aproape albă, care

miroase de-o vrăjește pe Nicuța. Ea mereu își lipește nasul mic și subțire de umezeala lor.

Ici și colo, prin porumbiște, luminează bostanii aproape aurii, cu puține fețe verzi încă. Și fire de cânepă de sămânță, drepte, puternice, grele de ciorchine, îi îmbată cu mireasma pe bătrân și pe nepot. Nicuța zice că miroase a urzică, și nu prea crede că nu-i buruiana care ustură când o atingi.

Au intrat toți trei în porumbiște ca în pădure. Cu nările dilatate, copiii miroase adânc. De când tot rup burueini la purcei și adună mohorul secerat de bătrân, ei au ajuns să cunoască mireasma celor mai multe.

Simt și deosebesc și mirosul pământului, când e după ploaie, când e secetă, dimineața, în miezul zilei, sau când se răspândește răcoarea înserării.

Vreme îndelungată nu mai vorbește nimeni din cei trei. Moș Gavril seceră vârtos mohorul care-i stă în față ca un perete; copiii adună pâlcurile rămase în urma bătrânului și le duc la margine. Când l-au răzbit pe moșneag, râd în pumni și aleargă să rupă lobodă și știr, și frunze de napi pentru porci.

Sunt aprinși la față și ochii le sclipesc veseli. Mănuțele li se înverzesc de suc de buruieni. Muncesc cu inimă și cu o seriozitate gravă.

De-asupra, cerul se aprinde din clipă în clipă. Umbra porumbului nu mai dă răcoare. Valuri nevăzute, pornite din ochiul de argint al soarelui, vin tot mai dese și pătrund în munca celor trei.

Bătrânul, din când în când, se obleşte din șale și-și șterge obrajii asudați și plini de țepe, cu mâneca largă a cămeșii.

Nu peste mult, Nicuța își ridică poalele și se zacintă și ea pe obraz. E ca para focului. Mai tare se ține Gavrilaş, care duce brațe mari de mohor la margine.

Traista cea lungă e îndesată de buruieni: coșarca e plină cu mohor, și alte hălmuri de verdeață stau împrejur.

O mierlă galbenă, rătăcită în pruniște, flueră ca'n pustiu. Nu știa că sunt lucrători în grădină. Copilul vrea să se apropie, s'o vadă de aproape, dar pasărea de aur îl simte și zboară 'n sălciile înalte.

Moș Gavril se obleşte pentru ultima oară, se zbicește după obicei și zice:

— Destul pentru azi, măi rumâne, măi. — Privește și vede cu mirare prefăcută că nu mai e nimic din tot ce-a secerat el.

— Oi fi secerat eu vânt, ori ce? — Copiii îl privesc cu ochii plini de voie bună.

— Ori au dat Tătarii pe-aici!

Nepoții rād și se alătură de bătrân care-i mângâie pe colia părului.

— Ei, mumă-ta și tată-to cred că numai ei sunt harnici. Dar iată nici noi nu stăm cu mâinile în sân. Mari grămezi! Putem sătura diseară și boii.

Duc acum nutrețul în șură, la umbră. De zece ori vine moșul cu Gavrilaş cu coșarca; de zece ori Nicuța își îndeasă traista încât merge strâmbă și mai mult o târește după ea.

În șură, la umbră, răsuflă toți trei și sunt mulțumiți. În coperișul de paie fierbe ciripit de pui de vrabie. Cuiburile sunt stup în coperișul vechi.

Gavrilaş și Nicuța își scrintesc grumazii cum se tot uită în înălțimi, încântați. Cum ar vrea să aibă niște pui!

Dar moșul nu se mai încumetă să se urce pe șura cea lungă, iar copilul încă nu cutează.

Și ciripesc de te asurzesc!

— Lasă-i să se bucure și ei, zice moșul. E plăcut să ții în mână un pui de pasăre, da' la urmă ce faci cu el? Tot în gura mâții ajunge. Lasă-i să crească, să zboare și ei în lumea lui Dumnezeu.

— Da' vrăbiile mănăcă grâul moșule, zice Gavrilaş.

— Mănâncă și ele ce le dă Dumnezeu. Da' iarna unde-i grâul? Și tot nu mor de foame! Că tatăl din cer se îngrijește de toată lumea. Și n'am văzut încă pe nime sărac din pricină că vrăbiile au tăbărît pe holda lui.

Nicuța întinde mâna și strigă din răspuțeri:

— Uite! Uite! Se vede ciocul!

Nu unul, ci mai multe ciocuri cu zăbale galbene se aratără la marginea unui cuib.

— Iacă, așteaptă și ei pe mumă-sa să le dee de mâncare. Toată vietatea până-i mică are nevoie de ajutorul părinților. Și vițelul, și purcelul, și paserea.

— Da' goangele, bunicule? întrebă nepotul, prinzând o mă-măruță ce se grăbea amarnic cu piciorușele ei de ațe.

— Și ele.

— D'apoi cum? Le dă să sugă? Că ele n'au țâțe.

Moș Gavril se gândi o vreme. Oare ce fac găngăniile cu pui lor până sunt mici? Păru că se luminează într'un târziu.

— Nu le lăptează, ci le pun la căldură unde bate soarele, de cresc la soare. Apoi le învață cum să se urce pe buruieni să le sugă mâzga ori să le mănânce frunzele.

— Am văzut mămăruțe în nisipul de lângă gard, unele mai mari altele mai mici, zice copilul.

— Și io, și io! se grăbește Nicuța.

Deodată liniștea e frântă de un cârâit prelung, înfricat, al cocoșului.

— Uliul! Repede Gavrilaš!

Copilul se aruncă spre porțița care dă în curte, zbierând la uliu, pe care nici nu-l vede încă. Aleargă și Nicuța strigând și ea. După ei moșul, mai încet. Caută în zarea joasă și nu vede nimic. Răstoarnă capul pe un umăr și în naltul ceriului vede plutind, în același loc, pe dușmanul găinilor.

În curte, copiii, cu mâna streășină să nu-i orbească lumina, se chiorăsc și ei în înălțimi.

— Tâlharul! Nu se clintește din locul lui de pândă! zice bătrânul.

— Oare vede el de acolo găina, moșule? întrebă nepotul.

— Dacă l-au putut vedea găinile! Are ochi de fulger, măi rumâne, măi. Și iată-l nu e uliu mic, e hârăul, bată-l Precista.

Găinile încep să iasă câte una, ca plouate, dintre buruienile de pe lângă gard, din vârfurile de lemne rămase din iarnă, negre acum și uscate scrum. Cocoșul se plimbă rar, le chiamă, zbârnâe din aripa întinsă, rotindu-se în jurul vre-unei simpatii și rar își mai dă capul într'o dungă să privească sus.

— Și paserea ca și omul: cât ce simte că unul mai tare i-a luat apărarea, nu-i mai pasă de primejdie.

Răpitoarea plutește mereu, cu aripile întinse, în înălțimi. Uneori seninul o înneacă, apoi iar se vede.

Moș Gavril se trage spre podmol, sub strașina casei, scoate pipa din sân și-și vede de treabă.

Copiii s'au furișat iar în grădină. Vreme îndelungată se uită la un mușuroi de furnici unde e forfoteală mare. Duc saci mici albi în gură, sunt grăbite și unele se bat, altele poartă tovarășe moarte în cleștele nevăzute.

Gavrilaș, c'un băț în mână scormonea, din când în când, în mușuroi. Nicuța îl oprea mereu.

— Nu le *stâlca* casa, mă!

— Da' că iar și-o fac ele la loc. Uite câtu-s de multe! Oare moșu' le poate număra?

— Poate, răspunde copila.

— Da' cum să poată că, uite, nu stau pe loc nici o clipită.

— Ba moșul poate!

Și, înverșunați, pornesc spre curte să-l întrebe pe bătrân. Dar văd în iarbă alte gănganii și se opresc. Pe unele le prind și le privesc, mirându-se, de altele, cum e lăcusta săritoare, li-e frică.

Deodată lui Gavrilaș îi vine ceva în minte.

— Tu Nicuțo!

— Ce-i?

— Hai să vedem nu găsim porumb de fript.

— Las' că ne dă moșu dacă se face.

— Da dumnealui nu caută.

Și Nicuța îl însoțește în porumbiște.

Băiatul încearcă trei, patru. Boabele încă nu-s crescute, nu-s în lapte. Ii pare rău că a scobit cu unghia frunzele și acum încearcă să acopere locul gol. Ii ajută și Nicuța. Sunt cam înfricați amândoi.

— Așa-i că nu se vede? zice copilul.

— Că de se vede, ne dă moșu!

Bătrânul le spusese:

— Cine scobește porumbul crud, îl dă pe ciocul gaițelor și al ciorilor.

Pornit odată pe răzvrătire, Gavrilaș o ia de mână pe copilă, o duce sub un măr cu mere dulci, scoate dintre buruieni o leață lungă, și începe să izbească în pom.

Cad vreo două și-s gustoase la mâncare.

— Mai *doboală* Gaviaș!

— Las' pe mine! Da să nu mă spui!

— Nu te spun.

Iși adună vreo câteva și în sân, pun leața la loc și pleacă, ronțând.

Moș Gavril ațâță foc în vatră. Trebuie să fiarbă apă să opăre buruieni purceilor, pentru amiazi. Suflă în foc și tușește, că s'ațâță încet, dar fumul nu se ridică în aerul clocit, ci plutește în lături.

El strigă din ușa tinzii:

— Măi Gavrilaş, măi! Aduceți și tăiați buruienile, măi.

Copiii din grădină aud, isprăvesc cu merele întâi, apoi aduc buruienile și le taie c'o bardă mică pe un scăunaș cu trei picioare.

Nicuța taie cu un cuțit. Ei i-e frică să țină c'o mână mănunchiul de buruieni, iar cu cealaltă să izbească cu barda. E cam umilită pentru frica asta, dar moșul o îmbună:

— Fetele nu taie cu barda. Ele se învață cu cuțitul să știe tăia tăieței.

Acum e ușor că taie lobodă și știr și mohor. Da'n cap de primăvară, când nu erau numai urzici, grase și pline de mazăgă! Adevărat că le ajuta și bătrânul, ba el făcea aproape întreaga treabă. Moș Gavril ținea însă mult la urzici. Opărite bine, cu tărițe, dădeau cel dintâi rând de slănină dulce, cel de lângă șoric, trandafiriu, moale și aromat.

— Cum să nu adunăm urzici, măi rumâne, măi! Că slăcina vă place, și cea de lângă șoric și mai tare. Dar asta din urzici se pune, că-i întâia grăsime a porcului, după ce a ieșit din iarnă, slab ca un ogar.

Copiii au isprăvit de tăiat buruienile. Mireasma tare de verdeață, de must, i-a pătruns, și-o simt mereu în vârful nărilor, și le place. Moșul alege firele ce-au scăpat netăiate și le dă lui Gavrilaş. Nicuța caută altele.

— Trebuie mărunțite bine. Ție ți-ar plăcea să dai în mămăligă peste fire de paie?

Adevărata aromă a buruienilor nu se simte însă, până ce moșul nu presară câțiva pumni de tărățe și le opăre cu apă clocotită. Le mestecă c'un băț și se face un cir!

Se pare că mirosul a trecut până la coteț. Purceii încep să guițe. Moșul toarnă acum apă rece și lungește cirul.

— N'a tras de-amiazi, moșule, zice copilul.

— N'ai tu grije. Până le vărsăm în troacă, s'a duce și sasul să-și tragă clopotul.

În sat mai erau și o mână de sași. Dar aveau biserică mare, veche, cu turn, și'n turn trei clopote. Cel mijlociu era tras dimineața, la amiazi, și seara, nici sașii nu mai știau de ce. Era de bună seamă o datină, de pe când nu se făcură protestanți.

Sunetul clopotului se răspândește peste sat când cei doi copii veneau cu brațul încărcat de mohor pentru viței.

Ei zâmbiră veseli spre bătrân.

— Trage! zise Gavrilaş.

— D'apoi ce să faci, dacă-i soarele în crucea amiezii. Sasul cunoaște după ceas, rumânul după soare. Apoi ceasul se mai strică uneori, se mai oprește, da' Sfântu soare nu s'a pomenit să greșească în drumul lui, ori să se oprească.

După ce săturară și vițeii și-i adăpară, cei trei se duseră în tindă să mănânce de amiazi.

Amiaza e mai săracă decât prânzul și cina. N'au nici o fiertură. Mămăliga s'a răcit. Da' cu brânză și cu ceapă e bună. Moșul mai aduce și câte o creștătură de slănină, pe care o mănâncă cu pâne. În tindă e răcoare, în casa dinainte și mai bine, în vreme ce în curte dogorește.

Totuși Nicuța nu prea vrea să se culce. Bătrânul și Gavrilaş șed pe laviță, Nicuța e în păcel, dar spune mereu că nu-i e somn.

— Și ce-om minți de seară când va întreba mumă-ta dacă ai dormit de-amiazi?

— D'apoi!

— Și ce ne-om face dacă-i rămânea pitică?

— E!

— Iată Gavrilaş a crescut mărișor că el pân'a fost mic a durmit de-amiazi.

— Și io am *dulmit* ieri.

— Ieri a fost ieri.

Gavrilaş se uită cu înțeles la bunicul și zice:

— Oare să mă culc și eu, bunicule?

— Nu ți-o strica!

Copilul se lungește pe laviță, cu capul pe piciorul bătrânului. Nicuța se uită chiorîș din păcel. Ii vine să plângă. Știe că cei doi o înșeală.

— Ba io! și se ridică într'un cot.

— Parcă cineva poate adormi cu sila! Somnul vine de voie bună, când vine. Da' nu s'apropie de copilul supărat. Eu știu că-s pățit, zice moșul. Da' nici nu vă spun să dormiți. Tot mai bine e să vă spun mai departe povestea de ieri. Mai cunoașteți și voi ce se petrece în lume și'n țară. Unde ne-am oprit, Gavrilaş?

— Când a ajuns fata babii la cuptor.

— Ba la fântână, zise Nicuța.

Bătrânul se gândi și înțelese că avea dreptate copilul. Semn că Nicuța adormise mai de vreme.

— Ei, la fântână să fie! Și așa, ruptă de sete, cu tălpile fripte de drum, că ardea praful ca jarul, fata cea rea a babei vede în zări departe că se ridică la margine de drum o cumpănă de fântână, înaltă și subțire ca un cârlig. I se uscaser cerul gurii de sete și obrajii i se făcură pământii.

O rupse la fugă să ajungă mai în grabă la fântână, dar n'o ținură picioarele. Căzu în praful fierbinte, cu gura căscată, se ridică cu iia și cătrînța murdară, și merse mai departe, ostenită de moarte. Soarele de sus o prididea cu foc în creștetul capului. Uneori adia o boare aprinsă care-i usca și mai tare gâttelejul. Limba a început să i se umfle în gură. Nu mai putea vorbi, ci numai bolborosea. Și își zicea în gândul ei rău: de ce să fie soru-mea mașteră mai bună decât mine? Ea-i însetată ca și mine, a întâmpinat în drum fântâna răcoritoare. Dar iată că izvorul vieții mi se arată și mie. Nici nu mai e departe. Ajung acuși, și o să beau, o să-mi sting focul ce mă prăpădește. Ea nu voia să se gândească ce-a făcut soru-sa și ce a făcut ea când a trecut pe lângă fântână. Că soru-sa, la chemarea fântânii s'a oprit, a curățat-o de glod, dar ea n'a voit să se murdărească pe mâini și pe haine. Și așa, în pustietatea drumului, fata babei cea rea și leneșe se târa istovită. Ar fi plâns, dar nu mai avea lacrimi; ar fi strigat după ajutor, dar nu mai avea glas; ar fi fugit, dar nu mai avea puteri.

Iar fântâna cu cumpănă părea că se tot îndepărtează, în loc să se apropie. Colo târziu, după ogina cea bună, ea stătea îngenuchiată lângă fântână, ținându-se cu mâna de blana de margine, și încercând să se ridice în picioare să prindă vadra atârnată de cumpănă, să scoată viața din fântână.

Gemea cu glasul stins, gemea din fundul pieptului și abia târziu putu apuca găleata.

Dar din fântână scoase numai cir negru și greu mirositor. Cu toată setea îi fu scârbă să bea.

În șoapte scurte începu să blesteme fântâna.

— Nu pe mine mă blestema, fată mare, că nu-s eu vinovată. La trecerea pe aici te-am rugat să zăbovești puțin să mă cureți de noroi. Dar tu mi-ai răspuns că nu de aceea te-ai îmbrăcat de

sărbătoare și ți-ai spălat fața și mâinile ca să te umpli de noroi. După fapta ta ești pedepsită.

Rea la inimă și pestriță la mațe, fata babei căpătă puteri și blestemă tot mai tare, când din fântână începu să crească un șarpe balaur, cu șapte capete, sunând groaznic din solzi și șuerând din limbi.

Fata babei o rupse la fugă, cu sufletul la gură. . . .

Moșul, povestind, trăgea cu ochiul spre păcel. Copila, după ce oftă de câteva ori, adormi. Gavrilaş mai ridica din când în când pleoapa, apoi se liniști și el și începu să respire adânc și regulat.

Nu peste mult parcă ațipise, ușurel de tot și bătrânul. . . Da' n'a fost decât o părere de câteva clipe. El pune o perină sub capul copilului, și iese tiptil în tindă, de acolo în curte și grădină.

Pe o vreme ca asta se furișează prin grădini copiii mai mari care vin în sat cu vacile pe care le sug vițeiile cei cruzi și de amiazi.

Se strecură ca lăcustele prin garduri și numai ce te trezești cu ei în vârful perilor, ori bătând de jos cu leața. Nu prea au vreme să caute dacă-s coapte ori ba poamele, și fac destulă pagubă.

Că și câinii care au rămas paznicii curților dorm somn greu pe-o toropeală ca aceasta.

III

De când au început să cadă umbrele, cei doi nepoți, treziți de mult, au voie dela moșul să caute pe sub meri și peri poamele căzute. Fiecare adună pentru bătrân, pentru mama și tata, pe cele mai coapte. Rar se lăcomesc să îmbuce ei câte una.

Copila se urzică uneori, Gavrilaş o alină, bate urzica cu un băț, și caută mai departe.

Moșul morfoleşte în gingii vre-o pară mai moale, la umbra deasă a nucului.

Când răcoarea începe să se strecoare în grădină, toți trei s'apucă de munca lor de dimineață. Moșul chibzuește cât mohor mai trebuie să secere. Mohor mai puțin, dar burueni mai multe, căci odată cu înserarea vor veni alergând și grohotind cele trei scroafe și mascurul, luați în turmă azi dimineață. Le trebuie și lor lături cu buruieni opărite.

Totuși isprăvesc de vreme, pe la ogina cea bună.

Acum ies toți trei la portiță, unde e umbră și răcoare. Copiii se joacă, iar bătrânul își aprinde pipa și colbăește, cu ochii împăienjeniți, cu gândul risipit.

...Dar' ce se vede colo departe, pe drum, negru și mișcându-se ca o corabie în huzdoapele rămase din tina primăverii? De, caii se văd bine, dar ce trag oare după ei? Moș Gavril mai pune palma strașină, strânge din ochi, și parcă s'ar dumiri: o căruță dela oraș cu coviltirul ridicat.

Vezi bine că e căruță. O văd și copiii și o urmăresc cu mare băgare de seamă.

— Jidov nu-i, că jidovu' vine cu căruța c'un cal după zdrențe. Cine să fie? întreabă moșul.

Copiii se lipesc de bătrân când aud de jidov.

— Cine știe cine-o mai fi. Poate după dări să umble. Poate vr'o *comișie* dela solgăbirău. Da' bună vreme și-au ales, n'am ce zice. Nu vor fi aflat pui de bărbat acasă.

În vremea asta căruța se tot apropie. Cel ce mână caii e zdrențos dar îmbrăcat nemțește. Caii sunt slabi, abia mai trag după ei corabia aceea. Da' nu se vede cine-i înlăuntru.

Iat-o aproape, iat-o că se oprește drept în poarta la care șade moșul.

Din ea se coboară trei domni, se scutură, se deștepenesc și pornesc spre portița moșului.

Copiii sunt la spatele bunicului acum și se țin strâns cu mâinile de cămașa lui aspră de pânză. Apoi când văd că cei trei străini nu glumesc, ci vin aici, fug în curte, izbind portița.

— Stați pe loc, măi rumâne, măi! Nu vă mănâncă nime, n'aveți grije.

— Da' de unde să-i mîncăm, că și noi avem copii, zise unul.

— Să vi-i țină Dumnezeu, spune moșul, mișcându-se pe laviță și neștiind ce să facă: să mai șadă sau să se ridice?

— Bună ziua, moșule! Șezi numai liniștit și te hodinește.

— Mulțumim Dumnilor voastre.

— Sunt nepoții dumitale?

— Da, nepoți.

— Să-ți trăiască!

— Să v'audă Dumnezeu!

— Frumoși și sănătoși copii.

— Cum dă Dumnezeu!

— Ba, c'am văzut noi și slabi și amărîți, dacă nu-i grijesc părinții.

— Da' sunteți doctori dumneavoastră?

— Nu, da' umblăm prin sate.

— Cu jucuția?

— Nu suntem dela percepție, nici dela advocați. Iacă umblăm și noi să cunoaștem satele și pe oameni.

— Apoi nepotrivită vreme v'ați ales. Că oamenii sunt toți la lucru, cu purcel, cu vițel, vorba ceea.

Copiii auzind vorbă așezată scot întâi capetele prin deschizătura porțiții, apoi rād amândoi,

Nicuța privește la ei, cu un deget uitat în gură.

Unul dintre domni scoase un coș cu bomboane și le dădu din el copiilor, care se lăsară îmbiați.

— Ia, Nicuța, că-s gogoroane de zahăr. Și zi dumnealui mulțam.

— Mândri copii! zise altul din cei trei.

— Da', moșule, începe unul care se vedea căpetenie, cum o mai duceți dumneavoastră pe aici?

— Cum dă Dumnezeu, și mai bine și mai rău. Da' nu ne putem plânge. Bucatele vor fi bune în anul ăsta. Și fân s'a făcut destul.

— Și în sat cum merg treburile?

— Cum să meargă? Cum au mers de cându-i lumea, și mai bine și mai rău.

— Da cu primăria cum sunteți mulțumiți?

Moșul ridică din umeri.

— Asta or mai ști-o alții, că eu de acum nu mai am treabă pe acolo. Da' cum să fie mulțumiți? Pe toată lumea nici Dumnezeu sfântul nu o poate mulțumi. Că unuia-i place popa, altuia preoteasa, vorba ceea. Dacă-i omul harnic, ori unde-l pui e la locul lui, și face ispravă. Dacă-i un terchea-berchea degeaba mai face umbră pământului.

Cei trei se priviră cu înțeles, și cel care părea mai de frunte între ei întrebă:

— Da', moșule, în satul ăsta cam cu cine țin oamenii?

Bătrânul îi privi nedumerit.

— Cu cine să țină? Cu Dumnezeu drăguțu'!

— Apoi da, cu Dumnezeu trebuie să ținem cu toții. Da' în lume nu trăim cu Dumnezeu, ci cu oamenii.

— Asta-i adevărat! Vorba ceea: Până la Dumnezeu te mănâncă sfinții.

Cei trei răsără și căpătară curaj.

— Apoi, vezi, de sfinții ăștia am vrea noi să aflăm câte ceva. Că știi dumneata că unii sfinți aduc căldură, alții îngheț.

Moș Gavril răcăi în bășica de porc după tutun. Unul din cei trei se grăbi să-l îmbie c'o țigară.

— Eu cu pipa, mulțumesc! Trebuie să mai dea ceva.

Unul scoase dintr'un buzunar un pachet cu tutun de pipă.

Moșul se miră:

— Și dumneata cu pipa?

— Nu duhănesc, moșule, ci iac' așa, mai port și eu câte un pachet pentru câte un om de omenie.

Moșul se gândi. Nu luă tutunul imbiat.

— Poate vei găsi vr'un cărântoc. Noi, mulțumim, lui Dumnezeu, avem din ce trăi.

Cei trei rămaseră opăriți.

— Da' moșule noi ne grăbim. Uite, n'am aflat bărbat în sat. Am vrea să știm cu cine ține satul?

— D'apoi v'am spus, cu Dumnezeu drăguțu' și, dacă mai pot zice o vorbă, cu cel ce vine îndată după Dumnezeu.

— Și cine vine după Dumnezeu? E vr'un om?

— Apoi om e de bună seamă, dar' mare om.

Cei trei se priviră cu înțeles, și veseli. Erau siguri că o să spună un nume care era și pe limba lor, și despre care erau încredințați că șoptește țara întregă.

— Om mare! Și cine să fie? Întrebă cel care părea căpetenia.

— Impăratu', cine să fie! zise moș Gavril după ce-și aprinse pipa. Impăratu' e din veci unșul lui Dumnezeu. Așa spune la cartea sfântă. Și așa și trebuie să fie.

Străinii își plecară capetele. Unul zise în unghurește:

— E un tâmpit. N'o să avem dela el nici o informație.

— Da', moșule, că vorbim românește, că vedem noi că te faci a nu pricepe.

— Să vorbim, că doar rumâni suntem.

— Cu cine a votat mai pe urmă satul ăsta? Cu care partid?

— Olio, sunteți de ăia cu alegerile? Mă miram eu cine să-și piardă vremea într'o zi de lucru ca asta! Apoi, dacă chiar țineți să știți, satul nostru n'a votat cu nime.

— Se poate?

— Iaca, s'a putut! Că niște domni ca dumneavoastră le-au făgăduit oamenilor să-i ducă cu motomobile de elea mari. Și unde nu a dat Dumnezeu o zăpadă și-o vifoniță de n'au mai putut răzbate până în sat. Și așa oamenii au rămas la hodina și treaba lor.

Unul dintre străini, după ce schimbă o privire de zădărnice cu cei trei, deschise o geantă, și dădu o mână de tipărituri bătrânului.

— Mulțămim. Nu știu ceti, da' știe ficiorul și nora.

— Vezi să nu învăluieți slănină în ele. E scris acolo lucru bun pentru plugar, spuse unul care până acum abia-și deschisese gura.

— Și la slănine vor fi bune mai târziu, că văd că nu-s scrise pe amândouă fețele.

Străinii plecară acum repede, și trăsura, cu caii hodiniți, porni în fugă și îndată ieși din sat, că ulița lui moș Gavril era chiar la marginea satului.

Nepoții în vremea asta supseră toate gogoroanele de zahăr, și acum li se cleia degetele.

— Ptii! Acum și apune soarele și încă n'am ațâțat focul, măi rumâne, măi! Iute după găteje! Copiii aduseră în tindă vreascuri, moșul făcu focul, puse ceaunul cu apă, și se apucă să taie el buruienile pentru porci.

Știa că de acum nu se mai poate încrede în nepoți. Tot mereu când unul, când celălalt, când amândoi deodată alergau la porțiță să vadă nu vine muma și tata dela hotar.

Bătrânul se supără.

— Parcă vă trebuie țâță, așa sunteți de nerăbdători. Las' că vin ei când trebuie să vină, măi rumâne, măi. . .

Seara, după cină, când moșul și nepoții dormeau de mult, bărbatul cu țigara între degete, la lumina slabă a lămpii se trudea să silabisească cu glas tare una din foile lăsate de străini:

— « Tică- ticăloșii dela gu-uu-vern duc ț-a-țara de rup-râp- de râpă. P-ar- parti-parti-dul n-os- nos-nostru pri-pri-prie- priete- nul, po-poporu-lui. . .

— Da' lasă-i în sărăcie, Gheorghe, și vino și te culcă. Nu vezi c'a răsărit găinușa? Și mâne iar plecăm cu noaptea'n cap.

Gheorghe împături foaia și o puse la grindă, aruncă și călcă mucul de țigară, stânsă lampa din tindă și ieși în pridvor. El cu nevastă-sa dormeau afară, din primăvară.

Pe cer ardeau albe puzderie de stele. Din când în când, câte una aluneca din tărie și se cufunda în hău. Răcoarea se strecura din necuprins și mângâia vietățile. Vitele rumegau în curte, și uneori suflau greu, la vre-o mișcare.

Pace și liniște adâncă coborîse peste sat și peste curtea lui moș Gavril. Pe adierile rare ale boarei venea din grădină mireasmă de verdeață și de porumb în pârga friptului. Uneori se deslușea un oftat. Nu se putea ști de era al nopții stăpâne sau al pământului ce se odihnea.

ION AGĂRBICEANU.

Î N A I N T E

Ce vămi n'am plătit,
Când sufletul meu
Aici a venit,
Făcându-se *eu*?

Cu ce sunt dator?
Cu cât? Voi plăti
Când fi-va să mor?
Acum? zi cu zi?

Am și început?
Cu tot ce îndur
Mereu mă ajut,
Sau numai mă fur?

Atâtea 'ntrebări,
Fățiș, într'ascuns,
Iși taie cărări, —
Și nici un răspuns!

.
Nainte, oricum!
Vreau aer, vreau zori,
Pe marele drum
Cu-un capăt în nori;

Vreau sarcina mea
S'o duc până sus:
In iad, spre o stea,
In vid, spre Iisus!

Pe calea ce-mi tai
In lut, în granit,
Cu propriu-mi grai,
Cu gându-mi trudit,

Cu-ai frunții mei nori,
Cu al inimii plin
De lacrimi, ninsori
Și mări de senin !

V. DEMETRIUS

NEINȚELEGERE

Pe data de 15 Aprilie a. c., magistratul Liviu Gherguș a fost avansat și totdeodată mutat dela judecătoria din Salonta, județul Bihor, la tribunalul din R. Mutarea aceasta i-a stricat toată bucuria avansării; prefera să rămână la Salonta în același grad. Iși avea acolo cercul lui de prieteni, își modelase viața după tiparul orașelului bihorean, își crease atâtea deprinderi care îl țineau pe loc, ca și când s'ar fi născut acolo. Și deodată se văzu azvârlit în necunoscut, silit să-și organizeze altfel existența, să se schimbe. Cel puțin dacă ar fi fost transferat în vechiul regat; chiar într'un oraș nereședință de județ, chiar într'o comună rurală, ar fi fost mult mai mulțumit. A avut întotdeauna groază de Basarabia; și-a închipuit-o ca pe un ținut neguros, cu oameni ciudați, cu o viață complet deosebită de aceea a celorlalte provincii românești.

Când și-a citit în ziar mutarea la R. n'a mai stat o clipă pe gânduri; s'a urcat în primul tren și a venit la București. Simțea în el o încordare trudnică, așa cum simt toți oamenii în momente de primejdie. Și într'adevăr mare primejdie întruchipa pentru el mutarea aceasta în orașul basarabean. Se duse direct la ministerul de justiție și se prezentă secretarului general, un tip foarte elegant, vorbind cu fraze patetice ca la curtea cu juri. Gherguș îi expuse cazul lui, insistând asupra greutăților familiare, și ceru să se revină asupra mutării și să fie lăsat pe loc, la Salonta, sau transferat undeva prin Muntenia, provincie din care-i originar.

— Socotiți și d-voastră, domnule secretar general. Sunt obligat să mă mut dela un cap în celălalt capăt de țară. Atâta distanță! — se justifică el, gândindu-se cu groază la toate greutățile

pe care avea să le întâmpine cu transportul bagajului și al familiei.

— Nu-i nimic. Din contra. Trebuie să fii încântat că țara-i așa de mare, — îi răspunse secretarul general.

Cu toate intervențiile lui, n'a putut să obțină nimic; situația a rămas neschimbată. Dela București s'a dus înapoi la Salonta, a stat acolo două zile, atât cât i-a trebuit ca să dea în primire scriptele judecătorecii, și apoi a pornit spre R. N'a avut niciodată pretenții prea mari; nu și-a făcut niciodată un ideal din traiul în Capitală sau într'unul din cele cinci-șase orașe mai mari ale României. Dar nici la R. nu s'a gândit s'ajungă vreodată. Totuși când sosi în port la Galați, vederea Dunării îl emoționează — n'o mai văzuse de peste zece ani. Iar când s'a urcat pe vapor, i s'a părut că nu pleacă la R., depărtare de câțiva zeci de kilometri, ci într'o călătorie extrem de interesantă, de-a-lungul lumii. Oamenii de pe vapor n'aveau deloc înfățișarea aparte din închipuirea lui — oamenii ca pretutindeni în cuprinsul țării. A rămas mirat. Se aștepta să vadă chipuri cu totul ciudate la acești călători, care aveau să scoboare în localități despre care nu mai auzise decât foarte vag sau chiar niciodată: Reni, Isaccea, Tulcea, Câșlița, Chilia Nouă, Chilia Veche, Vâlcov. Exact în aceeași măsură în care l-a decepționat înfățișarea obișnuită a călătorilor de pe vapor, l-a uimit noutatea priveliștilor înșirate de-a-lungul fluviului. Nici o varietate, e adevărat. Același peisaj cu apă, cu păduri de sălcii, cu întinderi de stuf, cu munți în miniatură pe malul dobrogean, cu câmp nesfârșit pe malul basarabean — dar un peisaj care, în totalitatea lui, însemna pentru ochiul lui Gherguș ceva cu totul nou: un colț de lume care se înneacă în apă și în lumină — o apă sclipitoare ca o cascadă de vâpăi și-o lumină densă, masivă, ca o inundație de ape. Acum pentru întâia oară, făcu Gherguș o călătorie mai lungă cu vaporul. În trecut, a mai mers o singură dată cu un asemenea mijloc de comunicație, dela Giurgiu la Rusciuk; atât: de pe un mal pe celălalt al Dunării. N'avea cum să se simtă ca în împrejurarea de față, purtat din surpriză în surpriză.

Când a ajuns în fața portului R., l-a decepționat călătoria aceasta frumoasă care se sfârșea și mai ales proporțiile modeste și mohorâte ale orașului risipit pe o muche de deal, jalonat de

turlele verzi ale câtorva biserici uriașe. Dar când l-a cunoscut mai de-aproape, orașul îi plăcu. A tras la hotelul Paris, cel mai apropiat de tribunal; seara a mâncat la restaurantul cazinoului. Viața ieftină de-aci îi dădu o altă surpriză — chiar una foarte plăcută. A doua zi, s'a prezentat la serviciu. Găsi aci colegi foarte simpatici. A fost imediat invitat la masă, sfătuit cum și unde să-și aranjeze gospodăria. Iar când peste câteva zile, președintele îl întrebă cum se împacă cu viața de-aici, Gherguș i-a răspuns cu convingere:

— Mulțumit, domnule președinte. Se poate trăi și-aici.

În definitiv, și-a spus el, tot mai aproape-i R. de Râmnicul-Sărat (orașul lui natal), decât Salonta. Și-a închiriat o casă bună, la centru, cu patru camere, dependențe, tot confortul necesar, singur în curte, numai pentru unsprezece mii de lei anual. Intendentul tribunalului s'a oferit să-i găsească o servitoare bună la toate, pentru cel mult cinci sute de lei pe lună. Foarte ieftin! Se gândește că aci, prețurile fiind așa de reduse, ar putea face și ceva economii. Ii foarte mulțumit. O destindere plăcută s'a așezat în el, făcându-l să se simtă vesel și parcă mai tânăr. Mai are de stat singur nouă zile. O adevărată vacanță. Tot timpul liber și-l petrece plimbându-se pe bulevard sau stând la cofetăria Doinov, unde prăjiturile și cafelele sunt delicioase, iar aparatul de radio cântă mai deslușit și mai armonios ca oriunde. E încântat. Avea dreptate Stelorian când îl invidia pentru această mutare la R. Iși amintește propunerea colegului său, dar acum i se pare o ironie: cum o să schimbe locul lui de aci cu acela al lui Stelorian, dela Velea, o comună pierdută în județul Sălaj? Imposibil. R. e un oraș care poate mulțumi pe oricine. Aici da, Stelorian s'ar fi simțit foarte bine, cu apucăturile lui ștregărești. Iși aduce aminte ziua și ora exactă când s'au întâlnit pentru ultima oară; vede aidoma locul unde s'au despărțit pe Calea Victoriei, în fața cafenelei Corso; iar cuvintele lui îi sună și acum în urechi: « Mă Gherguș, mă, acolo-i de mine. La R.! Schimb orașul, schimb și femeile. M'am săturat de unguroaice. Vreau acum rusoaice. Ascultă-mă pe mine, treci în locul meu, la Velea. Ce să cauți tu la R.? Cu apucăturile tale burgheze, o să faci « regatul » de răs. Fă schimb cu mine. Treaba la minister o aranjez eu. Numai tu să primești. Intr'adevăr, Stelorian ar fi trăit aci

aventuri de neuitat. Căci în jurul lui, la cofetărie, pe stradă, în familiile unde a fost invitat, Gherguș a întâlnit o mulțime de femei ispitoare. Toate foarte vesele, elegante și promițătoare.

* * *

E de șase zile la R. Fiecare zi care trece dă un alt aspect orașului. Ca o frază care de câte ori o citești, își dezvăluie un alt înțeles. Primăvara transfigurează totul. Lumea din oraș forfoțește pe trotuare și prin magazine.

A terminat lucrul la tribunal pe la ora patru. Acum se plimbă pe strada principală. Deodată îi apare înaintea un chip cunoscut care îi zâmbește dela distanță... D-na Spirescu, soția judecătorului cu același nume, la care a luat masa într'una din zile. Abia o recunosc. Se oprirea în loc, schimbară câteva cuvinte banale. D-na Spirescu îi prezentă pe însoțitoarea ei, un nume rusesc pe care Gherguș nu-l putu desluși. Înaintară câțiva pași, el la mijloc între cele două femei. Îi mulțumit că în sfârșit se plimbă și el însoțit, ca aproape toți ceilalți bărbați care trec pe lângă el; și încă însoțit de femei așa de distinse. Dar mulțumirea lui fu de scurtă durată. Căci în dreptul unui coafor, d-na Spirescu se opri și-i întinse mâna cu gestul acela impozant al femeii care-și cunoaște locul de cinste pe care-l deține în societate.

— Eu mă opresc aici. D-voastră plimbați-vă mai departe. E o seară așa de frumoasă! N'aveți pentru ce să mă însoțiți la coafor. E destul că mă plictisesc singură... La revedere, d-le Gherguș... Ți-o las pe Liuba. Plimbă-te cu dânsa. Tot ești acum cavalier... Dar vezi, să fii foarte atent că Liuba plânge așa de ușor, din nimic... In schimb, e foarte drăguță, cum o vezi... La revedere!... La revedere, Liuba!... Petrecere frumoasă!...

D-na Spirescu îi învălui într'o privire complice și intră la coafor. Gherguș și cu noua lui cunoștință rămaseră câteva clipe pe loc; el încercă să zâmbească, dar Liuba începu să plângă. În plină stradă, în văzul tuturor, rusoaica plânge fără să se sinchisească de nimeni, pare deprinsă să fie văzută astfel. Gherguș o privi surprins, crezându-se vinovat cu ceva. O întrebă ce are, de ce plânge...

— Vă rog scuzați-mă... Așa plâng eu... E o stare nervoasă, cred, îi explică dânsa, luminându-se treptat.

Apoi tot chipul îi deveni numai încordare; se trudi un răstimp ca să-și aducă un zâmbet pe buze; dar în colțul ochilor tot îi mai atârnă câteva lacrimi.

Ajunseră la capătul străzii principale, în dreptul bisericii Sf. Dumitru, dar cum Liuba încă nu s'a liniștit, Gherguș socoti nimerit să meargă mai departe, unde vor întâlni mai puțină lume și deci mai puțini martori inoportuni. Fata acceptă, deși nu-i obișnuită să se plimbe pe străzile pustii și tăcute dela marginea orașului; singură, i-ar fi frică; însoțită de un bărbat, i-ar veni și mai greu, s'ar putea crede că e îndrăgostită. S'a deprins ca lumea să vorbească numai bine despre dânsa. Totuși de astă dată acceptă să înainteze astfel către periferia orașului. Și încă în tovărășia unui bărbat! Dar Gherguș e o cunoștință așa de neașteptată și de proaspătă, privirile, gesturile și vorbele lui sunt așa de hotărâte, încât Liuba nu avu curajul să se opună propunerii lui. Ieșiră într'un fel de obor vast, dar pustiu, în mijlocul căruia moțăe un vițel care nu-și mai amintește drumul spre casă. În fața lor, jos, la poalele platoului pe care stă cocoțat orașul, Dunărea poartă solzi de aur în bătaia soarelui care apune. Pe chipul Liubei nu se mai vede acum nici o lacrimă; încearcă mereu să zâmbească; uneori reușește. O melancolie densă îi învăluie întreaga făptură. Magistratul o privește atent: e blondă, îmbrăcată într'un pull-over maron cu o garnitură verde la guler și la mâneci, îmbrăcăminte care-i scoate în evidență bustul ei puternic; are nas specific rusesc, puțin cârn la vârf și lat la bază; și încearcă mereu să zâmbească, fără a izbuti decât să-și accentueze melancolia ei parcă înăscută. Altminteri, o fată drăguță, atrăgătoare. Formele ei pline și arcuite, caracterul ei ciudat care o face să plângă din nimic, se îmbină minunat într'o ispită în stare să turbure pe orice bărbat.

Au ajuns în dreptul școlii primare « I. C. Brătianu ». Vederea Dunării îi ademenește, îi împinge mai departe. E primăvară, ziua e pe sfârșite și din cer scoboară o liniște așa de mare, încât adierile ușoare ale vântului supără ca niște sgomote. Plimbarea începe să-i încânte, să le dea fiori, ca o aventură.

— Știi ceva, domnișoară, mergem în port... Să-l văd mai amănunțit...

— Vai, numai să nu întârziem! — exclamă Liuba cu teamă.

Gherguș socoti că acest răspuns e numai un fel de-a vorbi. Ce vină poate să însemne o întârziere de-o jumătate de oră sau chiar mai mult pentru-o fată ca dânsa, care nu mai e în prima tinerețe?... Merse mai departe. Scoborîră pe lângă fabrica de cherestea a lui Davidovici, apoi pe lângă depozitul de lemne al Casei Pădurilor și ieșiră în port. Se plimbară un timp prin fața Căpităniei; priviră de-aproape o geamandură scoasă pe mal, pentru reparații; se opriră câteva minute pe dig, măsurând cu privirile lățimea fluviului, urmărind în depărtare câteva bărci de pescari, cercetând satul Lascar Catargi de pe celălalt mal... Apoi, încet-încet, o luară de-a-lungul Dunării, la vale. Trecură în revistă debarcaderul N.F.R.-ului, pe cel al S.R.D.-ului, barcazele trase la mal și așteptând clienți ca să-i treacă dincolo, peste apă, magaziile de mărfuri ale portului... Scoborîră după aceea chiar pe marginea apei, apropiindu-se de un lipovean roșcat și adus din spate, care pescuește cu târbocul; de fiecare dată scoate lipoveanul câte doi-trei obleți argintii, care nu-și mai găsesc locul în plasă. Trecură mai departe și găsiră un șir lung de bărci puse pe uscat și întoarse cu fundul în sus ca să se usuce catranul cu care au fost vopsite de curând. Apoi pe rând, alunecară pe lângă o altă fabrică de cherestea în plină activitate, pe lângă un depozit de gaz și benzină, pe lângă abator...

Liuba s'a născut în R., dar ceea ce vede acum i se pare o arătare absolut nouă, ca dintr'un ținut prezentat cu multă artă într'o carte cu amintiri din călătorie. Totul i se pare foarte interesant. Până și Dunărea are înfățișare exotică. Regretă că până acum niciodată n'a venit să vagabondeze prin port și să urmărească de-aproape viața aceasta de pe malul apei. Dar nici n'a avut cu cine. Privește mereu cu ochi lacomi împrejur. Parcă de-abia acum a izbutit să se elibereze din crisalida care-o tortura. Melancolia ei, ciudățeniile ei lăuntrice, încep să se șteargă treptat și, în locul lor, se așează o uimire binefăcătoare, ca în fața unei mântuiri așa de la îndemâna oricui. Și de-atâta copleșitoare bucurie. Liuba începu din nou să plângă...

Pentru Gherguș, spectacolul înconjurător e și mai interesant. El cunoaște Dunărea mai mult din cărți decât din vedere. N'a

avut niciodată prilejul să cerceteze așa de aproape lucrurile, oamenii și desfășurarea de viață cu totul nouă, care alcătuiesc realitatea autentică a unui port. S'a urcat doar o singură dată pe vapor — dela Giurgiu la Rusciuk și înapoi; singura lui întâlnire cu bătrânul fluviu. Și atunci era toamnă, ploua și-i tare de mult — peste zece ani. Nu-și mai amintește aproape nimic din ce-a văzut atunci. Sau poate că priveliștea așa de impresionantă din față șterge complet conturul amintirilor din trecut. Incepe să-i pară bine că a fost mutat la R. Are acum ocazia să deslege toate tainele acestui ținut unic în România, unic chiar în lume. Delta cu vegetația ei specifică, cu păsările ei caracteristice, cu o viață aparte determinată de șerpuirea aceasta neobosită a bătrânei Dunări, cu infinitatea aceasta de colori care se ridică din apă, scoboară din cer, se profilează printre sălcii și peste stuf, punând strălucire de feerie peste tot. E deajuns pentru un om să-și cunoască bine propria lui țară — își spune Gherguș. Până va împlini patruzeci de ani și se va stabili definitiv undeva, într'un oraș mai mare, poate chiar în orașul lui natal, nu-i rău să colinde astfel toate ținuturile românești. Să stea câte-un an, numai atât, într'un oraș, oricare, din fiecare provincie pe care încă n'o cunoaște; ar mai trebui să locuiască în Moldova, Dobrogea, Bucovina, Banat și Oltenia. Trăind ca magistrat în câte-un oraș din aceste provincii, ar înțelege toate problemele speciale ale fiecărei regiuni și pentru cultura lui de intelectual și de profesionist, ar fi un mare câștig. Și-ar cunoaște țara. Ar însemna mult mai mult decât o simplă trecere cu trenul sau cu mașina de-a-lungul pământurilor românești. Ar cunoaște nu numai vederi de carte postală ilustrată, ci întregul complex de viață pe care-l încheie fiecare provincie. . .

Au ajuns acum afară din port, pe un drumeag care rătăcește printre vii. Tot mai au Dunărea sub ochi, la câteva sute de pași numai. Orașul a rămas în stânga și cam îndărăt, agățat pe-o coastă somnoros, ca o găină care doarme seara afară pe creasta unui gard. În fund, de pe nesfârșirea Deltei, se ridică limbi de flăcări încununat de nori străvezii de fum — s'a dat foc stufului din baltă, ca să crească altul tânăr. Liuba tace mereu și din când în când își șterge lacrimile de uimire pe care i le provoacă spectacolul tot mai încântător dimprejur. Simte acum și mai mult

necaz față de cunoștii ei din târg. Nimeni, niciodată n'a invitat-o la o asemenea delicioasă plimbare de-a-lungul Dunării. A trebuit să sosească la R. un judecător nou, tocmai din celălalt capăt de țară și să-i propună această unică desfătare! Drumeagul se desfăcu din îmbrățișarea viilor și se apropie din nou de malul fluviului. Imprejur, nici un om, niciun sgomot, doar clipocitul tainic al apelor. Câțiva pescăruși de un alb mohorît se joacă pe deasupra undelor. Treptat, malul se face tot mai jos, ajunge la același nivel cu apa și o plajă cu nisip fin prinde valurile ușoare ale Dunării, cu dibăcie, ca într'o palmă. Puțin mai departe găsiră o barcă răsturnată cu fundul în sus; nu mai poate servi la nimic — are câteva spărturi mari la pupă; dar e curată și poate fi foarte bine întrebuințată ca scaun. Se așezară pe dânsa, unul lângă altul, cu privirile furate mereu de jocul luminilor de peste Deltă... Soarele apune încet, undeva în spatele lor. La amândoi li se pare că șederea aceasta pe o barcă răsturnată are un farmec nebănuț, pe care nu-l poate oferi nici chiar șederea pe un tron. Și Liuba începu să plângă din nou... Iar Gherguș se simte tot mai mulțumit că a fost mutat la R.

Porniră să vorbească. Oamenii mulțumiți vorbesc sau prea tare sau prea încet. Ei vorbesc în șoaptă...

— E foarte rea lumea aici. Ai să vezi. Ți face o vină din orice. Chiar plimbarea aceasta așa de frumoasă, pe care am făcut-o împreună, va părea multora un păcat. E deajuns să ne fi văzut o singură persoană. Măine, toate gurile rele vor intra în funcțiune: « Liuba Belodanov s'a plimbat aseară cu un tip prin port. Apoi s'au rătăcit printre vii, de-a-lungul Dunării. Cine știe ce-au făcut acolo, singuri... ». Nu-ți închipui cât de mult mă enervează comentariile astea răutăcioase! — se văită dânsa și iarăși îi dădură lacrimile.

— Așa e în fiecare oraș de provincie, domnișoară, — o asigură Gherguș, mulțumit în sfârșit că i-a aflat numele pe care nu-l bănuia atât de specific rusesc, mai ales că Liuba vorbește corect românește; rareori apasă mai mult decât trebuie pe *i* și uneori pronunță pe *a* final și pe *o* din mijlocul cuvintelor ca *ă*; dar foarte rar și foarte puțin perceptibil.

— O rusoaică adevărată! — își spune el surprins și parcă o ispită îi flutură în priviri și-i tremură în suflet.

— Nu cred. Aici la noi, lumea-i mai provincială decât oriunde, — continuă fata după ce-și șterse lacrimile. — Nu pot să sufăr această lume. Numai intrigă, numai ironii, numai viață ușurată. Bărbații beau și-și petrec nopțile la joc de cărți. Femeile...

Liuba se opri brusc. Iși dă seama că a abordat o chestiune nepotrivită cu pudicitatea ei de totdeauna.

— Bine, dar sunt aici atâtea posibilități de distracție. Iarna, patinaj pe Dunăre. Vara canotaj. Apoi tenis, excursii în Deltă...

— Sunt atâtea posibilități, e adevărat, dar nimeni nu se folosește de ele. Pentru că nimeni nu iubește cu adevărat sportul. Canotaj nu se face deloc. E prea comun. Il fac numai pescarii și barcașii de meserie. Patinaj se face, dar nu pe Dunăre, unde în fiecare iarnă este o ghiață admirabilă, ci în parc, pe un teren de câțiva metri pătrați. La Dunăre, nu vine lumea, iarna, și teribilii noștri sportivi vor în primul rând să fie văzuți când patinează. Țin neapărat să aibă împrejur galerie. Sportul fără galerie nu se practică. Avem apoi două terenuri pentru tenis... Acum doi ani am încercat și eu să joc. Dar mi-a fost imposibil. Nimeni nu joacă serios. Vin să glumească, să-și exhibeze costumele albe și rachetele, nu să joace. Terenul de tenis e numai un loc de întâlnire. După ce perechile s'au format, încep un set, așa de formă, apoi cu racheta la subțioară, cu mingile în săculeț, în costume de sport, vin să se plimbe pe stradă sau se opresc la Doinov, la o zacuscă sau la o înghețată. Se poate spune că tenisul se practică mai mult pe bulevard și la cofetărie, decât pe teren... Sportmenii de-aici preferă numai să se dea în spectacol...

— Un spectacol care maschează totuși o realitate: iubirea — completează magistratul.

— Nu, deloc. Aici iubirile se fac și se desfac fără nici o taină. Toată lumea le cunoaște și le comentează. Toate intimitățile sufletești sunt publice. (Pauză. Fața Liubei se crispă subit. Ar vrea să tacă, dar nu mai poate face un asemenea efort.) Fetele aici nu iubesc. Gura lumii le interzice așa ceva. Iar bărbații nu le preferă. Aici dragostea e monopolizată de cucoane. Când vine un băiat drăguț în târg, îl atrag imediat în cercul lor și nu mai scapă. Dacă totuși o fată încearcă să se apropie de el, îndată toate cucoanele, se agită, încep un adevărat război și fata trebuie să se dea bătută,

să se retragă în izolarea de mai înainte. De multe ori, iese și compromisă, fără să fi greșit cu nimic. Nu înțeleg nepăsarea bărbaților de aici. Cum dau soțiilor atâta libertate?! Le vezi la cazinou, la club, la baluri, pe stradă, numai în tovărășia simpatiilor lor, fără nici o jenă. Bărbații nu le însoțesc niciodată, le lasă de capul lor. Și cucoanele se folosesc din plin de această libertate... (Altă pauză, accentuată de un suspin.). Acum doi ani, toamna, toate erau în friguri. Dar absolut toate. « Dragă a venit un maior adorabil! Înalt, frumos, voinic! Un adevărat bărbat, dragă! » — se extaziu ele. Maiorul acesta stârni o adevărată furtună. Toate doamnele din societate umblau după el. Și-au făcut chiar și toalete speciale, ca pentru o mare festivitate. Parcă ieșeau în întâmpinarea unui cap încoronat. Și repede maiorul nou venit a fost atras în cercul cucoanelor și deveni numai înfumurare. Pe noi fetele, când ne cunoștea întâmplător, ne trata foarte de sus. De abia ne spunea câteva cuvinte și, după aceea, de câte ori ne întâlnea pe stradă, nu ne mai saluta niciodată. Ca și cum nu ne-ar fi cunoscut. Doamnele l-au convins desigur că fetele din R. nu merită nicio atenție... Astă iarnă, la balul Crucii Roșii, am asistat la o scenă asemănătoare. La bufet, serveau numai doamne. Aproape de miezul nopții, luă loc la o masă un căpitan, Neșțianu sau Nemoianu, nu-i știu bine numele, și ceru o prăjitură. Cucoana care s'a oferit să-l servească, veni imediat la bufet, emoționată. « O prăjitură pentru Leul, dragă! Pentru Leul! Tot ce se află mai bun! Prăjitura cea mai frumoasă! Pentru Leul! » — ceru ea cu sufletul la gură. Nu știu pentru ce l-au botezat cucoanele așa: Leul. E mare într'adevăr, dar Leul?!... Imediat toate doamnele dela bufet începură să se agite. Care să fie prăjitura cea mai mare și mai frumoasă pentru Leul? Li se părea că nici una nu-i suficient de frumoasă pentru el. Apoi au început să se certe care să i-o ducă? Până la urmă, fiecare cucoană i-a dus câte o prăjitură. « Poate că asta vă place mai mult » — se explicau ele... Ei bine, pe acest căpitan l-a cunoscut peste câteva zile Nina Ceikovschi, o bună prietenă de a mea. O fată foarte frumoasă. Poate cea mai frumoasă fată din oraș. Ei bine, domnul căpitan Leul i-a întins mâna cu mânușa! Dacă ar fi fost un civil mai mergea. Dar un militar trebuie să respecte măcar o anumită politețe fixată de regulamente. Totuși n'a respectat nici măcar

această politețe obligatorie. Pentrucă Nina era domnișoară ! Dacă ar fi fost doamnă... Și nu e vina băeților. Numai a cucoanelor de-aici care își îngăduie prea multe libertăți. Și a bărbaților care le lasă de capul lor.

Liuba tăcu, frământată de-o revoltă tumultuoasă, care-i încruntă sprâncenele și-i strânge gura în formă de linie. Totuși nu plânge.

— Ce vrei să faci, domnișoară? Gândește-te: au acasă soți bătrâni, urâți, poate bețivi, poate cartofori, oameni care când nu se dedau viciului lor favorit, dorm sau aleargă după bani. Orice viciu cere un minimum de odihnă și mai ales cere bani. In deosebi cărțile. Și atunci soțiile rămase de capul lor își aranjează viața cum pot, încât să-și dea iluzia că sunt fericite. Toți oamenii, mai ales femeile decepționate, au nevoie de o evadare. E firesc. Se pare că femeile din acest oraș au toate un destin comun. Cine știe dacă nu cumva și d-ta, când te vei căsători, nu vei găsi că singurul fel de viață acceptabil e acesta...

— Mai bine nu mă mărit niciodată, decât s'ajung așa. Prefer să rămân fată bătrână — declară dânsa cu o voce hotărâtă.

Și imediat începu să plângă, un plâns chinuit gălăgios, care nu mai pare efectul unei nervozități trecătoare ci al unei obsesii adânc înrădăcinată în suflet. Pare victima unui fel de teroare neînțeleasă, cum au toți acei care se gândesc prea mult la viitor, cari vor să deslușească drumuri prin necunoscut și care, pentrucă nu reușesc, suferă. Ca niciodată, Liuba vrea acum să plângă, simte o nevoie irezistibilă să plângă.

— Nu spune așa, domnișoară. Greșești. Trebuie să trăești în societate și pentru societate. Trebuie să te adaptezi, să fii așa ca toată lumea. Numai astfel mai poți profita de puținele bucurii pe care le îngăduie viața. Cum să nu te măriți?! Cum să rămâi fată bătrână? Asta înseamnă să te excluzi singură din lume. Numai situația de soție e normală pentru o femeie. Trebuie să-ți trăești viața așa cum face toată lumea, o îndeamnă Gherguș, cu elocvență, așa cum la tribunal ar face morală unui inculpat recidivist.

Biata Liuba! Tocmai asta vrea și dânsa: să nu se excludă din societate, să profite de puținele bucurii îngăduite oamenilor, să trăiască viața ca toată lumea, chiar ca cucoanele acelea liber-

tine pe care le detestă. Dar cum să facă? De unde să înceapă? Nu știe. Și pentrucă nu știe, plânge. Un plâns disperat, care nu vrea să mai înceteze, nici măcar să se potolească și care pe nesimțite, o împinge la pieptul lui Gherguș, cu capul rezemat acolo, ca pe inima înțelegătoare a unui prieten adevărat... Biata Liuba! Trebuie să evadeze odată din închisoarea aceasta a unor obișnuinți și a unor temeri, care-o sufocă. Trebuie! Cât mai repede. Are douăzeci și nouă de ani. Când o s'o facă dacă nu acum? Mai târziu va fi imposibil, va fi inutil.

Totuși Liuba n'a fost întotdeauna așa. Cu ani în urmă, când era elevă de liceu, era un drac de fată, cea mai veselă din toată școala. Dar și cea mai silitoare la învățatură — merit care făcea să i se ierte toate sburdălniciile. Purta corespondență cu elevii dela liceu, vorbea cu ofițerii, făcea cu ochiul profesorilor mai tineri. Când a ieșit din liceu, râsul ei puternic, muzical, chicotea la fel, pretutindeni. Până și în biserică, abia se putea ține să nu râdă. Decepțiile ei au început la primul bal la care s'a dus ca bacalaureată. Purta o rochie roz cu volănașe și provocător de decoltată. Dar cu toată frumusețea, eleganța și veselia ei, totuși abia a dansat într'o noapte întreagă de câteva ori. Dansau în schimb cucoanele, numai cucoanele; bărbații lor erau la club, la joc de cărți, sau la bufet, în jurul unui crușon, iar ele dansau cu toți cavalerii din sală, pe care-i ademeneau strângându-i cu voluptate în brațe. Fetele stăteau pe de lături și priveau cu ciudă... La al doilea bal, a pățit la fel. Atunci a înțeles Liuba că fetele în orașul acesta au un destin tragic, că trebuie să se mărite cât mai curând, cu oricine, chiar cu bărbatul cel mai urât așa cum fac toate, pentru ca după aceea să se poarte așa cum îi poruncește inima, să aibă și dânsa o simpatie a ei și să fie dansată la baluri fără întrerupere. A înțeles, dar nu s'a putut hotărî s'o facă. Totdeauna a vrut un soț frumos. Dar cum toți băieții frumoși erau sechestrați de cucoane, trebuia s'aștepte. Câți ani? Poate la infinit. Incet-încet, se văzu silită să facă uz de ipocrizie; începu să se vaite pretutindeni că nu mai simte nicio plăcere să danseze, că nu se mai duce la baluri fiindcă o plictisesc grozav, că preferă să stea acasă să citească o carte frumoasă... Astfel a ajuns să stea mai mult izolată. Abia dacă din când în când se mai ducea la Nina, prietena ei. Izolarea aceasta și ipocrizia ei provincială

de care se folosea tot mai mult, o scoaseră definitiv din atenția pușinilor bărbați care se mai ocupau de dânsa. Incepu să trăiască aproape numai în tovărășia părinților, de astă dată foarte mulțumiți că fata lor (singurul copil pe care-l au) a devenit în sfârșit așa de cuminte și de serioasă. De mult doreau ei așa ceva, ca Liuba să fie într'adevăr fata lor, să țină tovărășie neîntreruptă bătrâneții lor. Bătrânul Belodanov e bolnav de ficat; ține regim și mănâncă la ore foarte regulate: prânzul îl ia la ora douăsprezece fix, iar cina la șapte. I-a plăcut mult bătrânului când Liuba a făgăduit să mănânce și dânsa exact la aceleași ore. Ce sacrificiu a făcut, nu și-a dat seama niciodată. Să stea la masă cu părinții exact la orele când pe bulevard, în parc și la cofetărie, lumea bună își țese intrigile și-și afișează victoriile! Incântați, părinții începură să se laude pretutindeni că au o fată model, care nu umblă haimana pe stradă și care seara nu întârzie niciodată în oraș după ora șapte — nu ca alte fete, care uneori nu vin acasă toată noaptea. Bătrânii se simțiră tot mai mândri de fata lor, iar Liuba se simțea tot mai obligată să nu le desmintă părerile pe care și le făcuseră despre ea și să nu-i necăjească. Le-a dat mereu această unică bucurie. Dar cu câte sacrificii! Incet-încet, reputația Liubei se formă așa cum o voiau părinții. Până și acei care erau numai în trecere prin oraș, aflară că în R. este o fată foarte cuminte, Liuba Belodanov. Tot târgul se lăuda cu cuminenția ei. Era doar un exemplar așa de rar! Părerile erau de altfel împărțite: unii o socoteau o sfântă, alții o smintită. Bărbații tineri, care nu pot judeca femeea decât dintr'un singur punct de vedere, o socoteau însă inaccesibilă poftelor lor și-o desconsiderau. Existența ei deveni treptat tot mai mohorită. Bătrânii, în foarte scurt timp se deprinseseră cu cuminenția ei, nu puteau concepe că mai poate fi și altfel, că trebuie să fie altfel. Când uneori tinerețea Liubei se revolta în contra acestei obișnuinți ucigătoare și întârzia peste orele fixate, atunci părinții se supărau, îi făceau observații; mamă-sa plângea și țipa cât o ținea gura că nu vrea să aibă o fată stricată; tată-său se văita c'a întârziat cu masa și întârzierea aceasta îi poate fi fatală. Dela un timp, începu s'o îngrozească perspectiva unor asemenea scene, care mai ales bătrânului îi făceau foarte rău, ca orice enervare de altfel. Prefera să fie punctuală, chiar dacă trebuia să-și

sacrifice multe din bucuriile ei personale. E adevărat că între timp s'a mai dus la câte un bal, a încercat să joace tenis, a căutat să intre în grupul cucoanelor, să lege prietenie cu ele. Degeaba însă. Bărbații tot o ocoleau. Ba uneori chiar își băteau joc de dânsa. Inaccesibilă! Nu merită nicio importanță. Astfel s'au depănat nouă ani împliniți. Iși dă acum seama că dacă o singură dată, printr'o mare prostie, și-ar fi distrus buna reputație de care se bucură, ar fi fost salvată. N'ar fi mai fost socotită inaccesibilă. Și-atât ar fi fost de ajuns ca să se vadă și dânsa înconjurată de tinerii orașului, ca o cucoană frumoasă, din acelea cu bărbații țintuiți toată noaptea la mesele de bacara dela cazinou. Dar prostia aceasta mare n'a avut niciodată curajul s'o facă. Nici măcar una mai mică. Are acum aproape treizeci de ani. De câțva timp a luat obiceiul să plângă foarte ușor, din nimic. Dar numai pentru aceia care se mulțumesc cu aparențele, Liuba plângea din nimic. Adevărul e că plânge fiindcă o doare prea mult viața ei trecută inutil, plânge mai ales fiindcă o torturează necunoscutul care-o pândeste din viitor. Necunoscutul! Iși dă seama că a ajuns față bătrână. Nu pare — tot se mai ține bine. Dar dacă alții nu-i dau vârsta pe care o are, ea totuși o simte neconținut ca o creștere vertiginoasă a desnădejzii dintr'ânsa. Se întrebă mereu ce va fi de-acum încolo, dacă va fi tot așa de tristă sau cu mult mai tristă, dacă lumea se va înstrăina cu tot atâta încăpățănare de dânsa. Nici o speranță nu vine s'o însuflețească. Gândurile și întrebările ei lovesc într'un întuneric masiv, neclintit, neîndurat și plânge... Dar pentru întâia oară în viață, plânsul ei închipue acum ceva nou, o consolare adevărată; pentrucă plânge cu fruntea rezemată pe pieptul unui bărbat tânăr încă, un bărbat care i-a arătat atâtea lucruri frumoase pe care le avea sub ochi, dar nu le vedea...

Gherguș, surprins, o lăsă un timp să se rezeme de el, fără să-i spună un cuvânt, fără să facă nici unul din gesturile acelea de mângâiere obișnuite în asemenea împrejurări. Dela un timp se gândi însă că rezerva lui e oarecum ridicolă și îndrăzni... Liuba plânge mereu. Cu o mână el îi cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă porni să-i mângâie fruntea, părintește. Stângaci însă, cu teamă chiar. El nu bănuște durerea adevărată a Liubei. Iși spune doar că-i rusoaică și asta îl lămurește complet. Totdeauna

a fost convins că rusoaicele au un temperament ciudat, un suflet ca un labirint. Liuba nu poate să fie altfel. O ține mereu la pieptul lui, o lasă să plângă în voie. E sigur însă că plânsul ei nu va dura prea mult, că repede își va arăta o altă ciudățenie a caracterului ei slav. Așa trebuie să fie o adevărată rusoaică. Și Liuba plânge într'una... Misterul acestei fete care se lipește tot mai strâns de pieptul lui, începe să se definească din ce în ce mai chinuitor. Ca orice mister pe care ți-l pune în față un suflet de femeie, un trup voinic și vibrant care ți se lasă în brațe odată cu primăvara... Acum își explică Gherguș preferința atâtor bărbați pentru rusoaice. Ciudățenia acestor femei e într'adevăr ațâțătoare. Își aduce aminte de ce i-a spus cândva avocatul Hânsa, avocat fără clientelă și pasionat cititor de romane: « Domnule judecător, decât să mă plictisesc pledând, mai bine mă distrez citind literatură bună și căutând bani cu împrumut. Am citit ieri un alt roman. Admirabil! Eroul principal, un ofițer Ragaic iubește o rusoaică pe care nici n'a văzut-o, ci numai i-a descris-o un prieten. Dar o adevărată femeie!... ». Erau pe scările judecătorei, la Salonta. N'avea timp să-l asculte. De-altfel niciodată nu l-au interesat romanele. Decât doar atunci când tratau un subiect în legătură cu vreuna din problemele iscate de profesiunea lui: « Cazul judecătorului Sebastian », « Avocat de divorțuri », « Apărarea are cuvântul... ». Dar spusele avocatului Hânsa i-au rămas în memorie, fără a bănuși că și le va aminti vreodată și încă într'o împrejurare așa de bizară. De sigur, tema romanului pe care l-a cetit dânsa e perfect verosimilă. Atunci n'a crezut, acum e convins. Păcat că nu știe titlul și autorul acestui roman, ca să-l cetească și el. Intr'adevăr, socoate dânsul, te poți îndrăgosti de o rusoaică pe care nici n'ai văzut-o, dar pe care o ghicești încântătoare, o crezi obsedantă, din entuziasmul cu care ți-a descris-o un prieten și din propria-ți imaginație aprinsă de taine. E atât mister în sufletul unei asemenea femei! Are dovada lângă el. O fată pe care de-abia a cunoscut-o, care i-a căzut în brațe pe neașteptate și care plânge nemotivat! N'o iubește, îi trebuie timp pentru asta. Cazul ei îl interesează însă. Ar vrea să vadă limpede în existența ei, s'o înțeleagă. O cuprinse în brațe și mai strâns, o mângâie și mai atent... Dar e prea tânăr pentru ca gesturile lui să fie numai consolatoare...

Deodată, din depărtare și din noapte, răzbătu mai întâi încet ca un murmur, apoi distinct, o melodie tristă, monotonă, care se împletește așa de minunat cu întunericul dimprejur, cu lumina duioasă a stelelor, cu clipocitul apelor și cu prezența acestor fantome care stau îmbrățișate aci, pe barca răsturnată cu fundul în sus... E un cor perfect armonizat, pe mai multe voci, care răspândește peste câmpuri un suflet nou, ce plânge tot așa de ciudat ca și ochii Liubei; un cor așa cum știu să improvizeze oricând țărani din Basarabia, când se întâlnesc întâmplător pe același drum; cântă în rusește o romanță veche, pe care Liuba de sigur o înțelege și pe care Gherguș o simte numai, tristă, ca o dragoste care se stinge. Corul se deplasează încet dela câmp spre oraș; sunt probabil lucrători care se întorc dela muncă spre locuințele lor din mahalalele orașului. Liuba, fără să deschidă ochii, fără să se depărteze de pieptul așa de mângâtor, ascultă melodia care se pierde în depărtări. Și parcă ascultând-o, își mai uită durerile ei proprii. Apoi, tot fără să se miște, întreabă cât e ceasul. Gherguș, după o cercetare îndelungă prin întuneric, îi răspunde în șoptă:

«Șapte și jumătate». N'a văzut însă bine, căci e opt și jumătate Vai, ce târziu! — exclamă Liuba și din nou începu să plângă, strângându-se tot mai disperată lângă pieptul lui. Un sbucium subit cutremură tot corpul fetei. Deodată își cuprinse tovarășul cu mâinile, îmbrățișându-l pătimaș și înfigându-și degetele în carnea lui, parcă ar vrea să-l trezească din amorțire, să-l ațâțe, să-i biciuiască nervii. Evident, nu-și dă seama ce face. Dar Gherguș vede în frământarea ei, o provocare, un îndemn. Ațâțat, se înlănțui și el tot mai strâns de trupul fetei. Primăvara, murmurul apelor, noaptea înconjurătoare, melodia care tot se mai aude în depărtare, tinerețea lui și tremurul ispititor al acestui corp de fată care s'a lipit de el, transformă existența lui Gherguș într'un adevărat cataclism. Imbrățișă și mai pătimaș trupul rusoaicei și multă vreme rămase așa... Cu privirile halucinate, urmărește vâlvătaia de flăcări a stufului care arde undeva în fundul Deltei. Pare că acolo nu arde o vegetație uscată și inutilă, ci un oraș cu oameni vii. Parcă-i aude cum strigă ajutor, cum se vaită, cum plâng. De pe celălalt mal al Dunării, se aude întrerupt un cântec de armonică. Probabil un pescar cântă pe prisma unei cherhanale,

în așteptarea lunii care trebuie să răsară. Un câine latră enervat de întuneric — schelălăitului lui parcă vine de sub ape... Brusc, Liuba își luă capul de pe pieptul lui Gherguș, deschise o clipă ochii mari și scoase un țipăt ascuțit: «Vai, ce întuneric!». Și iar își lipi obrazul de pieptul magistratului și iar începu să plângă...

Gherguș nu mai are acum nici o îndoială. Fata îl provoacă. Vrea... Prea își face din orice un motiv să se strângă la pieptul lui și să-i înfigă degetele nervoase în carne. Nu trebuie să mai rămână surd la această chemare. L-ar socoti prost, ar fi ridicol. Fără să mai șovăe, îi căută gura și i-o sărută apăsător, prelung...

* * *

S'au sărutat mereu, frenetic, deslănțuit... Nu-și mai dau seama de nimic. Nici o teamă, nici o ezitare nu le mai taie avântul. Imprejurul lor, întunericul se face tot mai străveziu — a răsărit luna. Lumina de peste lume îi face să deschidă ochii mari, să se întoarcă la realitate, să măsoare în toată adâncimea sbuciumul din ei. Dunărea se vede acum deslușit până la cele două coturi, dinainte și din urmă — parcă arde. Luna se ridică tot mai dominantă pe cer — lună plină. Liuba se desprinsese din îmbrățișare și cu un gest mașinal, porni să-și aranjeze pălăria pe cap. Pare mai calmă, mai mulțumită; spectacolul dimprejur o farmecă. Apa, vegetația, depărtările, par amestecate cu argint topit...

— Cât e ceasul? — întreabă dânsa, de astă dată cu indiferență, fiindcă senzațiile noi pe care le trăiește acum nu-i mai îngăduie să-și dea seama de pericolul pe care-l aduce cu el timpul care trece.

— Zece și douăzeci, — îi răspunse Gherguș, mirându-se că rusoaica se mai interesează de ceas, când apropierea lor și spectacolul care-i înconjoară, sunt așa de frumoase.

— Cum?! Zece și douăzeci?! Sigur? Așa de târziu! Ce-am făcut?! Ce-o să zică acasă?! — se îngrozi dânsa, cu lacrimile adunate buluc în ochii aiuriți.

Plânge. Dar nu se mai lasă epuizată la pieptul lui. Ci sărî drept în sus, ca asvârlită de un arc. Parcă în jurul ei, instantaneu, totul s'a făcut trist, respingător.

— Haidem. Nu mai pot sta o clipă. Ce-am făcut?! Ce-am făcut?! — se vaită Liuba, plângând neîntrerupt.

Au pornit. Parcă sunt alungați cu biciul. Liuba plânge tot mai icnit. Au ajuns în port. Trecătorii pe care-i întâlnesc, se uită la ei lung, mirați de perechea aceasta bizară care aleargă spre oraș, când priveliștea impune oamenilor poziția statică a contemplației. Peste tot planează lumina lunii. Becurile de pe stradă sunt stinse toate; așa a hotărît primăria din R: când apare luna, luminatul străzilor nu mai funcționează din motive de economie. Toate chipurile arată ca poleite cu argint. Lumea întregă pare divinizată. Incep să urce povârnișul care duce spre centrul orașului. Liuba conduce. Fără să spună un cuvânt. Plânge mereu, suspină adânc și din când în când, exclamă îndurerată: « oi ! oi ! ». Gherguș o urmează gâfâind; de-abia mai poate observa că merg pe alt drum decât acela pe care au venit.

Liuba aleargă mereu ca și când s'ar grăbi să asiste la ultimele pâlپări ale unui muribund. Gherguș e numai o umbră lângă dânsa. Când rareori rusoaica își dă seama de prezența bărbatului care-o însoțește, o cuprinde revolta. Cine i l-a scos înainte? Numai din cauza lui a întârziat. Pentru el are să se certe cu părinții, pentru el are să capete observații. Mai bine nu l-ar fi întâlnit, nu l-ar fi cunoscut niciodată. Și apoi repede îl uită, se trezește singură și se cutremură de spaimă. De nouă ani, niciodată n'a întârziat până la o asemenea oră. Ce vor spune părinții? Când nici măcar nu știu unde a plecat?!...

Brusc, se opriră în fața unei porți vopsită în verde. Liuba îi făcu semn să rămână afară, iar dânsa intră în curte. Gherguș se supuse poruncii ei mute, plictisit de această misterioasă peregrinare pe străzi necunoscute lui. Trebuia să-mi iau rămas bun și să plec — își spune el, simțind o ușoară durere de cap; e aproape miezul nopții și dela prânz n'a mâncat nimic... Liuba străbătu curtea, disperată, fiindcă toată casa e în întuneric. Se opri în fața unui geam și ciocăni agitată. Așteptă câteva clipe. Mai ciocăni odată. În sfârșit se deschiseră obloanele din interior, apoi geamurile. Capul blond și sburlit al Ninei apăru în pervaz... Dar planul Liubei se dovedi inaplicabil. Venise s'o roage pe Nina ca s'o scoată din încurcătură — s'o însoțească acasă și să spună bătrânilor Belodanov că a ținut-o la ea până acum sau că au fost amândouă într'o excursie, cu barca, pe Dunăre. Imposibil însă. Bătrânul Belodanov venise la Nina cu o oră mai de vreme ca să-și caute

fata și Nina i-a spus că nu știe nimic despre dânsa, că n'a văzut-o toată ziua. Liuba, fără să mai spună un cuvânt, începu să plângă și ieși imediat în stradă. Nu mai știe ce să facă, încotro să apuce. Nu mai poate închipui niciun alt plan de acțiune, nici o minciună. E de altfel așa de îndurerată, încât nu se mai poate gândi la nimic. Gherguș, bănuitor, o întreabă ce s'a întâmplat, dar Liuba nu-i răspunde decât prin hohote și mai desperate de plâns. Un răstimp, tăcură. Magistratul, deprins să mănânce la ore regulate, se simte tot mai moleșit de foame; dar s'a resemnat să meargă așa unde-o vrea să-l ducă tovarășa lui.

Străbătură astfel o stradă lungă până la capăt, până în câmp. Apoi se întoarseră.

Gherguș privi multă vreme împrejur, până izbuti să se fixeze pe harta orașului: se află pe o stradă paralelă cu bulevardul principal. A obosit de-atâta alergătură. Foamea îl chinue tot mai dureros. Dacă rusoaica asta ciudată l-ar lăsa în pace!.. Anevoie, se mai desmeteci puțin și Liuba. Nu trebuie să se compromită — hotărăște dânsa. Dacă nu poate găsi o justificare ca să-și scuze întârzierea față de părinți, măcar să n'o vadă lumea rătăcind așa la miezul nopții, în tovarășia unui bărbat. Pe părinți speră să-i îmbuneze, dar gura lumii, odată pornită pe bârfeală, cum s'o mai oprească?

— Ce mă fac acum?! Ce mă fac? Unde mă duc? — se trezi ea văitându-se, cu o voce sufocată de disperare.

Fără să se gândească mult, Gherguș îi spune plictisit:

— Mergi la mine...

Își dă seama perfect că această propunere ar putea s'o jicnească, mai ales că acasă la el înseamnă hotelul Paris. Dar prea puțin îi pasă dacă rusoaica are să se supere și să plece. Mai bine — singur, se poate duce imediat să mănânce. Totdeauna a preferat să ducă o viață regulată... Liuba medită un timp. Propunerea i se pare nimerită: se duce la el, stă acolo o vreme, liniștită, găsește minciuna care s'o scoată din încurcătură și-apoi pleacă. În felul acesta, riscă mai puțin; n'o mai poate vedea nimeni rătăcind noaptea pe străzile orașului, în compania unui bărbat.

— Dar acolo la dumneata, nu ne poate vedea nimeni? Când vom intra mai ales? — se interesează dânsa.

— Cine să ne vadă? — îi răspunse el, necăjit că tot nu scapă de dânsa.

Rămaseră înțeleși. Magistratul stătu câteva clipe în loc, ca să se orienteze; ceru câteva deslușiri. Apoi porniră. Acum el conduce; nimeri într'adevăr drumul cel mai scurt. Când se apropia vreun trecător, se opreau într'un colț mai dosnic, cu capul în piept, ca să nu fie recunoscuți. Sosiră. Hotelul Paris are numai parter. Intri într'un hall încărcat cu plante exotice, faci la dreapta, ieși pe un gang lung, cu camere și pe o parte și pe alta, și-atât. Portar n'are. Hotelul e condus de patroana însăși, o văduvă în vârstă, grasă și înaltă, care locuiește într'o odaie din fund.

Camera Nr. 7...

Intrară înlăuntru fără să-i vadă nimeni. Liuba, fiindcă a mers tot timpul cu capul în pământ, zgribulită de frică, n'a observat pe unde a mers, unde a intrat și nu-și dă seama că se află într'un hotel; nici nu-și poate imagina așa ceva. Pentru dânsa o ședere cât de scurtă și cât de nevinovată într'un hotel, înseamnă suprema decădere. A venit aici ca să chibzuiască liniștită ce are de făcut, dar imediat a început să plângă. Gherguș care s'a deprins s'o vadă astfel, care știe că n'o poate consola în niciun fel, părăsi camera și se duse în restaurant, (se află tot în corpul hotelului și sub aceeași conducere) să mănânce ceva în fugă și să-i aducă și Liubei măcar o prăjitură. Plângând mereu, rusoaica se gândeste că singura justificare plauzibilă ar fi să spună părinților că s'a dus într'o excursie până la Vâlcov, cu o șalupă de-a Administrației Pescăriilor... A luat-o aproape cu forța d-na Spirescu și soțul ei... Din grup, mai făceau parte și alți magistrați cu soțiile lor... Că dânsa le-a trimes un bilet prin servitoarea d-nei Spirescu și că se miră cum de nu l-au primit... Doar a spus servitoarei de câteva ori, adresa exactă: Vasia Belodanov, strada... A uitat, proasta, s'aducă biletul!.. Foarte bine. Numai că pentru a întrebuița această minciună, trebuie să rămână aci toată noaptea. O excursie până la Vâlcov nu se face în câteva ore. Dar aici cum să rămână? Gazda ei are numai o singură cameră, aceasta în care se află. Cum o să doarmă împreună?!.. Dar dacă s'ar duce acasă chiar acum?.. Să spună părinților că a rămas la d-na Spirescu, la o petrecere?.. Acolo sigur n'a fost tată-său ca s'o caute — n'a avut curajul s'o facă. Să turbure liniștea unui magistrat în

puterea nopții?!.. Se gândi câteva clipe la acest procedeu. Până începu să-i apară imposibil de aplicat. Ce vor spune bătrânii? Ei se frământă acasă, fără să știe unde li-i fata și de ce nu mai vine; au așteptat-o cu masa câteva ore; tată-său presimte cu groază o criză de ficat; mamă-sa plânge într'una dela ora opt, iar dânsa, Liuba, copilul lor până acum așa de cuminte și de serios, stă și petrece până la miezul nopții, fără să trimeată acasă nicio veste!.. Mai bine să spună că a fost la Vâlcov. Pentru o excursie așa de frumoasă, cu o asemenea societate, o excursie improvizată, face să-și necăjească părinții. Mai ales că dânsa s'a îngrijit să-i anunțe din timp — va susține ea... Numai dacă Gherguș ar accepta s'o lase să doarmă singură în camera lui...

O, dar Gherguș e așa de bun, așa de ospitalier! Mai ales că nu-l mai supără nici foamea de până acum. I-a cedat imediat camera, chiar fără să i-o fi cerut. Liuba îi împărtăși planul ei de acțiune. El îl găsi foarte ingenios și o asigură că procedând astfel, va liniști fără îndoială îngrijorările părinților. Ii aduse apoi tot felul de bunătăți: fructe, prăjituri, sandviciuri, bomboane. Se oferi chiar să-i țină un timp de urât... Ca să alunge cu desăvârșire plictiseala dintre ei, se sărutară odată, de mai multe ori... Apoi se îmbrățișară strâns, voluptos... Deodată Liuba începu să plângă. O chinue un presentiment nedeslușit. Incercă să se smulgă din brațele lui. Il roagă s'o lase în pace, să nu se mai atingă de dânsa. Dar slab, în șoaptă. Iși simte sufletul răvășit de prea multe senzații absolut noi, care o uimesc... Ar trebui să plece imediat. Dar ce va spune lumea văzând-o pe stradă, singură, la o asemenea oră?! Ar trebui să se ducă acasă. Dar ce vor spune părinții?!.. Necunoscutul care a hărțuit-o atâția ani s'a făcut mai aspru și parcă mai apropiat, gata să se lumineze, să se deslușească... O clipă numai, un fior, și necunoscutul se va lumina într'adevăr...

După câteva ore de sbucium, nu mai avea niciun rost să doarmă singuri, în camere separate...

* * *

Aproape de ziuă, au stins lumina și s'au culcat hotărâți să doarmă. Somnul îi cuprinse într'adevăr repede. Dar abia ațipiră câteva clipe și Liuba se trezi. Gherguș doarme înainte lângă dânsa; îi place cum respirația lui îi mângâie obrazul, răcorindu-i-l.

Automat, îl luă în brațe strâns și-l sărută pe gură, recunoscătoare. Nu mai plânge de astă dată; toată fața i se scaldă în lumină. Se trezi și dânsul în îmbrățișarea ei, sub sărutările ei. Rămase surprins când o descoperi lângă el, zâmbindu-i fericită. I se pare că rusoaica nu-i mulțumește pentru ce i-a dat, ci-i cere alte senzații mai pătimase decât cele de până acum... Sensuale mai sunt rusoaicele astea! — se minună el. Și deși ar vrea să doarmă, totuși porni s'o îmbrățișeze...

Liuba e acum cu totul schimbată. Inchide într'însa o fericire haotică, pornită din suflet, dar care i s'a împrăștiat în tot corpul. De când era elevă de liceu, n'a mai sărutat un bărbat. Sunt atâți ani de atunci! Până acum când trăi în sfârșit această totală deslănțuire a simțurilor. Abia în noaptea aceasta desluși ce anume ascundea necunoscutul care a torturat-o atâția ani. Din toate frământările omenești, nu înțelegea un singur fapt, o singură vibrație — aceea pe care a trăit-o acum așa de intens în brațele lui Gherguș. Treceau anii, cărțile și închipuirea îi ațâțau curiozitatea, carnea se agita, se trudea în toate felurile să înțeleagă, să se potolească, dar nu izbutea decât să-și ascută durerea de-a rămâne ignorantă. Acum în sfârșit a înțeles. Și râde. Nu mai are niciun motiv ca să plângă...

A fost însă o bucurie de scurtă durată. Căci Liuba se întrebă deodată ce va face de acum încolo, care va fi situația ei în raport cu bărbatul pe care-l are în brațe. Acum nu mai e fată — lumea va afla de sigur această schimbare. De aci încolo nu poate să mai rămână singură, compromisă, victima acestei aventuri determinată de o nevinovată întârziere dela masă. Nu, nu poate să mai rămână singură! Bărbatul de lângă dânsa trebuie să fie al ei pentru totdeauna... Și dacă nu va reuși? Lacrimile îi vniară iarăși în ochi aduse de o presimțire dureroasă...

— Dragul meu, așa-i că vei rămâne toată viața cu mine? Că nu mă vei părăsi niciodată? Așa-i? — întrebă dânsa după un răstimp.

Gherguș se desmetici brusc din somnolența de până acum. Mușchii feței i se contractară. Incepu să tremure.

— Să rămân al tău toată viața?! — se îngrozi el.

Multă vreme tăcură. Liuba așteaptă mereu răspunsul care, singur, poate s'o liniștească. În sufletul lui Gherguș s'au dărâmat subit toate cutezanțele. I se pare că a fost victima acestei rusoaice

absurde, care, printr'un calcul diabolic, l-a adus în situația aceasta dificilă. O urăște. Ar vrea să aibă atâta curaj ca s'o poată da afară cu brutalitate, ca pe o femeie de stradă. Vrea... Dar rămâne lângă dânsa, resemnat, neputincios. Ar putea apoi s'o mintă, să-i promită că va rămâne al ei pentru totdeauna, fără să se sinchi-sească de consecințe, de eventualele încurcături care s'ar ivi de pe urma acestei minciuni — să procedeze tinereste, să se socoată în aventură și să se poarte ca un aventurier. Dar nu poate. Se teme. Are atâtea răspunderi pe umeri! Și rusoaica asta îl privește așa de ciudat!.. E căsătorit, are și doi copii, băieți amândoi, unul abia de două luni. Peste câteva zile, va trebui să se ducă la Salonta ca să-și aducă familia. Il cuprind remușcările. A fost prea slab. Nu trebuia să se lase convins de fata asta îndrăcită, care sigur nu se va resemna să rămână părăsită. Nu se va resemna tocmai pentru că îi place să fie bătăioasă, să-și aranjeze singură destinul, să nu se dea învinsă, să fie într'adevăr rusoaică. De asta e convins. Cu siguranță că imediat ce-și va aduce nevasta și copiii la R., Liuba va provoca scandal. Și-i magistrat — n'are voie să se compromită. Ce încurcătură! O urăște pe rusoaica de lângă el, dar în același timp se revoltă și în contra lui însuși. E așa de fricos! S'a burghezit așa de iremediabil! Să regrete întâmplarea aceasta care i-a adus în brațe o fată nevinovată și ispititoare, aventura aceasta care trebuie să-l exalte, să-i dea fiori de plăcere! Unde mai e tineretea lui, curajul lui de altădată? Căsnicia să fi tocit în el toate îndrăsnelile adevăratului bărbat? Se întrebă mereu, dar rămâne tot așa de fricos, tot atât de înspăimântat de încurcăturile care se pot ivi. Și Liuba nu mai poate s'aștepte răspunsul de care are nevoie:

— Spune, ai să mă părăsești? — insistă dânsa.

Gherguș tace doborât.

— Nu-ți plac?... Nu vrei să rămâi cu mine?! Vai! — țipă rusoaica.

— Vreau... Dar nu se poate... Sunt căsătorit... Am și doi copii... — izbuti el să se explice.

— Căsătorit?!.. Să văd... Arată-mi mâna...

Gherguș îi arată mâna. Are verighetă într'adevăr. O ține însă lângă un inel mare, cu un rubin frumos șlefuit, încât verigheta, subțire cum e, abia se observă.

Liuba n'a bănuit această întorsătură. Să fie căsătorit! Omul care a pus din nou într'însa gustul de viață, pasiunea pentru viață! Cum de a îndrăznit?! — se cutremură dânsa. Cum de a îndrăznit!.. S'o țină până noaptea târziu pe malul Dunării, s'o sărute, s'o îmbrățișeze! Egoismul ei de femeie inexperimentată, care-și închipue că numai un singur bărbat o poate face fericită, acela care a posedat-o cel dintâiu, teama ei că toată lumea cunoaște întâmplarea și că de aci încolo toți bărbații își vor bate joc de dânsa, o făcură să fie energică, să fie violentă... Pentru fericirea ei, e gata să înfrunte toate obstacolele. Nimic n'o sperie mai mult decât singurătatea, decât părăsirea.

— Pentru ce te-ai apropiat de mine, dacă ești căsătorit? Pentru ce nu mi-ai spus dela început?!.. Trebuie să repari greșeala pe care ai făcut-o... Altfel, în disperarea asta, sunt în stare să fac orice... Să te împușc... Să mă sinucid... Trebuie să repari greșeala!.. — îi porunci dânsa și începu să plângă.

S'a făcut ziuă. Pe stradă, trec pietoni și trăsuri în sus și în jos. Din hotel, se aude șgomot de glasuri.

Gherguș se convinge tot mai mult că rusoaica aceasta e capabilă să mânuiască revolverul, cum ar învăța un baston între degete, ca să se distreze. Patima cu care l-a îmbrățișat, hotărîrea cu care aproape l-a silit s'o posede, misterul așa de obsedant pentru el al sufletului rusesc, toate îi întăresc această convingere. Nu poate să fie altfel. Liuba se va răzbuna cu siguranță!.. Nu-i mai rămâne decât să câștige timp și să găsească o ieșire din încurcătură. În mintea lui, în pripă, se înfiripă chiar un plan de salvare. Trebuie să mintă. Singura soluție cu putință. Trebuie!.. Și fără să mai ezite, o asigură că așa va face: se va despărți de nevastă-sa și se va căsători cu dânsa. Dar până va obține divorțul, trebuie să stea despărțiți ca să nu intre în gura lumii. Totuși, din când în când, se vor mai întâlni în camera lui sau pe barca răsturnată acolo, pe malul Dunării, unde a fost așa de frumos...

Liuba s'a liniștit repede. Și iar începu să rădă. Gherguș regretă mult prostia pe care a făcut-o, totuși e optimist. Rusoaica, deși în ajun hotărîse să plece dimineața, a plecat abia seara. Nu putea să iasă ziua din camera unui bărbat; dacă o vedea cineva? Și apoi minciuna pe care o pregătise pentru liniștirea părinților,

n'ar fi fost verosimilă — o excursie până la Vâlcov, cu șalupa, nu se face într'o singură noapte.

Când a plecat, i-a cerut și verigheta. Gherguș n'avu ce face, și i-a dat-o. Situația îi impune să se arate cât mai ascultător.

— Măine, ne întâlnim din nou — propuse el, pentru ca să îndepărteze orice bănuială.

— Măine, nu pot. Stau toată ziua acasă. E necesar să vadă părinții că am rămas tot fată cuminte. Poimăine, da, se poate...

— Bine, atunci poimăine... Deși îmi vine foarte greu... Ne întâlnim poimăine în fața Soborului... La ora șapte seara...

— Imposibil. La ora asta, stau la masă. Nu mai pot întârzia... Ne întâlnim la ora trei, în port, când vine vaporul. Toată lumea va bănuși că ne-am întâlnit întâmplător... Și la șapte fix, să știi că plec. De aci încolo, multă vreme trebuie să fiu punctuală. Altfel, bietul tata, cum e bolnav... Cine știe ce s'ar putea întâmpla...

Pândiră un moment când culoarul hotelului era pustiu. Ieșiră în stradă fără să-i vadă nimeni. Liuba plecă râzând.

Noaptea clipi din ochii tuturor stelelor, cu ironie.

* * *

La ora fixată pentru întâlnire, Liuba se prezentă veselă, înținerită, ca altădată când era elevă de liceu. Are o idee măreață: îl va lua pe Gherguș de mână, se vor duce pe malul Dunării și acolo vor svârli în apă verigheta din prima lui căsătorie — semn că de acum încolo începe o viață nouă...

A venit vaporul. Apoi a plecat. A mai așteptat un răstimp lung... A așteptat până s'a făcut ora să se ducă la masă. Neglijenți mai sunt regășenii ăștia! — își spuse dânsa, înfuriată. Să știi c'a uitat!..

Gherguș n'a venit. Nici nu putea să vină. Cu două zile mai înainte, imediat ce s'a despărțit de Liuba, a telegrafiat lui Ste-lorian să vină urgent la București ca să facă schimbul de posturi. Oriunde, în cel mai umil sat, pentru Gherguș e mai bine decât aici. Apoi a doua zi dimineața, a plecat și el. Cum a ajuns la Bucu-rești, a comandat o altă verighetă, la fel cu cealaltă și-a respirat ușurat. Bine c'a scăpat din încurcătură!

Despărțiți pentru totdeauna.

Liuba, când va afla despre mutarea lui Gherguș, va plânge până își va pierde conștiința. Apoi, într'o bună zi, se va furișa pe malul Dunării și va svârli acolo verigheta rămasă dela el, dar nu ca un semn al unui alt început de viață, ci o va asvârli cu scârbă, ca să nu mai aibă nicio amintire dela omul care a înșelat-o cu atâta cinism.

Gherguș va sta doi ani la Velea, în județul Sălaj; apoi se va muta chiar în orașul lui natal, unde va rămâne până va ieși la pensie. Neîntrerupt îl va obseda amintirea întâmplării dela R. Teribile femei mai sunt rusoaicele astea, domnule! — va spune el deseori. Sensuale, pătimeșe, ciudate! Când pun ochii pe un bărbat, nu se lasă până nu-l prind în mrejele lor. . . Se va întreba apoi de multe ori ce-o fi găsit Liuba la dânsul; că frumos n'a fost niciodată, trecere la femei n'a avut nicicând. Și doar rusoaica era încântătoare — avea dreptul la un bărbat mult mai frumos decât el. Dar tocmai faptul acesta va întări în mintea lui, ideea falsă pe care și-a făcut-o despre Liuba și despre sufletul femeilor ruse în general. Va păstra mereu convingerea că fata aceasta dela R. l-a silit s'o îmbrățișeze într'un moment de adevărată explozie nervoasă, cum pot să aibă numai femeile slave — o adevărată deslănțuire a simțurilor care i-a frânt toate rezistențele morale și-a întors-o înapoi la viața strict instinctivă a omului primitiv. Se va mira apoi cum fata aceasta, care după el avea pe atunci cam douăzeci și cinci de ani, s'a păstrat nevinovată până la o asemenea vârstă, care nu mai e aceea a primei tinereți. Până la douăzeci și cinci de ani, putea să trăiască de atâtea'ori descărcarea nervoasă, care a dus-o în brațele lui. Dar și în această îndărătnică abținere, vede Gherguș o altă ciudățenie a sufletului slav: lânțește ani după ani, ca să irumpă tumultos într'o văpaie de o clipă.

În Basarabia, nu va mai veni niciodată. Va păstra mereu aceleași idei greșite despre această provincie. Iar când vreun bărbat îi va spune că a locuit mai multă vreme peste Prut, îl va privi ca pe un erou care a scăpat viu din mijlocul unui popor de sălbateci.

Liuba va rămâne mai departe aceeași victimă a vieții mohorâte și stupide din provincie. Se va feri mereu să intre în gura lumii. Va fi neîntrerupt sclava punctualității impusă de familie; singura

ei preocupare de aci încolo va fi aceea de a-și face părinții mulțumiți. Bătrânul Belodanov va mai trăi încă douăzeci și unu de ani; deși e grav bolnav de ficat, totuși va muri în urma unei gripe infecțioase. Va muri fericit că a avut o fată așa de cuminte și de serioasă, care niciodată n'a rămas singură în oraș mai târziu de ora șapte. Mama Liubei se va lăuda iarăși pretutindeni că fata ei nu-i ca celelalte fete din târg. Vor muri amândoi la adânci bătrânețe; până atunci, vor albi de-a-binelea, vor surzi, vederile vor slăbi, dar pentru ei, Liuba va fi tot copil, fată mare, care trebuie și ea așezată la casa ei. Nu e bine să se grăbească însă, căci totdeauna graba e păgubitoare...

Nimeni din oraș nu va cunoaște aventura Liubei. Va păstra mereu nepătată aceeași reputație de excepțională cuminenie. Va rămâne tot fata inaccesibilă de altădată. Bărbații o vor ocoli cu tot atâta încăpățănare și vor prefera coconițele cari s'au grăbit să se mărite din timp ca să trăiască apoi după cum vor. Până va îmbătrâni și dânsa; atunci nimeni nu-i va mai da nicio importanță. Aventura ei nu va fi ca oricare alta, din totdeauna și din oricare provincie de pe pământ. Ci pentru dânsa, va întruchipa un adevărat cataclism, care a schimbat însăși fața lumii. Și va plânge Liuba mereu, foarte ușor, din nimic; dar nu pentru c'o mai sperie necunoscutul din față, ci va plânge pentru că nu mai poate să uite durerea din trecut...

— Ce mizerabili sunt bărbații! — va repeta Liuba, cu ciudă.

Se va înșela și dânsa în felul ei, așa cum Gherguș s'a înșelat în felul lui.

APOSTOL FULGA

IOAN BOTEZĂTORUL

Pustiul acesta străjuit de platanii
Ce se pierd ușor în dansul *Fatei Morgana*,
Doarme în pietre ca 'ntr'o poiană de cranii
Peste care cerul nu-și mai dăruie mana.

Anii mei de litanii i-am petrecut aici,
Singur, numai cu umbra și 'n ochi dănuirea.
De câte ori am dorit un zbor de rândunici
Din rugă să-mi întoarne cu 'n freamăt privirea !

Dar nu vine nimeni prin această sahară,
Nici vântul, nici Dumnezeu, să-și vadă pământul,
Pe care se trudește o singură fiară
Eu, omul sfânt ce nu-și găsește mormântul.

Cerule, mi-e sete și nu mai aflu rouă,
Trupul și duhul mi s'au istovit în citit
Pe cartea nisipului cu tâlcuire nouă
Și pruncul mântuirii tot nu l-am întâlnit.

De s'ar ivi vreodată bucuriei mele,
Să mă boteze 'n spiritul izvorului !
Indreptați-vă bunăvestirea, stele,
Spre trupul meu hrănit cu mugurii dorului.

ȘTEFAN DIMA

NOTE DIN GRECIA¹⁾

În dimineața aceasta senină, sortită plecării la Delphi, sunt inconsolabil de a părăsi Athena, în care totul este pe măsura emoției artistice.

Dela Athena la Delphi, pe o șosea bine întreținută, sunt 243 de kilometri. Itinerarul prevede un popas, către ora 12, la Levadia, un orășel cu aspect medieval, în care o apă abundentă șerpuind printre dealuri cântă pe sub punți improvizate și creează un colț neașteptat de verdeață și răcoare. Sosirea la Delphi e fixată pe la ceasurile 4 d. a.

Legănat în mașină, caut zadarnic să evoc procesiunile pentru Marile Eleusinii, ce urmau itinerarul de astăzi, exact la aceeași epocă (Septemvrie—Octomvrie). După cum, atunci când anunțându-se sosirea la Eleusis, mi se va desemna o ruină una cu pământul, străjuită de coșurile unei fabrici moderne, și când, percurgând aceste locuri sacre, voi căuta să reconstituiesc, pentru o clipă, așezarea de odinioară, îmi va fi cu neputință să resimt fiorul de care era cuprins odinioară pelerinul venit pe jos dela Athena pentru a fi inițiat la misterele sacre. Din celebra sală a inițierii, unde nu aveau acces decât acei chemați să asiste la reprezentarea misterelor — pătrunderea celor nechemați era pedepsită cu moartea — nu a rămas, în stânca dură, decât urma postamentelor coloanelor ce susțineau acoperișul, și nu vom ști niciodată nimic mai mult despre topografia acestui loc celebru printre locurile celebre ale Greciei antice.

Eleusis este până într'atât o desiluzie, încât șederea printre ruine trebuie scurtată, cu o secretă strângere de inimă.

¹⁾ Vezi *Revista Fundațiilor Regale*, Nr. 12, 1935 și 2, 1936.

Cale de două ceasuri mai departe, un leu monumental de marmură, reconstituit bucată cu bucată de mâini pioase, străjuie din nou câmpul de bătaie dela Cheroneea. Silueta sa înaltă se zărește de departe, la stânga drumului: el este înfățișat șezând pe picioarele dinapoi, cu picioarele dinainte înțepenite și ghiarele înfipte în pământ, într'o așteptare încordată. Monumentul acesta, ridicat pe locul unde Thebanii și-au înmormântat soldații căzuți în luptă cu Macedonenii, reîmprospătează amintirea destinului tragic al batalionului sacru, jertfit întru apărarea patriei cu atâtea veacuri în urmă.

La dreapta și la stânga șoselei, oamenii din partea locului culeg bumbacul: puful alb al florilor este îndesat în saci, dar capelele minuscule de pe marginea șoselei nu sunt uitate, și ofrandele de bumbac sunt așezate cu grije aproape de candela aprinsă, pete albe pe coloritul de sineală al micilor edificii.

Acum peisajul se schimbă din nou, cu cât ne apropiem de povârnișurile sumbre ale Parnasului. Masa impunătoare a falnicului munte consacrat lui Apolo și Muzelor se zărește acum în toate amănuntele.

Peisaj alpin, de o rară severitate; pregătire binevenită pentru cine merge la Delphi: culmi singuraticе, pante acoperite cu o vegetație pipernicită, abisuri întunecoase; cotiturile drumului rezervă călătorului priveliști neașteptate, arhitecturi ciclopeene de roci sumbre și tăcerea făcută din tainice încordări de harfe a culmilor pleșuve.

Dar iată că pe mâna dreaptă, călătorul pierdut în acest univers de piatră și torturat de ivirea apropiată a necunoscutului zărește un ochi de mare prăvălit la picioarele sale: golful Itea. E parcă ultimul surâs al unei lumi fericite, scăldate în lumina soarelui aproape de asfințit, blânda solie de noroc a țărmurilor mângâiate de marea albastră.

Delphi. Un circ muntos, tăiat în stâncă. Inchipuiți-vă un perete stâncos, sprijinit pe masivul Parnasului, și o terasă naturală, la peste 500 de metri deasupra nivelului mării, pe care s'a edificat orașul sacru de odinioară; povârnișul coboară, apoi, în prăpastie, acoperit de vegetația verde-argintie a măslinilor, până la albia secată a râului Pleistos, de unde pornește peretele stâncos al Kirphisului, care formează celalt versant al văii.

Șoseaua actuală șerpuește în marginea ruinelor. La sosire, ruinele sunt ascunse privirii de o ieșitură a rocilor Phedriade; după ocolirea obstacolului, călătorul poate îmbrățișa cu privirea întregul câmp al ruinelor, etajate pe panta Phedriadelor și desfășurându-se pe mâna stângă, pe când în față se ridică un al doilea perete stâncos, formând un unghi drept cu Phedriadele și din care, printr'o spărtură uriașă, izbucnește izvorul Castaliei.

Ruinele trebuiesc cercetate la toate orele zilei, dar mai ales în ceasurile care premerg asfințitul, când umbrele uriașe întunecă câmpul sacru. Nicăieri forțele necunoscutului nu sunt mai active ca la Delphi, între pereții stâncoși împrejmuți de prăpastii fără fund, sub amenințarea prăvălirii vreunei stane de piatră.

* * *

De cum ai părăsit șoseaua modernă și urci spre ruine, calci pe dalajul căii sacre, refăcute în vremea romană; drumul urcă în spirală până la templul lui Apolo, care domină ruinele.

La dreapta și la stânga căii sacre se ridicau ofrandele cetăților sau personajelor ilustre, tezaurele sau monumentele de artă ce împodobeau sanctuarul apolinic. Postamentele monumentelor se disting încă bine, îndesate unele într'altele, spațiul fiind restrâns (200 × 130 m.), dar monumentele au pierit în cursul timpurilor, opera de distrugere a oamenilor fiind desăvârșită de prăvălirea stâncilor desprinse din masivul Phedriadelor. Singur tezaurul Athenienilor, construit pentru a comemora lupta dela Marathon, a putut fi reconstituit bucată cu bucată și ridicat din nou pe locul ce-l ocupa odinioară: un mic templu doric, cu două coloane, de o grație desăvârșită.

Vecin cu acest monument se află lăcașul celui mai vechi cult delphic, stânca Sibilei, al cărei oracol era consultat de pelerini veniți de pretutindeni. Emanajiunile ieșite prin crăpăturile stâncii au încetat însă de mult.

Tot aci se afla izvorul din care a băut șarpele Python. Fiu al Gheei, el voise să acapareze pentru dânsul oracolul aparținând mamei sale și fusese omorât în luptă de Apolo. Pe acest loc a fost ridicată mai târziu coloana consacrată de Naxieni Sfinxului; figura sa lungă și enigmatică domina coloana; ea poate fi văzută astăzi — din nefericire, mutilată — la muzeu.

Originile orașului sacerdotal trebuiesc căutate în cultul șarpelui Python, învins și înlocuit de Apolo. Această victorie era sărbătorită printr'o dramă sacră, jucată pe chiar locurile acestea.

Mai târziu, pietatea publică a înălțat, pe un loc dominant al terasei, templul lui Apolo, care conținea, între altele, statuia în aur a zeului și o cameră subterană secretă unde Pythia — o femeie din popor, trecută de 50 de ani — așezată pe un trepied și amețită de emanațiile subterane, dădea oracolele. Din camera secretă (*adyton*) nu a rămas nimic care să ne lămurească asupra dispoziției locurilor; totul a fost distrus de prăvălirile de teren, atât de frecvente la Delphi; dar blocurile masive au rămas mărturie pentru ca să ne putem face o idee de măreția edificiului, care avea dimensiunile Parthenonului.

O scară amenajată în stâncă duce la teatrul, bine conservat, care domină ruinele; stadionul se află mai departe, spre Nord-Vest, și este atât de bine conservat, încât rezervă vizitatorului clipe de reală evocare a curselor de întrecere pe jos.

Muzeul, o construcție bine adaptată scopurilor sale, e vecin cu ruinele. La intrare, privirile noului venit sunt solicitate de statuia de bronz patinat în negru a unui adolescent, singurul supraviețuitor dintr'un grup alcătuit din patru cai, carul, conducătorul echipajului și stăpânul atelajului. Scena reprezentată de sculptor se petrece după câștigarea cursei de întrecere, la hipodrom; caii merg la pas și un copil pășește alături de ei, ținându-i de căpăstru.

Din întreg grupul, numai conducătorul carului a rămas aproape întreg (îi lipsește numai brațul stâng); restul a fost distrus de prăvălirea terenului, fragmentele ce s'au găsit fiind neutilizabile pentru reconstituirea ansamblului.

Statuia de bronz înfățișează pe un tânăr, drapat într'o lungă tunică strămtă, căzând în falduri drepte până aproape de pământ. De departe, tunica seamănă cu o cămașe strânsă de centură sus deasupra taliei; plisajul tunicii este dispus în așa fel, încât să menajeze o variație în jocul maselor: liniile verticale subțiază trupul, pe când plisajul în sens invers al mânecelor scurte dau amploare părții de sus a corpului. Statuarul nu a neglijat nici un amănunt pentru a crea fiorul vieții; modelajul mânei și al picioarelor statuii merge până la indicarea vinelor și jocului mușchilor.

Capul adolescentului are trăsături regulate; părul buclat este comprimat de un cordon legat la spate, atribut al victoriei. Din gura întredeschisă, iese un suflu tineresc, iar ochii, alcătuiți din pietre de culori diferite, dau figurii o expresie de viață încremenită ce surprinde pe privitor și îl intrigă ca o enigmă nerezolvată.

Sala din stânga cuprinde resturile tezaurului Siphnienilor, monument ce era așezat pe partea stângă a căii sacre, nu departe de intrare; tezaurul acesta copia un monument mai vechi, consacrat de orașul Cnidus lui Apolo: un edificiu în care două femei, substituite coloanelor, susțineau cu creștetele lor frontonul templului. Fațada tezaurului Siphnienilor, reconstituită în platuru, poate fi studiată în sala în care au fost strânse fragmentele monumentului găsite la fața locului. Arta încă primitivă a sculpturilor frapează prin robustețea ei; friza, reprezentând lupta dintre uriași și zei, nu e lipsită de mișcare și anunță realizările înalte de mai târziu: friza Parthenonului și tribuna Caryatidelor.

Ultima sală din dreapta cuprinde un monument de o concepție unică: o coloană cu nervuri verticale și perfect paralele țâșnește dintr'o tufă de foi de acanth. Motivul se repetă de cinci ori și de tot atâtea ori alba coloană se înalță printre foi, pentru a fi încoronată, sus, de o platformă ce susține trei dansatoare, așezate cu spatele una la alta, făcând din toate părțile față spectatorului și sprijinindu-se pe un fond de foi de acanth stilizate. Tinerele fete din vârful coloanei sunt Bacante din suita lui Dionysos. Inveșmântate în tunici străvezii, ele execută un dans ritual cu mișcări lente; mâna dreaptă, ridicată, se îndreaptă, într'un gest instinctiv, spre cofura înaltă, obișnuită în dansurile rituale; cea stângă, lăsată în jos, reține tunica bătută de vânt. Gracilitatea trupurilor feminine, expresia ironică a fețelor și puritatea trăsăturilor fac din acest grup o realizare încântătoare a tinereței și gingășiei feminine.

În aceeași sală, statuia în marmură, de o rară patină strălucitoare, a lui Antinoos, favoritul lui Hadrian, reține privirile vizitatorului. Corpul adolescentului, de o gracilitate feminină, se pretează la echivoc; statuarul a știut să redea în opera sa farmecul turburător al modelului.

M'am purificat, în cursul zilei, în apa Castaliei, în care se purifica odinioară Pythia, prin impunerea apei deasupra creștelui, și m'am întors în câmpul ruinelor în cursul aceleiași nopți. În această atmosferă despuiată de orice atracțiune vulgară, nicăieri nu am resimțit ca în acea noapte înstelată atracțiunea nelimitată a singurătății; ci ademenit de spațiile siderale, regăseam în mine simțiri și cugetări îngropate sub scrumul anilor, vagi străfulgerări ce-mi apăreau acum într'o lumină orbitoare... Am urcat încet calea sacră și am regăsit, în incinta templului lui Apollo, încă fierbinte de razele soarelui de amiază, piatra prăvălită din cine știe ce parte a frontonului, pe care mă așezasem în cursul zilei; mi-am reluat locul pe acest jilț improvizat cu negrăită emoție, gata să asist la celebrarea vreunui rit sacru.

Depart, din spre sat, răsună chemarea argintată a unui clopot, reamintind pelerinilor nocturni perzistența lumii din afară și întoarcerea obligatorie în mijlocul ei.

AL. ROSETTI

FILOSOFIA CA POEZIE

Multiplicitatea sistemelor filosofice și chipul în care ele par a valora, mai mult prin subiectivitatea pe care o exprimă, decât prin conținutul de adevăruri pe care izbutesc să le impună tuturor minților omenești, sunt împrejurări care ne aduc adeseori pe buze constatarea cu înțeles justificativ și limitativ: «filosofia nu este altceva decât o formă a poeziei». Această judecată, al cărei ton desiluzionat nu poate scăpa nimănui, făgăduiește să adauge un aspect nou problemei «poeziei filosofice», pe care am desbătut-o în capitolul anterior. Căci dacă, după cum am arătat, poezia poate vehicula intuițiile cele mai înalte ale spiritului, fără să fie obligată a-și asuma conținuturile doctrinare ale filosofiei și chiar fără a le face să transpară prin simboluri adecuate, ar rămâne totuși o formă valabilă a «poeziei filosofice» și aceasta n'ar fi alta decât filosofia însăși. Cel puțin așa vor să ne facă a crede toți acei care afirmă că filosofia nu este știință, adică lucrare metodică a minții omenești capabilă să cucerească adevăruri noi și să le adauge celor agonisite în trecut, ci numai și numai poezie și artă. Dar după cum ideea «poeziei filosofice», cu toată înrudirea esențială și de netăgăduit dintre poezie și filosofie, conține în sine o primejdie, prin solicitarea amintitei îndrumări către impasurile didacticismului, tot astfel nici noțiunea «filosofiei ca poezie» nu este mai bine venită și mai fericită prin urmările ei. Căci dacă cercetarea filosofică n'ar mai fi încredințată metodelor logice și analizelor riguroase, ci numai fantasiei și intuițiilor sentimentului, dacă expresia abstractă și cu înțelesuri exacte ar fi pretutindeni înlocuită cu termenul poetic mai impropriu, dar mai sugestiv, este sigur că rezultatele pe care le-am dobândi n'ar avea o valoare

filosofică superioară. Estetizarea filosofiei este o îndrumare care se cuvine a fi privită cu rezerve. Există, de altfel, mai multe chipuri de a înțelege rolul poeziei în lucrarea filosofiei, pe care analiza are datoria să le pună deopotrivă în lumină.

Există mai întâi o concepție potrivit căreia poezia este forma cea mai înaltă a cunoașterii filosofice. Romanticii au reprezentat-o adeseori. Novalis o exprimă neîncetat în însemnările sale. Alte vremuri înfățișase poezia ca forma mai veche a filosofiei. Interpretii alegorici ai poeziei, a căror speță rămăsese încă destul de vie, se întâlneau în afirmarea acestui punct de vedere. Ne vom ocupa mai târziu de poziția alegoriștilor. Deocamdată ne mulțumim să observăm că ceea ce părea un adevăr atât de bine întemeiat cunoaște acum soarta unei totale răsturnări, încât romanticii ajung să recunoască în poezie, nu forma anterioară și pregătitoare a speculației filosofice, ci forma ulterioară și încununarea ei. « Poetul are puține de învățat dela filosof, scrie odată Fr. Schlegel, filosoful însă multe dela poet ». Iar în altă parte: « Acolo unde filosofia încetează, trebuie să înceapă poezia » ¹⁾. Tot atât de radical este și Novalis. Filosofia este pentru el « poemul inteligenței ». Au fost epoci, observă Novalis, când filosofia descompunea întregurile în elemente, pentru a le recompune pe cale mecanică. Scolastica reprezintă o încercare de acest fel. Imaginația productivă era pe atunci atât de slabă, încât nu-și putea reprezenta legăturile dintre elemente și unitatea lor vie. Astăzi filosofia își înțelege rolul său altfel. « A filosofa înseamnă a deflegmatiza, a vivifica ». Funcțiunile poetice ale spiritului sunt și funcțiunile ei filosofice superioare. Și astfel, pentru Novalis, nu numai poezia se alimentează din energiile simpatetice ale sufletului, dar și filosofia. A cunoaște înseamnă a intra în forme noi, a șterge deosebirile dintre subiect și obiect, a proiecta substanța proprie în aspectul exterior și străin. Cunoștința filosofică și intuiția poetică devin pentru Novalis unul și același lucru. « Filosofia este de fapt nostalgie, tendința de a te regăsi pretutindeni acasă ». « Eu = non eu: cel mai înalt principiu al științei și artei ». « Cea mai desăvârșită formă

¹⁾ Fr. Schlegel, *Athenaeumsfragmente*, 1798, in *Athenaeum, Eine Zeitschrift von A. W. Schlegel und Fr. Schlegel, neu herausgegeben von Fr. Baader*, 1905, pag. 57, 134.

a științelor trebuie să fie poetică ». Iar dacă, după o anumită mentalitate științistă, există un drum al pozitivării care conduce dela poezie, la filosofie și la știință, drumul pe care îl preconizează Novalis este acela care răstoarnă cu desăvârșire ordinea acestor etape: « Orice știință devine poezie, după ce a devenit filosofie » ¹⁾).

Poziția romantică n'a rămas, în zilele noastre, fără continuatori. O găsim la un gânditor ca H. Keyserling, care declară în mod radical: « Filosofarea este artă pură. Cugetătorul lucrează cu legi ale gândirii și cu fapte științifice în același fel în care compozitorul operează cu sunete. El trebuie să găsească acorduri, să închipue suite și să ordoneze părțile în întreg după relații necesare. De aceea problema filosofiei este o problemă formală, ca aceea a oricărei arte. Valoarea unei concepții despre lume este o problemă de stil » ²⁾. Diferența dintre poziția lui Keyserling și aceea a romanticilor rămâne cu toate acestea destul de sensibilă. Căci dacă poezia era pentru filosoful romantic un organ de cunoaștere și un mod de a pătrunde mai adânc în intimitatea naturii, ea nu mai este pentru estetul contemporan decât un factor de cristalizare formală. Un scepticism ireductibil pare a se desprinde din reflecțiile lui Keyserling. Aproximarea filosofiei de tipul estetic al artei nu mai este dorită de autorul « Filosofiei ca artă », pentru că pe această cale scopurile imanente ale cunoașterii ar fi mai bine servite. Filosofia nu mai este pentru el cunoștință, ci plasticizare, o lucrare formală în care interesul pentru conținut dispare cu totul. Concepția romantică a filosofiei ca poezie degenerază la Keyserling în mărginita ei înțelegere estetistă.

Se poate spune că romanticii și toți acei care au venit pe urmele lor au încercat să șteargă deosebirea dintre filosofie și poezie, operând o asimilare între ele, fie prin conținutul, fie prin formele lor. Un alt curent al cercetării mai noi a știut într'acestea să accentueze și deosebirile în cadrul de similitudini, relevant de romantism. Pentru a ajunge la acest rezultat, a fost necesară întreaga mișcare a ultimului veac, în care apropierea filosofiei de tipul științific a tras mai mult în cumpănă decât apropierea ei

¹⁾ Novalis, *Bruchstücke einer philosophischen Enzyklopädistik*, in *Sämtliche Werke*, hgb. von E. Kamnitzer, III. Bd., pag. 57, 58, 60, 91, 121, 163.

²⁾ H. Keyserling, *Philosophie als Kunst*, 2. Aufl. 1922, pag. 2 urm.

de tipul estetic. Filosofii mai noi, în comparație cu acei ai Renașterii și chiar cu mulți dintre romantici, sunt naturi mult mai puțin dotate estetic. Un Marsilius Ficinus și un Giordano Bruno, apoi Schelling, Schleiermacher și Schopenhauer sunt firi artiste. August Comte, Spencer și Mill, Lotze, Hartmann și Lange au fost însă individualități de savanți, tipuri omenești în care funcțiunile logice preponderau asupra celor artistic-intuitive. Prin ei și prin curentele care i-au înglobat, prin pozitivism și prin evoluționism, prin neo-kantism și prin toată conformarea filosofiei mai noi după modelul științelor exacte ale naturii, s'a ruinat acea asociație dintre filosofie și poezie, trează încă în conștiința romantică. Dela un timp însă curentele anti-intelectualiste și succesul pe care l-au cunoscut încercările de interpretare naturalistă, au solicitat din nou, printre filosofi, unele din energiile estetice ale spiritului, precum intuiția, sentimentul individualului, interesul pentru forme și structuri. Cine studiază filosofia mai nouă, așa cum s'a constituit din reacțiunea față de pozitivism, recoltează impresia hotărâtă că omul estetic a fost din nou chemat să-și spună cuvântul. Amoralismul lui Nietzsche, intuiționismul lui Bergson, istorismul lui Dilthey sunt concepții ridicate nu numai prin ajutorul funcțiunilor logice, dar și prin darurile mai suple ale inteligenței, ca și prin toate acele afirmații de valori care constituie pe artist.

M. Frischeisen-Köhler, un cercetător care s'a oprit odată asupra problemei pe care o discutăm aci, avea deci dreptate să observe că deosebirile care păreau a se fi statornicit la un moment dat între filosofie și poezie, nu mai sunt pentru noi atât de radicale ¹⁾. De sigur, spre deosebire de romantici, Frischeisen-Köhler crede că interpretările filosofice ale lumii n'au nimic de folosit din viziunea poezilor. Poezia, redusă la singurele ei puteri, nu ajunge niciodată la o concepție despre lume. Dacă totuși unele opere poetice manifestă o astfel de concepție, ne este ușor de făcut dovada că ea rezultă totdeauna din influența unui filosof. S'a atătat adeseori în ce măsură este redevabil Goethe lui Spinoza sau Schiller lui Kant, și încercarea poate fi reluată pentru toți

¹⁾ M. Frischeisen-Köhler, *Philosophie und Dichtung*, in Kant-Studien, XXI. Bd., 1916, pag. 93 urm.

poetii care au fixat în opera lor un mod de răsfrângere filosofică a lumii și a vieții. Părerea lui Frischeisen-Köhler este, fără îndoială, discutabilă, dacă ne gândim că un istoric al filosofiei de profunzimea lui Karl Joël a încercat să probeze cât de mult datorește filosofia presocratică a naturii lirice grecești din veacul al VII-lea și al VI-lea. Sentimentul naturii a precedat totdeauna cunoștința naturii. Un poet ca Alceu stă la originea curentului care produce filosofia ioniană, după cum entuziasmul pentru natură al lui Petrarca deschide calea pe care vor păși marii cercetători naturaliști în Renaștere, un Leonardo, Bruno, Cardano, Telesius, etc. ¹⁾ Dacă însă M. Frischeisen-Köhler nu se oprește asupra acestor împrejurări, el trebuie să recunoască totuși că, în erijarea sistemelor lor, filosofii au făcut adeseori apel la energii sufletești care aparțin în mod propriu poetilor. Altfel nu s'ar explica faptul că un sistem filosofic nu este niciodată produsul exclusiv al metodelor științifice. Construcția lui presupune afirmații iraționale ale unor valori, gesturi subiective de opțiune între mai multe soluții posibile și o lucrare de rotunjire și întregire a totalului, care sunt identice în esența lor cu actele fundamentale ale creației artistice ²⁾. Filosofii își asociază apoi, după cum arată mai departe Fr.-Köhler, unele din facultățile specific poetice, cum ar fi înțelegerea simpatetică a acelor realități iraționale care scapă prin plasa conceptelor logice. Ei recurg, în fine, la mijloacele exprimării poetice, ori de câte ori este vorba să facă sensibile « temelia vie a concepției pe care o reprezintă, valoarea și puterea de viață a intuițiilor lor ».

Cu aceasta atingem însă o altă latură a problemei « filosofiei ca poezie ». Cine parcurge fragmentele unui Fr. Schlegel sau Novalis este uimit să constate că acești purtători de cuvânt ai romantismului, deși în soluție teoretică sunt înclinați să ștergă limitele dintre filosofie și poezie, în practica literară, în modul lor de a scrie ei mențin aceste limite cu cea mai mare strășnicie. Preferința pentru formularea abstractă este absolut evidentă în însemnările lor filosofice. Nu mai vorbim de marii gânditori sistematici

¹⁾ K. Joël, *Der Ursprung der Naturphilosophie aus dem Geiste der Mystik*, 1906, 2. Aufl. 1925, pag. 29 urm. și passim.

²⁾ Vederi asemănătoare la M. Dessoir, *Die Kunstformen der Philosophie*, 1928, in vol. Beiträge zur allgemeinen Kunstwissenschaft, 1929, pag. 152 urm.

ai romantismului, oameni de altfel cu vie preocupări artistice, care au atins în notația abstractă un grad de ariditate nemai cunoscut până atunci. Schopenhauer este o excepție printre ei. Textele unui Schelling sau Hegel sunt însă constituite dintr'o deasă rețea de noțiuni generale, prin care nici o reprezentare sensibilă nu mai pătrunde. Greutatea cu care străbatem în deobște aceste texte provine din faptul că mai niciodată inteligența nu este susținută de intuiție, raționamentul nu se aliază nicidecum cu imaginația. Abia în curentul anti-intelectualismului recent expresia poetică și-a recucerit în filosofie drepturi care sunt vechi, deoarece presocraticii, apoi Socrates și Platon le recunoșteau cu cea mai mare bunăvoință. Cugetători ca Nietzsche și Bergson au devenit astfel și mari scriitori. Vechea ariditate, care mai înainte trebuia să dea o idee de intransigența științifică a cercetătorului, a cedat într'o anumită măsură. Bunăvoința filosofiei contemporane față de formele exprimării estetice capătă de altfel un caracter principal. Trecând cu vederea interregnum așa numitei filosofii științifice, au apărut în vremea din urmă cercetătorii cari par a crede că formele artistice sunt absolut congeniale în filosofie. Astfel, un M. Dessoir observând că filosofia se desvoltă în trei direcții, în aceea a cercetării absolutului, a profesării unei doctrine despre natură și societate sau a edificării omului, crede a putea afirma că formele firești de cristalizare ale acestor preocupări sunt cele trei mari genuri poetice, drama, eposul și lirica ¹⁾. Cercetarea presupune, în adevăr, formulare a problemei, adică întrebare, apoi desbatere cu sine însuși sau cu altă persoană, ceea ce conduce la forma monologului sau a dialogului filosofic, adeseori folosite în decursul istoriei gândirii. Profesarea unei doctrine (Lehren) ar lua apoi forma poemei didactice, pe care au ilustrat-o altă dată un Parmenide sau Lucrețiu. În fine, filosofii care urmăresc edificarea omului, o influențare mai adâncă a atitudinii lui, nu prețetă să facă apel la forma exprimării lirice. În același fel a arătat acum în urmă R. Daumal, un bun cunoscător al filosofiei grecești și indice, care este rolul imaginii poetice în limbajul filosofic.

¹⁾ M. Dessoir, *op. cit.*, pag. 154 urm. Vd. în același sens vechea observație a lui Novalis: « Wie Epos, Lyra und Drama die Elemente der Poesie, so gibt es auch ähnliche Elemente der Szienz oder Wissenschaft », *op. cit.*, pag. 163.

Transpuneți, ne invită Daumal, renumita imagine a lui Heraclit: « nimeni nu se scaldă de două ori în apele aceluiași fluviu », în formă științifică și prozaică, pentru a obține: « două fenomene, în două timpuri deosebite, nu pot fi identice, etc. »¹⁾. Nimănui nu-i poate scăpa că numai în prima formă, adevărul heraclitian dobândește importanța unui eveniment vital, în timp ce în transpunerea lui prozaică, el nu mai este decât o constatare moartă, fără aderențe mai adânci cu subiectivitatea noastră și fără posibilitatea de a o influența în chip durabil. Iar dacă filosofiei se cuvine să-i cerem o acțiune asupra vieții, se înțelege ce loc trebuie să rezervăm în cuprinsul ei imaginilor poetice.

Este timpul de a considera critic feluritele poziții delimitate până acum. Nu încapă îndoială că vechea identificare romantică dintre filosofie și poezie nu mai poate fi a noastră. Căci dacă așa numita cunoștință poetică ar fi adevărata cunoștință filosofică sau dacă i-ar fi numai superioară și ținta ei, așa cum Schlegel sau Novalis au afirmat-o de mai multe ori, nu s'ar înțelege de ce există filosofia și de ce se menține? În succesiunea formelor vieții și ale spiritului, ulteriorul și superiorul sacrifică anteriorul și inferiorul. Se vede însă că nu acesta este raportul dintre filosofie și poezie, de vreme ce cultura le menține în permanentă simultaneitate. Mai logic este radicalismul estetic al lui Keyserling. O artă nu face inutilă pe celelalte și, dacă filosofia nu este decât lucrare formală aplicată faptelor științifice și legilor gândirii, se poate înțelege coexistența ei cu alte activități plăsmuitoare ale spiritului, de pildă cu poezia. Totuși, potrivit ideilor noastre generale, filosofia este altceva decât lucrare plastică, de coordonare și unificare. Toate aceste activități au în filosofie un scop care depășește simpla întocmire a unui întreg armonios. Filosoful lucrează în virtutea conștiinței că icoana sa despre lume cu cât va deveni mai unitară, mai coerentă și mai bine proporționată, cu atât va fi mai adevărată, nu doar mai frumoasă. « Ce este oare adevărul, se întreabă Keyserling, decât desăvârșire estetică? » Dacă însă adevărul sistemelor filosofice n'ar fi altceva, ar trebui atunci să ne mulțumim a-l contempla, fără să ne mai preocupe

¹⁾ R. Daumal, *Les limites du langage philosophique et les savoirs traditionnels* în *Recherches philosophiques*, IV, 1934—1935, pag. 217 urm.

discuția și critica lui, amendarea lui în părțile care ni se par problematice, extinderea și adâncirea lui în acele care sunt susceptibile de progres. De fapt însă aceasta este atitudinea pe care o adoptăm față de filosofie, ca o dovadă că cerințele pe care gândirea sistematică le adresează spiritului nostru sunt cu totul diferite de acele pe care ni le adresează arta.

Este drept că cel puțin două momente în opera filosofiei prezintă izbitoare analogii cu creația artistică. Opțiunea subiectivă pentru o anumită soluție și acțiunea de stabilire a întregului nu sunt determinate, mai cu seamă în metafizică, de fapte și de metode obiective. Dacă ne decidem să comparăm ceea ce impune observația și experimentul în filosofie cu ceea ce le adaugă spiritul nostru, din propria lui spontaneitate, în opera de interpretare, de rezolvare a greutăților și de întregire a totalului, constatăm cu ușurință că cea de-a doua parte este mult mai întinsă decât cea dintâi. Ceea ce devine un sistem filosofic până la urmă urcă din profunzimi ale individualității și dintr'o aspirație către totalitate și necondiționat, care însuflețește și pe poet. Fără spirit poetic speculația filosofică n'ar ajunge niciodată la termenul ei. Una este însă a mărturisi însemnătatea spiritului poetic în construcțiile sistematice ale filosofiei și alta a proclama că numai acest spirit are însemnătate și că întreaga întreprindere a filosofării se rezolvă în funcțiunile lui. Rolul imaginației poetice în cercetarea filosofică începe acolo unde mijloacele proprii ale acesteia se dovedesc insuficiente. Intervenția poeziei în filosofie este un efect al limitelor rațiunii și trebuie primită ca atare. Consecințele acestei atitudini sunt foarte importante. Pentru a le înțelege mai bine, comparația cu felul de a ne comporta în problema libertății și determinismului moral are o deosebită valoare euristică. Se pot trage, în adevăr, consecințe practice felurite din faptul că unii oameni recunosc chipul în care sunt determinate acțiunile lor, continuând să se comporte totuși ca niște oameni liberi, pe când alții nu numai că recunosc în toate împrejurările determinismul, dar nu fac niciun efort pentru a-l depăși și înfrânge. Lipsiți cu desăvârșire de libertate nu sunt decât cei din urmă dintre acești indivizi. Căci printre feluritele motive ale faptelor noastre, există și ideea internă a libertății. Numai cine nu acordă niciun rol acestei idei este sclav cu totul. Tot astfel, pentru constituirea unei opere

de gândire, este o împrejurare deosebită dacă folosind funcțiunile poetice ale spiritului, continuăm a ne comporta ca filosofi sau dacă, renunțând la orice velleitate de întregire a unei icoane raționale a lumii, nu mai facem să funcționeze decât facultățile poetice. În cazul celei de-a doua atitudini, opera filosofării se găsește de fapt în lichidare.

Același lucru se poate spune despre întrebuintarea imaginilor filosofice în poezie. Există unele momente în cursul expunerii filosofice în care spiritul resimțind insuficiența mijloacelor abstracte ale exprimării, recurge la sugestia imaginii poetice. Faptul se produce în două împrejurări: atunci când autorul scrierii filosofice dorește să sprijine efortul rațional al cetitorului său printr'o imagine intuitivă sau când propria lui intuiție poartă asupra unui obiect ireductibil la datele rațiunii. Necesitățile expunerii sau ale obiectului recomandă adeseori folosința imaginii poetice. R. Daumal crede că intervenția ei se impune și atunci când filosofia dorește să lucreze și ca o forță practică și îndrumătoare a vieții. Oricum ar fi, imaginea împlinește totuși funcțiuni deosebite în poezie și în filosofie. Căci pe când imaginea poetului este prețuită în sine, aceea a filosofului nu face decât să vehiculeze un sens care o depășește. Evident, în practica lucrurilor, distincția este uneori greu de făcut. Există, în adevăr, poeți filosofi ale căror imagini sunt purtătoarele unui sens general. Totuși, după cum Daumal însuși concede, interesele cunoașterii rămân pentru ei secundare, în timp ce pentru filosof ele primează ¹⁾. Să mai adăugăm că necesitățile exprimării poetice în filosofie nu legitimează abuzurile ei. Nici măcar pentru rațiuni estetice. Frumusețea scrisului filosofic nu poate să rezulte decât dintr'o justă adaptare a mijloacelor lui la scopurile pe care le urmărește. Frumusețea filosofiei nu este de ordinul sensibilității, ci al abstracțiunii. Abuzul imaginației și al sensibilității în filosofie impresionează ca o lipsă de stil, ca un defect de gust.

Trebue să constatăm că soluția care ni se impune în problema filosofiei ca poezie nu este absolut simetrică cu aceea pe care a trebuit s'o adoptăm în chestiunea poeziei filosofice. Căci pe când

¹⁾ R. Daumal, *op. cit.*, pag. 10. Vd. în același sens M. Dessoir, *op. cit.*, pag. 153 urm.

poezia ni s'a dovedit că poate atinge, în direcția aprehendării absolutului, intuițiile cele mai înalte, fără să împrumute conținuturile abstracte ale filosofiei, aceasta din urmă, în formele ei mai evolute, nu se poate lipsi cu totul de ajutorul poeziei. Putem concepe o poezie fără filosofie, dar nu și o filosofie fără poezie, deși nu în sensul mai totdeauna radical al romanticilor și al epigonilor lor. Această stare de lucruri provine poate din faptul că poezia pune în mișcare energii mai spontane ale sufletului. Fără să credem, împreună cu Vico sau Hegel, că poezia este o formă inferioară și anterioară a spiritului, merită să fie depășită prin reflecția filosofică, socotim totuși că ea interesează funcțiuni mai spontane ale lui. Spontan și inferior sau anterior nu sunt termeni sinonimi. Spontaneitatea unor funcțiuni nu spune nimic cât privește rangul valorii sau ordinea apariției lor. Valoarea poeziei este foarte mare, rolul ei în viața sufletească este covârșitor, dar energiile care o produc fac parte din rândul facultăților care nu cer vreun exercițiu pregătitor. Gândirea filosofică este însă o funcțiune laborioasă, procedând prin mediații succesive, încât manifestările ei nu se pot lipsi de forțele care se găsesc, pentru a spune astfel, mai la îndemâna spiritului. Așa se face că reflecția filosofică lucrează în bună parte cu forțele poetice ale spiritului; acțiunile care derivă din acestea din urmă devin mijloace de care cugetătorii cei mai exacti nu se pot niciodată lipsi. Există deci o poezie fără filosofie, dar nu și o filosofie fără poezie. O constatare care nu legitimează întru nimic abuzul liric în operele unora dintre gânditorii mai noi, nu totdeauna adus de nevoia de a înmlădia sau de a extinde raza de acțiune a instrumentului filosofic, ci din aceea de a ascunde lipsa lui de precizie și de eficacitate. Filosoful care, în loc de a desfășura efortul consecvent și auster al cunoașterii, preferă să închipue și să cânte, afirmă odată cu aceasta un profund scepticism cât privește valoarea specifică a contribuției lui și legitimează neîncrederea cu care i se răspunde până la urmă.

TUDOR VIANU

ASPECTE DIN DEPOPULAREA BANATULUI

I. CÂTEVA DATE STATISTICE

Fenomenul depopulării mediului rural românesc al Banatului, unic în anele poporului român, a început acum 70 de ani; cel puțin așa ni-l arată datele demografice, pe care le putem reconstitui astăzi.

Depopularea însă n'a luat proporții îngrijorătoare decât în preajma războiului mondial. Recensămintele din anii 1900 și 1910 au dat la iveală grupe întregi de sate a căror populație era în scădere sau în stagnare.

După războiul mondial, prin anii 1921—1923, s'a putut observa un ușor reviriment, care însă a fost prea slab și numai trecător.

În ultimul deceniu (1924—1934), depopularea s'a accentuat.

În județul Timiș-Torontal, din 63 comune cu o majoritate românească între 90—100%, adică cele mai curate comune românești, numai 8 comune și-au încheiat bilanțul demografic al anilor 1921—1930 cu un excedent și, dintre acestea, 3 sunt colonii noi, înființate abia cu câțiva ani în urmă; alte 3 comune au fost staționare, iar 52 comune au înregistrat un deficit al mișcării lor demografice.

În măsura, în care procentul populațiunii românești devine mai mic și infiltrațiunile altor popoare mai pronunțate, situația demografică ia un aspect mai puțin alarmant. Rămâne să se constate dacă ameliorarea relativă din comunele mixte se datorează unei eventuale influențe binefăcătoare pe care alte neamuri mai prolifiche o exercită asupra Românilor, sau dacă e vorba de o simplă sporire a acestor popoare în detrimentul Românilor.

Dăm aci un tablou sumar al comunelor cu majoritate românească din județul Timiș-Torontal — cu excepția celor trei colonii — care vorbește dela sine :

Grupa	Procentul populației românești între %	Numărul comunelor	Numărul comunelor cu mișcare demografică			Procentul comunelor deficitare %
			exceden-tară	stațio-nară	defici-tară	
I	90—100	60	5	3	52	86,6
II	80— 90	17	3	1	13	76,4
III	70— 80	15	3	2	10	66,6
IV	60— 70	15	6	2	7	46,6
V	50— 60	12	5	3	4	33,3
Total . .	50—100	119	22	11	86	72,2

În județul Caraș, situația elementului rural românesc este la fel de tristă. Buletinul Institutului demografic pe luna Mai 1935 arată că, în anul 1934, acest județ a avut o pierdere de 251 suflete, adică 1.3 la mia de locuitori, dintre care 165 în mediul rural, pe când județele Timiș-Torontal și Severin au înregistrat un excedent minim de 0.1 la mie. Paralel cu aceste cifre și procente, care evidențiază raportul între natalitatea și mortalitatea generală, se observă o scădere însemnată a procentului căsătoriilor, o urcare a divorțurilor și un număr exagerat de copii nelegitimi (în județul Caraș 28 la sută), ceea ce denotă slăbirea celei mai importante celule sociale, a familiei.

Fenomenul depopulării nu se manifestă pretutindeni cu aceeași intensitate și în aceeași formă.

Astfel, sunt comune în care deficitul este în primul rând o consecință a *denatalității*. În ultimii ani, 43 comune românești din Timiș-Torontal au avut o natalitate sub 18 la mie, cât este media Banatului (29 din grupa I și 14 din celelalte patru grupe). Între acestea, locul întâi îl ocupă comuna *Icloda* cu o natalitate de 8,8 la mie pentru anii 1931—33, urmează apoi *Ficătar* cu 9.1, *Varnița* cu 10.2 etc. Din 122 comune cu majoritate românească abia 7 ating sau întrec cu puțin procentul natalității medii a României; între acestea sunt și cele trei colonii noi, la care se pune întrebarea câtă vreme vor putea rezista influenței autohtonilor. Pentru

a putea aprecia mai bine natalitatea comunelor noastre, notăm aci că Franța și Germania au avut în același timp o natalitate între 17—18 la mie, Banatul cam 18 la mie, România întregită între 32—33, iar Dobrogea peste 40 la mie de locuitori.

În alte comune, rolul covârșitor în producerea depopulării îl are *mortalitatea generală*. Din 122 comune cu majoritate românească, numai 23 pot arăta o mortalitate la nivelul sau cu puțin sub nivelul mortalității medii a României (18—20 la mie), 99 comune întrec această medie și printre acestea 99, sunt 20 comune în care mortalitatea generală oscilează între 25—37 la mie.

Concluzia este că denatalitatea nu a atras cu sine și o scădere a mortalității. Dimpotrivă, aceasta din urmă este mai accentuată decât în alte regiuni ale țării, cu o natalitate mai bună.

În deosebi, *mortalitatea infantilă* se menține la un nivel foarte ridicat. În intervalul dela 1931—33, din 122 comune românești, în 87 comune, mortalitatea sugarilor a depășit media României, ridicându-se pe alocuri până la 30—40 la sută, iar din restul de 35 comune, în 14 s'a înregistrat o mortalitate mare la copiii de a doua și a treia vârstă, rămânând numai 21 comune în care mortalitatea infantilă totală (dela 0—15 ani) este egală sau cu puțin inferioară mediei României.

Cu totul alta este situația copiilor în comunele germane din județul Timiș-Torontal. Germanii au aceeași natalitate scăzută ca și Românii, dar din cele 64 comune cu majoritate germană, în 25 mortalitatea sugarilor a fost sub 10 la sută, un procent extrem de favorabil cum nu se găsește decât în Germania și în țările scandinave; în 35 comune ea oscilează între 10—18 la sută și numai în 4 comune a depășit cu puțin media României. În comunele germane mortalitatea copiilor de a doua vârstă a fost în 55 comune sub media, în 9 comune peste media României; mortalitatea copiilor de a treia vârstă a fost în 53 comune sub media, în 11 comune peste media țării.

În comunele cu populație mixtă, este greu de precizat dacă unul sau altul dintre neamurile conlocuitoare contribuie mai mult la sporirea procentului mortalității infantile; de aceea vom lua ca bază de comparație între Români și alte neamuri numai comunele cu o majoritate de peste 90 la sută, socotind că în aceste comune

infiltrațiunile străine fiind minime, ele nu influențează conduita majorității.

În județul Timiș-Torontal avem 60 asemenea comune românești (fără cele 3 colonii recente), 34 germane, 8 ungurești, 4 sârbești și 2 bulgare.

Numărul copiilor decedați în vârstă de 0—15 ani l-am raportat la cifra noi-născuților, iar nu la mortalitatea generală, din motivul că, în acest fel, vom putea urmări mai bine condițiunile de îngrijire a copiilor.

Iată tabloul acestor comune :

NEAMUL	N-rul comunelor	Mortalitatea infantilă totală (0—15 ani)													
		Sub 10%		10—20%		20—30%		30—40%		40—50%		Peste 50%		Necunoscută	
		I	II ¹⁾	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Români . . .	60	—	—	2	8	22	29	31	15	2	5	2	I	I	2
Germani . . .	34	—	2	23	25	11	6	—	1	—	—	—	—	—	—
Unguri . . .	8	—	—	1	2	4	4	2	1	—	1	—	—	—	1
Sârbi . . .	4	—	1	1	1	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—
Bulgari . . .	2	—	—	—	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—

Deosebirea între comunele românești și germane este evidentă. Cât privește comunele ungurești, sârbești și bulgare, acestea sunt în număr atât de redus, încât nu îndrăznim să tragem o concluzie fermă; în comunele din Timiș-Torontal aceste neamuri par a fi la nivelul Românilor sub raportul mortalității infantile; totuși ele au un corectiv: natalitatea mai urcată decât a Românilor, cu toate că încă sub media României.

Toate aceste date sunt extrase dintr'un tablou, pe care l-am întocmit pe baza datelor primite dela Oficiile de stare civilă ale comunelor din jud. Timiș-Torontal asupra mișcării demografice pe anii 1901—1933.

Pe baza lor și pe baza datelor mai recente ale Institutului demografic putem afirma că *depopularea elementului românesc din Banat este în plin progres.*

¹⁾ Legenda: { I = perioada dela 1921—1930.
II = „ „ 1931—1933.

II. CE SE ȘTIE ȘI CE NU SE ȘTIE DESPRE DEPOPULAREA BANATULUI?

Buletinele lunare ale Institutului demografic ne înfățișează mișcarea demografică a țării și, inclusiv, a celor trei județe bănățene, atât pentru mediul rural cât și cel urban, și astăzi putem urmări, în mod precis, mersul depopulării Banatului.

Având însă în vedere faptul că în Banat și, mai cu seamă, în județul Timiș-Torontal, sunt foarte numeroase comune mixte, ar fi util și de un interes deosebit pentru noi să cunoaștem aspectul lunar al mișcării demografice din cele trei județe bănățene, pe comune și pe neamuri.

Cu acest mic adaos vom fi părăsit definitiv faza empirică și vom intra într'o fază nouă, caracterizată prin cunoștințe precise și imediate, atât despre mersul depopulării, cât și despre aportul fiecăruia dintre popoarele conlocuitoare.

Până în prezent, au existat păreri care au negat pur și simplu descreșterea elementului românesc, altele o prezentau în proporții catastrofale.

Adaosul propus de noi va face inutilă orice discuție pe această temă. Dar, oricât de precisă și rapidă ar fi înregistrarea mișcării demografice, ea privește numai *situația numerică*.

Ce anume se ascunde în dosul cifrelor și procentelor, este astăzi încă o enigmă, care a început să intereseze tot mai multă lume. Interesul este cu atât mai justificat, cu cât într'un documentat studiu statistic al doctorului *P. Râmneanțu*, asupra calculării creșterii populației viitoare a României, se afirmă, privitor la populația Banatului, că ea va fi relativ mai mică decât în toate celelalte regiuni istorice ale țării și anume dincolo de anul 2250, populația maximă a Banatului va fi de 1.650.000 locuitori, având în această epocă de saturație o densitate relativă de 88 locuitori pe 1 km.². Autorul concludă că: « această densitate relativ redusă, la care poate ajunge vreodată Banatul, constituie o curiozitate demografică, care va cere foarte multe studii de descifrare ».

În fața acestei situații, normal ar fi ca orice afirmație cu privire la fenomenul depopulării Banatului să fie rezervată! Această conduită a fost respectată înainte de războiul mondial, când glasuri răzlete și destul de sfioase atrăgeau atenția asupra pericolului ce

decurge din sistemul de unul sau doi copii, din concubinajul precoce și luxul, care începuseră să se răspândească în sânul populației românești din Banat.

După războiul mondial, prin anii 1928—1930, s'a dat un adevărat semnal de alarmă. Cele două cuvinte: « depopularea Banatului » s'au popularizat foarte repede, intrând în conștiința publică, grație diferitelor personalități din domeniul administrativ, bisericesc și sanitar, care au ridicat problema la suprafață. Astăzi nu există cărturar în cuprinsul Banatului și nici intelectual în cuprinsul României, care să nu cunoască cele două cuvinte de mai sus. Numeroase sunt scrierile (broșuri, reviste și în deosebi articole de ziare), care s'au ocupat, unele în mod incidental, altele cu un vădit spirit de analiză, de problema depopulării Banatului și nenumărate sunt conferințele, predicile și discuțiunile verbale, publice sau particulare, asupra acestei teme, înfățișând cele mai variate păreri, care au confirmat pe deplin vechiul dicton latinesc: « quot capita, tot sententiae » și care nu fac decât să îngreuneze orientarea în privința cauzelor și a efectelor depopulării.

Alături de plăgile sociale semnalate încă înainte de războiul mondial, au fost acuzate, rând pe rând, drept origine a răului, toate defectele psihice și fizice — presupuse sau reale — ale poporului bănățean, care, dacă ar fi toate adevărate, ne-ar dispensa de orice grijă și ne-ar face să ne resemnăm cu ideea că nimic nu mai este de ajutat unui popor căzut adânc în toate patimile desfrăului moral și fizic.

De altă parte și în altă ordine de idei — evident și cu alte ocazii — nu mai încetează laudele la adresa superiorității materiale și culturale a bănățenilor, a hărniciei și spiritului lor gospodăresc, și mai ales la adresa manifestărilor lor artistice, toate semne de vitalitate.

Intre aceste două păreri extremiste unde este adevărul?

Probabil pe undeva pe la mijloc; dar noi nu-l cunoaștem decât în mod parțial, incomplet și confuz.

Cazuri izolate sau ivite în grupe, văzute sau auzite, au fost generalizate cu mai multă sau mai puțină ușurință, după temperamentul și spiritul critic al autorilor. Alteori s'au confundat cauzele depopulării cu efectele inerente acesteia. Firește, mai în toate observațiunile făcute, există un sâmbure de adevăr, dar acesta

urmează să se cristalizeze abia de aci înainte. În prezent, în stabilirea cauzelor care au determinat descreșterea elementului românesc în Banat, încă n'am scăpat de faza în care rolul principal îl are experiența personală și impresia pe care ea o lasă în mintea noastră, adică ne găsim încă într'o epocă empirică, asemănătoare fazei empirice care a precedat cunoștințele precise de astăzi asupra mișcării demografice.

Faptul că se scrie și se vorbește atât de mult despre problema depopulării Banatului, constituie un bine, fiindcă se menține la suprafață o problemă de o importanță națională și socială deosebită, alături de atâtea alte probleme vitale ale neamului românesc, constante sau trecătoare, urgente sau nu, care toate reclamă dreptul la prioritate în considerația factorilor răspunzători.

Dar există și un rău, din cauza atmosferei ce s'a creat în jurul problemei. Este ușurința cu care se afirmă importanța mai mare a unuia sau altuia dintre aspectele depopulării și graba cu care se indică soluții și se cer înfăptuiri de redresare a situației actuale, pe baza unor cunoștințe insuficiente.

Cert este că problema devine tot mai urgentă. Dar înainte de a lua măsuri în stil mare, este necesar să fim pe deplin lămurii asupra eficacității lor.

Iată de ce credem că, *în actuala stare a lucrurilor, obiectivul principal al preocupărilor noastre trebuie să fie cunoașterea științifică a cauzelor care au produs depopularea elementului românesc în Banat.*

III. CERCETĂRI SISTEMATICE ȘI RECENTE

În sensul postulatului formulat mai sus, putem înregistra câteva cercetări sistematice din ultimii doi ani, care, alături de constatările anterioare — și anume acelea care vor rezista celui mai sever critic, care este timpul — însemnează un pas serios înainte.

1. *În primul rând* menționăm activitatea *Institutului Social Banat-Crișana*, care a fixat drept program minimal, pentru primii ani ai existenței sale, studiul depopulării Banatului și numai în al doilea rând a îmbrățișat și alte preocupări constructive.

Metoda de lucru, acceptată la început în privința depopulării — la aceasta au contribuit condițiunile locale și posibilitățile membrilor — a fost ca secțiile institutului să studieze diferitele aspecte ale problemei prin anchete, statistici și orice alt material documentar, adunat de membrii familiarizați cu materia respectivă.

Astfel, *secției juridice* i s'a rezervat studiul corelației între denatalitate și legile noastre fiscale, regimul succesoral, regimul dotal etc., iar în altă ordine de idei situația juridică a copilului legitim și nelegitim, apoi metodele anticoncepționale, avortul, etc....

Secția de politică socială și-a propus să studieze familia sub toate aspectele ei și în deosebi situația femeii.

Secția culturală are un vast câmp de cercetare în domeniul moralei, a culturii și a instrucției publice.

Secția economică, tehnică și agrară urma să stabilească capacitatea de primire a diferitelor ramuri de producție, dela oieritul patriarhal din munții Severinului până la cea mai modernă industrie din capitala Banatului, căutând să lămurească legătura între stările economice și mișcarea populației.

În fine, *secției medico-sociale* i-a revenit rolul de a cerceta cauzele mortalității și morbidității, precum și condițiunile de igienă individuală și socială ale poporului român din Banat.

Toate aceste probleme au fost specificate mai amănunțit în al doilea număr al revistei Institutului.

Firește, executarea programului de lucru presupunea din capul locului un timp mai îndelungat, având în vedere că, membri Institutului se puteau dedica acestor preocupări numai în timpul lor liber și fiindcă nici nu erau la îndemână specialiști pentru toate domeniile de cercetare.

Pășind la executarea acestui program vast, la care secțiile Institutului au participat într'un ritm foarte inegal, s'a adoptat ulterior, ca un excelent mijloc de cercetare și metoda monografică a Institutului Social Român.

Astfel, în vara anului 1934, a fost cercetată de 26 monografiști, comuna fruntașă *Belinț* (jud. Timiș-Torontal), care a suferit o descreștere enormă a populațiunii sale și care se găsește în centrul valului de depopulare ce s'a abătut asupra neamului românesc de-a-lungul râului Timiș, iar în anul 1935 a fost studiată de 45

monografiști comuna *Sârbova* (jud. Timiș-Torontal), comună mai mică, situată la periferia amintitului val de depopulare.

Rapoartele asupra comunei *Belinț* au fost discutate în secțiuni unite și urmează să fie publicate în curând; cele dela *Sârbova* sunt în curs de prelucrare.

Câteva studii individuale asupra anumitor aspecte ale depopulării, făcute în conformitate cu metoda inițială, au fost publicate în revista Institutului.

2. *A doua acțiune* a fost pornită de « *Astra* » și « *Institutul de igienă* » din Cluj și a fost pusă sub conducerea doctorului P. Râmneanțu, având ca organe de execuție trei medici și trei surori de ocrotire.

S'a făcut un studiu de analiză a fenomenelor demografice și de stabilire a raportului dintre acestea și starea economică, socială, culturală și igienică a populațiunii în trei comune din Banat și anume comuna *Vărădia* (jud. Caraș), care reprezintă tipul comunei ce se depopulează din cauza lipsei de excedent natural, comuna *Banloc* (jud. Timiș-Torontal), care este tipul comunelor ce descresc din cauza emigrărilor și comuna *Iablanița* (jud. Severin), care s'a depopulat pe amândouă căile.

Rezultatele din comuna *Vărădia* au fost publicate în Septembrie 1935; vor urma rezultatele din celelalte două comune și un studiu recapitulativ.

3. *A treia acțiune* face parte din activitatea culturală dezvoltată în diferite regiuni ale țării de echipele regale studentești. Dintre acestea, în anul 1934, una a activat în comuna *Fibiș* (jud. Timiș-Torontal), iar în anul 1935, două echipe (*Fibiș* și *Rudăria*, jud. Caraș). Deși echipele regale au un program de trei luni, în care predomină munca constructivă pe toate tărâmurile culturii sufletești și fizice, totuși prima lună este destinată cunoașterii condițiilor locale și astfel se înregistrează multe fenomene sociale, care pot forma un material prețios cu privire la studiul depopulării Banatului.

4. *A patra acțiune* a fost formată de *Prefectura județului Timiș-Torontal* în colaborare cu *Ministerul Sănătății* și ea are drept scop combaterea mortalității infantile în mediul rural al acestui județ, prin activitatea desfășurată de *Centrul pentru ocrotirea copiilor din Timișoara*. Această acțiune condusă după norme aprobate de

Ministerul Sănătății, atacă un aspect special — poate cel mai important — al depopulării Banatului și în partea ei introductivă are un capitol de înregistrare a stărilor fizice și sociale privitor la populația infantilă, adunându-se astfel un vast material documentar, cules de același personal, după norme unitare și pe o întindere apreciabilă.

Asupra acestei activități, ca și asupra constatărilor și experiențelor vom reveni, cu o descriere amănunțită, mai la vale.

Iată o serie de acțiuni sistematice și îmbucurătoare, care, deși afișează scopuri imediate diferite, servesc același interes comun, întregindu-se una pe alta și suprapunându-se în anumite puncte.

Intrebarea este cu cât se vor îmbogăți cunoștințele noastre de pe urma lor și cu cât privirea noastră va fi mai limpede, în privința depopulării Banatului.

Cunoaștem în bună parte materialul adunat, dar până la publicarea lui orice comentariu ar fi prematur.

De aceea, ne vom mărgini aici să atragem atențiunea asupra unor momente, care par să fi avut un rol hotărâtor în producerea depopulării Banatului, dar pe care toate aceste acțiuni nu le-au avut și nici nu puteau să le aibă în vedere, câtă vreme studiul se bazează pe constatarea situației actuale a satelor cercetate.

Inregistrând și analizând anumite fenomene sociale locale, desigur, vom obține lămuriri prețioase asupra unora din cauzele depopulării prezente, dar mai ales asupra cauzelor depopulării viitoare și concluziunile le-am putea generaliza, fără a comite greșeli mari, pentru toate comunele care se aseamănă, sub raport demografic, cu comuna-tip studiată. Nu ne vom putea însă lămuri asupra cauzelor care au provocat situația actuală.

IV. NECESITATEA INTREGIRII CERCETĂRIILOR

Câteva exemple vor dovedi temeinicia afirmației de mai sus. Județul Caraș, cel mai năpăstuit județ din toată țara, sub raport demografic, a fost un județ foarte prolific. Răsfoind puținele registre bisericești care se mai păstrează, începând de acum un secol și jumătate, prolificitatea apare de-a-dreptul uimitoare. Sunt comune curat românești, care pe la anul 1800 aveau o natalitate de 100 la mie și chiar mai mult și care n'au înregistrat în timpul războiului mondial

decât o natalitate între 3—10 la mie, iar după războiu sub 18 la mie.

Primul imbold spre denatalitate în această regiune l-a dat o mare industrie metalurgică, cea mai mare din țară, care a acaparat zeci de mii de hectare, devenind stăpână nu numai pe subsolul exploatat, ci și pe păduri, pășuni și pământul arabil. Populația care a trăit și a beneficiat mai mult de pe urma acestei industrii s'a recrutat din elemente aduse din alte țări; băștinașii au fost utilizați cel mult pentru muncile istovitoare și lipsite de rentabilitate.

Atâta vreme cât autohtonii au avut o poartă de scăpare, natalitatea nu a suferit în mod simțitor. Mai rămăneau câmpiile mănoase ale Banatului de sud, unde a emigrat populația supranumeroasă, contribuind la înflorirea celor mai frumoase sate românești, pe linia Vârșeț-Panciova. Alții au trecut Dunărea, îngroșând cu timpul rândurile poporului sârbesc, ortodox ca și noi.

Când însă le-a fost barat — prin saturație sau prin forțe externe — și acest drum de expansiune patriarhală și lentă, reacția nu a întârziat să se producă, și natalitatea a început să scadă în mod progresiv.

Liberalismul economic al secolului trecut, practicat cu dibăcie de guvernele ungare, a completat cămașa de forță, în care a fost strâns pe teren economic poporul român din Banat, rămas la îndeletnicirile și metodele de producție arhaice.

Examinând astăzi un sat oarecare din această regiune, nu vom putea înțelege faza finală de astăzi, fără perspectiva istorică de mai sus și fără a examina rolul capitalismului industrial dela fața locului în producerea denatalității.

Intâmplarea a voit ca, în județul învecinat, Severin, să existe un alt latifundiu: Comunitatea de avere din Caransebeș, care deține aproximativ aceeași suprafață de pământ. Aceasta are altă structură, populația fiind proprietară în comun a averii. În acest județ natalitatea s'a menținut la un nivel mai urcat, fără să se poată sustrage complet influențelor externe și ea a început să scadă mai repede, odată cu exploatarea intensivă a pădurilor prin sistemul arendărilor la exploatatori străini de comunitate, care, evident, au sustras dela averea comună partea mare a beneficiului.

Comparația este prea la îndemână, coincidența între evenimente este prea ademenitoare, *pentru ca să putem refuza orice rol desvoltării capitalismului în depopularea acestei regiuni.*

Să luăm însă un alt exemplu :

Ne plângem — și deseori pe drept cuvânt — de lipsa unui spirit moral-religios în satele bănățene. Asupra acestui subiect s'a scris mult ; el a fost studiat și verificat în parte ; el a fost nu odată anatemitizat și arătat ca o cauză principală a denatalității. Cert este că la o analiză mai stăruitoare a vieții morale-religioase a satelor noastre, creștinismul populației românești apare foarte îndoelnic. Credința nu-i lipsește, căci nu există popor fără credință ; dar poporul nostru și-o manifestă încă prin numeroase practici păstrate cu sfințenie din epoca păgânismului, amestecându-le cu elemente din ritualul ortodox. În ultimele decenii au apărut și numeroase secte cu și mai numeroși aderenți.

Cum am putea înțelege abaterile dela percepțele morale-religioase ale populației noastre rurale, fără să cunoaștem epoca dominației bisericesti a Sârbilor asupra Românilor bănățeni, când consemnul stăpânitorilor era împiedecarea cu orice preț a progresului nostru, chiar prin mijloace indirect sau direct distrugătoare de morală. Și câte neajunsuri din această epocă nu au fost păstrate și până astăzi în satele bănățene !

Cercetarea lor ne-ar demonstra că ceea ce inventariăm noi astăzi în satele noastre sub raport moral-religios, nu este decât efectul unor cauze mai îndepărtate, palpabile și astăzi și care au devenit și ele cauze provocatoare de alte neajunsuri.

Eliminând cauzele originale, vom putea obține mai bune rezultate, decât toate imprecățiunile îndreptate împotriva țăranilor îndărătnici.

Un alt exemplu este mult discutatul spirit materialist al țăranilor bănățeni, arătat ca unul dintre principalele cauze ale denatalității în Banat. Materialismul, pe care desigur îl vom găsi în fiecare sat și în diferite forme, nu este o născocire a țăranului român din Banat, el nu este nici măcar un produs al provinciei, ci un curent general, care abia acum a ajuns la apogeu în satele noastre, când alte țări occidentale caută să-l înlocuiască cu alte idealuri de viață.

Cum ar fi posibil să înlăturăm acest spirit al mediului nostru rural, fără să cunoaștem materialismul care stă la baza guvernărilor noastre, fără să cunoaștem întinderea și forța materialismului popoarelor conlocuitoare și fără să arătăm că, însăși clasele

noastre conducătoare, și chiar unele organe executive ale puterii de Stat sunt conduse de principii materialiste?

Materialismul ne-a dat în viața publică, tipul omului arivist, iar în viața particulară pe acela al confortului și al fricei pentru ziua de mâine. Din moment ce aceste tipuri sunt admise și uneori încurajate în păturile sociale superioare, de ce ne-am mira că ele tind să se înmulțească și între țărani, prezentând, evident, toate deformațiunile inerente mediului rural, lipsit de îndrumare sănătoasă.

Indreptarea acestui spirit nu va fi posibilă fără ca exemplul bun să pornească de sus, fiindcă poporul român dela țară nu învață prin deducții abstracte, ci numai prin imitație. Iar exemplele pe care el le vede nu sunt deloc încurajatoare pentru promovarea natalității. Și dacă totuși se ivește câte un intelectual care să fie misionar nu numai în slujba, ci și în familia lui, poporul știutor de carte astăzi îi cântărește sbuciumul și greutatea și, prin comparație cu inegalitățile sociale existente, își face reflexiile sale, care iarăși nu sunt favorabile natalității.

Iată de ce, alături de materialismul țaranului, va trebui să inventariem toate ramificațiunile și toate repercusiunile materialismului ca ideal de viață.

Privind lucrurile prin prisma curențelor sociale dominante, am putea continua cu exemplele până la infinit.

Deocamdată reținem necesitatea ca, paralel cu inventarierea fenomenelor sociale actuale din mediul rural, să se studieze și cauzele originale care au provocat situația de astăzi și pe care noi le vedem în diferitele curențe de ordin național și social, prin care a trecut poporul român din Banat. Prin această întregire a cercetărilor actuale, credem că se va aduce mai multă lumină în problema depopulării și se vor putea indica și soluții potrivite.

Cunoștințele noastre actuale mai suferă și de inconvenientul că fiind parțiale și unilaterale, creează o atmosferă falsă în jurul problemei. De exemplu, în domeniul sanitar s'a lucrat mai mult și astfel s'a crezut, la un moment dat, că măsurile sanitare vor fi suficiente pentru combaterea depopulării. Până când pe teren sanitar s'au ivit și mici controverse pe chestiuni secundare, alte domenii importante au fost cu totul neglijate.

Se impune deci întregirea cercetărilor actuale cu studiul curențelor sociale mari și ierarhizarea rezultatelor obținute.

V. O SCHIȚĂ A CAUZELOR DEPOPULĂRII BANATULUI

După cele spuse, este firesc că această schiță nu poate fi decât sumară. Ea nu are alt scop decât să fixeze câteva cadre, în care să se poată îngloba și clasifica toate cauzele studiate și verificate, atât cele vechi cât și cele noi.

De obicei se găsesc mai multe cauze laolaltă; ele se combină și variază dela regiune la regiune, dela sat la sat.

Aportul fiecăreia la depopularea Banatului se va putea stabili abia după studii îndelungate și complete.

1. *Cauze politice-istorice.* Banatul a fost un permanent teatru de luptă între mai multe popoare, fie că lupta s'a dat cu arme războinice, sau cu arme pașnice. Dela Romani încoace, un singur popor a fost stabil pe meleagurile lui și anume Românii, care au păstrat până și în limba lor reminiscențele acestor lupte ¹⁾).

După alungarea Turcilor din Banat, pierderile românești au fost compensate prin excedentul natural, parte prin imigrare de noi valuri de Olteni. Tot atunci însă, au fost colonizate în mase mari două popoare: Șvabii și Sârbii, cărora Guvernul dela Viena le-a dat însemnate privilegii. Șvabilor li s'a asigurat supremația economică, dându-li-se terenurile fertile din șesul provinciei (o bună parte din ei au fost colonizați în satele de unde au fost alungați Românii), iar în regiunea muntoasă localitățile miniere; Sârbii au obținut supremația bisericească asupra Românilor.

După instalarea dualismului austro-ungar (1867) a intrat în arena politică al treilea concurent: Ungurii, care mânuind cu energie și metodic aparatul de Stat, și cu concursul elementelor atașate politicii lor, au dus, timp de 50 de ani, o politică de sugrumare a Românilor, care alcătuiau elementul cel mai de temut din cauza superiorității numerice. Astfel s'au creat sate noi de coloniști unguri, iar în orașe și târguri s'au înființat adevărate fortărețe economice și culturale.

¹⁾ Bănățenii folosesc și astăzi în mod curent alături de latinescul *cuvânt* (conventus), cuvântul de origine slavă *sbor* (sobor), pe cel turcesc *givan* (divan), pe cel unguresc *turvină* (törvény); în fosta graniță administrată de Austriaci, ei se duc la *comandă* (Kommando, casă comunală) să asculte «poruncile».

Românii nu puteau avea altă atitudine decât defensivă, care a fost cu atât mai grea, cu cât ea trebuia susținută deodată pe trei fronturi și cu arme inegale.

2. *Cauze economice.* Capacitatea de primire a diferitelor ramuri de producție în Banat a suferit schimbări radicale în urma condițiilor economice schimbate. Adaptarea populației românești la noile condițiuni nu s'a făcut încă, și astfel orice ramură nouă de producție înseamnă un nou tribut din partea populației rurale românești.

De altă parte, îndeletnicirile Românilor: agricultura, creșterea vitelor, oieritul, pomicultura etc. prezintă și astăzi, cu toate progresele izolate, o înfățișare arhaică, fără o modernizare spornică, fără posibilități de desfacere sistematică și fără un randament mai pronunțat.

La acest loc ne exprimăm o bănuială: dacă s'ar face un inventar al forței economice a Românilor din Banat, repede s'ar răsturna credința — pe care noi de mult o credem greșită — despre bogăția lor. Ultimele evenimente financiare au topit până și micile economii țărănești, depuse la bănci.

3. *Cauzele culturale.* Ne-am obișnuit să-i considerăm pe Românii bănățeni superiori sub raport cultural celorlalte provincii românești. De fapt, judecând după numărul știutorilor de carte, după numărul celor care citesc ziare, adăogând și manifestările muzicale și artistice, spontane, teza pare a fi întemeiată.

Acest aspect are însă mai multe umbre.

Întâi, că toate aceste manifestări, care de altfel denotă mai mult o tendință de civilizare decât de culturalizare, se datoresc bărbaților. Femeile au rămas într'o stare culturală inferioară, ceea ce împiedecă progresul familiei.

Al doilea, calitatea slovei cetite lasă mult de dorit și constituie un regres față de trecut. Mica, dar folositoarea bibliotecă de odinioară a «Astrei» a cedat locul lecturii politice.

În fine, noțiunea culturii înglobează și cultura fizică, un teren dat cu totul uitării.

4. *Cauze morale-psiologice.* Am amintit mai sus două aspecte ale vieții sufletești a satului bănățean: lipsa unui adevărat spirit creștinesc și progresul spiritului materialist, cu frica de sărăcie și cu pretenții de oarecare confort, de obicei rău înțeles, fiindcă el degenerază într'un lux inutil.

Cu toate acestea, exista până la Unire un ideal de viață care încălzea toată lumea, dela vlădică până la opincă: puternicul sentiment național, în jurul căruia se grupau toate năzuințele către o viață superioară.

Odată acest ideal atins, a început diferențierea pe tagme sociale și după interese, un proces explicabil și normal până la un punct. Dar diferențierea a distrus un ideal de viață, fără să-l înlocuiască cu altul.

Astăzi, sătenii noștri sunt copleșiți de două sentimente: *desorientarea* și *néîncrederea*. Ei înșiși simt cum totul se preface, nu numai condițiunile de trai, ci și viața lor sufletească. Ei asistă cu resemnare, cum se schimbă portul, cum dispăre muzica și cântecul popular și cum se destramă cele mai intime obiceiuri și legături familiare. Iar politicianizarea satelor a răsturnat orice ierarhie a valorilor. În asemenea condițiuni, nu e mirare că s'a săpat o prăpastie între cei care poartă straie orășenești și țărani.

Dacă ar fi să caracterizăm, cu o singură frază, pulsul momentan al satului românesc din Banat, am zice că el este în așteptarea unei minuni, care să-i dăruiască un ideal de viață.

5. *Cauzele fizice* sunt, până în prezent, relativ mai bine studiate. După constatări unanime, făcute în diferite părți și din diferite puncte de vedere, aportul principal la depopularea satelor noastre îl aduc, dintre toate boalele sociale, *tuberculoza* adulților și adolescenților și *mortalitatea infantilă*, cu cele trei grupe principale de cauze: debilitatea congenitală, afecțiunile aparatului respirator și afecțiunile gastro-intestinale.

Firește, se găsesc și numeroase alte boli, a căror frecvență variază după anotimp și după regiune; astfel, am găsit sate în care paludismul este încă endemic, deși sub o formă mai ușoară; altă dată am avut o mortalitate considerabilă în urma difteriei și febrei tifoide; în câteva sate s'a găsit un procent mai ridicat de sifilis.

În mod definitiv și precis, nu ne putem pronunța asupra stării fizice a unui sat, decât după examinarea întregii populațiuni și după cercetarea tuturor condițiunilor de igienă individuală și colectivă. Variațiunile sunt atât de mari, încât ceea ce e valabil pentru un sat, nu mai este valabil pentru satul vecin. Doar tuberculoza și mortalitatea infantilă își păstrează caracterul lor constant.

Asupra stării fizice a adulților, examinările făcute de membrii Institutului Social Banat-Crișana, medici de specialitate, vor aduce amănunte precise; cât privește starea fizică a copiilor până la vârsta de 15 ani, cercetările întinse ale Centrului pentru ocrotirea copiilor din Timișoara vor fi expuse la stârșitul acestui articol.

Din schița prezentă, vom trage concluzia că *depopularea elementului românesc din Banat nu este o problemă locală, nici trecătoare și nici unilaterală, ci ea este o problemă de o importanță națională și socială deosebită, care are aspecte, cauze și repercusiuni multiple.*

VI. INCERCĂRI DE INDREPTARE

Urmarea logică a concluziunii de mai sus este că o combatere cu efect a depopulării reclamă o acțiune largă, sistematică și concentrică, care să atace toate aspectele, cu mijloacele adecuate fiecăruia.

O asemenea acțiune presupune ca, printre preocupările noastre de guvernare, să figureze și o politică a populațiunii, care astăzi se impune, din motivul că nu ne mai putem bizui numai pe vitalitatea neamului românesc.

România are un excedent natural cu tendință constantă de scădere; natalitatea scade și ea mereu, iar mortalitatea se menține la același nivel urcat și, în deosebi, mortalitatea infantilă este excesivă.

O simplă privire asupra repartizării pe provincii a excedentului natural ne arată că Banatul este prima spărtură care s'a produs în rândurile neamului românesc și că pe această poartă vor da năvală toate neajunsurile care ne pot primejdui existența.

A pune stavilă unui pericol național nu mai este o problemă pur locală, ci una de interes general, și o apărare bună nu va fi posibilă numai cu mijloace locale.

Până acum am avut, timp de un veac, defensiva instinctivă și desorganizată a mediului nostru rural, care ne-a costat pierderi mari; de aci înainte se cere o apărare constructivă.

Aceasta este, pentru moment, un cântec al viitorului și astfel în ultimul deceniu nu am putut înregistra decât câteva reacțiuni locale, prea anemice însă ca să fi putut avea un rezultat cât de mic.

Propaganda prin graiu viu sau în scris, spontană și sporadică, n'a avut alt efect decât menținerea problemei la suprafață.

Promovarea natalității, care s'a încercat în județul Timiș-Torontal, prin acordarea de premii familiilor prolifiche, apoi *combaterea*

concupinajului prin măsuri administrative în județul Caraș, au fost suprimate odată cu schimbările intervenite în administrație, după un timp prea scurt de încercare, și astfel nu putem formula o părere asupra eficacității lor.

În domeniul sanitar s'a luat măsura, ca *fiecare nou născut să fie examinat* de medicii oficiali, fără să fi urmat o scădere a procentelor mortalității infantile de pe urma ei.

Cea mai puternică reacțiune locală s'a produs în anul 1934, când conducerea județului Timiș-Torontal, alarmată de situația demografică a populațiunii rurale românești, pe care am expus-o la începutul acestui articol, a inițiat o acțiune de îndreptare a unuia din aspectele principale ale depopulării și anume a *mortalității infantile*, care se prezintă într'o formă cât se poate de gravă.

VII. COMBATEREA MORTALITĂȚII INFANTILE ÎN MEDIUL RURAL ROMÂNESC AL JUDEȚULUI TIMIȘ-TORONTAL

La alegerea acestui teren de activitate, s'a avut în vedere că nu necesită măsuri legislative, nici măsuri cu caracter regnicolar, ca de exemplu combaterea denatalității, ceea ce ar fi complicat și ar fi întârziat acțiunea.

Apoi problemele în legătură cu mortalitatea infantilă sunt bine conturate și ele au fost studiate anterior, în mod amănunțit, pentru regiunea Banatului. În fine, recrutarea personalului tehnic și procurarea mijloacelor materiale se puteau rezolvi relativ ușor, cu toată criza economică.

Executarea acțiunii a fost încredințată, de comun acord cu Ministerul Sănătății, Centrului pentru ocrotirea copiilor din Timișoara.

Acest așezământ de Stat are un trecut de mai bine de trei decenii în domeniul asistenței medico-sociale a copiilor abandonati — un sistem de combatere a mortalității infantile moștenit dela fosta administrație ungară — în cursul căruia a acumulat numeroase experiențe de ordin tehnic. Era deci firesc ca, în loc să se creeze o nouă organizație, să fie lărgită activitatea acestui așezământ.

Prin contopirea a două acțiuni paralele, care în fond servesc același scop, — dar dintre care una se adresează unei categorii restrânse de copii, recrutați mai mult din populația flotantă a

mediului urban, iar a doua privește toate categoriile de copii din mediul rural, — s'a realizat o conducere unitară, o economie la cheltuielilor de regie și o fericită întregire reciprocă a celor două căi de acțiune.

Prefectura județului Timiș-Torontal suportă toate cheltuelile necesitate de acțiunea la sate și pe deasupra a contribuit cu fonduri însemnate la refacerea radicală a Institutului Central, renovând toate edificiile vechi și ridicând două etaje și un nou pavilion.

S'a format apoi o echipă de puericultură, compusă din doi medici, care lucrează cu schimbul, două instructoare ambulante (surori de ocrotire) și de curând o profesoară de gospodărie, care activează în permanență la sate.

Ca material tehnic, echipa are la dispoziție un dispensar medical cu tot instrumentarul necesar și posibil în mediul rural și coșuri portative cu modele, trusouri și instrumente necesare instrucției practice a fetelor și femeilor în domeniul igienei infantile și a gospodăriei casnice.

După terminarea lucrărilor edilitare în Institutul Central, se va deschide și un cămin pentru eleve de îngrijitoare de copii.

Normele de conduită în activitatea la sate a echipei sunt următoarele :

Se instalează într'un local corespunzător dispensarul medical, unde toți copiii din sat, sub vârsta de 15 ani, sunt supuși unui examen medical, completându-se o fișe pentru fiecare copil. În cazuri urgente, se dă imediat și asistența medicală corespunzătoare, iar în cazuri de boală cronică se dau toate instrucțiunile pentru tratament, care se face în colaborare cu medicul de circumscripție sau în cel mai apropiat spital, dacă se ivește necesitatea internării copilului. Transportul bolnavilor urgenți se face cu automobilul. Pe această cale se depistează toate cazurile, chiar cele latente, care reclamă o îngrijire medicală sau igienică.

Paralel cu examenul medical, surorile de ocrotire cercetează la domiciliul copilului situația lui igienică și socială, notând observațiunile făcute în fișa individuală și dând toate sfaturile necesare pentru îmbunătățirea ambianței.

Pentru a putea răspândi pe o scară mai întinsă cunoștințele de îngrijire a copilului, surorile de ocrotire mai țin și cursuri sistematice, însoțite de demonstrațiuni practice, cu fetele și mamele tinere.

Și fiindcă igiena infantilă este în bună parte în funcție de spiritul și rutina gospodărească a femeilor, am completat echipa cu o profesoară de gospodărie.

Activitatea acesteia nu poate îmbrățișa deodată toate gospodăriile din sat. De aceea, ea se concentrează numai în câteva familii, alese de comun acord cu informatorii locali, în număr egal dintre familiile înstărite, mediocre și sărace, alături de care își petrece timpul, executând toate lucrările de gospodărie și căutând să îmbunătățească condițiunile de trai. Pentru demonstrațiunile practice, ea adună la o familie mai multe femei (grupurile se formează în mod spontan, după relațiile existente între familii).

După primele luni de activitate, s'a ivit necesitatea ca ea să fie extinsă în două direcții. Cererile venite din partea adulților pentru a fi și ei consultați au devenit atât de frecvente și de insistente, încât am fost siliți să împărțim programul zilnic în două, rezervând orele dinainte de amiazi pentru examinarea copiilor, iar pe cele după amiazi pentru adulți, al căror număr crește mereu. La fel, crește și numărul copiilor care se prezintă la consultații din satele învecinate, uneori chiar dela distanțe mari.

A doua completare a fost asistența materială a copiilor, care, deși nu are un aspect atât de acut și grav ca în mediul urban, totuși găsește teren de aplicare și în mediul rural. Astfel, în două comune a fost asortat cu lingerie și haine un număr considerabil de copii, dându-se preferință copiilor de prima vârstă.

În fine, zilele de sărbătoare sunt rezervate pentru conferințele publice, în care se discută probleme în legătură cu sănătatea copiilor, subiectele fiind inspirate de constatările făcute la fața locului.

După încheierea activității într'un sat, se întocmește un raport detaliat, în care se descrie activitatea depusă, constatările de ordin medical și social și concluziunile pentru viitor.

Activitatea echipei a început în 29 Iulie 1934 și până în prezent s'a lucrat în următoarele 10 sate: Chizătău, Belinț, Sacoșul-Mare, Silagiu, Racoviță, Drăgoești, Ficătar, Ohaba, Sârbova și Hitiaș. Durata șederii în fiecare sat depinde, în primul rând, de numărul copiilor, iar în al doilea rând, de celelalte împrejurări locale; în general, media este de 6 săptămâni pentru o comună.

În cele 15 luni de activitate s'au luat în evidență 3000 de copii, ceea ce reprezintă un procent de 98% din populația infantilă

totală, adică o afluență maximă. În adevăr, nu au rămas pe dinafară decât copiii absenți din comună sau acei care nu puteau fi examinați.

Dacă mai adaogăm la acest număr, copiii din alte două comune și anume 274 copii din comuna Cacova (jud. Caraș), examinați în anul 1932 după aceeași metodă și 247 copii din comuna Opațița (jud. Timiș-Torontal) examinați la fel, în colaborare cu medicul de circumscripție, avem până în prezent un material documentar asupra stării medico-sociale a 3500 copii, ceea ce, alături de experiențele câștigate, constituie cel mai sigur îndreptar pentru viitor.

Cele 10 comune cercetate de echipa de puericultură sunt situate în partea de răsărit a județului Timiș-Torontal; ele formează o masă compactă, vecină cu Români din județele Severin și Caraș. După examinarea a încă șase comune din grupa comunelor de mai sus — care toate la un loc formează centrul valului de depopulare a neamului românesc de-a-lungul râului Timiș, care traversează Banatul dela Est la Vest, împărțindu-l în două părți aproape egale — va urma controlul permanent al copiilor și adâncirea activității după normele descrise.

Firește, o singură echipă nu ajunge pentru cutreerarea tuturor comunelor românești din jud. Timiș-Torontal; după calculele noastre, ar fi necesare patru echipe, iar pentru Banatul întreg, zece echipe.

Dar, dacă nu am pornit la drum dela început cu un aparat mai mare, a fost o măsură de precauțiune voită, fiindcă o asemenea acțiune, isvorită din necesitățile și posibilitățile locale, n'a existat în altă parte, prin urmare nu aveam experiențele altora care să ne fi călăuzit.

În cazul de față, precauțiunea a fost binevenită, căci în urma experiențelor făcute, concepția inițială a suferit mai multe modificări, până ce am ajuns la o stare de stabilitate, atât în privința compunerii echipei, cât și a metodei de lucru.

A vorbi de rezultate după o activitate atât de scurtă, ar însemna să ne grăbim fără rost. În materie socială, cea mai mică unitate de timp necesară pentru verificarea temeiniciei unei acțiuni bune, pare a fi un deceniu.

Dar a comunica câteva din constatările și experiențele făcute, credem că este de interes comun și de aceea vom descrie unele momente care ni se par mai importante.

VIII. CONSTATĂRI DE ORDIN MEDICO-SOCIAL CU PRIVIRE LA POPULAȚIA INFANTILĂ RURALĂ

1. Cea dintâi constatare este că între *natalitate* și *calitatea fizică* a copiilor există un *paralelism* care se poate verifica aproape la fiecare pas.

Dintre primele patru comune examinate în ordine cronologică, două și anume Chizătău și Belinț se găsesc pe linia ferată principală a Simplonului între orașele Timișoara și Lugoj și sunt mai civilizate sub toate raporturile; natalitatea lor este scăzută sub media Banatului și anume Chizătău a avut în perioadele 1921—1930 și 1931—1933, o natalitate de 17 resp. 12.7 la mia de locuitori, iar Belințul 17.1 resp. 16.7 la mie; în aceeaș perioadă de ani celelalte două comune, situate mai departe de căile de comunicație și mai necivilizate, au avut o natalitate peste media Banatului și anume Sacoșul-Mare 20.9 resp. 21.0 la mie, iar Silagiu 24.7 resp. 18.7 la mie.

Deosebirea între aceste două grupe de sate este considerabilă și tot așa de mare este diferența între copiii din cele două grupe, după cum reese din următoarea comparație :

	I		II	
	Chizătău, Belinț		Sacoșul- Mare, Silagiu	
a) Procentul copiilor subnutriți	52,4	60,2	38,6	38,4
b) „ „ cu amigdale mult mărite	14,1	14,1	3,7	2,7
c) Procentul copiilor rachitici	29,3	21,7	10,1	4,5
d) „ „ cu dinții cariati	55,6	59,8	28,3	32,5
e) Procentul copiilor cu acuitatea vizuală redusă	24,2	11,0	1,5	1,5
f) Procentul copiilor cu acuitatea auditivă redusă	5,2	4,2	0,9	1,5

Rezultă din această tabelă că civilizația și denatalitatea nu numai că nu au schimbat cu nimic în bine starea fizică a copiilor, ci că mai de grabă ea a produs o înrăutățire, ceea ce se explică prin faptul că satele noastre primesc dela orașe întâi părțile rele ale

civilizației și numai într'un târziu pe cele bune, iar aceasta din urmă eventualitate pare deocamdată foarte problematic.

Cert este că nici situația igienică și socială a copiilor din prima grupă de sate nu este mai bună decât a celor din grupa doua.

Dimpotrivă, în anumite direcții ea este chiar mai rea. De exemplu, în primele două comune, alimentația mixtă și artificială a sugarilor se practică pe o scară mai întinsă și cu mult mai timpuriu decât optimul necesar, și astfel copiii sunt privați de binefacerile laptelui de mamă, fără ca alimentația artificială sau mixtă precoce să se facă în mod ireproșabil, ceea ce ar atenua consecințele abandonării alăptării materne.

Efectele rele ale denatalității se pot compensa în parte prin o îngrijire rațională a copiilor. În lipsa acesteia, fraza lui Bertillon: «Pour avoir la qualité, il faut avoir la quantité», se adevărește pe deplin.

Privind problema copiilor în Banat prin prisma adevărului exprimat atât de plastic de Bertillon, ar fi de dorit ca odată cu combaterea mortalității infantile să se poată promova și natalitatea.

2. Sub raportul *taliei*, copiii noștri se găsesc la nivelul rasei austro-germane. Talia am raportat-o la tabela lui Camerer, întocmită pentru Germani și modificată de Pirquet pentru Austriaci și pe care o credem mai apropiată de stările noastre, decât tabellele americane. Pentru a evita interpretări greșite, am socotit ca normal, atât la talie cât și la greutate, orice depășire în plus sau minus până la 10% față de cifrele standard. În general, 95 la sută din copiii examinați intră în categoria normalului, restul de 5% se împarte între supra și subnormali. Având în vedere că rasa latină este, ca dezvoltare fizică, inferioară rasei germane, starea copiilor examinați de noi e foarte favorabilă sub raportul taliei.

În schimb, starea de nutriție, calculată pe baza *greutății* copiilor, este cât se poate de rea. Iată procentul copiilor subnutriți în ordine descrescândă (cifrele în paranteză sunt procentele copiilor supranormali): Ficătar 60.5 (2.4), Belinț 60.2 (1.8), Drăgoești 52.7 (6.8), Chizătău 52.4 (7.7), Ohaba 52.3 (8.0), Sârbova 47.3 (9.5), Racovița 39.8 (11.4), Sacoșul Mare 38.6 (11.6), Silagiu 38.4 (13.2), Hitiăș încă nu e terminat.

În toate aceste comune nu se poate vorbi de lipsă de alimente, fiindcă aproape fiecare familie are strictul necesar. Excepție ar putea

să fie comuna Belinț, în care numărul vacilor este atât de mic, încât laptele nu ajunge pentru acoperirea cerințelor locale.

Alimentația țaranului român este un capitol vast și de o importanță deosebită. Credința generală este că țararii se hrănesc prost în cele mai multe regiuni ale țării, din cauza mizeriei economice; iar acolo unde nu lipsesc materiile prime, subnutriția se datorează lipsei de instrucție a femeilor, care nu știu să prepare mâncările, chiar dacă au de toate în abundență.

La lumina cifrelor de mai sus, această teză se clatină, căci relativ cea mai bună stare de nutriție o au copiii din satele mai puțin civilizate.

Evident, în satele cu pretenții de civilizație cercetate de noi, avem de a face cu un țăran în prefacere și sub raport alimentar, care a renunțat în bună parte la alimentele vegetale bogate în vitamine, de dragul prăjiturilor și altor mâncări orășenești, ceea ce ar motiva întru câtva subnutriția; tot aci întâlnim un număr mereu crescând de copii « tip unic », inapetenți din mai multe cauze, fără mese regulate și deseori îndopați cu zaharicale; dar toate aceste practici nu explică în mod suficient curiozitatea de mai sus în privința stării de nutriție a populațiunii noastre rurale.

De aceea, în vara acestui an am început să cercetăm mai amănunțit alimentația în satele noastre, având ca linie de conduită nu interogația obișnuită, ci exclusiv observația, căutând să stabilim nu numai cantitățile de materii plastice și calorice consumate, ci și felul și proveniența lor, apoi corelația între ele și modul de preparare. Realizarea acestui program necesită timp îndelungat; noi o calculăm la cel puțin un an.

3. În strânsă legătură cu alimentația este *rachitismul*, a cărui frecvență în mediul rural din Banat constituie cea mai mare surpriză dintre toate constatările noastre, fiindcă la aceasta nu ne-am așteptat de loc. Iată procentul copiilor rachitici în diferitele sate: Chizătău 29.3, Ficătar 25.0, Sârbova 23.3, Belinț 21.7, Drăgoești 10.2, Sacoșul-Mare 10.1, Ohaba 6.6, Silagiu 4.5, Racoviță 3.9 la sută.

Rachitismul, numit și boala englezească, a fost caracteristic pentru cartierele muncitorești ale centrelor industriale din Anglia; aci copiii erau crescuți în locuințe insalubre, lipsite de aer și soare, erau hrăniți fără lapte de mamă și cu lapte de vacă

nu în întotdeauna proaspăt și igienic, și pe deasupra duceau lipsă de alimente cu conținut de vitamine.

Toate aceste condițiuni nu lipsesc în satele noastre, dar copiii nu beneficiază în deajuns de ele. Ei sunt ținuti vara, ca și iarna, în casă, în credința că astfel sunt mai bine îngrijiți; deseori li se dă o alimentație mixtă precoce și incorectă, alte ori alimentația unilaterală cu lapte de vacă se prelungește prea mult. În fine, în satele examinate de noi, te izbește lipsa pomilor fructiferi și a zarzavaturilor. În grădinile vaste ale țăranilor noștri, se cultivă mai mult cartofi, varză și fasole.

4. Procentul copiilor care prezintă obstacole în calea respirației este destul de ridicat. Din 3000 copii 8,0 la sută au *amigdalele mult mărite* și aceștia întrunesc, după toate probabilitățile, condițiunile pentru o intervenție operatorie, iar 29,0 la sută au amigdalele moderat mărite. *Vegetații adenoide* am găsit, la același număr de copii, într'un procent de 6,8 la sută.

Aceste obstacole în calea respirației formează punctul de plecare al multor boale. În comuna Opațița, de exemplu, 22,0 la sută din copii au acuitatea auditivă redusă din cauza otitelor repetate, a căror origine trebuie căutată în frecvența extrem de mare a vegetațiilor adenoide și a amigdalelor hipertrofiate.

Aceste două afecțiuni sunt considerate în Italia ca o plagă socială și se duce împotriva lor o adevărată cruciadă.

5. *Acuitatea vizuală* a fost normală la 89,4 la sută din copii, redusă la un ochi la 4,9 la sută, la ambii ochi la 5,5 la sută din copii. În slăbirea vederii joacă un mare rol cusăturile și broderiile extrem de fine, la care sunt supuse fetele încă din frageda copilărie, în vederea zilelor de sărbători mari, când se iau la întrecere de costume.

6. *Acuitatea auditivă* este, cu excepția unei singure comune, mai bună. Procentul copiilor cu auzul redus la o ureche este de 3,1 la sută, la ambele urechi de 1,3 la sută.

7. *Cariile dentare* sunt extrem de frecvente. Din 3000 de copii, 48,0 la sută au dinții cariati; acest procent este mai nefavorabil în satele mai civilizate (55—60 la sută) și mai bun în cele ferite de civilizație. Sub acest raport, ne apropiem de situația din America, unde din trei milioane de copii, 60 la sută au avut carii dentare; dar în satele noastre igiena gurii și tratamentul dinților stricați ai copiilor sunt noțiuni necunoscute.

8. Intinderea *tuberculozei* nu se poate stabili pe baza numărului și a formelor de tuberculoză găsite la populația infantilă examinată. Copiii au o rezistență mai mică, procesul tuberculos se generalizează mai repede și ei cad victimă a acestei boli înainte de vreme. În cercetările noastre (făcute fără ajutorul radioscopiei), am găsit abia 0,6 la sută tuberculoză pulmonară și 0,6 la sută alte forme de tuberculoză (osoasă, ganglionară, a pielii), un procent prea neînsemnat pentru întinderea reală a ei.

Un indiciu mai sigur pentru însămânțarea tuberculozei este reacția copiilor la tuberculină, a cărei pozitivitate este cu atât mai importantă, cu cât copiii sunt mai tineri.

Din 3000 de copii, cutireacția Pirquet a fost pozitivă într'un procent de 16.5 la sută la vârsta dela 0—2 ani, 26.0 la sută între 2—4 ani, 37.9 la sută, între 4—7 ani, 44.4 la sută între 7—10 ani și 52.7 la sută între 10—15 ani, ceea ce denotă o tuberculizare destul de masivă și precoce a populațiunii rurale.

Variațiunile dela un sat la altul sunt mari. În comuna Drăgoești, 40,0 la sută din copiii sub 2 ani au reacționat pozitiv, dela 2—4 ani 66,6 la sută, dela 4—7 ani 59,0 la sută, dela 7—10 ani 64,0 la sută, peste 10 ani 76,4 la sută. Cam aceeași situație o avem și în comuna Ficătar; aceste două sate fiind cele mai atinse de tuberculoză. Cele mai ferite sunt Belinț și Silagiu cu 34.0 resp. 24.0 la sută pozitivi la tuberculină. În cea dintâi comună se găsesc numeroși bolnavi adulți de tuberculoză, dar suprafața comunei este enormă în raport cu numărul locuitorilor și astfel contactul între bolnavi și copii este mai redus; în a doua comună sunt mai rari bolnavii adulți.

Dar chiar aceste două comune sunt într'o situație mai nefavorabilă decât comunele dela munte.

9. Dintre alte afecțiuni mai rare și din punct de vedere al igienei sociale mai puțin importante, am găsit 2,1 la sută criptorchidii, 2.2 la sută hernii, 1.8 la sută nefrite și 0,6 la sută leziuni organice ale cordului, iar în Chizătău și Belinț 22 cazuri de hepatomegalie și 14 de splenomegalie (3.4 resp. 2.2 la sută), pe care le credem de origine paludică.

10. Văzând această situație fizică a copiilor, ni s'a părut interesant să urmărim și starea psihică a lor. Am supus *examenului de inteligență* un număr de 1240 copii de școală din cele 10 sate,

folosindu-ne de testele neverbale de grup ale Institutului de psihologie din Cluj, care pot fi socotite ca teste naționale și a căror aplicare nu reclamă pregătire specială, ci numai un anumit grad de exercițiu.

Din cei 1.240 copii au fost:	eminenți	20
	foarte deștepti	43
	deștepti	110
	Total supranormali	173 = 13,9%
	normali	546
	Total normali	546 = 44,1%
	proști	283
	mărginiți	155
	moroni	76
	imbecili	4
	sub orice limită	3
	Total subnormali	521 = 42,0%

Acest rezultat arată o deviere sensibilă în spre subnormal, fiindcă procentele obișnuite sunt : 20 la sută supranormali, 60 normali, 20 subnormali. Chiar dacă am admite o corectură în sensul că cei cu cota de inteligență 87—89 clasificați ca proști, ar fi normali — de fapt ei se găsesc la limita normalului — am avea și în acest caz 52 la sută normali și 34 la sută subnormali, adică o situație încă nefavorabilă.

Se adeverește deci încăodată că facultățile psihice depind de sănătatea fizică.

11. *Starea igienică și socială a copiilor* din mediul nostru rural nu este favorabilă.

Alimentația sugarilor a fost la 53,5 la sută din copiii rea ; ea se ameliorează odată cu vârsta ; astfel procentul copiilor alimentați incorrect a scăzut la 38,7 la sută între 1—2 ani și la 31,4 la sută peste doi ani.

Locuința absolut neigienică am găsit la 36,6 la sută din copii ; *igiiena individuală* a copilului a lipsit total într'un procent de 47,8 la sută.

Un procent enorm, 65,4 la sută dintre mame nu posedă *cunoștințe* elementare de îngrijire a copiilor ; la 14,7 la sută s'a putut

verifica o totală lipsă de *interes*; tot atât de mare este și procentul mamelor care au dovedit numai o grijă mediocră pentru problemele ce se ivesc în domeniul îngrijirii copiilor.

În concluzie, credem că aceste date sunt suficiente pentru a demonstra că *starea fizică și socială a populațiunii infantile din mediul nostru rural este de-a-dreptul alarmantă*; datele mai amănunțite interesează mai mult pe specialiști.

IX. CÂTEVA EXPERIENȚE

Îmbunătățirea situației descrise reclamă o muncă migăloasă, de ani de zile, plină de răbdare și de bunăvoință.

Întrebarea este dacă calea apucată și metoda aplicată vor avea și randamentul dorit.

La această întrebare nu putem răspunde, decât comunicând câteva experiențe făcute până acum.

1. Am amintit de neîncrederea sătenilor față de orice acțiune venită din afară, care îi privește direct. Această neîncredere, pe care o credeam foarte greu de învins și pe care am întâlnit-o în fiecare sat, a cedat mai repede decât ne așteptam. De obicei, după una sau două săptămâni au dispărut și șoaptele, interesate sau desinteresate, a dispărut și teama de necunoscut și multe inimi s'au desghețat, adresându-se cu încredere membrilor echipei. Așa se explică de ce afluența constantă la dispensar ia uneori aspectul unui adevărat asalt, împiedecând desfășurarea normală a activității medicale.

2. Firul care ne conduce în toată activitatea, este infiltrarea unor cunoștințe elementare de igienă infantilă în masele largi ale poporului. Dar, ca să putem ajunge până aci, trebuie să facem și asistență medicală și socială. Abia după ce săteanul simte sau vede că a fost ajutat în mod efectiv la necaz, devine accesibil unei instrucții cu caracter preventiv.

În starea culturală actuală a poporului nostru, medicina preventivă nu se poate separa de cea curativă. Și pe cât de ușor se pot obține rezultate sau măcar satisfacții în depistarea și tratamentul bolnavilor, pe atât de greu se poate produce o schimbare în mentalitatea poporului în privința măsurilor cu caracter preventiv.

3. În prezent, medicina curativă este, pentru împrejurările economice ale satelor noastre, foarte costisitoare. Mica proprietate în jurul a 10 jughere (6 hectare), care formează majoritatea covârșitoare a proprietății agricole românești în Banat, nu suportă o cheltuială mai serioasă cu căutarea sănătății, deoarece câteva mii de lei răstoarnă echilibrul gospodăriilor modeste, oricât de ordonate ar fi. De aceea credem că, pentru moment, este necesară extinderea gratuității asupra acestor proprietari, mai ales că micile lor economii s'au evaporat între firele încâlcite ale ultimelor evenimente financiare.

Evident, această măsură necesită și o adaptare a aparatului sanitar, adaptare care va fi mai ales de ordin sufletesc. Căci exemplele materialismului excesiv și în materie de sănătate sunt atât de numeroase, atât de bizare și tragice uneori, în satele din Banat, încât, fără o schimbare radicală, este cu neputință să se atingă scopul urmărit.

4. Activitatea echipei este mai ușoară în satele în care s'a depus anterior o muncă culturală. Concursul pe care-l pot da intelectualii dela fața locului asigură nu numai posibilități de instrucție igienică, ci și un randament mai mare al întregii activități, ceea ce am putut verifica în fiecare sat, în care factorii locali, inclusiv cei administrativi, au fost la înălțimea chemării lor. Cert este însă că și în aceste sate mai mult bărbații sunt acei, care înțeleg tâlcul acțiunii și o apreciază.

5. Dintre toate scopurile urmărite, cel mai greu de realizat este instruirea femeilor. Numărul celor care știu carte este foarte mic față de acela al bărbaților și abia dela Unire începe să se niveleze diferența între cele două sexe, dar aceasta privește mai mult generațiile tinere. La analfabetismul femeilor se mai adaugă și conservatismul, care nu odată se manifestă în forma unei indolențe pronunțate față de orice noutate. La o vârstă relativ tânără, când curiozitatea feminină și dorul de cunoștințe ar trebui să fie mai accentuate, femeile din satele noastre se complac în atitudinea de bătrâne, care n'au altă dorință decât să fie lăsate în pace să-și deapăne viața ca și până aci. Dese ori, abia la intervenția bărbaților participau la demonstrațiunile practice sau la cursuri, pretextând că nu mai prididesc cu lucrul de acasă sau motivându-și abținerea cu aceea că, la vârsta lor și pentru maturitatea lor,

este o rușine și chiar o înjosire să ajungă școlărițe, atunci când cele mai multe n'au simțit nevoia școlii nici în copilărie. Relativ cel mai mare interes îl arată față de arta culinară — aci se mai și îmbulzesc câteodată — și față de îmbrăcăminte, întru cât noutățile le-ar satisface simțul artistic, iar nu pe cel igienic.

Explicația acestei stări psihologice, o vedem în starea culturală inferioară a femeilor, în căsătoriile sau concubinajele precoce, de pe urma cărora ele îmbătrânesc înainte de vreme și în starea lor fizică. Din datele pe care le avem până acum asupra sănătății femeilor, reiese că mai mult de jumătate suferă de afecțiuni cronice ale aparatului genital, care le cauzează multe suferințe și totuși rămân neîngrijite.

În schimb, cu atât mai mare este interesul manifestat de fetele din clasele superioare ale școlii primare și de cele care încă nu au gânduri de măritiş. Acestea se silesc, cu vădită plăcere și cu spor, să-și însușească cunoștințele de gospodărie și de îngrijire a copiilor. Abia când aceste generații de copile vor fi mari, putem spera într'o schimbare mai radicală în gospodăria țaranului nostru.

Până atunci, toate tendințele de raționalizare a vieții țărănești se vor izbi de rezistența femeilor, a căror conduită imprimă nota casei. Așa se explică de ce țărani cărțurari, cu o ținută impecabilă chiar în contactul cu intelectualii și care au creat faima provinciei, văzuți la ei acasă, provoacă desamăgire.

6. Între numeroasele mijloace de îndreptare a țăranimii noastre, încercate cu mai multă sau mai puțină asiduitate, relativ cea mai ușoară ni s'a părut activitatea depusă în interesul copiilor. Prin intermediul acestora, inimile se deschid mai curând, prin ei se descoperă necazuri familiare tănuite și se comunică planuri și speranțe pentru viitor. În convorbirile cu țărani asupra subiectelor economice, financiare, juridice etc., răspunsurile ce le primim și întrebările ce ni se pun sunt ticluite cu meșteșug, ele ating însă o notă de sinceritate când e vorba de copii. Dar această sinceritate, care are la bază cel mai adânc și omenesc instinct, nu este o cheazășie suficientă, atunci când e vorba de fapte. Căci populațiunea satului, ca orice colectivitate, nu este uniformă. Sunt familii, mai puține, în care se pot obține rezultate pe calea rațiunii; în altele, cele mai multe, arma principală rămâne apelul la sentiment, și iarăși sunt familii — numărul lor crește mereu — în care nu va

avea efect decât autoritatea. Restabilirea autorității și a ierarhiei valorilor este o condiție esențială pentru orice muncă constructivă la sate; am verificat acest adevăr și în privința copiilor.

Infățișând, de exemplu, pericolul ce decurge din căsătoriile sau concubinajele precoce pentru sănătatea copiilor, ecoul aproape stereotip era apelul la «legi drastice, care să pedepsească asemenea cazuri, căci fără pilde aspre nimic nu se va îndrepta».

În general, observațiunile făcute — am prezentat în mod fragmentar, numai câteva — sunt variate: bune și rele. O concluzie totuși se desprinde din ele — chiar înainte de am fi în situația să vorbim de rezultate, prin prisma cifrelor reci și obiective ale mișcării demografice — și anume că s'a semănat în satele noastre o nouă preocupare: *grija pentru generațiile viitoare*. Datoria noastră este să asigurăm creșterea și înflorirea seminței aruncate, ceea ce nu se poate obține, decât prin continuarea și perfecționarea acțiunii întreprinse.

* * *

Am insistat mai mult asupra acțiunii de combatere a mortalității infantile în mediul rural al județului Timiș-Torontal din motivul că, până în prezent, aceasta este cea mai puternică reacțiune locală împotriva depopulării, inițiată personal și susținută cu căldură de însuși capul județului, apoi fiindcă ea este singura acțiune sistematică care atacă direct unul din cele mai importante aspecte ale problemei.

Istoricul ei de până acum, oricât de scurt ar fi, deschide perspective noi, căci grija de copii constituie un cheag solid, în jurul căreia se pot grupa multe din preocupările constructive ale unei administrații sociale.

Observatorul atent al ultimilor 15 ani din viața publică a provinciei bănățene va recunoaște că toate frământările locale, spon-tane sau importate și succedate într'un ritm tumultos, în părțile lor bune, ca și în cele rele, au urmărit organizarea prezentului în folosul generațiilor prezente. De aci pornesc mulțumirile unora și toate nemulțumirile tuturor. Căci este scris în cartea omenirii, ca niciodată beneficiile unei cuceriri trainice să nu se reverse asupra contemporanilor, ci asupra urmașilor lor.

Acceptând această concepție, respectată de generațiile precursore ale Unirii, când toată lumea își găsea mulțumirea în munca anonimă dedicată unui ideal, căci ieșirea din anonimat însemna privațiuni, desigur viața provinciei bănățene va lua altă înfățișare.

În cadrele acestei vieți ipotetice se va putea rezolvi și problema depopulării Banatului românesc, căci eforturile constructive ale localnicilor vor obține mai ușor ajutorul puterii centrale, care, ca orice bun comandant, nu va da uitării o provincie primejduită.

Dr. I. NEMOIANU

LEGEA MAGHIARĂ PENTRU EGALA ÎNDREPTĂȚIRE A NAȚIONALITĂȚILOR (1868)

Se crede, de obicei — și această credință o găsim și în lucrări cu caracter științific — că vechea Ungarie avea o lege specială pentru regimul minorităților naționale în cadrele Statului maghiar, un fel de *magna charta* cu garanții suficiente pentru libera dezvoltare a vieții lor politice, culturale, economice și sociale. Această credință e, eum se va vedea, cu desăvârșire greșită.

După înfăptuirea dualismului austro-ungar, când minoritățile și-au văzut zădărnice aspirațiile lor naționale, puținii reprezentanți pe care-i aveau în Parlamentul din Budapesta au încercat să salveze ce se mai putea salva. De aceea, cu prilejul discuțiilor proiectului de lege pentru egala îndreptățire a naționalităților întocmit de guvern, au prezentat și ei un proiect care, dacă ar fi fost acceptat și ar fi devenit lege, ar fi oferit, fără îndoială, unele garanții pentru dezvoltarea normală a lor. Proiectul prevedea că se asigură națiunilor: maghiară, română, sârbă, slovacă, ruteană și germană, egalitatea drepturilor politice și naționale în cadrele Statului maghiar unitar. Județele, plășile și circumscripțiile electorale urmau să fie astfel delimitate ca, după putință, să formeze unități naționale. Limba oficială a acestora ar fi fost limba majorității populației, acordându-se însă minorităților importante din județe, plăși și comune, dreptul ca și limba lor să fie utilizată ca a doua limbă oficială. Fiecare din națiunile amintite urma să fie reprezentată în Corpurile Legiuitoare, Guvern, Justiție și Administrație, în proporție cu numărul membrilor ei. Limba

maghiară fiind limba națiunii celei mai numeroase, va fi limba oficială a Corpurilor Legiuitoare și a Guvernului, membrii celorlalte națiuni având dreptul să folosească în Parlament și în contactul cu organele centrale ale guvernului limba lor proprie. Asemenea ar fi avut dreptul a folosi limba proprie înaintea organelor administrative și judecătorești locale.

Proiectul prevedea apoi, pentru fiecare din cele șase națiuni, dreptul de a înființa pe cheltuiala proprie, școli și alte institute culturale și de a obține, în acest scop, în măsură egală, ajutoare din partea Statului. Limba de predare a școlilor înființate de Stat urma să fie limba populației regiunii, în care acestea funcționau.

Acestea sunt dispozițiile de căpetenie ale proiectului de lege pentru egala îndreptățire a națiunilor Ungariei întocmit de reprezentanții minorităților. Cum vedem, ele nu conțin nici o exagerare, ci, recunoscând integritatea Statului maghiar — deși Transilvania a fost unită cu Ungaria împotriva voinței Românilor și Sașilor, care formau majoritatea covârșitoare a țării, iar Sârbii obținuseră dela Monarh o *voevodină* sârbească autonomă în Banat — minoritățile cereau un minim de garanții legale, socotite absolut necesare și, înainte de toate, pretindeau o egalitate de drepturi pentru toate popoarele țării.

În locul acestor garanții, li s'a dat minorităților din Ungaria legea cunoscută sub numele de *Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților* (legea XLIV din 1868). Trebuie să observăm că însuși titlul legii este eronat. Legea nu e făcută pentru egala îndreptățire a naționalităților, ci pentru egala lor *nedreptățire* sau, mai bine zis, pentru egala lor desființare. Într'adevăr, legea debutează cu declarația că în Ungaria există o *singură națiune, una și indivizibilă, națiunea maghiară, și toți cetățenii, indiferent de neamul căruia îi aparțin, sunt membrii acestei națiuni maghiare « una și indivizibilă »*. Iată deci un Stat alcătuit din mai multe naționalități, declarat prin lege *Stat național*, și toate popoarele lui pur și simplu desființate și înglobate în națiunea maghiară, care nu alcătuiă măcar majoritatea populației.

Declarația aceasta din *preambulul* legii nu era considerată ca o simplă figură literară, ci a avut pentru evoluția viitoare a minorităților din Ungaria o importanță hotărâtoare. Sensul pe care guvernele maghiare l-au dat acestei declarații și felul cum au

înțeles să o aplice în viața de toate zilele, apare din faptele pe care le cităm mai jos.

Avocatul român Ioan Nichita din Zalău (jud. Sălaj) a convocat pentru 24 Martie 1893 o întrunire a alegătorilor români în comuna Bogdănești, ca să discute politica bisericească a guvernului. Potrivit normelor în vigoare, convocarea adunării a fost comunicată prim-pretorului, fără a cărei aprobare ea nu putea fi ținută. Prim-pretorul a cerut la 15 Martie cu adresa Nr. 1707 instrucțiuni dela subprefectul județului. Subprefectul a răspuns la 17 Martie cu Nr. 3832, oprind întrunirea. «Nu permit ținerea adunării — scrie subprefectul — mai întâi, pentrucă, potrivit raportului d-tale, adunarea vor să o țină alegătorii români din circumscripția Zalău; or legea *nu cunoaște în Ungaria alegători acționând deosebit după neam, ca : Români, Sârbi, Slovaci, etc. Potrivit legii 44 din 1868, toți cetățenii Ungariei, indiferent de neamul căruiia îi aparțin, formează din punct de vedere politic, o singură națiune, națiunea unică și indivizibilă maghiară, și numai privitor la uzul limbilor se poate face deosebire între cetățeni. Nu aș putea îngădui ținerea adunării nici chiar în cazul când ar dori să o țină nu alegătorii români, ci cetățenii aparținători minorității române, dat fiind că art. 26 al legii 44 din 1868 îngăduie asocierea cetățenilor aparținători diverselor minorități numai în vederea dezvoltării vieții lor literare, culturale, economice și comerciale, și de aci rezultă că nu se pot întruni să discute politica bisericească a guvernului, întru cât aceasta n'are nici o legătură cu viața lor literară, culturală, economică și comercială».*

În aceeași zi, subprefectul a comunicat faptul Ministrului de Interne, trimițându-i și copia răspunsului dat prim-pretorului, raportându-i că a trimis ordine similare tuturor prim-pretorilor pentru a ști cum să procedeze dacă, și în alte părți ale județului, Români ar intenționa să convoace asemenea adunări. Pe raportul subprefectului, Ministrul a adnotat, la 24 Martie: «Se ia act, la arhivă!».

Felul în care interpreta subprefectul județului Sălaj preambulul legii pentru egala îndreptățire a naționalităților, exprima întocmai punctul de vedere al guvernului, care, la rândul său, o interpreta la fel. Tineretul universitar sârb voia să țină o adunare la 10, 11 și 12 August 1901, la Szent-Tamas (jud. Bacsbodrog).

La 2 August însă, Ministrul de Interne trimite prefectului adresa confidențială Nr. 545, ordonându-i să nu îngăduie ținerea adunării, întru cât ordinea de zi a ei amintește de *tineret sârb* și de *deziderate politice sârbești*, ceea ce e în contradicere cu legea 44 din 1868, care cunoaște în Ungaria numai *națiunea unică maghiară*. În 1903, Ministrul de Interne află că partidul radical sârbesc vrea să țină o adunare la Karlova. De aceea trimite, la 23 Octomvrie, prefectului respectiv, ordinul confidențial Nr. 913 prin care îl invită să oprească ținerea adunării, anunțată ca *adunare politică a unui partid naționalist sârb*, de vreme ce legea 44 din 1868 recunoaște în Ungaria, din punct de vedere politic, o singură națiune, pe cea maghiară. La 2 Ianuarie 1905, prefectul din Ujvidek trimite Ministrului de Interne telegrama confidențială cifrată Nr. 5 comunicându-i că partidul radical sârb vrea să țină în localitate o adunare la 9 Ianuarie, în care să discute programul partidului, atitudinea lui în viitoarele alegeri pentru parlament și fixarea candidaturilor. Ministrul răspunde la 4 Ianuarie cu telegrama confidențială Nr. 3, semnată de contele Ștefan Tisza, amintind că alegătorii care fac parte dintr'o minoritate nu pot forma organizații care să-i despartă de ceilalți cetățeni și, ca atare, dacă adunarea, — al cărei principal scop era *discutarea programului*, — urmărește înfăptuirea unei organizații, care să dureze și după terminarea alegerilor, nu poate fi îngăduită.

Ziarul sârbesc *Branik* din Ujvidek publicase la începutul anului 1909 informația că membrii sârbi ai consiliului județean au înființat în Zombor un club « pentru apărarea intereselor sârbești ». Ministrul de Interne, contele Iuliu Andrassy, ajuns mai târziu Ministru de Externe — cel din urmă! — al Monarhiei austro-ungare, cere îndată relații prefectului (Nr. 20 confidențial din 1909), dat fiind că « pe baza minoritară se pot înființa numai asociații literare și culturale ».

Am citat aceste fapte pentru a arăta că preambulul legii amintite, care recunoștea în Ungaria o singură națiune, unică și indivizibilă națiune maghiară, nu era o simplă frază, ci exprima concepția guvernelor maghiare și idealul a cărui realizare au urmărit-o cu o uimitoare statornicie și tenacitate. Și cum din punct de vedere legal exista în Ungaria o singură națiune, deci o singură politică națională, mișcările politice naționale ale minorităților

erau socotite anti-patriotice și ca atare erau poreclite mișcări daco-române, panslave ori pangermane, după cum imițatorii lor erau Români, Slovaci, Sârbi, Ruteni sau Germani. S'a mers atât de departe în această direcție, încât la 1903 Ministerul de Interne a trimis prefectilor din județele cu populație ruteană ordinul confidențial Nr. 5, poruncindu-le să ia măsuri ca funcționarii să evite în actele oficiale folosirea adjectivului *rutean* înlocuindu-l pur și simplu cu acela de *maghiar*. Ministrul credea, probabil, că numindu-i în actele oficiale pe Ruteni—maghiari, aceștia se vor simți în realitate maghiari. Avem răspunsul confidențial Nr. 1 din 13 Ianuarie 1903 al Prefectului din Zemplem, la acest bizar ordin ministerial, din care cităm: «cu referire la onorata adresă confidențială Nr. 5 din 3 a lunii curente, am onoarea a raporta că am dat ordine severe autorităților să evite folosirea numelui de rutean și totodată le-am invitat să se silească din toate puterile ca această inovație să fie introdusă și în viața socială de toate zilele ».

De altfel, tendința de desființare a popoarelor nemaghiare din Ungaria apare evidentă din alineatul al doilea al preambulului legii amintite, care specifică că deosebiriile după neam ale popoarelor din Ungaria sunt recunoscute și admise numai în ce privește uzul diverselor limbi, admisibil și acesta numai în limitele îngăduite de «unitatea Statului, și întru cât se poate armoniza cu practica guvernării și a administrației și cu distribuirea promptă a justiției». Vorbind de dispozițiile acestui alineat, cunoscutul savant austriac L. Gumplowics scria la 1879 că acestea «ne silesc să recunoaștem că egalitatea de drepturi, îngăduită de atâtea clauze, nu e decât un cuvânt gol, lipsit de sens și că în realitate legea ar putea fi numită, cu drept cuvânt, «lege de opresiune» (L. Gumplowicz, *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn*. Innsbruck 1879, p. 226—227).

Legea recunoaște deci în Ungaria naționalități numai în ce privește uzul diverselor limbi și numai în limitele arătate mai sus. Privitor la uzul limbilor minoritare, legea prevede următoarele: 1. Procesele-verbale ale consiliilor județene și municipale se redactează în limba Statului (maghiară), dar *pot* fi redactate și în altă limbă la cererea unei cincimi din numărul membrilor consiliului (art. 2); 2. Județele și municipiile folosesc în corespondența

lor cu guvernul limba maghiară, dar *pot* folosi, paralel, și limba minoritară în care, potrivit punctului precedent, *pot* fi redactate procesele-verbale. În relațiile dintre ele *pot* folosi sau limba maghiară, sau una din limbile în care pot fi redactate procesele verbale (art. 4); 3. În afacerile lor interne, funcționarii județelor și municipiilor folosesc limba maghiară, întru cât însă limba maghiară ar fi în unele județe sau pentru unii funcționari împreună cu anumite dificultăți, aceștia, în mod excepțional, *pot* folosi și una din limbile admise în procesele-verbale (art. 5); 4. În contactul lor cu comunele, instituțiile și particularii de pe teritoriul județului, funcționarii folosesc, după *posibilitate*, limba acestora (art. 6); 5. Comunele se pot adresa autorităților județene și guvernului în limba maghiară și în limba lor oficială; autorităților altor județe sau în limba maghiară, sau în limba minoritară admisă ca limbă a proceselor-verbale în aceste județe (art. 22); 6. În funcțiunile administrative și judecătorești din regiunile locuite de minorități, se vor numi, după *posibilitate*, funcționari cunoscători ai limbilor respective (art. 27).

Întâia constatare este că legea în articolele citate nu dă drept cetățenilor de a folosi limba proprie, ci dă numai organelor administrative dreptul de a putea folosi limba populației minoritare. Accentuăm: de a *putea* folosi această limbă, dat fiind că legea nu-i *obligă să o folosească*. Or aceste organe administrative erau alcătuite aproape exclusiv din Maghiari, care, în cea mai mare parte, sau nu cunoșteau limbile minoritare, sau în cazul dacă le cunoșteau, le era interzis să beneficieze de facultatea pe care le-o acorda legea. După datele comunicate de delegația maghiară Conferinței de Pace dela Paris, numărul total al funcționarilor județeni din Ungaria era atunci de 5202, din care 4769 erau Maghiari, 38 Slovaci, 171 Români, 34 Sârbi și 1 Rutean. Funcționarii municipali erau 5294, din care 4728 Maghiari, 4 Slovaci, 41 Români, 122 Sârbi și nici un Rutean; comunele urbane aveau 3487 funcționari, din care 2904 Maghiari, 17 Slovaci, 84 Români, 2 Ruteni, 74 Sârbi. Din numărul de 5513 secretari comunali și de circumscripție, funcționari care veneau în contact direct cu masele populare rurale, erau 4637 Maghiari, 191 Germani, 38 Slovaci, 374 Români, 1 Rutean, 1 Croat și 69 Sârbi, deși din 7966 comune rurale cu o populație sub 1000 locuitori, maghiare erau

numai 2731 (34,3%), iar nemaghiare 5235 (65,7%); iar din 2763 comune cu o populație între 1000—2000 locuitori, maghiare erau 1177 (42,5%), iar nemaghiare 1591 (57,5%). Cum puteau cei 876 secretari comunali nemaghiari administra, în limba lor, 6826 comune rurale nemaghiare? (*Les négociations de la Paix Hongroise. Compte rendu sur les travaux de la délégation de Paix de Hongrie. Tome III/A. Publié par le ministre hongrois des Affaires Etrangères.* Budapest 1920, p. 29 et 236—237).

Chiar dacă funcționarii administrativi ar fi cunoscut limbile populației din localitățile unde funcționau și ar fi avut bunăvoința să uzeze de facultatea dată de lege de a utiliza aceste limbi, nu o puteau face, fiindcă nu le era îngăduit. Câteva cazuri concrete vor arăta felul cum erau aplicate dispozițiile legii. La finele anului 1884, primarul din Ujvidék (azi în Serbia) a tipărit pentru biroul populației buletine cu text maghiar, sârbesc și german (populația orașului era la 1900, după datele recensământului oficial maghiar, de 28.763 de suflete, din care 10.321 Maghiari, 6483 Germani și 10.451 Sârbi și Croați. Restul: Slovaci, Români, etc.) Șeful poliției denunță la 3 Ianuarie 1885, Ministerului de Interne cu adresa confidențială Nr. 1, această « crimă ». Ministrul scrie la 20 Ianuarie cu Nr. 55 confidențial prefectului, că pe temeiul « legii pentru egala îndreptățire a naționalităților », nu vrea să ia *măsuri oficiale* (în ungurește: « *hivatalosan intézkedni nem kívánok* »), lăsând în grija prefectului ca, pe viitor, să se folosească numai buletine cu text maghiar. Prefectul raportează cu adresa confidențială Nr. 15, din 16 Februarie 1885, că n'a așteptat să se epuizeze stocul de buletine tipărite în trei limbi și a luat măsuri ca buletinele să fie înlocuite cu altele scrise numai în limba maghiară.

Tot din Ujvidék s'a trimis la începutul anului 1886 Ministrului de Interne un denunț că Primăria folosește registre sârbești. Ministrul a cerut îndată relații prefectului (Nr. 70 conf. din 19 Ianuarie 1886). Prefectul răspunde la 30 Ianuarie cu adresa sa confidențiată Nr. 10, că înainte de intrarea lui în funcțiune, procesele-verbale ale Consiliului comunal se redactau în sârbește, însă de când a preluat el conducerea, numindu-se și un corp funcționăresc nou, atât procesele-verbale cât și registrele sunt redactate exclusiv în ungurește.

Prin urmare, toate dispozițiile legii, — care nu conferea populației dreptul de a folosi limba proprie, ci funcționarilor de a putea folosi, dacă cred ei de cuviință, limba populației, — nu au avut absolut nici un rezultat binefăcător pentru milioanele de cetățeni nemaghiari. Nicăieri în Ungaria, în nici un județ, municipiu, comună urbană sau rurală, — afară de câteva orașe și comune rurale săsești din Transilvania, cărora li se aplică, din motive asupra cărora nu puteam stărui aci, un regim special, — nici procesele-verbale, nici alte acte oficiale nu se redactau în altă limbă decât în cea maghiară.

Legea are însă câteva articole care dau drept și populației de a folosi limba proprie. Astfel art. 3 prescrie că în adunările județene și municipale, consilierii pot folosi, sau limba maghiară, sau limba lor maternă. Iată însă cum era respectat acest drept atât de precis garantat de lege. În ședința dela 26 Mai 1902 a Consiliului județului Lipto (azi în Cehoslovacia), membrii slovaci Emil Stodola, Adolf Kallay și Gheorghe Laczko au prezentat următoarea propunere: «având în vedere dispozițiunile art. 3 al legii 44 din 1868, se îngăduie tuturor membrilor ca, în ședințele publice județene, să poată vorbi în limba maternă». Cum vedem, o propunere inutilă într'un Stat de drept, care, cu atât mai mult, nici nu trebuia discutată, textul legii fiind, în această privință, clar și categoric. Cu toate acestea, propunerea a fost respinsă, sub motivul că în adunările județene s'a folosit totdeauna numai limba maghiară și astfel utilizarea altor limbi ar constitui o manifestație îndreptată împotriva limbii oficiale a Statului (parcă aci ar fi vorba de limba oficială a Statului!). Ministrul de Interne, căruia prefectul i-a raportat acest lucru încă în ziua următoare, la 27 Mai, cu adresa confidențială Nr. 24, a luat act cu satisfacție de atitudinea patriotică a Consiliului județean. Pentru înțelegerea mai bună a cazului, amintim că după datele recensământului oficial din 1900, județul Lipto avea 81.920 locuitori, din 75.938 Slovaci și numai 2708 Maghiari (restul Germani și alte minorități).

Art. 7, 8, 9, 11 și 12 ale legii dau dreptul cetățenilor minoritari de a folosi înaintea instanțelor judecătorești limba maternă *în cazul când această limbă e acceptată ca limbă a proceselor verbale în județul ori municipiul respectiv.*

Acest drept era în totul fictiv, căci — după cum am arătat mai sus — nici o limbă minoritară nu a fost utilizată ca limbă a proceselor-verbale, în nici un județ sau municipiu din țară. Prin urmare, utilizarea limbilor minoritare în fața instanțelor judecătorești era făcută dependentă de o condiție, care nu era nicăieri împlinită. Mai mult încă, art. 13 al legii stabilește că limba oficială a tuturor instanțelor judecătorești numite de guvern e limba maghiară. Or chiar în anul următor, 1869, a fost votată « *legea pentru exercitarea puterii judecătorești* », care etatizând toate instanțele judecătorești, prevede în art. 3, textual: « *judecătorii sunt numiți de Rege prin Decret contrasemnat de Ministrul Justiției* ». Legea aceasta face însă o concesiune minorităților, și anume în art. 4 dispune că la numirea magistraților la judecătoriile de primă instanță din regiunile locuite de minorități, se vor avea în vedere « după posibilitate » (*lehetöleg*, în ungurește) candidații care cunosc limba minoritară vorbită acolo. Ce a însemnat în practică acest *lehetöleg* (după posibilitate) se vede din datele prezentate de guvernul maghiar, Conferinței de Pace dela Paris, care arată că *la acea dată, din 2646 magistrați, câți avea Ungaria, erau 2560 Maghiari, 30 Germani, 1 Slovac, 41 Români, 1 Rutean, nici un Croat, 6 Sârbi și 7 de alte naționalități* (*Les négociations de la Paix Hongroise, III/A., p. 237*).

De asemenea, legea dă drept comunelor să-și stabilească ele limba (art. 20) în care să fie redactate procesele-verbale și toate actele oficiale de administrație internă. Textul e clar și categoric. Ce s'a întâmplat însă în realitate? Am arătat mai sus că, deși din 10.734 comune cu o populație sub 2000 de locuitori, 6826 erau nemaghiare, totuși din 5513 secretari comunali și de circumscripție care trebuiau să redacteze procesele-verbale și alte acte oficiale ale comunelor, 4637 erau Maghiari și numai restul, adică 876, erau minoritari (191 Germani, 38 Slovaci, 374 Români, 1 Rutean, 1 Croat, 69 Sârbi și 2 de alte naționalități). Astfel aplicarea legii era imposibilă. Mai mult încă: se dădeau ordine ca ea să nu fie aplicată. Astfel subprefectul jud. Arad a dat la 15 Martie 1873 ordinul Nr. 2385 tuturor comunelor din județ, ca toate procesele-verbale ale ședințelor, bugetele și toate actele oficiale să fie redactate numai în ungurește. Observăm că la 1910, după datele recensământului oficial, județul Arad (fără municipiul Arad,

capitala lui) avea 229.476 locuitori români din totalul de 351.222 al populației. Secretarii care s'au opus acestui ordin ilegal au fost destituiți, iar recursurile lor făcute la Ministerul de Interne au fost respinse.

În Octomvrie 1893, prefectul județului Pozsony, a cărui populație era, după datele recensământului din 1890, de 331.370 locuitori, din care 119.899 (36,18%) Maghiari și 211.471 (63,92%) nemaghiari, a propus adunării județene « în interesul limbii de Stat », ca toate comunele de pe teritoriul județului să fie silite să folosească, în afacerile lor interne, numai limba maghiară. Propunerea a fost primită, deși membrii slovaci ai adunării au protestat împotriva ei, arătând că e ilegală. Deputatul slovac I. Derer a făcut recurs la Ministerul de Interne împotriva acelei hotărâri, afirmând că e contrară prevederilor categorice ale art. 20 și 22 din « legea pentru egala îndreptățire a naționalităților », care dă drept comunelor să-și aleagă limba administrației lor interne. Recursul a fost respins de Ministrul Hieronymi, sub motivul că subprefectul județului poate lua măsuri ca comunele să dea mai mare importanță limbii maghiare, folosind-o ca limbă oficială acolo unde legea le dă dreptul să folosească limba maternă. (Ziarul « Pester Lloyd » din Budapesta, dela 20 Iulie 1894).

Legea dă apoi drept bisericilor, asociațiilor și institutelor particulare de a folosi în administrația lor internă, orice limbă (art. 15 și 26). Acest drept a fost, în bună parte, respectat. Asociațiile și institutele particulare minoritare foloseau limba proprie. De asemenea foloseau limba proprie și Biserica unită și ortodoxă română și Biserica sârbească. Nu se îngăduia însă acest drept Bisericii greco-catolice rutene, deși legea era categorică și nu făcea — din acest punct de vedere — nici o deosebire între diversele biserici. Minoritatea ruteană era însă mică la număr (423.159 în anul 1900 și 424.774 în 1910) și guvernele o socoteau ca inexistentă dând, cum am văzut, ordin ca funcționarii nici să nu mai folosească adjectivul de *rutean*. În anul 1900, preotul rutean Ivan Chanut din comuna Csértész (județul Zemplen) a propus în Sinodul protopopesc al protopopiatului său (Virava) ca procesele-verbale să fie redactate în limba ruteană. Propunerea a fost primită cu 11 voturi contra 5. Conform acestei hotărâri, în Sinodul din anul următor (1901), ținut la 17 Iunie în comuna Vidrany, procesul

verbal a fost redactat în limba ruteană. Manifestarea aceasta a părut atât de gravă, încât prim-pretorul a comunicat-o cu adresa confidențială Nr. 10 din 23 Iunie subprefectului, iar subprefectul a trimis la 10 Iulie cu adresa Nr. 13.308 Ministerului de Interne raportul prim-pretorului, adăogând că având în vedere dispozițiile categorice ale legii 44 din 1868 (legea pentru egala îndreptățire a naționalităților) nu poate lua pe cale administrativă nici o măsură împotriva autorilor faptului. Ministerul de Interne a intervenit la cel de Culte cu adresa confidențială Nr. 486 din 5 August, comunicându-i faptul și atrăgându-i atenția că redactarea în limba ruteană a aceluși proces-verbal « *nu poate exercita o influență favorabilă asupra maghiarizării populației de limbi diverse a regiunii, maghiarizare care reclamă în parte și colaborarea preoțimii* » și « *servește ca exemplu rău și pentru celelalte protopopiate* », rugându-l să intervină la Episcopie ca aceasta să nu urmeze exemplul protopopiatului Virava, iar introducerea limbii rusești (rutene) în administrația Bisericii greco-catolice să fie împiedicată pretutindeni ».

« Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților » nu cuprindea numai dispozițiuni privitoare la uzul limbilor minoritare în administrație și justiție, ci și câteva dispozițiuni de altă natură. Astfel art. 17 prevedea că, în școlile Statului, limba de predare o fixează Ministerul Instrucțiunii Publice, însă în interesul învățământului, al culturii generale și al binelui public, Ministrul e dator să se îngrijească « *după putință* » ca în regiunile locuite de un număr mai mare de minorități, acestea să poată fi instruite în limba lor maternă; iar art. 18 prevede ca în școlile secundare și superioare din regiunile în care sunt în uz mai multe limbi minoritare, să se înființeze catedre pentru fiecare limbă. Și aceste dispoziții legale au rămas cu desăvârșire neaplicate: *în întreaga Ungarie n'a existat nici o școală de Stat, de nici o categorie și de nici un grad, cu limba de predare minoritară, sau în care limba unei minorități să fi fost admisă cel puțin ca obiect de învățământ*. Nici chiar delegația maghiară la Conferința de Pace n'a putut indica în lungile ei memorii asupra situației minorităților din Ungaria, un asemenea caz (*Les négociations de la Paix Hongroise. Compte rendu sur les travaux de la délégation de paix de Hongrie. Tome III/A. chap. 26, pp. 239—269*).

Legea prevede că cetățenii minoritari, bisericile, comunele, comunitățile religioase, pot înființa, prin mijloace proprii, școale primare, secundare și superioare. Pentru cultivarea limbii, artei și literaturii lor și pentru promovarea intereselor lor economice, industriale și comerciale, minoritățile se pot organiza în asociații, pot aduna fonduri și, sub controlul Statului, pot dispune de ele, conform statutelor aprobate de guvern (art. 26). Art. 14 accentuează, în mod special, că bisericile au dreptul de a fixa, după bunul lor plac (*tetszés szerint*, în ungurește) limba de predare în școlile înființate de ele.

Din toate drepturile acestea, nu s'a ales în practică aproape nimic. Dreptul de asociere a fost reglementat de guvern cu ordonanța Nr. 1508 din 22 Mai 1875 a Ministerului de Interne. Dispozițiile ordonanței ministeriale anulează, în ce privește minoritățile, cea mai mare parte din drepturile acordate de textul categoric *al legii*. Ordonanța dă drept cetățenilor de *limba maghiară* să înființeze asociații politice, de binefacere, culturale și economice, *minorităților însă le îngăduie să înființeze numai asociații literare și culturale* (art. 2 al. ultim). Ceea ce le acordă legea, le suprimă ordonanța care, în afară de acest fapt, constituie o violare a celor mai elementare principii de drept și egalitate, făcând brutala deosebire între cetățenii de limba maghiară și cei de limba nemaghiară. Cei dintâi pot înființa orice fel de asociații, iar aceștia din urmă numai asociații literare și culturale, interzicându-li-se chiar și înființarea asociațiilor de binefacere.

Am văzut că art. 14 al legii dă drept bisericilor de a fixa, după bunul lor plac, limba de predare în școlile înființate de ele, iar art. 11 din legea învățământului primar (legea 38 din 1868) le dă dreptul de a stabili planul de învățământ, în limitele indicate de lege în același articol (al. 3) și anume, în orice caz, vor trebui predate: studiul religiunii, cititul și scrisul, elementele de aritmetică și gramatică, elementele de științe naturale, geografia și istoria patriei, noțiuni de economie rurală și grădinărit, drepturile și datoriile cetățenești, cântul și gimnastica. Atât ! Realitatea era însă cu totul alta. Consiliul administrativ al județului Torontal (județul avea în 1910: 594.343 locuitori din care numai 125.041 Maghiari față de 191.036 Sârbi, 158.312 Germani, 86.168 Români, iar restul alte minorități) a raportat în 1877 Ministrului de Interne

că în școlile comunale și cele *înființate și susținute de biserici nu se predă limba maghiară*. Accentuăm: predarea ei nu era impusă de nici o lege! Ministrul de Interne, Coloman Tisza, care era în același timp și prim-ministru, a trimis raportul Ministrului Instrucțiunii, iar acesta, la 18 Iunie 1878, a dat Prefecturei județului ordinul Nr. 14.914 să ia măsuri ca limba maghiară să se bucure în școlile amintite de o răspândire corespunzătoare. Pe baza acestui ordin, consiliul județean a intervenit în 7 Octomvrie 1878 cu Nr. 2269 la episcopia ortodoxă sârbească din Timișoara, la episcopiile ortodoxe române din Arad și Caransebeș, la episcopia română greco-catolică din Lugoj și la protopopiatul luteran german din Timișoara solicitându-le să introducă *ca obiect de învățământ obligator și cu un număr corespunzător de ore, limba maghiară în școlile înființate de ele*. Tot atunci s'a dat ordin în același sens și inspectorilor școlari și prim-pretorilor. Limba maghiară a fost introdusă în școlile primare minoritare numai prin legea 18 din 1879, și prin urmare, ordinul amintit din 1878 nu avea nici un temei legal, ci era în flagrantă contrazicere, atât cu dispozițiunile legii pentru egala îndreptățire a naționalităților, cât și cu acele ale legii învățământului primar.

Aceasta era faimoasa « *lege pentru egala îndreptățire a naționalităților* » din Ungaria și acestea erau drepturile pe care ea le acorda minorităților. Inșă așa obtuză cum era, legea nu a fost aplicată niciodată. Baronul Dezideriu Banffy care a fost prim-ministru al Ungariei din Ianuarie 1895 până în Februarie 1899, deci în măsură să cunoască lucrurile, spune precis și categoric în cartea « *Magyar nemzetiségi politika* » (Politica minoritară a Ungariei, apărută în 1903, p. 31) că *viața practică* a făcut să nu se aplice o bună parte a acelei legi, « fiindcă — scrie autorul — imposibilul, inexecutabilul și absurdul nu pot fi executate, chiar dacă sunt prevăzute de legi ». Pentru ce era legea imposibilă, inexecutabilă și absurdă, ne-o spune fostul prim-ministru al Ungariei în aceeași lucrare (p. 29): anume nu corespundea năzuințelor de a *înfăptui Statul național maghiar*. Mai mult încă: contele Ștefan Tisza, în calitatea sa de șef al guvernului, a declarat, în discursul rostit în ședința dela 20 Februarie 1914 a Camerei maghiare, că « *unele dispozițiuni, dispozițiuni foarte importante ale legii din 1868 nu pot fi executate* », pentrucă executarea lor ar fi însemnat pentru Statul

național maghiar *nebunie și sinucidere* și de aceea nici guvernul său nu e dispus să le execute. E poate unicul caz în istoria parlamentarismului, când un prim-ministru în funcțiune, al unui Stat constituțional parlamentar, declară oficial că nu vrea să execute prescripțiile unei legi votate de corpurile legiuitoare, sancționate de Suveran și promulgate cu toate formele legale.

Acest fapt este de altfel recunoscut de guvernul maghiar și în memoriul « *Esquisse de l'évolution parlementaire de la question des nationalités en Hongrie* » prezentat Conferinței de Pace. În acest memoriu guvernul maghiar afirmă textual: « du reste, le gouvernement, lui aussi, a été obligé de refuser l'exécution de la loi, ayant égard surtout à cette circonstance qu'elle a été mise sinon expressément, du moins par l'existence même d'un nombre d'autres lois, hors vigueur dans la pratique et est devenue ainsi désuète, ne pouvant pas être exécutée dans son interprétation littérale, sans ébranler, dans ses fondements, la structure de l'État » (*Les négociations de la Paix Hongroise. Tome I, p. 113*).

Aci se pune, în mod firesc, întrebarea: dacă toate guvernele erau hotărâte să nu execute legea, pentru ce nu au abrogat-o, pentru ce au adoptat atitudinea puțin edificatoare a violării ei permanente? Răspunsul e, credem, foarte simplu: legea era bună atunci ca și azi, pentru a amăgi opinia publică străină.

Z. PĂCLIȘANU

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

139.

Frascati, Villa Patrizi 21/2 August 99

Scumpă doamnă Maiorescu,

Scrisoarea D-Voastre nu m'a mirat de loc ; mi-a făcut însă mare plăcere, atât pentru dovada de simpatie ce coprinde și pentru care vă sunt foarte recunoscător, cât și pentru că este pur și simplu o scrisoare de la stația Maiorescu.

Cutremurul de pământ a fost urât de tot ; dar, în fine, a trecut, fără a lăsa urme de cât pe pereții casei. Băiatul meu mai mare a fost zdruncinat sufletește, dar, cu inconștiența copilăriei, a uitat.

Mulțumesc încă odată de gândul bun al telegramei, atât în numele meu cât și al nevestei.

Crâmpeii din scrisoarea lui Rădulescu e foarte bine venit, pentru a mă scoate din îndoiala în care mă aflu cu Scrisorile romane. Eu credeam, la început, că erau bune. D-Voastră mi-ați spus astă iarnă la București că nu vă plac ; și, cum eu am încredere în judecata D-Voastre personale ¹⁾, m'ați pus la grea încercare, cu atât mai mult că mă și osteniseră prin încordarea minții la lucru. Inchipuiți-vă că eu credeam, nici mai mult nici mai puțin, că am scos o umbră de idee nouă cu privire la știința moralei, umbră numai, nebuloasă, încurcată, dar care, cu timpul, s'ar fi luminat. Temelia ei

¹⁾ Personală.

este în ethica lui Spinoza, pe care eu o văzusem atât de apropiată de datele științei moderne. In aceasta și stă umbra de idee nouă, în expunerea unor noțiuni morale, de cel mai pur optimism, care să se lege de o parte cu intuițiunile lui Spinoza iar de alta cu dovezile experimentale moderne. — Dar ce-i faci omului prost și nervos ! . . . Observația D-Voastre era ca ecoul propriei mele îndoeli : ce te apuci, tu, scriitor de poezile și romane, să plictisești lumea cu necazuri de astea ! . . . Este adevărat că întreaga mea viață actuală este guvernată de ideile expuse în prima parte a Scrisorilor romane, și că acest fel de *Indreptar* m'a liniștit și m'a așezat în scaunul de a trăi pentru tot restul zilelor. Așa cred cel puțin. Dar, de la a simți tu lucrurile așa, până la a le împărtăși și altora, corre un bel pezzo ¹⁾).

Vă rog prin urmare să mulțumiți lui Rădulescu, în numele subsemnatului de cuvintele simpatice dedicate Scrisorilor. Nu'mi aduc aminte bine de dânsul. Cred că nu face parte din generația Dragomirescu-Negulescu etc. Par'că am o depărtată imagine de un chip care ar răspunde la numele ăsta. N'o fi traducătorul lui *Imineu-imineu* ? ! . . .

Despre Petrașcu, trebuie să vă spun că problema sufletească a acestui om este poate singura care să mă fi făcut să sufer, — nu ca lovit în interese sau în amor propriu, ci ca individ care vede și înțelege pe semenii săi. Cum de pot încăpea atâtea contradicții într'un singur ins, e unul din misterele firei. Eu știu tot ce știți și D-Voastră despre dânsul. Dacă sunt mai rezervat în judecată, o datoresc poate faptului că eu l-am văzut de aproape în unele feluri de a fi, în cari entuziasmul artistic se ridică mai presus de toate. L'am văzut acum câți-va ani la Roma, l'am văzut acum un an la Sorrento, și tot mai mult mă încredințam de sinceritatea unei laturi a firei sale. Astăzi pare că aruncă și asupra mea indignarea sa politică, fiind-că nu'mi mai scrie. Or cum, e o curioasă halimă de om, și eu rămân în rezerva mea față de dânsul, după cum, de alt-fel, am rămas față cu foarte mulți din amicii de altă dată ; e o măsură de poliție sanitară sufletească, care te scutește de multe păreri de rău.

Acum, la altele.

¹⁾ Este o bucată bună.

Bachelin nu mi-a trimis încă traducerea *Răsboiului*, deși termenul contractului nostru era pe la Mai. Contracte de literați!...

La iarnă sper să public o broșură de poezii inedite. Dacă la Con-vorbiri e lipsă, v'ași putea trimite textul lor să alegeți și apoi să'l remiteți tipografului.

Văd cu părere de rău că nu treceți granița spre Italia. Ne vom vedea însă la iarnă, de sigur, în casa cea frumoasă din str. Mercur, unde ospitalitatea este pentru mine atât de dulce, cu sensul intim al siguranței prietenești statornice.

Și dar, îmbrățișând din inimă pe *cel ce aprobă*, scump D-Voastre și îndrănesc să zic și mie, vă rog să primiți toate omagiile mele respectuoase și, dacă Trifoi¹⁾ vă inspiră, să-mi mai scriți.

8/20 Sept.

Duiliu Z.

Această scrisoare s'a primblat prin Tirol, la Trafoi, de unde a fost respinsă. De ce? Ați lăsat din itinerar Tirolul?

Am primit de la d-l Rădulescu (îmi închipuesc) o foarte gentilă rugămintă de a contiua «Scrisorile romane». Vă rog să'mi dați adresa sa la Lipsca. Am zis *îmi închipuesc*, fiindcă rugămintea nu e iscălită. La 1 Oct. stil nou mă întorc la Roma; prin urmare îmi scriți acolo.

140.

Roma, 21/3 Oct. 1899

Iubite domnule Maioreescu,

Intors aseară de la Frascati, unde am stat trei luni încheiate (cu dese veniri la Roma, între 2 trenuri), mi-am regăsit casa, cărțile și liniștea, cu bucuria unui copil venit în vacanțe, care și regăsește jucăriile. Indemnat de o curioasă nevoie sufletească de a schimba două vorbe bune cu un prieten, am deschis teancul de scrisori... Și, în adevăr, ce comoară de lucruri încântătoare în corespondența D-Voastre! Zilele astea sunt hotărît să așez în ordine toate filele, dela cele mai de mult până la cele din urmă, mai cu seamă cele din urmă, în cari par'că ceva statornic s'a prins de la D-Voastră la mine: încrederea în om. Doamne, ce bine și ce frumos e să simți pe

¹⁾ Joc de cuvinte cu Trafoi, sat de munte dela izvoarele Adigelui (vezi adausul la scrisoare).

cineva deasupra ta. Sunt câți-va ani buni de când eu știu ce voi și ce fac; și cu toate astea, o blajină întoarcere înapoi mă face să caut pe cine-va deasupra mea. Un rest de sentimentalism copilăresc, de care cu greu mă dezbar, a rămas în bărbatul de astăzi, și aceasta se duce către D-Voastră cu o așa de delicată simțire, cum nu știu să exprim decât atunci când în haina din afară sunt puse să se miște persoane imaginare. D-Voastră poate zâmbiți. Zâmbesc și eu, fiind-că e curios, — dar e așa.

Ia, mă rog, să citim:

« Coborișul văii? — D-ta cobori; eu am și coborît. La 50 de ani, omul e în vale, dar atunci se mișcă *liniștit* în vale, și tot se mișcă, și dacă nu s'a obosit prea tare, se mai mișcă elastic. S'a dus farmecul *acut*, dar s'a dus și melancolia, pe care o înlocuește răbdarea, iar din farmecul înflăcărat au rămas raze senine și impersonale pentru frumos și adevăr. Mare lucru, mai aproape de fericire decât stările anterioare, care-au fost totdeauna prea zbuciumate ».

« Ce ne va aduce anul 98? Pre cât îmi pare: căderea Guvernului liberal și ultima domnire « junimisto-conservatoare », de astă dată cu accentul pe « junimiști ».

Ei, vedeți cum sunteți! . . . Mai întâi cochet, cu 50 de ani; apoi profet, cu accentul pe *junimisto*. Dar ce minunate sunt rândurile astea! așa de minunate, că eu o să rămân pururea cu dorul de a vă vedea scriind o novelă, un roman, ceva în care să scapere scânteia *farmecului acut, care s'a dus*. Nu s'a dus; cel puțin literaricește nu s'a dus.

Dar apoi altele: una în care mă muștrați că am lăsat fetele din *Răsboiu* fără bărbați; alta în care îmi spuneți că sunteți fericit în căsătorie; o a treia cu boala Prințului Ferdinand: atâtea încântătoare pagini, ce vor rămânea copiilor mei ca cea mai scumpă amintire.

Prin urmare este ff. urgent să-mi scriți. Imi pare rău că n'am făcut nici o neghiobie, ca să mă luați de scurt; dar n'am făcut: mi-am împlinit datoria în chestia Dunării; salut superiorii; mă port bine cu damele, — așa că sunt un june foarte model. D-Voastră însă nu prea sunteți. În vreme de 3 luni, m'ați onorat cu o scrisoare, prin Nunțitul Apostolic, fiind-că Papa lucrează la o enciclică . . .

Acum, altele.

Ce e, mă rog, cu junele C. C. I s'au aprins călcăile a Berlin, sau sunt știri de ale gazetelor? Are binecuvântarea șefului? Eu, o singură grație cer Domnului Dumnezeuului nostru: să nu mi-l aducă pe cap. O fi el om mare la sufletul lui, dar îmi este urât. Numirea lui Flo-flo (dacă se adeverește) ca Secretar Gl. la Externe e de asemenea o bazaconie. Ce știți, mă rog, despre postul de Ministru la Roma. Noi aici avem impresiunea (dacă este adevărat că d-l Catargiu nu-l primește) că Guvernul îl păstrează pentru Fleva.

În chestiunea Dunării, doream de mult să vă consult, pentru a mă lumina personal. Am impresia că presa noastră în general *prende un granchio*¹⁾, cum zic italienii. Nenorocirea este că Ungurii sunt proști, și dintr'o chestiune de politică internațională fac o chestiune de șovinism și de protecționism economic. Alt-fel, nu știu până la ce punct libertatea deplină a Dunării răspunde intereselor Europei și poate chiar intereselor noastre. Este evident că tratatul de Berlin, în spiritul său, a fost îndreptat în contra Rusiei. Sub masca rectificării Porților de fer, Europa a voit să pună în mâna Austro-Ungariei o cortină ca de teatru, care să se ridice și să se lase după trebuință, spre a împiedica primblările Rușilor pe Dunăre. Așa că propunerea Guvernului român de a răscumpăra lucrările de la Porțile de fer și a lăsa navigațiunea cu desăvârșire liberă, iar administrațiunea canalului a o da unei comisiuni în care să fie reprezentată și Rusia, nu va fi primită de Tripla Alianță cu nici un preț. Lucrurile astea nu se pot scrie oficial, dar se simt. Nu pot spune mai mult, fiind-că vreau să rămân corect. Dacă însă mai târziu ar veni lucrurile așa încât junimiștii să aibă a se ocupa de această afacere, ca oameni de guvern, vă rog să mă întrebați, fiind-că socotesc că chestiunea întregă trebuie alt-fel pusă, dacă voim să obținem sprijinul Germaniei, hotărîtor în ceea ce privește Tripla Alianță.

Nu mă uitați de tot și dați-mi voie să vă îmbrățișez cu cea mai sinceră afecțiune.

Al D-Voastre devotat

¹⁾ Dă cu oiștea în gard (granchio = rac).

141.

Venice le 23 Oct. 1899

Iubite domnule Maiorescu,

În grabă, câte-va cuvinte, spre a vă mulțumi de scrisoarea din urmă. Sunt la Veneția, din porunca stăpânirii, pentru a liquida succesiunea nenorocitului sculptor Vasilescu (un cirac al lui St.). Nu am vreme nici să mă bucur de privilegiul feerică și pururi nouă a lagunei. Cine știe când va răsări o rază târzie în suflet, din grația melancolică a lunei...

Deocamdată, proză, — proză, dar treabă. Voesc să scot la liman încurcătura asta, făcând ast-fel pentru alții ceea ce adesea nu fac pentru mine.

Deocamdată vă trimit Indicele miciei broșuri de poezii. Scriu tot astăzi lui Göbl să vă prezinte o corectură, după care să alegeți, pentru *Convorbiri*, bucățile ce vă plac ¹⁾. Veți bine-voi să controlați materia după Indicele aci alăturat, notând că titlurile însemnate astfel au fost deja publicate. Celelalte sunt inedite.

Toate omagiile mele respectuoase d-lui Secretar și toate cele bune și afectuoase D-Voastre. Mă rog, am văzut cu plăcere pe d-l Eliade. Interesant și altă dată mai lung despre d-sa.

Duiliu Z.

Prostul de neamț a vrut să se facă englez cu hârtia lui!...²⁾.

¹⁾ În *Convorbiri literare* dela 15 Noemvrie 1899 apăreau, sub titlul « Poesii nouă », câteva bucăți în versuri, cu această notă, care trebuie să fie de mâna lui Maiorescu: « Ne facem o deosebită plăcere, împărțâșind cititorilor noștri următoarele poesii din volumul, acum apărut de sub tipar, al distinsului și statornicului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu. Cu deosebire, în aceste poesii iese în evidență tendința originală a poetului nostru de a întrupa într-o formă sculpturală partea senină, cumpănită și aleasă a emoțiilor noastre ».

²⁾ Hârtia de scrisoare este dela « Grand Hôtel Britannia, Charles Walther, Propr. Electric light » etc. Așa se explică data în franțuzește. Hârtia începe cu toate vignetele și inscripțiile ei, pe pagina a patra, așa încât textul trebuie să meargă îndărăt, întorcând paginile nu, ca de obicei, cu dreapta, ci cu stânga.

142.

Roma, 13/25 Nov. 1899
Via Condotti 61

Iubite Domnule Maiorescu,

După o riguroasă cronologie a scrisorilor, *tocca a me* ¹⁾). D-Voastră, într'o scurtă dar foarte prietenească înștiințare despre numirea la Roma, ați întrerupt prescripțiunea. Vă sunt cu deosebire recunoscător de modul delicat cu care vă interesați de soarta mea. Deși am intrat, de la Iulie, în al 7-a an de Prim Secretar, totuși aștept cu răbdare evenimentele, și un cuvânt bun dela D-Voastră mă răsplătește de toate.

De alt-fel, așa e vieța : cine găsește mulțumiri într'un fel de a trăi, cu mintea prin vânturi, nu poate spera să le găsească în toate felurile. Vă asigur însă că'mi împlinesc datoria cu scrupulozitate ; aceasta, ca să știți că nu v'ați pus încrederea într'un histeric.

Nu știu nimic despre poezii. Imi închipuesc că ați spus lui Göbl să nu pună încă în librării broșura, pentru a lăsa timp Convorbirilor de la 15 Nov. să apară. Dacă este așa, prea bine ați făcut : nu am nici o grabă. Am telegrafiat lui Göbl, rugându'l să'mi trimită 100 broșuri pentru mine.

Cred că prima poezie, *Bucovina*, e bună, sau, mai exact, răspunde unei stări sufletești a tuturor Românilor. La mine cel puțin a ieșit dintr'o adâncă indignare și face parte din visul vieții mele mature, din aprinderea închipuirii bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decât al unirei. Nu știu dacă ne despărțim sau nu în simțământul acesta. El este însă, pentru mine, un izvor de limpede veghiere a sufletului, și cred că în partea asta are să se îndrumeze adevărata literatură a Românilor. Eu mângâiu de multă vreme un roman prin Bucovina sau Transilvania. Din nenorocire nu le cunosc decât foarte puțin, și dorul meu cel mai mare, când voi ajunge Cap de misiune, este de a putea pleca vara în concediu și a lua în șir munții noștri, din Bucovina până la Severin.

Nu vă voi ascunde că mă simt vexat de entuziasmul pe cari'l desvâluie gazetăria noastră față de *Istoria unei coroane de oțel* ²⁾), carte convențională scrisă într'o limbă moartă, jumătate de cronicari

¹⁾ Este rândul meu.

²⁾ de G. Coșbuc.

și jumătate de provincialisme. Bietul meu *Răsboiu* a trecut nebăgat în seamă, deși par'că aci oamenii sunt vii și întâmplările adevărate.

Mă rog, à propos de literatură, să nu uit: ați cetit în numărul din urmă al *Paginilor literare* un articol asupra prefetii lui Ionescu-Gion? Mi s'a părut foarte subțire. Tot așa de cu haz, ultima novelă a Primarului ¹⁾, și bunișoare aiurările pesimist^{re} ale unui Teodorescu oare-care.

In așteptarea unei bune scrisori de la D-Voastră
rămân același devotat și ascultător amic

143.

Roma 18/30 Ian. 1900

Iubite Doamnă Maiorescu,

Am făcut cunoștința lui Brunetièrre la un amic comun, unde erau adunați (cum se întâmplă adesea la Roma) oameni și femei de cele mai nepotrivite păreri și condiții sociale. Inchipuiți-vă un cardinal francez, papalin intransigent; o doamnă de onoare a Reginei; Brunetièrre; Ministrul Suediei pe lângă Curtea italiană; un ziarist anarchico-comunard; stăpânul casei și subsemnatul.

Domnul la care eram adunați este el însuși tipul cel mai interesant de observat: italian despre tată, francez despre mamă, nepot al Principesei Matilda Bonaparte-Demidow, prin urmare legat cu toți scriitorii și artiștii francezi, dela Renan până la Bourget, inteligent, plin de amintiri, de hârțuliu, de note, de romane începute și neisprăvite, de colecțiuni de opere de artă, de colecțiuni de timbre; posedând fel de fel de curiozități, cum bunăoară toate publicațiile lui Stendhal, anotate de autor; locuind într'o casă unică în felul ei, în care nu sunt două camere la același nivel; om de lume, epicurian în aparență și în adâncul sufletului nefericit.

Ce interesantă e lumea! de câte ori n'am eșit eu dela întâlniri de felul acesta, întrebându-mă, care este forma cea mai apropiată de realitate pe care o îmbracă fericirea. Dacă lăsăm la o parte pe femeile frumoase dar puttane ²⁾, a căror fericire este oarecum

¹⁾ « Mustăriile », ordonanță, semnată Delavrancea, care era atunci primarul Bucureștilui, cu această notă în josul textului reprodus în întregime ca articol prim: « Cea mai nouă operă a distinsului nostru nuvelist ».

²⁾ De obiceiuri ușoare.

militantă; dacă excludem pe oamenii de știință, creatorii; pe oamenii mediocri, sănătoși și avuți, — restul cel mare rămâne plutitor între vis și realitate, între nevoi și doruri, căutând, aiurit, himera fericirii. Și de câte ori nu-mi pare rău că împrejurările vieții au făcut ca eu să trăiesc într'o limbă și să gândesc în altă limbă; de câte ori nu mă mir de sărăcia de invențiune a romancierilor moderni, când viața pe scena orașelor mari, e atât de plină de lucruri interesante! Iată doamna de onoare a Reginei, femee de 40 de ani, frumoasă, fină, cu niște mâni calde, ce par pururea arse de friguri, zâmbind vecinic (fiindcă e cam surdă, cred); iată stăpânul de casă, flăcău tomnatic, plin de spirit (și, socotesc, vechiu amant al doamnei în chestiune); iată cardinalul, șiret, lunatec, un amestec de misticism și grosolanie neînțeleasă; iată marele om, Brunetière, în fond sceptic ca toți latinii erudiți, devenit apostolul catolicismului; iată contraste și antiteze; iată suflete, în goană după glorie sau fericire, toate muncite, toate subiecte de roman.

Arunc în fugă aceste impresii.

Sper că v'ați întors odihnit și senin dela mare și sfârșesc, cerându-vă voe să vă îmbrățișez cu respect.

I44.

Roma, 7 Febr. 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Domnia-Voastră răspundeți sau nu răspundeți, eu îi dau înainte. Asta e simțământul meu.

Astăzi vă scriu, ca să vă dau o bună știre și să vă cer o povață. Știrea bună este că « In Războiu » e tradus în franțuzește. Traducătorul e Dem. J. Ghika, Secretar II-a la Legațiune, cunoscător al limbii franceze mai mult decât al limbii române. Impresiunea mea e mai mult rea decât bună; dar nu face parale, deoarece autorul e alipit de gândurile sale românești, pe care niciun graiu altul nu le poate exprima cu valoarea proprie a cuvintelor noastre. De aceea, sunt foarte îndatorat colegului, care și-a dat osteneală să traducă. Luna viitoare mă duc la Paris, să-l public.

Povața pe care v'o cer este următoarea: credeți că este bine să pun câteva vorbe de introducere, prin care să explic geneza

lucrării, sau nu? Eu cred că nu, dar un amic de aci, căruia i-am cetit câteva paragrafe (Contele Primoli, cel ce a ajutat pe d'Annunzio și alții în publicarea traducerilor lor) e de părere să explice lucrurile.

Eu socotesc că literatura nu se explică, mai cu seamă nu de autor.

Aștept părerea D-Voastre hotărâtoare.

Cu bine și nestrămutată dragoste

145.

Paris, le 20 Février 1900 ¹⁾

Iubite Doamnăle Maiorescu,

Incep prin a mulțumi grațiosului secretar că nu m'a făcut să aștept prea mult.

După cum vedeți, sunt la Paris, venit pentru a mă ocupa de publicarea romanului. Incepusem a trata prin corespondență; cum însă nu mergea deloc, am lăsat toate baltă și am venit eu însumi aci. Și am făcut bine, fiindcă în 10 zile am sfârșit. Lucrarea se va publica în editura Ollendorff, deocamdată în 1500 exemplare. Volumul va apare la finele lui Martie, cu titlul Temps de guerre, fără introducere, fără vorbe goale.

D-na Maiorescu e mulțumită că traducătorul nu mai e Bachelin. Dar eu !.. Dacă ați ști ce stranie purtare a avut domnul acesta cu mine, v'ați cruci. Trebuie să v'o spun odată, când s'o prezenta ocaziunea, deși nu intră în firea mea să vorbesc rău de oameni. Am impresiunea că e la mijloc Sturdza . . . ²⁾ Bach. este traducătorul chestiunii Dunării și al ultimului volum al lui St. asupra Regelui. Prin urmare neapărat, tot ce vine dela junimiști, bun sau rău, este rău și nu se cuvine să fie tradus. Dar dacă va îndrăzni vreodată să sufle, acest trivial șoacăț, îl iau de urechi.

Și când mă gândesc că vi l-am prezentat ca pe un om cumsecade !.. Se vede că tot mai sunt naiv în aprecierea oamenilor.

¹⁾ Scrisoarea e scrisă pe o hârtie de hotel, cu inscripții franceze, de unde și data în această limbă.

²⁾ S'au lăsat două rânduri, cu aprecieri mai mult de autor jicnit, care folosește de-atâtea ori și zvonul, când el poate să rănească.

Parisul trăește viața intensă a mulțimilor anonime grămădite la un loc. Punct de întâlnire al celor mai disparate stări sociale, par'că într'însul se oglindește firea națiunii franceze, vioaie, zevzeacă, bogată, avară, vanoglorioasă și nestatornică. O notă specială, de astă dată, e lipsa de eleganță. Niște capete la comedia franceză, de să fugi (și doar era într'o zi de abonament); tot așa la operă (ceva mai spălate, dar era Vinerea, zi aleasă!); și mai grozav la alte teatre mai mici. Doar un miros enervant de umeri tineri de femei te face să intri acasă cu muzică prin gând, par'că ar veni primăvara. Noroc cu războiul Burilor, că adormi cu nasul într'o depeșă a generalului Cronje, — și astfel se salvează onoarea de familist.

Dar, mă rog, când vine ziua cea mare? Știu că e în Februarie numai nu știu la ce dată. Dacă a trecut sau dacă va veni, cento di questi giorni ¹⁾. Eu vă spun, în curățenia sufletului meu, că ași da restul de tinerețe ce-mi mai rămâne, ca D-Voastră să fiți pururea tânăr. Doar natura când prinde în așa fericită alcătuire, o fire omenească, poate s'o arunce pe luciul existenței cu o mai mare putere!..

Ura!..

D. Zamfiresco.

Adaog că poimâne, Joi, plec acasă la Roma, unde orice vorbă bună dela D-Voastră face un fericit.

146.

Roma, 25 Martie 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Cu nespuse de mare plăcere vă scriu, fiind Duminecă dimineața, prin urmare zi de odihnă, lăsată de Domnul pentru îndeletniciri sufletești. Răsfoind volumul *Poezie și Proză*, am dat peste o noveletă (care nu știu cum, îmi scăpase din vedere la cetirea Convorbirilor) intitulată Emma. Minunată, minunată!.. Nimeni nu s'a apropiat mai mult de Bret Hart ²⁾, cu forme de melancolie ștrengărească, ce atât de bine răspunde uneori la o

¹⁾ O sută de zile ca astea.

²⁾ Bret Harte. *

stare specific românească de rușine, de sentimentalism, ca autorul, necunoscut mie, Ioan A. Basarabescu. Cine e acest domn? Mă interesează foarte mult să știu cine e, fiindcă acesta va deveni un mare scriitor. Echilibrul perfect al novelei, valoarea comică a cuvintelor, verva descrierii, desvăluiesc un talent par'că ajuns la maturitate. Dacă pe ici pe colo s'ar îndulci unele expresii mitocănești ale venerabilei doamne Sița, noveleta aceasta ar fi, pentru mine, cea mai bună din câte s'au scris până astăzi, în felul scurt al lui Bret-Hart ¹⁾.

Și e o așa de mare mulțumire să citești în românește o lucrare bună, tânără mai cu seamă și vie! De un ceas de când am citit-o, sunt într'o ilaritate, care mi-a pus voie bună în suflet. Lumea îmi pare frumoasă.

Artă, artă!..

Pe la începutul lui Aprilie (stil nou) sper să vă văd. Poate că și asta contribuie la fericirea mea, ideea de a revedea țara și a petrece sărbătorile de Paște în mijlocul pomilor, cărora încep a le miji frunzele pe vârfuri. O fi ea frumoasă vara veșnică (ceea ce de altminteri, est une façon de parler); dar ce se poate compara cu primăvara noastră, adevărată copilărie fragedă a naturii? Știu că D-Voastră dați din cap la vorbele mele, dar socotesc că vina nu este a naturii ci a oamenilor românești. Ași dori să mergem împreună la Curtea de Argeș, prin Mai, dacă împrejurările vă vor permite. In anul aniversar ²⁾ al D-Voastre, o întoarcere la catedrala în care v'ați cununat ar fi un pelerinaj duios.

Romanul *Temps de guerre* e aproape gata. In primele zile ale lui Aprilie va fi pus în librării. Ce-o mai eși și din asta?

La revedere, iubite domnule Maiorescu, cu toată vechea dragoste respectuoasă,

Al D-Voastre

147.

Roma, 4 Iunie 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Intors la Roma de două zile și reintrat în deprinderile mele, gândul se duce, firește, către D-Voastră și D-na Maiorescu, plin

¹⁾ Bret Harte.

²⁾ Titu Maiorescu se născuse la 1840 și împlinea, deci, în 1900, 60 de ani.

de gratitudine pentru primirea călduroasă ce ați făcut nevesti-mi. Eu, personal, sunt deprins cu bunătatea D-Voastre amândurora, ceea ce nu înseamnă deloc că nu trebuie să vă fiu recunoscător; numai, mă tem să nu deviu banal, repetând expresiunea unui sentiment, înrădăcinat de mult în suflet.

În trecerea pe la Paris, am fost introdus la P-sa Matilda, unde am cunoscut pe mai toți bonzii literaturii și artelor. Impresiunea cu care m'am întors este foarte curioasă, cum este, socotesc, a tuturor oamenilor iluzionari, când dau cu nasul de realitatea cântată. Iată: D-na Al. Dumas, o femeie fină, fără vârstă, cu niște dinți mărunți de păreau a fi zoo; Lavedan, chipul D-lui Bursan (zis și maître Ghiță), băiat bun, surd toacă; Henri Houssaye, a cărei ¹⁾ descriere dela Waterloo mă încântase, — un fel de ceva cu barbă; Gauderax (directorul dela Revue de Paris), cap voinic, umeri puternici, spirit echilibrat; Hebert pictorul; Paléologue românul (cel cu Dreyfus); M-me de Galliffet; un spaniol d'Arcos, mititel și răsucit ca o sfârlează, cu o femeie nostimă; Murat, Trévisse, etc., etc., — câți în Hristos s'au botezat și nu s'au botezat, — jidani, turci, comedianți, prinți, academicieni, tot ce umblă după aripile de licuriciu ale gloriei, erau acolo, numai ca să se știe că au fost acolo. Și poate exemplarul omenesc cel mai curios, era tocmai stăpâna casei, bătrână de 81 de ani, cu tot bustul gol ca pe vremea lui Napoleon al III-lea, — părând încremenită într'un cadru de acum 50 ani, cu felul de a fi semi-suveran pe care-l dă deprinderea și mai cu seamă conștiința că toți cei dimprejur se simțeau onorați de a i se închina. Așa ceva am mai cunoscut la Bruxelles: pe bătrâna P-să de Ligne (născută Lubomirska, la anul mântuirii 1815), care primea în toate serile cum se primește la Curte.

Negreșit, eu asemenea lucruri văd foarte des la Roma, unde tună și-i adună, — dar nu cu nota asta nouă a lumii literate și artistice intrată în societate, — așa că nu-mi dau bine seama de unde vine felul de echilibru nestabil în care mi se părea că-i găsesc. Poate din faptul că-i cunoșteam fragmentar. Or cum să fie, eu m'am găsit în imposibilitate de a mă supune deprinderilor de acolo (în ceea ce privește reclama cărții mele, — pentru care mă dusesem la Paris) și i-am lăsat în plata Domnului. Am vorbit

¹⁾ a căruia.

numai cu Gauderax, la redacția Revistei lui, pentru o viitoare încercare de traducere, dacă s'o putea.

Și, iar vorba noastră, Domnule Maiorescu, interesantă e lumea cea purure veche și purure nouă; și, pentru mine personal, e mai cu seamă interesantă lumea veche, adică cea lipsită de originalitatea exterioară a traiului. Imi închipuesc că pentru toate spiritele alcătuite ca al meu, și deprinse a căuta tocmai ceia ce oamenii ascund — mobilele sufletești — viața e totdeauna nouă, prin varietatea cu care se dă pe față fondul caracterului, care, în general, e unul și singur: iubirea de sine. Și cu atât mai interesantă e observarea acestui fond comun, cu cât par'că toată lumea trăește numai pentru a-l ascunde și, în aparență, pentru a face bine și a se interesa de soarta aproapelui. Ce s'ar face scriitorul de romane fără o astfel de lume?

Din țară nu mai știu decât ceea ce spun jurnalele. Am văzut însă lucrurile de aproape, și cred că în 15 zile nu s'au schimbat, decât poate în mai rău. Alegerea dela Olt e însă foarte ciudată, și dacă am putea vorbi, v'ași putea spune mai liber că ea însemnează apropiata venire a liberalilor. Părerile mele asupra politicii d-lui Carp rămân nestrămutate: frumosul tip de bărbat politic se cuvine să treacă urmașilor neștirbit. Numai, în opoziție.

Dar D-Voastră știți mai multe decât mine.

Sărutări de mână Doamnei Maiorescu, iubire sinceră D-Voastre și poate la revedere.

148.

Roma, 21 Iulie 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Minunată a eșit și asta: înapoi dela Viena, că vă poștește la Minister! Ce e drept, ați fi plătit D-Voastră ștreaș, să se fi făcut fuziunea spre toamnă; dar se vede că tot e adevărat că pentru fuziune se cere căldură.

Eu, personal, sunt fericit, par'că nu știu ce mi s'ar fi întâmplat.

Grozav s'a lărgit, la oamenii moderni, cercul impresiunilor: între oribila dramă dela Pekin, pe deoparte, și compunerea Cabinetului nostru, pe de alta, ajunsese să nu mai dorm. E drept că, prin cel mai bizar concurs de împrejurări, sunt legat de ambele

aceste evenimente: de China, prin plecarea căpitanului Allievi (cunoscut d-lui și d-nei Negruzzi), numit șef de stat major al expedițiunii italiene; de criza din București, prin venirea junimiștilor.

De-ar eși bine cea dintâi ca cea de a doua !!..

Inainte! cu tinerețe sufletească...

Ce-i drept, cam cald; dar Excelența Sa d-na Anna Maiorescu binevoiască a instala o mașină electrică la domiciliu, sub formă de fluture, și gata și aeriseala.

Cu bine și iubire.

149.

Roma, 8 August 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Au ajuns Convorbirile la adânci bătrânețe cu tineretul de astăzi. *Tuberculoza* d-lui Babeș, *Influența* lui Șeineanu și mai cu seamă grozăviile de poezile ale lui Volenti, din numărul din urmă, sunt dovadă de senilitate. Niçi chiar vioiul de Basarabescu nu se mai ține în picioare cu *Don Bazil* al lui.

În asemeni vremuri grele, socotesc că la vieille garde trebuie să intervină. Iată o noveletă, *Furfanțo*. Eu am făcut mare haz scriind-o. Hai să meargă în lume cu noroc!

O trimit D-Voastre, fiindcă Bogdan mi-a dat o adresă prin Silezia, cu prescurtări din cari nu mai înțeleg nimic.

Dacă îmi răspundeți un cuvânt, îmi faceți mare plăcere. Știu că vremurile nu sunt prielnice pentru corespondență literară, totuși, cu bunăvoința unui secretar, multe se fac. Nu am nicio orientare dela nimeni.

Peste vr'o 10 zile, mă duc în nordul Italiei, unde pleacă nevastă-mea astă seară (ea a fost mai mult timp bolnavă). Adresa mea va fi: Villa Pirovano

Frino di Ghiffa

Lago Maggiore-Italia

Când Ministrul Catargiu, venit pentru înmormântarea Regelui, va pleca din nou, mă voiu reîntoarce în căldura Romei.

Vă cer voe să vă îmbrățișez, sărutând cu respect mâinile Doamnei Maiorescu.

Al D-Voastre

Roma, 10/23 Aug. 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc de gentilul răspuns și mai cu seamă de graba cu care mi l-ați dat. El mi-a sosit astăzi, aici la Roma, de unde nu am voit să plec în urma afacerii bulgare (și bine am făcut).

Înțeleg foarte bine că Florescu nu se putea îndepărta; ar fi fost chiar o greșală a-l îndepărta, pentru multe cuvinte, între altele pentru că e inteligent și pentrucă va deveni un bun Secretar General dacă se va pune pe lucru.

O idee vagă ar fi fost Comisiunea Dunării. Nu credeți că d-lui G-l Pencovici îi surâde Casa pensiunilor? Nu de alta, dar pentru a nu deprinde pe Atașaii de Legațiune cu ideea că-și pot sfârși cariera în armată.

Primesc însă cu recunoștință orice Legațiune îmi veți oferi, prefer chiar o Legațiune, à la Belgrade, à la Bruxelles sau așa ceva dintre cele ce sunt de mutra mea.

Iar acum la Furfanțo.

Domnule Maiorescu, lăsați-l așa. Inchipuiți-vă că am rupt vreo 4 pagini în care se întâmpla tocmai ceea ce doriți D-Voastră, adică: italianul lua pe față și devenea proprietarul celor 2 pogoane de vie dela Mănăstirea Dealului, pe care le cultiva minunat. Ei bine, le-am rupt! Cum se poate să nu ne înțelegem noi asupra unui lucru ce mie mi se pare așa de evident?

Novela mea nu zice că Furfanțo nu și-a deschis prăvălie la Târgoviște. Și-a deschis prăvălie sau s'a făcut podgorean, — cum vrea cititorul. Din scrisoarea D-Voastre reiese o greșită înțelegere a cuvântului « per Bacco ». « Italianul va rămâne pe gânduri (ziceți) nu cumva Venus să fie mai tare decât chiar Bacchus. Și atunci finalul poate fi: per Bacco o per Venere ». Da, negreșit că rămâne pe gânduri, și dacă zice « per Bacco » în loc de « per Venere » (ceea ce nu se zice în vorbirea corectă), asta nu înseamnă că-și afirmă beția ca învingătoare a amorului. « Per Bacco » însemnează aici: « Ei, a dracului față! »; însemnează cu alte cuvinte tocmai ceea ce voiți D-Voastră. În italienește, *per Bacco* este o expresie exclamativă, ce se întrebuițează în momentele cele mai serioase, și mai cu seamă în acele momente, la vestea unei

nenorociri sau a unei știri neașteptate, ca și cum ar zice un român « cum se poate, domnule ! ».

Rămâne acum să se știe dacă este mai firesc — estetic firesc — să se însoare terre à terre, sub nășia autorului, sau să rămână așa în vânt, chinuit de gândurile dragostei.

Ceeace vreau eu, autorul, este să turbur sufletul cetitorului. I-am dat un tip de bețiv sentimental, un semi-ascet, cum sunt toți oamenii stăpâniți de o patimă: bețivi, jucători de cărți, și cum mai sunt apoi geniile: născocitorii mari, filozofii adevărați etc. Când aceștia sunt prinși de împrejurări în lanțurile amorului, par a se deștepta dintr'un vis lung spre a trece la un act de voință violentă: căsătoria, sau așa ceva.

Eu am voit de astă dată să aduc auto-ironia bețivului până la marginea dragostei. Asta este operațiunea sufletească interesantă. Că ia pe fata hangiuului, sau n'o ia, e un fapt, un fapt, și numai Thomas Grandgrind vrea fapte și iar fapte.

Zău, Domnule Maiorescu, lăsați-l așa. Cel mult schimbați expresia dela sfârșit *per Bacco* în ceva cam așa: « Che destino ! » sau « Cosa faccio adesso ? » ¹⁾ care să lămurească mai bine pe cetitorul român.

Aștept să-mi dați bine-cuvântarea de a vă trimite paginile înapoi.

Și încolo, vă doresc sănătate. Văd din gazete că n'ați prea fost bine. Sper că numai căldurile sunt cauza și că odată vara dusă, se vor duce toate neajunsurile.

Mulțumesc cu recunoștință secretarului și-l rog, dacă bine voește a-mi mai scrie, să-mi adreseze scrisorile tot la Frino, unde probabil voi merge peste câteva zile. Regele a plecat astăzi la Napoli (Capodimonte); Visconti-Venosta pleacă astă seară spre nord, toți colegii sunt împrăștiați prin Italia, așa că nu văd ce ași face singur la Roma.

Chestiunea bulgară cred că nu va trece peste limitele la care a ajuns. Iată un articol de fond al ziarului Popolo Romano, scris probabil de directorul său Chauvet, cel mai ager gazetar italian modern. Nota e exactă și foarte simpatică nouă și guvernului nostru.

¹⁾ Ce fac eu acum ?

Ieri a trecut prin Roma Waldersee. A dejunat la Palat cu o parte din suită și cu C-tele Castell, Insărc. de Afaceri german. Apoi a plecat la Napoli unde s'a îmbarcat pe vaporul Sachsen și a pornit spre China. Rușii au atașat pe lângă persoana lui un fel de Plenipotențiar militar, colonelul Principe Engalitscheff, care a și sosit și s'a îmbarcat cu Mareșalul la Napoli. Cel ce va servi de trăsătură de unire între comandamentul italian al trupelor din China și Mareș. Waldersee va fi probabil cumnatu-meu, căpitanul Allievi (pe care îmi pare că l-ați cunoscut), actualmente pe drum spre Ta-ku, ca șef de Stat Major. Cum vin lucrurile omenești ! Mă preocupă acum și China ! ! .

Al D-Voastre cu supunere și iubire.

(urmează)

Pentru text întocmai și note
EMANOIL BUCUȚA

DIN CULTURA NAȚIONALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVENEASCĂ A SOVIETELOR

1. Republica Moldovenească a Sovietelor a luat ființă la 12 Octombrie 1924; la 19 Aprilie 1925 și-a adoptat Constituția ¹⁾ Ea este situată pe malul stâng al Nistrului, între 48° 12' și 46° 32' latitudine nordică și 28° 30' și 30° 06' longitudine de est după observatorul de Greenwich.

Numărul locuitorilor trece de 600.000 de suflete, în cea mai mare parte Moldoveni; teritoriul ei este de 8434 km p. Republica se împarte în 13 raioane administrative, adică județe. Capitala republicei este orașul Tiraspol, din fața Tighinei.

Conducerea țării se înfăptuește pe două căi: *administrativă* și *politică*.

Linia administrativă reprezintă aspectul național local. Organul suprem îl constituie *Comitetul Executiv Central*, adică parlamentul țării. Acest Comitet își alege un *președinte*, egal cu președintele de republică. Comitetul mai alege *Sfatul Comisarilor Norodului*, adică Consiliul de miniștri. Unul din aceștia este *președinte*, adică prim-ministru, iar ceilalți — titulari ai departamentelor respective. Aceste alegeri se înfăptuiesc odată la patru ani, paralel cu planul cincinal; dar organele superioare, prin derogare dela Constituție, pot înlocui pe titularii departamentelor, mai ales când nu corespund cu linia de partid.

¹⁾ V. mai pe larg *Moldova Nouă*, revistă trimestrială, Nr. 1, 2—3 pe 1935.

Deputații se bucură de imunitate parlamentară numai pe timpul deșbaterilor.

Linia de partid reprezintă centrul. Ea se aseamănă cu instituția foștilor guvernatori.

Această organizare este identică în toată Uniunea Sovietică. Organul superior în Republica Moldovenească îl reprezintă *Congresul Regional Moldovenesc de Partid*; el alege din sânul său un *Comitet Regional de Partid*. Acest Comitet este condus de un *Secretar*, deoarece pe linia politică nu există funcția de președinte. Secretarul se numește de *Partidul Comunist bolșevic din Uniunea Sovietelor*, în fruntea căruia stă d. Stalin.

2. Republica posedă 159 școli primare, 8 școli tehnice speciale, 8 facultăți muncitorești și 3 școli superioare; toate aceste școli sunt moldovenești.

În capitala țării se află și *Institutul Științific Moldovenesc*, academia de științe în devenire.

Limba de predare în momentul de față este cea națională, latinizată, adică limba românească cu caracter moldovenesc predominant. Evoluția acestei limbi a trecut prin trei faze: a) faza Noului Economii Politice, când tendința dominantă era de a se introduce scrisul românesc, chiar dela înființarea republicei; b) faza primului plan cincinal când deviza *cu fața spre sat* era la modă și când se credea că adevărata limbă este graiul viu al poporului de jos; c) faza celui de-al doilea plan cincinal de reconstrucție, când sub deviza de *latinizare*, s'a introdus scrisul românesc ¹⁾.

În raport cu aceste faze s'a dezvoltat atât cultura cât și întreaga literatură moldovenească.

Faza din urmă reprezintă adoptarea integrală a principiului care stă la baza culturii în U.R.S.S., adică *cultura națională după formă și socialistă după conținut*. Aceasta însemnează că fondul întregii culturi, de orice natură, să fie socialist, izvorât din doctrinele lui Marx-Engels-Lenin-Stalin. Iar felul de dezvoltare al acestei culturi să se facă în limba fiecărui popor pentru a fi înțeleasă de toată lumea.

¹⁾ Asupra limbii moldovenești și asupra curentelor ei a se vedea mai pe larg în revista noastră *Moldova Nouă* (Nr. 2—3, 1935, pag. 224—237) lucrarea: *Republica Moldovenească a Sovietelor*.

Pornind dela această maximă, cultura socialistă nu poate fi decât revoluționară.

În raport cu cele trei faze, avem literatură *neșmană*, a *peatiletcei întâia* (primul plan cincinal), acomodată planului de construcție și a *peatiletcei a doua* (al doilea plan cincinal), cu scrisul latinizat.

Literatura neșmană prezintă nota națională moldovenească, cu influența literaturii culte române. Caracterul predominant însă îl avea în perfecționarea treptată a graiului viu. Această literatură se acomoda foarte potrivit cu spiritul poporului. Pe lângă lucrările originale această « fază de dezvoltare a limbii literare »¹⁾ mai este cunoscută și prin traduceri din autorii străini, ca: Vsevolod Ivanov, M. Volcov, P. Loghinov, Tcolici Dneprovschi, Panait Istrati, etc.

Peatiletca întâia s'a remarcat în literatură prin introducerea *madanismului*, adică a curentului arhaic, care tindea la crearea unei limbi artificiale. Din această cauză, ea a contribuit foarte puțin la dezvoltarea culturii naționale. Totuși, în această perioadă au loc unele evenimente. Astfel, în Aprilie 1928, ia ființă *Uniunea Scriitorilor Moldoveni* cu numele de « Răsăritu »; se reorganizează *Pagina Literară*, supliment la gazeta *Plugarul Roșu*, în *Moldova Literară* cu un număr de pagini mai mare. Iar astăzi acest organ este transformat în *Octombrie*, revistă lunară, organ al Uniunii de mai sus.

3. *Editura de Stat a Moldovei* a luat ființă în Martie 1925²⁾. Până în 1935 ea a publicat următoarul număr de cărți:

¹⁾ Această epocă a fost viu criticată de reprezentanții primei *peatiletce* literare. Cărțile traduse în acea epocă « o fost tradusî în limba gre moldovo-romînească, pi cari șetitoriu-înșepători moldovenesc greu o 'nțăles-o ». S. Leșîr, *Literatura tînări moldovinească* în « Intrebări literari, 1928—1930 ». Tirișpolea, 1930, pag. 22.

²⁾ V. P. Popovici, *Cum s'a organizat Editura de Stat* în « Moldova Socialistă », Nr. 100 din 5 Mai 1935. *Baluș*, actualul director al Editurii susține că a luat naștere în *Mai* 1925 (*Ibid.*). Iar K. N. Derjavin (*Zidirea literară în Moldova Socialistă*, în *Lucrările Institutului de Slavistică al Academiei din U.R.S.S.* — în rusește — 1932, pag. 260) arată că *Editura de Stat* a luat ființă în 1924. Data adevărată însă este *Martie 1925*, pe care o indică V. P. Popovici, primul ei director.

In anii 1925-26 . .	43 de volume;	
» » 1926-27 . .	19 »	»
» » 1927-28 . .	40 »	»
» » 1928-29 . .	48 »	»
» » 1930 . . .	79 »	»
» » 1932 . . .	219 »	» anul de trecere la latinizare
» » 1933 . . .	166 »	»
» » 1934 . . .	232 »	»

Prima carte ieșită de sub tipar a fost *Cartea noastră-Lumina noastră*, abecedar moldovenesc, apărut la sfârșitul lui Iunie 1925; ea a produs o vie senzație în sânul moldovenimei.

Ținta principală a Editurii de Stat este de a tipări și răspândi cartea națională printre toți Moldovenii din U.R.S.S., ba chiar și peste hotare ¹⁾.

Pentru anul 1935, Editura a avut de îndeplinit următoarele însărcinări:

1. Tipărirea până la 1 August 1935 a manualelor de școală, cuprinzând 66 de numiri.

2. Sporirea numărului de cărți agricole până la 40 numiri, cuprinzând: vieritul, grădinăritul, legumăritul (40 foi de tipar), mecanizarea gospodăriei sătești (15 foi de tipar); creșterea vitelor, cultivarea ierburilor (20 foi de tipar); organizarea gospodăriilor sătești (20 foi de tipar); cultivarea grânelor (15 foi de tipar) și demonstrarea activității udarnicilor orânduiei colhoznice (10 foi de tipar).

3. Editarea unei biblioteci ieftine de literatură pentru masele largi de Moldoveni.

4. Ridicarea și educarea « prin orice măsuri » a cadrelor naționale moldovenești de muncitori și colhoznici « organizând consultație și ajutor scriitorilor începători în ce privește ridicarea calificației și însușirea limbii moldovenești literare ».

5. « Editura de Stat, împreună cu « Moldcoopniga », adică cooperativa cărții moldovenești, să organizeze o lună de control al răspândirii cărților editate de Editura de Stat a Moldovei în masele largi ale truditorilor ».

¹⁾ I. Vainberg, *Editura de Stat a Moldovii*, în « Intrebări literari, 1928 — 1930 ». Tirișpolea, 1930, pag. 188.

6. Comisariatul Norodului de Instrucție să organizeze o expoziție a celor mai bune cărți moldovenești, tipărite în decursul celor zece ani.

7. Secția de cultură și propagandă a leninismului pe lângă Comitetul Regional de partid să delege zece membri de partid pentru a supraveghea dreapta îndeplinire a hotărîrilor de mai sus ¹⁾. Astfel, pornind « dila povestirili dispri viața gre a lucrătorilor și țărănilor din Basarabia, cari înci multî vremi a și ca o temî pintru mulț scriitori și mai diparti » ²⁾, a ajuns cu timpul să se mărească și să se răspândească printre Moldovenii din întreaga Uniune Sovietică.

8. Nota dominantă a literaturii este cea social-politică, guvernamentală. Principiul ideologic dela care pleacă este că « pi ruinili culturii vechi, si 'nșepi zîdirea unii culturî nouî... o literaturî, cari trebuie si slujascî revoluțîi. Literatura trebuie s'agiungî la așeia, ca si șii recunoscutî ca o armî 'n mînile revoluțîi » ³⁾. Lupta de clasă, prin urmare, trebuie să fie una din călăuzele noii literaturi.

Pornind dela aceste considerente, și literatura moldovenească, atât proza, cât și poezia, se divide în mai multe părți. Astfel avem literatură care se ocupă cu stările sociale din România, Basarabia, Transnistriana și U.R.S.S.

Literatura care se ocupă de *România* este săracă cantitativ și slabă cu duhul, calitativ. Această literatură în schimb, prin broșurile de propagandă, apărute mai mult în limba rusă, este foarte bine informată.

Unul din acești literați este *A. Aur*, evreu din Iași. În povestirea-i *Marcu Croitoru* ni se descriu doi prieteni: Marcu Grigorescu de meserie croitor, se căsătorește cu Sofia Petrescu, fiică de moșier, iar *Vasile*, prieten de școală, om cu studii superioare, înlesnește căsătoria și ajută pe tineri să se refugieze la hotelul Traian din Iași. Este o povestire prea banală și fără nici un gust literar.

Aur nu este un scriitor, ci un simplu povestitor de fapte văzute sau auzite, care le redă fără nici un colorit politic sau literar.

¹⁾ *Hotărîrea Biroului Comitetului Regional al PC(b)U dela 29 Aprilie 1935.*

²⁾ *Intrebări literari...* pag. 29.

³⁾ *Ibid. Zădașea (problema) noastră* de I. Vainberg și S. Lehtir.

În *Giugu boiresc*¹⁾, dedicată « muncitorilor din România », are două bucăți: *Giugu boiresc* și *O viață în roghie*. În partea întâia ni se descrie viața muncitorilor dela fabrica de pânză « cari sî găsaști la capatu uliții Socola ».

Eroul principal este flăcăul Toader Ciobanu, de 18 ani, venit dela țară și care din agonisire trimite familiei necăjite lunar câte trei lei.

Gheorghe, fiul gazdei, îi lămurește pe exploatorii dela orașe și-i pregătește calea spre proletariatul de stînga. El îl face să treacă de partea lui Nichifor, alt muncitor, care răscula masele dela fabrică pentru îmbunătățirea situației materiale.

Urmează apoi bătăile și schingiuirile îndurate atât de Nichifor, ca conducător de mase, cât și ale lui Toader Ciobanu, ca unul care nu a voit să servească drept agent al patronului și să-i dea de gol pe camarazii săi.

Scopul urmărit de autor nu se întrezărește. Intreaga povestire se reduce doar la o serie de fapte și nume de persoane, pe care un om de rînd le-ar povesti ca un fapt divers.

Nu în zadar critica l-a acuzat pe autor că nu deosebește lupta economică de cea politică²⁾; că schița reprezintă « Zamî dulși, da nu luptî di clas », fiind « o pînzî 'ntreagî di grai și numa grai întri mai mulți oameni — o piesî niprelucratî ori mai di-grabî, grai scris pin telefon »³⁾; că lupta descrisă « îi cusutî, mai drept îi însăilatî, cu așîsoarî albî »⁴⁾.

Schița *O viață în roghie* se apropie de tematica sovietică. În ea ni se descrie țăranul sărac Gheorghe, care lucrează aproape pe degeaba din înnoapte în noapte la moșierul Adriescu. Miticuți, copilul său mic, moare de istovire; dar preotul satului nici nu vrea să audă de o înmormântare pe datorie.

Boierul Andriescu, la care lucrează cu anul una din fiicele sale, îi împrumută banii de înmormântare, în schimbul unei munci îndelungate și cu condiția să lucreze întâi la boier.

1) *Giugu boiresc*. Povistiri. Biblioteca scriitorilor moldovinești, Nr. 7. Editura di Stat a Moldovii. Balta. 1929.

2) K. N. Derjavin, *op. cit.*, pag. 267.

3) I. Vainberg, *Giugu boiresc* în « Intrebări literari », pag. 171.

4) *Ibidem*, pag. 172.

În această povestire se întrezărește ura țăranului sărac și împotriva preotului și împotriva moșierului.

Temele basarabene sunt destul de abundente în literatura Moldovei Sovietice. Reprezentanții acestei literaturi sunt aproape toți basarabeni. « Suti și nii dintri ii îș găsăsc casa și masa 'n Soiuzu nostru Sfatnic. Intri rîndurili estea a mușitorimii, ișți din Basarabia sînt și vo cîțva poet și scriitori. Ii n'o putut sî-ș arăti talantu lor în Basarabia. Mai întii di toati, ii îs revoluționari, pana lor slujăști lucrului revoluționari, ii o fost fugăriți, ii pot sî-ș disfășuri puterili numa aiși, în Soiuzu Sfatnic, în Moldova Sfatnicî. Puterili și știința masilor mușitorești a Basarabiii îs îndreptati pi calea șeia, ca sî prăvali zîdu boiresc » ¹⁾).

Toți aceștia sunt bine primiți în Uniunea Sovietelor și se bucură de însemnate favoruri în toate domeniile vieții publice. Ei au toate posibilitățile materiale la îndemână, pentru a oglindi starea din Basarabia sub toate aspectele ei, dar mai ales cele politice și de propagandă. *Însăși situația lor de fugari definește această conduită.*

Reprezentantul tipic al acestui curent este basarabeanul *D. Milev*, de origine bulgară, dintr'o familie înstărită. « Scriirili lui », ne spune critica, « sînt prețioasă pintru literatura noastră nu numa ca scriiri literari, dar și din punct di videri istoric, cari rămîn ca on amintelnic dispri zîlili sîngeroasă a boerilor romînești în Basarabia » ²⁾).

Cea mai mare parte din povestirile sale a apărut în cărticica « *Călătorii* » ³⁾, însoțită de desene și închinată « *massilor roghiti, cari ș'amu după doisprizăci ani di revoluții, sâ gălesc încî sub giugu boiresc, chinuesc încî 'n labili sîngeroasă a Româniî-mari* ».

În *Moș Goriș* eroul principal este țăranul Goriș, de 35—36 ani, din satul Cetireni, căruia nu înțelegem de ce autorul i-a pus adaosul de *moș*.

Intors din războiul mondial, rănit la un picior, lelea Măriuca, nevastă-sa, femeie de vreo 30 de ani, abia îl mai recunoaște.

¹⁾ I. Vainberg, *Basarabia 'n literatura noastră*, în « Intrebări literari », pag. 88.

²⁾ S. Lehțir, *Milev D. Ibid.* pag. 115.

³⁾ « *Călătorii* ». *Povistiri din viața Basarabiîi ocupati*. Tirișpolea. 1930.

Intâmplarea descrisă are loc la intrarea armatelor române în Basarabia.

Stanciu, jandarmul satului, adună pâinea cu sila pe prețul de « ți-oi plăți pi urmă » și-o trimite în România. Țăranii se opun. Chemați la primărie, moș Goriți divulgă ordinul jandarmilor, care era falsificat. Pentru asta el este crunt bătut, se alege cu trei dinți rupți și este condamnat la ocnă ca *bolșevic răsvrățitor*.

Povestirea este una din cele mai aprinzătoare. Ea începe cu moto, care chiamă la luptă:

« Sculați voinici, lupta mari,
Basarabia vă chiami!..
Cini credi 'n veșnic soari —
Pușca 'n mîni, fără teamă!.. »

și sfârșește cu zicătoarea: « Apa curgi, chetrili rămîn!.. ».

În « *Țara noastră* » ni se arată stărpirea bolșevismului din Basarabia cu metodele ei ¹⁾. Eroii principali sunt maiorul Fuiogă, locotenentul Pănuș, ajutorul său și preotul satului. Amândoi, cu binecuvântarea preotului, întrebunțează bătăile cele mai crunte împotriva populației.

În « *Stănescu* » ni se descrie șeful de tren, care după mai multe târgueli, ia 15 lei mită dela călătorii basarabeni în drumul dela Ungheni la Bălți. Este o povestire humoristică și se cetește mai ușor.

Schița *Călătorii* însă este foarte puțin reușită ²⁾. În ea ni se arată lupta dela Ungheni dintre studenții « fasciști » și evrei, primii susținuți de comisarul Mocanu.

Este o povestire scrisă după informațiile de presă asupra întâmplărilor, care au avut loc la Ungheni.

Povestirea « *Eu joc în cărți* » reprezintă o paralelă cu « *Stănescu* ». Acțiunea se petrece la închisoare, unde unii deținuți ziua stau la închisoare, iar noaptea, în schimbul « bacșișului », joacă cărți în oraș.

În « *62½* » rolul principal îl are Vasile Crăcănuș, agent de siguranță, care și-a părăsit nevasta cu doi copii și a venit la Liov, în Basarabia. Aici face pe cavalerul și smintește țăranii în bătăi.

¹⁾ K. N. Derjavin, *op. cit.*, pag. 264.

²⁾ *Ibidem*, pag. 265.

Una din victimele sale este lelea Ioana din Cazangic, care la iarmaroc s'a împotrivit să i se confiște ouăle și găinile, faptă pentru care a stat la pat mai multă vreme.

În povestirea «*In zori di zi*» vedem repetarea acțiunii lui Moș Goriți. Eroul povestirii este țăranul Vănișor Stoleriu, bărbatul Vasălcăi din satul *Tighișeanca*, întors de pe front. Subiectul are același sfârșit.

Cu adoptarea scrisului românesc prin metoda numită de *latinizare*, decăderea lui Milev devine și mai pronunțată. Schițele apărute în această epocă evidențiază lipsa unei legături logice, lipsa de fond, mai ales când autorul încearcă să demonstreze lupta de clasă cât și lipsa chiar a ideologiei revoluționare. Subiectele tratate sunt prea superficiale și nici măcar scrise într'o limbă moldovenească, pe înțelesul «truditorilor Moldoveni».

Ultima povestire «*Pe două maluri*», publicată în toamna anului 1935, nu este altceva, decât reproducerea piesei «*Două lumi*», care compară mizeria populației basarabene cu starea de înflorire a Moldovei Sovietice.

În general operele lui Milev sunt sub nivelul mediocrității, întreaga ideologie nu se reduce la lupta de clasă, ci la persecuțiile române. Din punct de vedere intelectual, Milev a rămas la același nivel cultural, pe care l-a avut când a părăsit Basarabia, favorizat de împrejurări, nu a știut să se folosească de ele și să se cultive; din această cauză steaua, lui va apune odată 'cu ridicarea noii generații.

Poezia oglindește mai viu și în colori mai exprese, situația din Basarabia și raporturile ei cu România.

Reprezentantul cel mai de seamă al ei este *S. Lehiștr*, dintr'un sat de pe malul Nistrului, din județul Soroca. Ia parte la răscoala din 1918 împotriva României. Apoi urmează studiile secundare la Soroca și, cele superioare, la facultatea de Litere din Cernăuți, pe care nu le absolvă. Condamnat la 5 ani închisoare pentru propagandă comunistă, fuge din țară. «Incântat di romantica pod-polnicî el vini 'n RASSM. Moldova al cuprindi 'n brațlii ii di zîdiri »¹⁾.

¹⁾ I. Vainberg, *Activitatea literară a lui Lehiștr* în «*Intrebări literari*», pag. 132.

În « *Basarabia* » ¹⁾ el își revarsă ura și necazul asupra României, zicând :

... « O, Basarabia,
Roghiti, subgiugatî,
Aștepți tu ziua mari
Ca un uriaș legat...
Temnițli-s plini...
Sub grati încuet,
Stă gata sî răzbuni
Norodu năcăjit »...

Alta, « *Ăi stați* » o închină celor ce « zac în închisorile românești ».

Aceași ură arată și în « *A treci ceața* » și « *In Basarabia* », mângâindu-se că în cele din urmă « Basarabia va rupe lanțurile robiei românești ».

La Lehtëfîr se vede influența și a scriitorilor români, Alecsandri și Eminescu, și a scriitorilor ruși, Esenin și alții. În poezie el prezintă aceeași notă, pe care Milev o are în proză. Deosebirea între ei însă este mare. Pe când Milev a rămas la nivelul primitiv al literaturii, Lehtëfîr s'a dezvoltat și a progresat. În goana însă după inspirație, el ajunge chiar să-i plagieze pe unii. Bunăoară în poezia *Ciobanu* găsim următoarele ²⁾:

Lehtëfîr:
...Gios în vali doarmi un sat
Și o căsuță nici,
Și deasupra văii verdi
Luna sî rîdici »...

Esenin:
...Și deasupra casei noastre
Luna sî rîdici »...

În toamna anului 1935, a publicat o serie de poezii sub titlul « *Lupta de clasă în Basarabia* », unde vedem desfășurându-se această luptă între țărănime și muncitorime cu burghezia basarabeano-română.

În linii generale, Lehtëfîr este mai vioi și mai ascuțit la condei; el este cu mult superior lui Milev; are și posibilități mai mari

¹⁾ S. Lehtëfîr, *Poezii*. Biblioteca scriitorilor moldovenești. Nr. 3. Balta. 1929.

²⁾ I. Vainberg (*op. cit.*, pag. 135) evită să vorbească de plagiat, ci spune numai că « niș nu bagî di samî cum în unili locuri al povtorești (repetă) chiar pi sîngur Esănin »...

de a publica; aparatul Editurii de Stat a Moldovei cât și cel rusesc, unde i se publică operele în traducere, îi stau la îndemână.

Un alt cântăreț al Basarabiei este *Theodor Malai* (Păunel), din comuna Nădușita, județul Soroca. A luptat împotriva armatelor române. Își începe activitatea literară în 1927, cu calificativul de *corsat*, adică corespondent sătesc la gazeta *Plugarul Roșu*.

Malai este socotit ca poetul popular al Moldovei Sovietice. În o bună seamă din versurile sale ¹⁾, mai ales cântă Moldova și Basarabia, prezintă aceiași nuanță ca Alecsandri. Pe lângă că publică versuri din popor, este și poet impresionist.

În «*La mormântul lui P. Tcacenco*», se uită cu indignare la «burghezia românească», care se va înneca în propriul ei sânge. Același lucru îl spune și în «*G. T. Cotovschi*»:

...« In loc la unu,
La zăci —
Nu suti, da nii
S'or scula!..»

Iar în «*Țara răstignită*» — scrisă la «a 10 an di ocupari a Basarabiei» zice:

...Zăci ani dicînd romînii —
Boeri, ciocoi, dvoreni —
Ca lăcusta
O dat busta
Pisti basarabeni...»

Apoi, după ce trece în revistă suferințele basarabenilor, descrie purtarea românilor astfel:

...« Mai întii ii toată pînea
O luat dila țărani
Iuti 'ndatî,
Fără platî
Ca o ceată di tilhari...»

¹⁾ Th. Malai, *Poezii*. «*Oțălu giu*». Biblioteca scriitorilor moldovinești. Nr. 6. Tirișpolea. 1929. Atât din poeziile lui Lehtir cât și ale lui Malai nu amintim decât de acelea care privesc «problema basarabeană», — din lipsa de spațiu.

și încheie cu cuvintele:

« Zăci ani di grăbuiiri.
Zăci ani, ca 'ntr'un mormînt
Țara taci...
Țara zaci...
Țara gemi 'nădușit »...

Tot cu această ocazie, compune și dialogul « *Sângeroasă sărbari*. Piesă 'ntr'un act (*pintru teatru românesc*) ».

Eroii dialogului sunt Pan. Halippa și I. Inculeț, amândoi beți, petrecând la masă. Halippa adresându-se lui Inculeț, îi spune:

... « Tot ci-i aspru... și mai rău...
Inculeț, tu le-ai făcut...
Cu agiutoriu neu... — Halippa.
In cîți lei noi ne-am vîndut? ».

În timpul acestei conversații apare generalul român, care raportează că populația votează unirea de bună voie; iar de afară se aud voci: *de nevoe și de frică*. O altă lucrare apărută în vara anului 1935, a lui *Toader Țiganu*¹⁾, întrece pe cele de mai sus și ca formă și ca fond; cartea este scrisă în limba ușoară a marilor mase.

În linii generale, cam în felul acesta se oglindește Basarabia în literatura Republicii Moldovenești. « Nu s'ar găsi niciun scriitor sau poet moldovean care n'ar scrie mai mult sau mai puțin despre Basarabia, despre lupta truditorilor Basarabiei împotriva ocupației române și împotriva exploatării capitaliste »²⁾.

Această literatură pur revoluționară, filo-comunistă, și de propagandă anti-românească, prin firea autorilor ei, nu poate înceta niciodată. Ba dimpotrivă, pentru viitor « tema basarabeană trebuie să fie și mai largă și mai serioasă. O deosebită băgare de seamă trebuie dată istoriei Basarabiei și României »³⁾, ni se spune de personalitățile competente, care diriguesc, în bună parte, această literatură.

¹⁾ *Schițe*. Editura de Stat a Moldovei. Tiraspol. 1935.

²⁾ V. Dembo, *Temele basarabene în producția Editurii de Stat a Moldovei*, în *Moldova Socialistă*, Nr. 116 din .. Mai 1935.

³⁾ *Ibid.*

Literatura transnistriană este reprezentată, în primul rând, de Moldovenii băștinași ¹⁾).

Mai întâi se cuvine să amintim de poeziile populare. Inițiatorul care merită toată lauda este *P. Chior*, fostul titular la departamentul instrucției în Moldova Sovietică. El a publicat în trei broșuri mici, o serie de poezii *norodnice*, culese prin diferite părți, locuite de Moldoveni, chiar și din *Caucazia*. Unele, ca Miorița, Toma Alimoș, sunt împrumutate dela Alecsandri, iar altele — se cântă și în Basarabia.

Această inițiativă a fost urmată de *Dodul*, *Lebedeva* și *Cular Neniu*. Colecțiile lor conțineau cântece nepolitice. Recent însă a apărut lucrarea lui *A. Chiricenco*, bine îngrijită, care conține și cântece revoluționare; în acestea se oglindește starea grea și necazul de toate zilele ale Moldovenilor obidiți de soartă a duce povara vremurilor seculare. Regretăm însă că autorul aici s'a mărginit numai la viața dinainte de instalarea regimului de azi. Incât la dreptul vorbind, nu știm cum se oglindește sufletul lui sub stăpânirea actuală.

Din proza nepolitică merită să fie semnalată povestirea lui *N. Moșanu*, « *Oaspeți în mormânt* ». Este scurtă, hazlie și foarte ușoară la citit, fiind scrisă într'o limbă curat moldovenească.

Eroul schiței este Simeon a lui Gheorghe Cocioară; voind a se duce noaptea la o fată, trece prin cimitir, unde fără să bage de seamă, cade într'o groapă. Peste puțin timp cade și un țap rătăcit.

Tânărul *N. Marcov*, sau *Marcu*, din com. Corjevo, raionul Dubăsar, absolvent al Institutului Pedagogic Moldovenesc, își începe cariera literară prin schița « *Panaghiuca* » ²⁾, care ne redă starea de spirit a Moldovenilor în preajma plecării armatelor albe. Indrăgostită de un consătean revoluționar, Panaghiuca ia parte la răscoale împotriva denichiniștilor și sfârșește prin a se căsători, înjghebându-și o viață nouă.

Ca stil, povestirea este redată foarte bine, pe limba plăcută locală, fără schimonosiri de cuvinte cum se întâmplă la Milev și Lehțir, sau chiar la alți scriitori.

¹⁾ Din reprezentanții acestei literaturi vom arunca o scurtă numai asupra figurilor mai reprezentative.

²⁾ *N. Marcov, Panaghiuca. Povistiri*. Editura di Stat a Moldovii. Balta. 1929.

N. Marcu este unul din scriitorii îndrăzneți, cu o anumită ideologie, căruia nu-i place să ruginească pana. El publică neconținut, când în *Moldova Socialistă*, când în *Octomvrie*, sau chiar volume aparte. Una din operele sale recente este romanul *Partidul chiamă*, apărut în 1935. În el se oglindește viața satului din anii 1929—1932, perioada cea mai grea în trecerea la colhoz. Miron Chetrosu și Timofte Ceapă, soldați demobilizați împreună cu Dunea, candidată de partid, reprezintă pe eroii romanului. Ei urmăresc transformarea vieții sociale și luptă împotriva culăcimii reprezentată prin Samoilă Sărsălan, căzut în mrejele bogătaşilor, și Ilie Stratonici, notar, nemulțumit de regim ¹⁾.

Romanul este scris într'o limbă ușoară, și ne redă în adevăr lupta atât de aprigă ce s'a deslănțuit între țăranii înstăriți, care-și apărau avutul cu orice preț, și țăranii săraci — oameni ai guvernului.

I. Cana ²⁾, din comuna Goian, raionul Dubăsar, face parte din aceeași școală. El nu este atât de productiv, dar bucățile sale, mai ales cele mai noi, deși scurte, denotă că avem a face cu un scriitor talentat. Bucățile sale sunt redată în aceeași limbă ca a lui Marcov. Dar în ele, pe lângă stil și fond, se vede și o ideologie pe care autorul o urmărește până la sfârșit. Imaginile redată de autor sunt clare și bogate. În unele bucăți constatăm un sentimentalism și se vede că autorul simte ceea ce scrie.

În momentul de față se constată o tendință binevenită de a se traduce bucăți din scriitorii clasici. Așa avem traduceri din: A. Cehov: *Răufăcătorul*; N. Novicov-Priboi: *În prada valurilor*, toate traduse de N. Filimon; A. Pușchin: *Chirdjali*, etc.

Poezia transnistriană pare a avea un succes mai mare. Cei mai gustați poeți din epoca *nepului* și a *primei peatiletce* au fost S. Dumitrașcu, din orașul Grigoriopol, azi exilat pentru națio-

¹⁾ A se vedea recensia în revista noastră *Moldova Nouă*, Nr. 2—3, 1935, pp. 297—298.

²⁾ Schițele sale: *În plen la denichineț*, 1928; *În lazaret* (spital); *Când nourii sî îngroași* (Nr. 27, 28, 29 pe 1930 în *Moldova literară*); *Frăsina tractoristă*; *Două scrisori*; *Gudoașili* (sirenele); *Zburătoriu*; *Zâna noastră*; *La Cosît*; Toate au apărut în diferite periodice. *Patima lui Petrică*, 1935, povestire pentru copii. *Două povestiri*, 1935. A se vedea mai pe larg: S. Solovieva, *Critica operelor literare ale lui I. Cana*. Tiraspol, 1935.

nalism, și *M. Andriescu*, basarabean, din Sbioaraia, județul Chișinău.

Dumitrașcu se distinge prin formă ¹⁾. El este poetul care cântă și admiră natura înconjurătoare, mai ales acea parte a naturii, care este strâns legată de sufletul Moldovanului: *codrul verde și câmpiile nemărginite*. Bunăoară în « *Schicureli* » ne spune:

* Schicușoari frumoși,
Schicu aurit!
Mai giucați-vă cu vântu
Pân nu v'o cosit.

Că digrabă voi cu câmpu
Vostru v'îți erta, —
V'or cosi și 'n scârta mari
Toati v'îți culca *...

Dumitrașcu mai este însemnat și prin faptul că dânsul primul și cel mai bine scrie versuri pentru școlari, pentru aceia, cărora și-a dedicat viața și cariera. Astfel în « *Hai la școală!* » el îi îndeamnă la carte:

... * Vini vremea cei frumoasi
La copchii în viați,
Vremea, când îi mărg la școală
Și la carti 'nvați...

Celor mari sânteși voi schimbu
La zidirea veșii.
Hai la școală! Hai la școală!
Trebu toți să 'nveți *.

La el se oglindește și sufletul Moldoveanului, dornic de libertate și pentru o viață proprie. Așa în « *Norocu moldovanului* » (la al 3-lea an a R.A.S.S.M.) găsim:

... * Moldovenii di 'mpăratu
Strămtorați era,
Limba lor dipistotlocu
El o alunga.
O vinit, măicuții, Lenin
Și o hotărît —
Toati nașili să aibă
Țari di trăit.

Ș'o cerut și moldovenii
Țari 'n limba lor,
Și zidim în limba noastră
Traiu muncitori.
Și s'avem și școli în limba
Cari o vorghim,
Și putem ceti o carti,
Toati să li știm *...

M. Andriescu ²⁾ poate fi socotit ca un poet naționalist, în unele locuri, și sentimentalist în cea mai mare parte a poeziilor sale. El cântă și jalea și dorul de țară, pe care împrejurările l-au făcut

¹⁾ S. Lehțir, *S. Dumitrașcu*, în *Intrebări literari*, pag. 146—151.

²⁾ *M. Andriescu, Poezii*. Biblioteca scriitorilor moldovinești. Nr. 2. Balta, 1929.

să nu o revadă niciodată. În unele versuri la el vedem înrăurirea și a poezilor români și a celor ruși, ca Lermontov și alții. Din cauza sentimentalismului său el nu numai odată a avut de suferit, fiind învinuit de *idei naționaliste-ideologice*.

În « *Iarna* » el își cântă neamul îndepărtat, căruia îi spune:

... « Eu m'aș duci, duci	Și neamului trudit
Pi undi Oltu curgi,	Ci viața 'ntreagî plângi
Dunărea pi undi	Dila cii ci au
Di Bălcani s'atingi.	Trofei li-aș aduci *...

Moartea prematură însă îl face să nu isprăvească o serie întreagă de lucrări începute. Prietenul său *Săteanu* îi închină următoarele versuri:

* Se scutură frunza de vânt și de brumă
Și picură cerul tomnatic a ploaie,
Moldova 'n ajunul serbării a zecea
Imbracă bogate și mândrele straie.

Dar tu n'ai să fii la parada pompoasă,
Poema zidirii s'o cânți înfocat,
Așa cum cu arma, cu brațul și pana
La lupta Moldovei tu parte ai luat.

Departa-i de Nistru mormântul tău roșu,
Dar totuși pe dânsul eu flori voi planta,
Și versul tău mândru pe struna zidirii
În satul Zbîroaia cândva voi cânta.

Deci fii liniștit partizan și colhoznic,
De grija Moldovei nu fii tulburat,
Căci alți poeți tineri vor duce al tău lucru
Cu steagul lui Lenin, sub care-ai luptat.

De-acum trecătorii oprindu-și ei pasul
Și cripta citindu-ți cu ochii în van
Rămași ei pe gânduri, rosti-vor în șoaptă:
— « Mihai Andriescu, poet moldovean ».

În general poezia oglindește mai bine viața actuală. Poezii din epoca *latinizării* sunt mai bine pregătite. Față de generația trecută, ei reprezintă un pas înainte. Astăzi, cel mai gustat din

aceștia pare a fi *Nistor Cabac*. În volumașul său «*Poezii*», dă imagini destul de reușite ¹⁾ din viața actuală. Iată unele din aceste momente în *Visuri Zbuciumate*:

«Frumoase nopți mai sânt acum,
Frumoase și bogate.
Ele ne aduc imagini noi,
Și visuri zbuciumate.

Pășești voios și răzi așa.
Cum rîd îndrăgostiții.
Iubești tu pașii ei grăbiți,
Și florile rochiții.

Te culci să dormi și nu adormi,
Căci gândul nu te lasă.
E liniște, dar tu ascuți,
Cum viața cântă 'n casă.

Apoi prin somn tresari, te 'ntorci,
Și strigi în gura mare.
Prin vis, pesemne, ai căzut,
De pe pământ la soare.

Culcat gîndești cum ai trăit,
Pe unde ai fost aseară,
Și mii de gânduri murmură
Ca roțile la moară.

Și încă mai visezi că ești
Pilot, și zbori departe.
De sus privești orașe mari,
Colhozuri mari și sate.

Pe urmă-ți vine un gând adînc,
Un gând de bucurie.
Atunci adormi atât de strîns,
Cît nimeni nu mai știe.

Te scoli, și frații te primesc,
C'o «bună dimineată».
Iar tu te bucuri c'ai visat,
Ce-ți e mai scump în viață.

Dormind visezi că tînăr ești,
Visci că mergi c'o fată.
Și parcă toți, și cei bătrîni,
În ochi la tine cată.

Frumoase nopți mai sânt acum,
Frumoase și bogate.
Ele ne-aduc imagini noi,
Și visuri zbuciumate ».

La *Săteanu* însă găsim și idile, care oglindesc iubirea în mediul nou al satului colectivizat. Una din acestea o găsim în «*Să mai vii la gărlă*».

Să mai vii tu pe la gărlă
Cînd va fi senin și cald
Să te mai ascunzi sub maluri
Să privești cum eu mă scald.

Să ascuți cum rîd cu hohot
Și fac roții mult necaz,
Cînd îmi spăl cu apă rece
Rumiorul meu obraz.

Să privești cum roata morii
Zvârle apă 'n capul meu,
Vrînd nebuna să mă 'nece
Dar eu nici un strop nu beau.

Dela gărlă să ne ducem
Pe câmpia fără zări
Și să rătăcim în crîngul
Cu tăcutele cărări.

¹⁾ A se vedea recenzia în revista noastră *Moldova Nouă*, Nr. 2—3, 1935, pag. 296—297.

Să-ți culeg în sân și 'n poală
 Floricele aurii,
 Din gurița ta să seamăn
 Sărutări dulci, mii de mii.

Să ne 'ntoarcem cu amurgul
 Liniștea s'o tulburăm,
 Unde-i apa mai în față
 Amândoi să ne scăldăm.

Să 'mpletim pe malul gârlei
 Un coșuleț din rogoz.
 Plin cu florile culese
 Noi să-l ducem în colhoz.

Acolo va fi serbare
 Căci cositul am sfârșit,
 În republică, noi primii,
 Planul l-am supramplinit.

In colhozul nostru « Stalin »
 La serbare vom fi mulți,
 Fericiți noi vom petrece,
 Toți colhoznicii avuți!».

Firește, nici poezia, indiferent de natura ei, nu poate trece cu vederea zidirea numită *socialistă*; în ea trebuie să-și găsească ecoul și îndeplinirea la vreme a planului propus pentru munca câmpului și noua linie dictată de partid *de a transforma colhozurile în socialiste, iar pe colhoznici — în avuți*.

Pe lângă poezia originală propriu zisă, mai avem și traduceri din *Pușchin, Necrasov, Crîlov* (fabule), *Demian Bednîi, Șevcenco, Pleșceev*.

Apoi un anumit capitol de poezii îl constituie cele ateiste, originale (de Th. Malai, Andriescu, A. Caftanachi, etc.) și traduceri, în cea mai mare parte din Demian Bednîi. Cea mai mare parte din acestea se aseamănă cu anecdotele lui Th. Speranța.

Teatrul de Stat a luat ființă la 7 Noemvrie 1933. Prima piesă jucată a fost «*Două lumi*» de D. Milev. Ea reprezintă mizeria și persecuțiile din Basarabia, în timp ce pe malul stâng al Nistrului se desvoltă cu pași gigantici o nouă lume.

Piesa nu e reușită, slab redată și e scrisă pe o limbă neînțeleasă, fiind dominată de principiile madaniste.

În primul an s'au jucat, între altele, următoarele piese: *Biruința* de Lehtîr și traduceri: *Căsătoria*, de Gogol; *Furtuna*, de Curdin; *Stasea*, de Rosovschi, *Aliajul minunat*, de Chirșon; *Georges Dandin*, de Molière, etc. Iar în 1935 s'au jucat și piesele autorilor clasici: *Rusaliiile*, de Alecsandri, *Căsătoria*, de Gogol; din cele originale: *Socoteala*, de Vasilenko, *Aerul curat*, etc.

În piesele *Biruința* și *Codreanu* se constată o vădită influență a lui Alecsandri asupra lui Lehtîr. Ba, am putea spune, în cea din urmă este mai mult decât o influență.

Biruința reprezintă biruința socialismului într'o singură țară. *Codreanu*, este o poemă haiducească pusă în teatru.

În *Socoteala* ni se prezintă mișcarea țărănească din România, ce a avut loc în 1907.

Teatrul are un caracter ambulant. Artiștii nu joacă numai în capitala țării. Din când în când ei fac ocolul republicei, jucând în orașe și colhozuri. Uneori aceste reprezentații se dau cu ocazia unor măsuri luate de guvern. Astfel la 23 Ianuarie 1935 orchestra teatrului a executat cântece în satul Erjovo din raionul Camenca cu ocazia ridicării clopotelor dela biserică ¹⁾, sau când au loc serbările de *pedepsirea lui Dumnezeu*.

În momentul de față se iau măsuri de îmbogățire a repertoriului. Așa, Comisariatul Norodului de Instrucție a publicat un « concurs pentru cea mai bună scriere dramatică originală moldovenească... pentru organizațiile teatrale ale Comisariatului Norodului de Instrucție ». Aceste piese trebuie să oglindească:

1. « *Trecutul istoric al Moldovei, folosind folklorul local.* »
2. *Lupta națională în Moldova* ».

Cele mai bune din ele vor obține premii a 3000, 2000 și 1000 de ruble afară de onorarul ce-l acordă Teatrul și Editura de Stat.

Mai există apoi, pentru pregătirea artiștilor, un sector moldovenesc pe lângă *Tehnicumul dramatic din Odesa*. Dar artiștii din acest sector se plâng « că Comisariatul Norodului de Instrucție al R.A.S.S.M. n'are grijă de acest sector. Până acum studenții învață toate obiectele în limba rusă ». În concluzie plângerea spune: « Noi, studenții sectorului moldovenesc, cerem Comisariatului Norodului de Instrucție să ne trimită lectori moldoveni »²⁾. Paralel cu teatrul există *Opera și baletul moldovenesc*.

La concursul muzical din întreaga Uniune din anul trecut, corul acestei Opere — *Capela Moldovenească* — a obținut premiul întâi, bătând recordul prin cântece de doine. Iar *baletul*, din când în când, execută dansuri naționale, având artiști și artiste îmbrăcate în costume naționale.

Un mic locușor i se dă Republicei Moldovenești și în filmele sonore. Dar față cu alte State, Moldova Sovietică este prea obi-

¹⁾ *Crasnaia Bessarabia* (Basarabia Roșie) Nr. 3, Martie 1935, pag. 27.

²⁾ *Moldova Socialistă* Nr. 228 din 6 Octomvrie 1935.

dită. Așa, în filmul, care demonstrează ridicarea și înflorirea stării din Ucraina, se aude și glasul moldovenesc în *Hai Ileană la Poiană*.

Apoi mai avem și un film scurt cu titlul « R.A.S.S.M. », unde se arată viața din Moldova Sovietică.

În vara trecută, scriitorul Calnițchi a stat mai bine de o lună în Republica Moldovenească pentru a scrie un scenariu din viața colhoznică moldovenească și a face totodată și un roman cu același subiect ¹⁾. Concomitent cu aceasta, guvernul U.R.S.S. a luat măsuri ca până la 1 Iulie 1935 Statul moldovenesc să aibă și 10 cinematografe vorbitoare, afară unele ambulante, pentru a distra pe colhoznici la munca câmpului.

Dar și aici, motivele din viața Basarabiei nu sunt uitate. Astfel, în anii din urmă rulează filmele: *Totul e în liniște* și *Serbarea Unirii*; în ele se arată persecuțiile românești și felul cum s'a făcut unirea — prin armă și baionetă. Se dau și bucăți din lupta armatelor roșii împotriva celor românești.

Astfel se prezintă cultura națională după formă și socialistă după conținut din Republica Moldovenească.

Deviza recent adoptată este ca toate popoarele conlocuitoare ale federației sovietice să-l ajungă în cultură pe cel rus. Pe de altă parte s'a hotărât *introducerea clasicilor naționali în literatură*.

Rămâne de văzut dacă aceasta va avea influență și asupra Moldovenilor, care au tot dreptul la o viață proprie, moldovenească, și mai puțin obidită, cum se remarcă la alte popoare.

Până în prezent un lucru însă se constată: din cauză că întreaga cultură nu se poate desvolta liber, literatura în special până în prezent, se prezintă destul de slab.

N. P. SMOCHINĂ

¹⁾ *Moldova Nouă*, revistă trimestrială, Nr. 2—3, 1935, pag. 298.

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE

1. Mircea Damian: *Dea urmezișul*, roman; 2. Damian Stănoiu: *Pe străzile Capitalei*, roman; 3. I. Peltz: *Noapțile Domnișoarei Mili*, roman; 4. Mihail Sebastian: *Orașul cu salcâmi*, roman (toate în editura « Universală » Alcalay & Co.); 5. H. Bonciu: *Pensiunea doamnei Pipersberg*, roman, editura « Eminescu » S. A.; 6. I. Valerian: *Cara-Su*, roman, editura « Cultura Națională ».

Debutul de romancier al umoristului Mircea Damian intră oarecum în ordinea firească a literelor noastre, manifestându-se încă odată convergența tuturor eforturilor către roman. S'ar spune printr'un cuvânt împrumutat matematicilor, că romanul a ajuns locul geometric în care se întâlnesc aspirațiile întregii ginți scriitoricești. Plecat dela umorul logic și deductiv, d. Mircea Damian s'a oprit la formula experienței personale, auto-biografice.

Neprevăzut cu deosebite aptitudini analitice, autorul a recurs la metoda franc narativă, povestindu-și tribulațiile provinciale, anterioare carierei sale literare și începuturile de acest fel, în Capitală. Foarte ușor deghizat, sub numele de Marin Dogaru, își trage așa dar substanța povestirii din propriile sale aventuri. O asemenea întreprindere pornește totdeauna dela încrederea în excepționalitatea « cazului » expus sau în reprezentativitatea lui. Prin faptele sale, Marin Dogaru se încadrează boemei. În chip firesc, urmează ca psihologia sa să poarte aceeași pecete. Din punct de vedere social, refractarul — cam aceasta urmărește a reprezenta personajul romanului — se definește prin permanentă neadaptare la normele colectivității. Un astfel de individ este, în intenția autorului, Dogaru. Aci ar fi locul să observăm că nu ș tim prea bine, până către sfârșitul cărții, de unde a pornit acesta

prin ce împrejurări a ajuns să evadeze din mediul rural care l-a produs, și în ce chip s'a conturat temperamentul său de refractar. Obiecția noastră se răsucește însă într'un cerc vițios, deoarece ne conduce iarăși la constatarea inițială, a inaptitudinii analitice a scriitorului. D. Mircea Damian ar fi putut totuși să se sustragă acestui neajuns, prin redarea cât mai circumstanțiată a întregului șir de împrejurări, determinante pentru formarea caracterului lui Marin Dogaru. Este, prin urmare, pentru scriitorul nedotat cu instrumentul analizei interioare, un mijloc de a-l înlocui pe acesta, prin semnificația ce se desprinde din fapte. În locul acestei metode, de suplinire a analizei, d. Mircea Damian ne pune în fața unei simple afirmații de sine, a eroului, care oricât de vehementă ar fi, nu este convingătoare. Că Marin Dogaru nu se poate fixa, că nu se poate împăca cu situațiile sociale mediodice ce i se oferă, că aspiră mereu la schimbare și mai sus, toate acestea nu au un suport psihologic îndestulător, nici nu se evidențiază cu relief dintr'o serie cât mai bogată de circumstanțe. Hai manaua înfățișată de autor nu rezultă nici dintr'un proces sufletesc și nici măcar dintr'o bogăție compensatoare a narației. Caracterul ce se deslușește totuși, pare a fi al unui orgolios, a cărui îndreptățire ne scapă. Marin Dogaru este un veleitar, care se justifică cel mult printr'o energie plebeiană, cam rudimentară.

Celula sa desagregată nu ni se pare prea interesantă. Așa fiind, nefericirile sale, de natură mai curând biologică — am numit foamea, ca factor aproape unic — nu își găsesc ecou. De altminteri foamea în luptă cu organismul robust al lui Marin Dogaru nu are caracterul pe care ne-am deprins a i-l atribui. Departe de a fi ineluctabilă, ea cedează înaintea complexiunii fiziologice a lui Dogaru, care o domesticește și o reglementează, printr'o disciplină a voinții, suverană. Ba mai mult, ea nu istovește disponibilitățile vlăjganului, în care apetiturile sexuale își păstrează toată eficiența, în ciuda ei. Într'adevăr, Marin Dogaru, contravenind unei elementare economii organice, își alimentează energia nesățios erotică din misterioase excedente vitale, fără contribuția necesară a hranei. Dacă se poate vedea în aceasta o trăsătură personală a personajului, nu i-o vom tăgădui, dar mărturisim că biologia sa eroică nu reușește a-l configura spirital. Se poate totuși, nerefuzându-i-se lui Marin Dogaru

admirația pentru vitalitatea sa înaintea foamei și a posesiunii de femei, să i se ia în cercetare temeiurile orgoliului și arivismului său. Rezultatul acestei examinări ne duce la constatarea că Marin Dogaru nu aduce în sprijinul ambițiilor sale decât o energie instinctuală nedublată de idei sau sentimente. Atât experiența, cât și literatura boemei, fără ca prin aceasta să înțelegem literaturizarea ei romantică, cristalizează în jurul fenomenului de viață respectiv, o generozitate specifică, mergând până la lepădare de sine și integrală dăruire semenilor din aceeași categorie sufletească și socială. Boemul, vagabondul, haimanaua, sau oricum i s'ar mai zice, are o tendință de a se însoți cu tovarăși de structură sufletească similară, din marginea societății și în această încercare de asociație, în afară de rândurile societății încadrate, stă răscumpărarea unui lanț de degradări morale. Radical egoist, incapabil să simtă altceva decât satisfacția de sine, eroul d-lui Mircea Damian suferă de o uscăciune sufletească, de pe urma căreia nu culege aderența morală a cetitorului. Așa se explică indiferența acestuia înaintea lipsurilor materiale ale lui Marin Dogaru, precum și față de prea numeroasele și avantajoasele lui aventuri amoroase și, în sfârșit, înaintea succesului său final. De bună seamă, văzut cu mai multă luciditate, Marin Dogaru ar fi putut reprezenta cu relief o specie națională a haimanalei, de extracție rurală, provizoriu desaxat social, dar de suficientă rezistență morală și biologică pentru a învinge împrejurările neprielnice. O asemenea semnificație o desprindem printr'o simplificare energetică, deparazitând povestirea de superfluitățile nesemnificative ale romanului.

D. Mircea Damian, cu toate calitățile unui scris sobru și concis și cu toată limpezimea povestirii, n'a știut să aleagă elementele strict necesare pentru conturarea unui tip. Pe de altă parte, procedând prea transparent în partea a doua a cărții, care cuprinde redarea brută a aventurilor sale de scriitor, în căutarea notorietății, n'a distins între condițiunea romanului și a cronicei. Coeficientul de ficțiune și de invenție este prea scăzut, în raport cu realitatea directă, pe care s'a socotit îndreptățit să o redea, considerând-o de mare preț și de excepțional interes. Din această eroare se cuvine să tragă anumite învățăminte. Cel dintâi pe care i-l propunem este disciplina observației obiective, indicată

romancierului fără resurse de viață interioară și de instrumentare a experienței intime.

* * *

Intrat în literatură acum zece ani, cu un răsunător succes, prin noutatea mediului călugăresc descris, d. Damian Stănoiu se situează de câțva timp, cu fiecare carte a sa, tot mai în afară de stima oamenilor de litere. Dacă totuși ne mai ocupăm aci de ultima sa carte, care nu are nimic comun cu literatura, aceasta o facem pentru a atrage luarea aminte asupra unei primejdioase confuzii. Înainte de a indica în acest autor pe unul din cei mai triviali scriitori ai noștri, se cuvine să vedem într'însul pe cel mai deslănat povestitor, care și-a făcut o specialitate din alcătuirea abuziv dialogată a unor așa zise romane. Numai printr'un izbitor artificiu de înșirare a unui rând de dialoguri seci sau de nesărate monologuri, a putut ticlui de fiecare dată câte un pretins roman. La deslănarea formei se adaugă diluarea conținutului, echivalentă. Invinuirea de nesubstanțialitate lovește toată producția sa din ultimii ani, de sărăcăcioasă inspirație clericală sau laică. Fără a ne însuși un punct de vedere pedagogic, se cuvine oricât să subliniem caracterul ușuratic al producției sale cu reminiscențe călugărești, care vădește mai curând mediocritatea unui spirit, decât perversitatea sa. S'ar spune că d. Damian Stănoiu bagatelizează cinul căruia nu s'a putut încadra, fără să-și dea seama că va cădea la urmă victimă ușurătății sale, vădindu-se tot atât de refractar și disciplinei scrisului. Beneficiar al unui oarecare vad literar, d. Damian Stănoiu se crede îndreptățit să se înfățișeze înaintea publicului cu orice fel de produceri, ca și cum nu ar fi cu puțință vreo sancțiune de ordin moral. Nu am stărui asupra cărții sale, dacă înfățișarea fenomenului de incontinență a scrisului, care prezidează la alcătuirea ei, n'ar fi exemplară.

« Pe străzile Capitalei » este echivalentul laic al « Ucenicilor Sf. Antonie » și al lui « Eros în mănăstire ». Propunându-și să redea peripețiile comice ale inexperienței unui provincial de curând stabilit în Capitală, autorul îngrămădește cu o flagrantă lipsă de măsură, episod peste episod. Naivitatea tânărului nedesghețat în ale dragostei, sau aceea a provincialului căzut în climatul necunoscut al metropolei, nu este un subiect inedit și

cere ca atare o îndemânare deosebită pentru a aduce o notă într'adevăr nouă. Mai ales când personajul are vârsta de aproape treizeci de ani, care nu mai este a primei tinereți, este neîngăduit să i se atribue sfânta nevinovăție a adolescenței. Radu Pelin, de derivație seminarist, transferat ca șef de birou într'un minister, nu știe să deslușească între o cucoană și o femeie de stradă, între o slujnică și o studentă, expunându-se unui șir de neverosimile încurcături amoroase. Confuziile acestui provincial șarjat nu sunt numai de primă impresie, dar stăruie grosolan în lungi episoade, prin aceasta secate de orice umor. Până la sfârșitul cărții, eroul d-lui Damian Stănoiu nu se alege cu nici o experiență, afară de aceea a cabinetelor medicale. Acest Radu Pelin are un mentor la începutul cărții, în persoana unui văr al său, care se străduiește metodic, pe puncte, să-l inițieze în « tehnica » amorului. Nu am citit niciodată ceva mai stupid ca această « ars amandi » autohtonă, în care se recunoaște măsura spirituală a unui scriitor. Concluzia ovidiului băștinaș este în favoarea amorului ancilar, de mediocră și rușinoasă prudență. Cam acolo virează și aventura învățacelui din roman, dacă intervenția simțului olfactiv n'ar fi îndreptat bunul său simț deficient. Nu vom intra în descompunerea morală, de altfel lipsită de strălucire, a cărții, pentru a supune analizei nerezistența materialului său pseudo-epic.

« Pe străzile Capitalei » nu este decât un produs comercial, care speculează nepregătirea unui public, înfățișându-i momeala înșelătoare a erotismului. *Sex-appeal*-ul, de pe ecran, s'a coborât în toate, și cu precădere în publicistică. Un roman, la rândul lui, nu se mai recomandă prin calitate literare, ci prin dozajul condimentului erotic. Din searbădul sentimentalism al epicei noastre dinainte de război, am « evoluat » în curs de douăzeci de ani, la o infiltrare mereu sporitoare a sexualității directe. Astăzi infiltrarea a ajuns la saturare, dacă nu la suprasaturație. Am trecut în douăzeci de ani, dela o extremă la alta. În timp ce scriitorii generației trecute abia îndrăzneau să menționeze aluziv, realitățile epidermice, acestea din urmă tind să se substitue complet proceselor sufletești, care fac propriu zis substanța vieții. Sexualitatea nu se cuvine să intre în literatură decât prin interferențele cu viața morală. Numai în măsura în care actul erotic corespunde unui moment de conștiință, el poate fi semnificativ.

Pan-sexualismul literaturii moderne se pune uneori la adăpostul dezechilibrului clinic al individului și face concurență cercetării medicale corespunzătoare. Cel dintâi Sainte-Beuve, patronul criticii literare moderne, a întrezărit în romanul « Madame Bovary » o instrumentare anatomică și fiziologică, atribuind-o ca trăsătură de spirit, scientismului epocii, precum și atmosferei de familie a lui Flaubert, « fiu și frate de medici distinși » (« *Causeries du Lundi* », tome treizième, Paris 1858). Sunt așa dar aproape opt decenii, în care timp progresele analizei și succesul psihanalizei au înrăurit progresiv literatura, anexând-o preocupărilor de specialitate. Nu respingem principial încălcarea domeniilor, dar o denunțăm ca primejdioasă, când abuzul cercetării clinice în literatură nu îmbogățește cunoașterea morală a omului. La d. Damian Stănoiu, pan-sexualismul rămâne la suprafață, fără aderență cu realele turburări în complexiunea psihică a individului. Ce valoare pot avea simple enunțări ca acestea :

« Toată atenția îi este concentrată asupra femeilor pe care le întâlnește.

« Nu vede decât pulpe rotunde, șolduri largi, piepturi ofensive, ochi care chiamă sau resping și... firmele doctorilor de boale venerice ».

Iar citatul care urmează e de o stridentă falsitate și de o inutilă trivialitate :

« Când i se aduce în farfurie un picior de pasăre, el se gândeste îndată la unul de femeie, îi scoate pantoful, îi liberează ciorapul din hățuri (*sic*) și... mușcă din el până la os ».

Un ultim citat este elocvent pentru ilustrarea lipsei de gust și de pietate a povestitorului defrocat :

« Mănâncă de predilecție saramură de burtă de crap și ciorbă de burtă, așa de dragul cuvântului, iar când intră într'o biserică să se închine, toate sfintele de pe pereți își leapădă chipurile de martire sau de cuvioase, cu care sunt zugrăvite, și încep să-i zâmbească sau să danseze (pp. 172—173) ».

Asemenea mizerii, neaducând nici un fel de contribuție, așa zicând, științifică, asupra dezechilibrului sufletesc al unui abstinent, dau și măsura sub-nivelului scriitorului. Departe de a fi o carte de umor sănătos și liberator, cum pare a fi stat în intenția

autorului, «Pe străzile Capitalei» e o carte ce ar scoate din literatură pe un scriitor, dacă nu s'a pus încă în afară de literatură.

* * *

Cu «Noptile Domnișoarei Mili», d. I. Peltz nu iese din ghetto-ul, al cărui pictor credincios și mișcător s'a vădit în «Calea Văcărești» și «Foc în Hanul cu Tei». Suntem încă odată chemați ca martori sensibili, la spectacolul suferințelor mărunte, din care se împletește existența personajelor sale. D-sa reconstitue iarăși această atmosferă cu o nedesmințită pricepere, reușind a o împânzi prin ființele de interes secundar ce formează propriu zis cadrul. Sau altminteri zis, eroii de pe planul al doilea configurează reușit mediul specific al mahalalelor evrești. Titlul este sugestiv, părând a promite cititorilor o serie de scene erotice, pe placul lor. În realitate, această domnișoară Mili este o maniacă, ce-și petrece noptile nu în învălmășiri sexuale, ci în convorbiri cu tatăl ei defunct, interzicându-și plăcerile iubirii. Subiectul este de evidentă derivație freudiană, manifestând odată mai mult covârșitoarea influență a doctorului vienez, asupra literaturii contemporane. Autorul a atacat acest subiect, socotindu-l vacant în literatura noastră, cel puțin sub raportul complexului-Oedip, dintre fiică și părinte. Mărturisim că pentru acceptarea acestei teme, de altfel tratată fără brutalitate, d. I. Peltz n'a adus ceea ce i se cerea și anume migăloasa analiză a formării procesului sufletesc. D-sa consacră domnișoarei Mili numai a treia parte a romanului, umplând primele două treimi cu digresiuni fără nici o legătură cu cazul personajului principal. Încă odată suntem aduși a constata concesiile pe care însuși bunii romancierii o fac publicului doritor de condimente erotice. Într'adevăr, în centrul romanului, avem o bandă de tineri cu poftă sexuale nesățioase, care dau o coloratură erotomană romanului. Plecând dela «Balul rândunelilor», eveniment de cartier evreesc, isprăvile acestei bande dau un caracter pan-sexual povestirii. Din plăcerea contrastelor, d. Peltz, înainte de a ajunge la cazul domnișoarei Mili, abia enunțat și îndată părăsit pentru mai târziu, introduce un alt personaj feminin, casierita, de asemenea o înfrântă a vieții. Din acest punct de vedere, cele două eroine mai

însemnate ale cărții, se înrudesc sufletește. Nici casierita însă nu este pentru d. Peltz un prilej de atență fixare analitică, învederând o nejustificată grabă și o ocolire a problemelor morale mai adânci ce se prezintă romancierului. În centrul cărții, ca adevărată figură de interes principal, se situează eroul romanului, mic funcționar particular, alipit bandei și, ca și tovarășii săi, suferind de un adevărat priapism. Acest erou cată a fi înfățișat mai complex, hărțuit între îmboldurile arzătoare ale epidermei și între setea sa de iubire curată. Tendințele acestui personaj rămân însă simplu veleitare, nerezolvindu-se într'o adevărată dramă de conștiință, romancierul preferând pentru mai mare comoditate să-l înfățișeze abulic, irosindu-și puterile fizice și morale între mai multe femei. De bună seamă psihologia slăbănogului moral este dintre cele mai interesante, dar ea se cere construită cu migala ce i-a lipsit romancierului. Duhul necurat al cărnii stăpânește singur, cu prea mult desmăț, această carte, în care d. I. Peltz și-a propus fără izbândă să reprezinte și alte înfățișări morale. Așa spre pildă animalul feminin uriaș, care-l secătuește pe eroul d-lui I. Peltz, pare a fi o excrescență parazitara a imaginației sale erotice. Bună de gură pentru a susține vehement drepturile absolute și exclusive ale cărnii, dar neconturată chiar sub raportul lascivității, ea este un personaj construit și nerezistent. Nu mai vorbim de soția nimfomană a comisarului, care-și introduce pe fereastră în fiecare seară un rând de tineri înfierbântați; la rândul ei, o soțotim inutilă în economia romanului. Și cu toate acestea, dacă este ceva remarcabil în roman, este tocmai întărirea dementă a simțurilor, care se desprinde simbolic, ca un « bal al vieții », din « balul rândunecilor ». Printr'o îngroșare naturalistă, de esență zolistă, amorul la d. I. Peltz a luat deslănțuirea unui priapism și al unei nimfomanii universale, alături de care încercarea de a scoate alte sensuri mai pure din viață rămân nerealizate. Cum însă, în economia unui roman, cazurile individuale — și în romanul nostru sunt vreo trei la număr — se situează ierarhic deasupra atmosferei colective, nu este spre lauda d-lui I. Peltz că secundarul îi reușește mai bine decât principalul.

Procesele de conștiință rămân schițate, necristalizându-se epic, în timp ce furia sexuală, pe care dintr'un contrast violent romantic, propriu naturaliștilor, o pune în acțiune, năvălește pe

primul plan al cărții și o înnăbușe. Spre deosebire de d. Damian Stănoiu care este numai vulgar și lipsit de relief, d. I. Peltz e prevăzut cu o oarecare forță, manifestată însă în regiunile inferioare ale cărții sale. Ratată așa dar în aspirațiile ei majore, cartea d-lui I. Peltz, prezintă o monstruoasă izbândă de ordin secundar.

* * *

« Orașul cu salcâmi », noul roman al d-lui Mihail Sebastian, este la drept vorbind conceput și redactat înaintea celorlalte două ale sale, anume « Femei » (Naționala Ciornei, 1933) și « De două mii de ani » (Naționala Ciornei, 1934). Mai organizat decât « Femei », carte făcută din portrete autonome, al căror fir de legătură era persoana lui Ștefan Valeriu, dar mai puțin încheiat decât « De două mii de ani », remarcabila construcție epică, « Orașul cu salcâmi », printr'o ușoară intervertire, poate fi considerat, în evoluția de romancier a scriitorului, ca veriga de legătură dintre ele. Dacă privim valoarea unui roman în funcție de organizare, oarecum după chipul organismelor vii, « Orașul cu salcâmi » ne apare suspendat, neterminat, lăsându-și în drum personajele. Din perspectiva însă a vârstei lor, care este adolescența abia încheiată, se poate justifica procederea autorului, dinadins neconcludentă. Spirit de altminteri nuanțat, d. Mihail Sebastian preferă să propună cititorului anumite probleme, neluându-și sarcina de a le rezolva, ceea ce implică totdeauna un oarecare arbitrar. D-sa s'a mulțumit să înfățișeze aspecte delicate ale nubilității și ale pubertății în ecloziune. Suntem într'un domeniu de o nespusă gingășie, a cărei măsură o dă autorul încă dela primul capitol al cărții, « Intâiul sânge ». Nimic nu este aci riscat, brutal, care să dea impresia apăsării stângace sau greoaie a mâinei. Dela primele pagini ale cărții, autorul dă dovada unui subtil psihologism, aplicat asupra unui domeniu puțin cercetat la noi.

« Orașul cu salcâmi » este Brăila, locul său de origine, în care i-a plăcut să fixeze imaginile familiare, ce i-au părut memorabile. Nu ne aflăm ca la d. Mircea Damian, într'o metodă de brută reproducere a unor evenimente trăite, neînvăluite în ficțiune. D. Mihail Sebastian s'a ridicat deasupra acestui elementarism epic, reușind să transfigureze datele autobiografice. Este un proces de diferențiere epică, de care este bine să se țină seama. Maniera

d-lui Mihail Sebastian în această carte, este o artă de nuanțe, care nu o sortește unui franc succes de publicitate. Autorul excelează în clar-obscur, în acest joc de lumini și de umbre al picturii impresioniste, lot al rafinațiilor în artă. Pentru ca « Orașul cu salcâmi » să se recomande unui public mai întins, îi lipsește desenul mai precis, conturarea mai categorică a liniilor și, ceea ce face plăcerea mulțimii, subiectul limpede. Deși d. Mihail Sebastian pune în mișcare un grup de adolescenți, evenimentele fac mai puțin interesul cărții, decât tonalitatea impresiilor morale. Intr'atât este de muzicală nota specifică a acestei cărți, încât ne supără ca o stridență, rara intervenție directă a autorului. Una din acestea este căsătoria Elisabetei Donciu, prestigioasa fiică a prefectului, cu un fabricant de prosoape, care este pus să poarte numele șarjat de Iliescu-Bardă și să se facă ieftin ridicol prin reclamele sale americânești. Episodul nu are alt scop decât să pună în valoare poanta: « Domnișoara Donciu? Se mărită cu un afiș ».

Este un « cuvânt de autor » care ar fi putut lipsi (ceea ce urmează despre menajul lor e de asemenea impovărat). Tot astfel transformarea unui oarecare funcționăraș cu numele de comedie Tache Poporeată în compozitorul Cello Vioriu, nu ni se pare de bun gust.

Vom mai remarca, pentru a lichida puținele inadvertențe ale cărții, episodul de pension catolic, cules din publicitatea scandalurilor care au dat naștere cunoscutei piese « Sanda » a defunctului Florescu, și care marchează un penibil moment al învățământului maicilor dela Notre-Dame de Sion din România. În aceeași ordine de idei, patologica rezistență pe care o opune Lucreția soțului ei, Paul Mlădoianu, și care are ca urmare exasperata stăruință a acestuia, nu ni se par dintre cele mai nimerite. Cu aceste rezerve, romanul d-lui Mihail Sebastian, este una din cărțile prețioase ale anului, care statornicește reputația unui ascutit romancier.

* * *

D. H. Bonciu este un poet și un traducător de poezie, a cărui notă personală ne rămâne nelămurită, și de sigur unul din artiștii prozei noastre literare. Dacă ar fi să fixăm pe prozator într'o

familie de scriitori dela noi — deși formația sa scriitoricească pare a fi austro-germană — nu i-am găsi o altă înrudire decât cu scrisul colorat și violent al defunctului Mateiu I. Caragiale. D. H. Bonciu, în această carte pe care o prezintă ca a doua parte a romanului « Bagaj », întâmpinat cu un cert succes de stimă, se manifestă ca un iubitor al tonurilor tari și al efectelor crude. Este un autor trist, un mizantrop și mai ales un misogin, care-și exprimă desgustul de viață și de oameni cu o exasperare neobișnuită. Deși nu afectează stilul personal, al confesiunilor directe, în dosul personajelor sale, marionete grotești, se simte prezența sadică a scriitorului. D. H. Bonciu este atât de violent subiectiv, în ciuda regiunii acoperite, încât nu parvine a ridica cu seninătate schelăria unui roman, operație care cere un fel de despersonalizare și o subordonare la obiect. Pe lângă obiectivitatea care-i lipsește, se adaugă ca un principiu de zădărniciere a vieții, proprie epicei, pasiunea sa meticuloasă pentru frumosul finit al frazei. Prin alte cuvinte d-sa compune proza după modul poetic, socotind-o autonomă, scop în sine, mărgăritar încrustat pe un inel, iar nu ceea ce trebuie să fie, parte neutră ce se topește într'un tot unitar. Această sensibilitate plastică de giuvaergiu se întregește în fizionomia autorului cu o sensibilitate morală cariată, ce se complăce în suferință și în sgândărirea ei.

« Pensiunea doamnei Pipersberg » ne înfățișază o grotescă dramă de gelozie, atribuită fantezei omenești ce răspunde la numele Ramses Ferdinand Sinidis. Această construcție cerebrală a romancierului ne este înfățișată după ce, lovit de o piatră, și-a recăpătat graiul, pe care îl pierduse când soția sa îi mărturisise că-l înșală. Sinidis își deslușește geneza spirituală, într'adevăr valabilă, după Charlot al faimosului artist american de cinematograf.

« Imi displace silueta mea de clown, travestit în « Charlie », cu jachetul, pantalonii și cilindrul jefuite din garderoba lui, numai ca să-mi ușurez « intrarea », și pentru ca să fiu obiectul atențiunii generale ».

El își definește de asemenea resorturile grotești ale personalității, constând în desacordul dintre simțire și reacțiunea ei exterioară.

« Bunăoară atunci când trebuie neapărat să plâng, zic « scârț », mă așez pe joben și scot panglici pe nas și pe gură. După fiecare

spectacol, cam de felul ăsta, mă bat cu palmele peste burtă și mă aștern pe răs » (p. 76).

Premiza epică, a desagregării personalității morale a lui Sinidis, de pe urma geloziei, nu este și punctul de plecare al unei logice morale interioare. Sinidis își amintește din când în când de viermele care-l roade, dar la drept vorbind el și-a găsit un derivativ în sexualitate. Deși povestirea sa se distribuie în capitole intitulate « Cartea despre carne », « Cartea despre vin » și « Cartea despre suflet », toate la un loc, indistinct, trădează o febră erotică ridicată. Sinidis suferă de o obsesie sexuală organizată. Abia ne îngăduim interpretarea ce ni se pare mediocră, dar care este sugerată de firul subțire al povestirii: este și el în felul lui un biet abstinent, redus prin deseale părăsiri de domiciliu ale soției, la un șir de nevrednice aventuri epidermice. Contradictoriu în inițiativele sale erôtice, alternează amorurile ancilare cu nostalgia întâlnirilor sufletești curate și după ce își istovește povestirile penibile, se satură cu convorbiri impure, de aceeași natură. Sunt scene erotice, în cartea d-lui H. Bonciu, de o infamie pentru care plasticitatea nu este o scuză. Avem impresia că acest scriitor rar își rătăcește calitățile superioare ale prozei sale prin toate imunditățile, ca și cum ar fi stăpânit de o imaginație senil-erotică.

Ca și eroul d-lui I. Peltz, Sinidis al d-sale are câte un moment de reculegere:

« Ce fel de iubire este asta?, am întrebat o muiere, disprețuitor, dacă duhul îmi rămâne acasă și vin la tine doar cu carnea? » (p. 72).

Aceasta nu îi determină însă o orientare a conștiinței.

« Pensiunea d-nei Pipersberg » e un repertoriu de obscenități triste, nerevelatoare pentru viața morală a eroului ei. Este regretabil că mijloacele artistice ale d-lui H. Bonciu, sunt puse în serviciul unei asemenea odisei.

* * *

D. I. Valerian a manifestat încă de pe vremea activității sale lirice, predilecția pentru pitorescul Dobrogei, pe care a încercat să-l fixeze în stanțele din « Stampe dobrogene ». « Cara-Su » este prelungirea în poveste a mirajului de mai veche dată, pe care

l-a exercitat asupra-i ținutul cel mai exotic al țării noastre. Trezirea unui vechi pionier al versului, la structura epică, se face rare ori cu impunitate. De aceea romanul d-sale este prea stăpânit de procedeele scriitorului în versuri. Am însemnat pe alocuri ticurile stilistice derivate din arta versului. D. I. Valerian folosește prea adesea comparația și metafora.

«Trenul gâfâie metalic, cu mare presiune, *sfâșiiind inima de pâslă a nopții*»... (p. 5).

Metafora revine aproape identică:

«Trăsura vocifera din articulații pe toate gamele, ca o batoză în mers — *sfâșiiind draperiile de pluș ale nopții*» (p. 25).

Sau:

«*Gândurile... în nori de lăcuste... devorând lanurile tăcerii*» (p. 6).

Căreia îi răspunde în ecou:

«*Gândurile se roteau în stoluri de hulubi albi și negri — pe deasupra adâncurilor*» (p. 42).

Din aceste ultime exemple reiese și neajunsul metaforei ce se substituie analizei psihologice.

În afară de elementul propriei sale formații lirice, care a lăsat o cută în proza d-lui I. Valerian, se mai poate remarca procedeul prozei artistice lovinesciene de intercalare a metaforei în corpul frazei:

«După paravan, se auzi sgomot de vase sparte — *casadă de apă, căzând pe plita înfierbântată*. Cafegiul sări, *arc în picioare* — urechile ciulite... Muiăți în nemișcarea orientală — *liane de baltă înmălite* — își duceau înainte ciubucul la gură... Micul Iusuf apăru cu mâinile opărite... capul, *bilă galbenă de fildes*, servind înainte mușteriii...» (pp. 114—115). Toate aceste metafore se înghesue pe mai puțin de o pagină.

D. I. Valerian a adoptat ceva din genul lui Pierre Loti, conștând în mutarea unui metropolitan în colonii, unde se îndrăgostește de el o fată, care moare sau lăncezește de pe urma unei iubiri neîngăduite și fără sorți de împlinire legiuită. Aceasta nu însemnează că romanul d-sale nu aduce o notă de înțelegere și o contribuție de cunoaștere a provinciei dobrogene. Mediul tătăresc din Medgidia este surprins în înfățișarea sa specifică, cu o sensibilitate lirică ce l-a slujit în această împrejurare. Idila dintre

inginerul bucureștean și mica Menaru, tătăroaica semi-românizată, oricât de convențională în substanță, constituie elementul nelipsit romanțios al acestui gen de cărți. Peste această ticluire, din păcate necesară romanelor exotice, se ridică însă atmosfera simpatică, în peisajul pitorescului ținut. Poate că ceea ce-i mai lipsește acestei cărți, tablou sugestiv, văzut din afară, este viziunea de interior a familiei tătărești, cu stricte tradiții musulmane, închisă într'un intransigent tradiționalism. Dacă d. I. Valerian ar fi întregit idila dintre inginer și Menaru, cu acest aspect mai intim al climatului moral tătăresc, ar fi adus o rotunjire desăvârșită povestirii sale.

Monografie romanțată a Medgidiei, ca și « Europolis » (Sulina) a lui Jean Bart, « Cara-Su » este o trecere onorabilă și interesantă a autorului, în domeniul epicei.

ȘERBAN CIOCULESCU

METODĂ ȘI POEZIE

Știm azi că d. N. Davidescu lucrează cu bravă stăruință la cea mai cuprinzătoare istorie versificată a spiritului omenesc. După *Iudeea* și *Helada*, un nou volum intitulat *Roma* înalță cu măsura mai dinainte știută edificiul de caturi conceput de poet.

La operația *Heladei*, am făcut în paginile acestei reviste o încercare de a pătrunde și desluși firea sulfetească a autorului. Observam atunci că la d. Davidescu sensibilitatea dovedește o mare supușenie față de cererile unei inteligențe stăpâne, dacă nu chiar tiranice. *Roma* nu dă prilej de noi observații privind psihologia poetului. Ceea ce îi absoarbe încă atenția poetică nu este o materie lirică vibratoare, ci înlănțuirea formelor de cultură de-a-lungul veacurilor, parada spiritului lumii în realizările lui ciclice, ideea retrospectivă despre devenirea umanității. Un astfel de plan conștient, pe cale de a fi înfăptuit, se numește cu numele adevărat — întreprindere. Și la dreptul vorbind, niciodată nu s'a văzut până acum inspirația aceea fabuloasă care prin sufletul ei să acopere în întregime atât de vaste dimensiuni propuse. În chip firesc, cititorul străbate goluri, ținuturi sterpe, absențe poetice care nu pot fi umplute decât prin sforțări de metodă. Așa încât neajunsuri ca silință funcționărească, mers gradual, versificație apteră sau procedare intelectuală, înlocuesc avântul, ca să nu zicem starea de *grație* poetică, pentru motive care poruncesc nu numai din conformația morală a poetului, dar și din natura obiectului.

Cât privește ciclul elenic, temperatura scăzută de exegeză alexandrină se îndulcea prin acel anterior *Leagăn de Cântece*, care putea fi luat drept interpretare lirică a textelor din *Helada*. Culegerea de acum însă, deși împlinind un foarte precis rost arhitectonic în ansamblul lucrului întreprins, mi se pare în mai importantă parte față de volumul dinainte, un rezultat de metodă și program. Înțelegem aceasta din modul analitic de aplicare la diverse teme ca și date, mod pe care d. N. Davidescu îl folosește

până la ultima pagină a cărții. Astfel d-sa nu urmărește să sugereze epoca romană prin fapte de artă, istorie sau morală publică investite cu putere simbolică, ci totul devine expunere, potolită, dorință de a convinge prin evidență logică, plăcere de a preciza amănuntul. Când în *Mundus Romae*, cititorul sfârșește cu strofa de reală elevație

Un mundus de evlavie-și ridică
Altarul lui de-aici până 'n azur,
Iar al lui Jupiter, în el, vultur
Țintește lumea ca pe-o rândunică,

contrastul dintre asemenea versuri și rest ajută hotărîtor la impresia de strădanie fără avânt pe care o lasă cartea în întregime. Totuși judecata literară este departe de a fi categorică; i se opun nenumărate rezistențe. Căci, de pildă, criticul, având a judeca numai laturea întâmplătoare a unei atât de neobișnuite construcții mintale, riscă să caute frize sau alte ornamente arhitecturale acolo unde imensa clădire după socoteli ingineresti se întemeiază pe blocuri de susținere. Un perete de asemenea blocuri pare a fi *Roma* în întreprinderea d-lui N. Davidescu, despre al cărui curaj exemplar de a trata în versuri istoria omenirii nu se va vorbi niciodată îndeajuns.

Dar când printre feluritele adnotări de texte latine descoperi o poezie ca *Lună de Vară*, este ușor de înțeles capacitatea de a suna din cuvinte a poetului și libera mișcare într'un material mai puțin ingrat. Pentru posibilitățile d-lui N. Davidescu poema pe care o transcriu devine reprezentativă:

M'a rugat o sclavă-aseară,
Stranie ca o nălucă,
Să-i dau voie să se ducă,
Să se ducă, să se ducă...

N'ar fi vrut nimic să ceară,
Însă gându-i aprinsese
Nostalgii ei ne 'nțelese,
Ne 'nțelese, ne 'nțelese...

Fața ei de albă ceară
Era 'ntreagă o tăcere
Spusă sie-și în durere,
În durere, în durere...

Am lăsat-o. Era vară
Și 'n adâncul ei cântase
Noaptea 'n stive de mătase,
De mătase, de mătase...

Umbra ei prin noapte, clară
 A intrat apoi adâncă
 În fântâna de sub stâncă,
 De sub stâncă, de sub stâncă.

Zeul Terminus, care la Romani ocrotea răzorul fiecăruia, zeu practic și prin urmare disprețuitor de hotărniciri între idei, n'a veghiat și nici va veghia vreodată asupra limitelor dintre metodă și poezie.

VLADIMIR STREINU

DESPRE SAMUEL BUTLER

La 4 Decembrie 1936 s'au împlinit o sută de ani dela nașterea celui mai original scriitor englez al veacului al XIX-lea: Samuel Butler (mort la 18 Iulie 1902). « Un modern în mijlocul epocii Victoriene » (*a mid-victorian modern*) a spus despre el, recent, un critic (d-na Clara G. Stillman, într'o carte cu același nume, publicată la New-York în 1932, de care aflu dintr'o lungă și precisă recenzie a lui C. A. Kofoed, *Isis*, 1933, pag. 294—296). Un « modern », sau dacă vreți un « revoluționar » de tip socratic, cu care se mândrește astăzi literatura engleză, dar pe care l-ar putea tot așa de bine revendica biologia, filologia clasică și morala. Chiar Butler și-a scris odată în dreptul numelui său, în fișele bibliotecii British Museum, calificativul pe care socotea că-l merită: *philosophical writer*. « Autor de scrieri filosofice »; adică moralist și utopist, amator de controverse teologice și sociale, *eseist*. A publicat în timpul vieții sale vreo cinsprezece volume, dar dintre toate acestea, numai cel dintâi, *Erewhon* (1872), a avut « succes ». Poate pentru că ediția I-a apăruse fără nume de autor și publicul a crezut că aparține lui Bullwer Lytton — care, cu puțin înainte, publicase, tot anonim, un roman care se aseamăna puțin cu imaginara călătorie a lui Butler —; sau, poate pentru că acest gen literar, utopia, convenea și gustului și tradiției publicului de elită englez. În orice caz, tot ce a publicat Samuel Butler din 1872 încolo — a trecut complet neobservat. Nici publicul, nici critica, nu i-au dat nici cea mai neînsemnată atenție.

« Unii cred că poate sufăr și pierd curajul pentru că scrierile mele nu mai fac sgomot; de fapt, dacă oamenii îmi citesc sau nu cărțile, îi privește pe ei, nu pe mine ». Așa scrie Butler undeva în *Carnetele* sale. O sumă de alte texte, culese tot din *Carnete*, lasă să se înțeleagă că, oricât de eroic și-a suportat destinul tăcerii complete în jurul operei sale — Butler suferea destul din pricina

acestei tăceri. Il supăra, probabil, desinteresarea « criticilor », adică a elitelor intelectuale; căci îmi vine greu a crede că Butler a visat vreodată să cucerească popularitatea cu cărțile pe care le-a publicat în timpul vieții. Cum vom vedea, în afară de *Erewhon*, el n'a publicat decât eseuri filosofice în jurul teoriei evoluționiste, sau despre « memoria inconștientă », autenticitatea Evangheliei lui Ioan, despre hazard și noroc — și două volume de impresii de călătorie în Italia, împreună cu un delicios, dar grav, volum asupra *autoarei* Odiseei. Toate aceste cărți au, incontestabil, merite literare, chiar dacă nu ținem seama de conținutul lor revoluționar. Dar nu erau făcute să « lanseze » și să impună un scriitor. Butler a intrat ca un meteor în literatura engleză un an după moartea lui, în 1903, când s'a publicat marele roman *The way of all flesh*, roman pe care Valéry Larbaud l-a tradus atât de frumos sub titlul *Ainsi va toute chair* (2 vol. N.R.F.). Gloria lui Butler a fost definitiv consacrată nouă ani în urmă, când Henry Festing Jones a editat o bună parte din « carnete » (*The Note-books of Samuel Butler*, 1912; traducere de Larbaud, *Carnets*, N.R.F., 1936). Aceste două opere postume sunt, în același timp, și cele mai valoroase. Așa că desperarea lui Butler împotriva destinului său literar n'a fost întotdeauna justificată. Dacă ar fi publicat *Destinul oricărui trup* în 1884, când l-a terminat de scris, succesul ar fi fost cel puțin tot atât de mare ca al lui *Erewhon*. « Publicul » și « criticii », care îl iritau câteodată atât de mult, au ghicit totuși imediat, la apariția romanului, că se aflau în fața unei opere de excepțională valoare. De altfel, cele trei capodopere ale lui Butler — *Erewhon*, *Destinul oricărui trup* și *Carnetele* — au « făcut sgomot » și s'au impus chiar din clipa apariției lor.

Nu încerc câtuși de puțin să scuz pe acei contemporani ai lui Butler care au lăsat să treacă neobservate atâtea cărți substanțiale. Dar mi se pare că încep să înțeleg cauzele care au susținut atât de cumplită tăcere în jurul numelui său. « Boicotul » nu se datorește numai faptului că Butler a criticat cele două mari « forțe » ale timpului: Biserica și Știința oficială. Se datorește în primul rând structurii speciale a gândirii și scrisului butlerian. Structură pe care am putea-o numi « autobiografică »; dacă acordăm acestui cuvânt sensul generos de « ancorare în concret », experiență personală, autonomie. Butler a scris « autobiografic » chiar când a discutat teoria lui Darwin sau a criticat autenticitatea textelor evanghelice. Adică, a spus totdeauna « ce a crezut el », pornind dela lucruri « văzute de el », desinteresându-se de canoanele prestabilite ale exegezei teologice, ignorând disciplinele preliminării oricărei critici « obiective » a teoriei evoluționiste. Chiar Butler și-a dat seama că intră în asemenea domenii fără

nicio « calificare », numai cu inteligența și cu câteva observații personale — și a încercat odată să-și justifice teoria memoriei inconștiente acățându-se de autoritatea unui « oficial », Hartmann (în *Carnetele sale*, desminte însă orice influență — și de fapt nici n'ar fi putut fi vreuna, căci Hartmann vorbea de cu totul alte lucruri). Butler făcea ceea ce se numește, greșit, amatorism. Este drept că a adus idei originale și fertile — dar ele n'au fost luate în considerație. Pe de o parte pentru că erau împotriva modei timpului. Pe de altă parte — și aceasta mi se pare cauza principală a izolării sale — pentru că erau « autobiografice », adică erau spuse de un oarecare Samuel Butler, nu în numele unor dogme sau discipline, ci în numele său.

Destinul lui Butler se explică lesne. Oamenii iubesc « autobiografia », dar sunt de obicei incapabili s'o accepte altfel decât sub formă literară, sau sub formă de « Jurnal ». După ce iau contact cu o asemenea autobiografie literară, după ce învață să iubească și să-și asimileze un autor prin romanul său autobiografic și prin carnetele sale intime — atunci îi acceptă autobiografia exercitată în orice domeniu, fie chiar al teologiei sau al biologiei. Trebuie însă, în prealabil, ca acel autor să ajungă un *om* interesant, demn de a fi cunoscut și iubit. Chiar Butler recunoaște că îl interesează întâi omul într'un autor, și după ce a început să-l intereseze, îl urmărește și-l gustă orice ar face sau ar crea el. A scrie o carte ciudată asupra evoluției, fără nicio « calificare » științifică, o carte semnată Samuel Butler — nu impresionează pe nimeni. Nu spune nimic acest nume. Cartea nu atrage, pentru că nici măcar nu este o carte « obiectivă », științifică și instructivă. Este o carte de controverse personale; una ca atâtea altele, care apar anual în vitrine, opere de amator sau de maniac. Când numele acesta, însă, e legat, în prealabil, de o carte literară de mare valoare, sau de un jurnal intim bogat (cum sunt *Carnetele*) — atunci orice lucrare, din orice țărâm, semnată de același nume, atrage curiozitatea cititorului.

Butler a avut o proastă economie a operelor sale. A publicat lucrări autobiografice în domenii diferite — înainte de a-și publica romanul autobiografic; adică, înainte de a deveni, în ochii publicului, un *scriitor*. Verificarea acestui lucru o aduce atât opera sa completă, retipărită de mai multe ori în limba engleză, cât și versiunea franceză a lui Valéry Larbaud (cinci volume). Într'adevăr, după apariția romanului, și mai ales după publicarea *Carnetelor* — toate celelalte cărți se retipăresc în Anglia. Nu e un « succes » mare (un asemenea succes, opera globală a lui Butler nu va avea niciodată, oricât ar fi de optimist Larbaud) — dar este un sincer și progresiv interes față de *tot* ce a scris Butler. Cititorii și admiratorii *scriitorului* îl urmăresc și acolo

unde Butler nu mai făcea literatură; în darwinism, în chestiunea omerică, în controversa teologică sau shakespeariană. Același lucru s'a întâmplat și cu versiunea franceză a operelor sale capitale. Larbaud e puțin melancolic față de succesul minim pe care l-a întâmpinat primele patru volume. Dacă apărea întâi *Ainsi va toute chair* și apoi *Carnets*, și numai după aceea *Erewhon*, *Nouveaux voyages en Erewhon* și *La vie et l'habitude* — poate altul ar fi fost destinul lui Butler pe continent.

Fiind o operă autobiografică, opera lui Butler este înainte de toate o continuă și perfectă conformitate cu sine, adică un act de curaj intelectual și moral. Și în veacul său, ca și în al nostru, se dădea o greșită interpretare *curajului*. Se credea că a fi curajos înseamnă a fi bine definit în credințele tale: ești evoluționist, sau ești creștin, spui *da* sau *nu*. Butler a refuzat dela început să practice «curajul» opiniilor globale; adică a refuzat să treacă definitiv într'o tabără sau într'alta, să fie cu preoții sau cu evoluționiștii, să creadă în litera Evangheliei sau în *Origina speciilor*. Deși nu mai credea în litera Evangheliei, nu zvârlea în bloc creștinismul. Deși credea în evoluție, critica aspru pe Darwin, idolul timpului. Butler știa că adevăratul curaj nu constă în ce spune *da* sau *nu* în fața unei realități — ci în păstrarea autonomiei inteligenței, în examinarea atentă a faptelor și a adevărilor, în respingerea și acceptarea unor *anumite* lucruri. Anumite lucruri — adică conforme gândirii sale. «Autobiografie» — nu dogmă teologică. «Autobiografie» — sau înglobare totală în curentul de opinie contrar, curentul evoluționist.

Butler n'a putut niciodată renunța la acea conformitate cu sine, cu experiența sa, cu capacitățile sale de intuiție și gândire. Nu i-a plăcut Beethoven, și o spune. Preferă pe Haendel. Nu i-a plăcut niciodată Leonardo da Vinci, nici Rafael, nici Michelangelo. Preferă pe Bellini și Gaudenzio Ferrari. Ii e milă de Renan. Eschil i se pare ridicul (preferă pe Aristophan din toată literatura dramatică grecească). Crede că nu e nimic demn de a fi reținut din Epistolele Sfântului Pavel. O spune fără înconjur. *Nu-i place*. Recunoaște că a făcut eforturi sincere să iasă din «autobiografie», să accepte valorile obiective, universale (Dante, Beethoven, Wagner) — dar n'a izbutit niciodată. Acest om care gândea, cântărea și alegea, din toate părțile — alegea numai ce-i plăcea lui, tot ceea ce îi era conform din lumea ideilor sau a emoțiilor.

Firește, hotărându-se să scrie un roman, singurul roman pe care l-a scris (și nici nu s'a gândit să mai scrie altul), a trebuit să compună o carte strict autobiografică. Cred că i-ar fi fost imposibil să aleagă altfel — deși *The way of all flesh* este o carte *epică*, scrisă la persoana III-a, și perfect construită. Cartea era

de mult gata, și totuși Butler amâna neconținut publicarea. Prea era o mărturie sinceră a vieții sale de familie. Dar știa că, după moarte, când va fi publicată, numele lui va fi definitiv consacrat în istoria literaturii engleze. De aceea și-a luat toate precauțiile ca « materialul » pentru biografie — scrisori, note, jurnale — să fie bine păstrat și sistematizat. Și-a editat singur scrisorile, adunându-le dela corespondenți, transcriindu-le pe curat, adnotându-le. Și-a copiat voluminoasele *Carnete* cu cerneală litografică, scoțând mai multe copii și dăruind una din ele prietenului Henry Festing Jones (care a tipărit în 1912 o primă serie de « selections »).

Intr'o notă din aceste *Carnete* mărturisește: « Oamenii îmi dau câteodată a înțelege că este o dovadă de ridiculă îngâmfare din parte-mi, scriind atâtea însemnări despre mine însu-mi, deoarece lucrul acesta implică nădejdea că voi fi într'o zi socotit un personaj interesant. La asta răspund că nici eu, nici ei, nu suntem siguri dacă voi fi sau nu interesant după moartea mea. Șansele sunt că nu voi fi ». În nenumărate alte note, însă, Butler lasă să se înțeleagă precis cât era de sigur de relativa lui « nemurire » literară. (Relativă, căci știa că orice glorie se stinge într'o zi, chiar a lui Shakespeare). De multe ori se plânge — și nu numai în însemnările intime, dar și în eseurile citite în fața publicului — că a fost un nedreptățit în cariera lui literară. De sigur; dacă ar fi publicat *The way of all flesh*, ar fi avut o cu totul altă soartă. Poate ar fi avut chiar un mare succes de public; dar asta i-ar fi creat enorme neplăceri. Intr'o notă intimă observă că adevărații creatori au nevoie de timpul lor întreg. Nu trebuie să și-l risipească în vizite, în cercuri literare, în intervenții. Scriitorii trebuie să scrie cărți — și atât. Poate n'aș fi putut lucra atât de bine, spune el într'o notă, dacă n'aș fi fost un necunoscut și un izolat.

Cu toate acestea, *Destinul oricărui trup* nu putea fi publicat. Era un roman autobiografic, și conținea atâtea atacuri împotriva familiei și a moralei burgheze, încât se temea. Să-i urmărim puțin viața ca să-i înțelegem și romanul, și « curajul » său de a se izola în mijlocul celor mai frenetice solidarizări ale veacului (solidarizarea în jurul lui Darwin atingea uneori tensiunea și intoleranța unei secte mistice).

* * *

Viața lui Samuel Butler începe în 1858, când, în preajma ceremoniei care trebuia să-l consacre pastor, refuză cariera ecleziastică pentru că se îndoia de eficacitatea botezului infanților. Până atunci crescuse ca orice băiat de treabă și student aplicat, în umbra familiei și a colegiului. Fiu al pastorului Rev. Thomas Butler, cariera lui ecleziastică era de sigur fixată chiar dela

naștere. Tânărul Samuel nu simțea nicio înclinare pentru preoție — dar niciodată nu avusese curajul de a se destăinui sincer tatălui său. Teroarea ingenuă a familiei, autoritatea atât de inocent iezuită a tatălui, toată urzeala de ipocrizie și șantaj moral (gen protestant) pe care o descrie, atât de calm și cu inimitabil humor în *Destinul oricărui trup* — era un zid prea greu de sfărâmat. În preziua consacării sale eclesiastice, Samuel își găsește destul curaj ca să se opună. Urmează o lungă și penibilă corespondență între tată și fiu (se regăsesc idei și fragmente în *Destinul oricărui trup*), după care orice fel de relații concrete se rup, și Samuel — cu asentimentul familiei — se îmbarcă pentru Noua Zelandă pe vasul *Roman Emperor*, într'una din ultimele zile ale lunii Septembrie 1859. Debarcă la Port Lyttelton și își alege un loc pe care îl numi « Mesopotamia » (în apropiere de cascadele Rangitata), unde se apucă să crească oi. A rămas în Noua Zelandă până în 1864, când și-a vândut oile — asigurându-și o sumă din venitul căreia putea să trăiască modest la Londra — și s'a întors în patrie. Printre tovarășii de drum era și un oarecare Charles Paine Pauli, pe care îl cunoscuse în colonie, și căruia îi dedică mai târziu *Life and Habit*. Lucrurile sunt încă destul de turburi în jurul acestui tânăr escroc, Pauli, ajuns în urmă mare avocat în Londra, dar care n'a încetat să-i stoarcă bani până în 1898, anul morții sale. Butler notează undeva că, între 1864 și 1881, Pauli i-a luat aproximativ 3.500 lire sterline, fără chitanță. În afară de aceasta, ani de-a-rândul a mâncat pe cheltuiala lui Butler; căruia, totuși, nu i-a permis niciodată să-l viziteze acasă. La moartea lui Pauli — de care Butler a aflat din ziare — s'au găsit 9.000 de lire; și biograful Festing Jones a constatat că Pauli câștiga anual 1.000 de lire, deci simțitor mai mult decât venitul lui Butler. Care a fost începutul acestei stranie prietenii, și cum a suportat Butler să fie exploatat timp de 20 de ani — nu se știe bine nici astăzi. Este un mister peste care unii biografi alunecă destul de repede, dar pe care am vrut să-l menționez pentru a oglindi mai bine timiditatea și extraordinara inocență a lui Butler, inocență ce contrastează izbitor cu luciditatea sa veșnic trează, cu sarcasmul și humorul său necruțător, cu marea sa pătrundere de oameni.

Fixându-se la Londra, Samuel Butler începe să se ocupe serios cu pictura, artă în care se credea talentat. Din nefericire — după cum recunoaște singur (*Carnets*, pag. 121) — și-a luat un profesor, dela care a încercat să învețe pictura. Rezultatul a fost că, deși a dedicat plasticei mai mult timp decât oricărei alte arte și științe pe care a studiat-o, n'a realizat nimic. « Am făcut un mare efort, dar l-am făcut într'o direcție greșită ». Butler nu era artistul care ar fi putut *învăța* vreodată ceva prin metode

și pedagogie. « Nu există mister în artă », notează el undeva (*Carnets*, pag. 122). Dar nu există nici pedagogie. Și de aceea Butler revine la eseu. Încă din Noua Zelandă publicase câteva articole într'un ziar local între care și « Darwin printre mașini », care va fi încorporat în *Erewhon*) și scrisese un *Examen critic* al probelor Invierii lui Christ, pe care îl publică în 1865. Se hotărăște să-și prelucreze și să-și completeze articolele din Noua Zelandă, centrându-le în jurul unei « acțiuni » (călătoria într'o țară imaginară), și în 1872 apare, bucurându-se de mult succes, utopica *Erewhon*.

Principalele « idei » ale lui Butler se găsesc aproape toate în această carte. În primul rând, ideea atât de revoluționară în veacul său, că « păcatele sufletului », viciile și stupiditățile, sunt maladii tot atât de importante ca și bolile trupești. « Cine poate iubi pe un om bolnav de ficat? » se întreabă el mai târziu (*The way of all flesh*, pag. 33, ediția « The Traveller's library »; toate cărțile pe care le cităm, în afară de cele citate în versiunea franceză, sunt în această ediție). Și tot în *Destinul oricărui trup* (pag. 264), se expune teoria Colegiului pentru patologia spirituală — teorie care își are rădăcinile în *Erewhon*. Butler vorbește în *Carnete* (pag. 49) de « excesul plăcerilor spirituale », anticipând toată literatura lui Lawrence și Aldous Huxley, și poate uneori chiar anumite comedii ale lui Bernard Shaw. Excesul de spiritualitate, de emoții estetice și de voluptăți cerebrale — este tot atât de primejdios pentru om ca și orgiile. *Ființa* omenească se usucă, se alterează, se intoxică — abandonată numai acestei clase de « plăceri ». Este în această gândire a lui Butler miezul unei întregi « literaturi », care s'a scris în ultimele decenii în Anglia.

Din 1870 sau 71, când a cunoscut pe Miss Eliza Mary Ann Savage (Aletheea din *Destinul oricărui trup*), nimic « extraordinar » nu se mai întâmplă în viața lui Butler. Sunt destule indicii (puse în lumină de marea biografie scrisă de Festing Jones) că între Miss Savage și Samuel Butler a existat mai mult decât o platonice și cerebrală prietenie. Butler trimitea totdeauna prietenei sale operele la care lucra, chiar mult înainte de a pregăti manuscrisul pentru tipar. De observațiile pe care i le făcea Miss Savage, ținea seama. Această femeie — urâtă, mică, fără niciun farmec, suferind de șale — l-a iubit desperat (și multă vreme « în tăcere ») pe Butler. Se pare că scriitorul a observat târziu această dragoste fanatică și într'un sonet din 1901, publicat de Festing Jones (și comentat de Edmund Gosse, *Aspects and impressions*, « Cassell's Pocket Library », 1928, pag. 88), își mărturisește incapacitatea lui de a depăși, față de Miss Savage, amorul platonice. « Imi spunea că ar dori să nu disting răul de bine; dar nu era asta; cunoșteam răul, și l-aș fi ales dacă aș fi putut, dar, împotriva dorinței mele, puterea de a alege răul era înghețată în vine. Într'adevăr, cum

spune Sir Gasse, « una din cele mai uluitoare bucăți de trădare de sine ».

În afară de prietenia d-rei Savage și a câtorva Englezi și Italieni, de care Butler se apropia în trecerea anilor, nici un « eveniment » nu s'a adăogat în istoria acestei vieți începută atât de aventuros. În fiecare vară, petrecea două luni pe continent, de cele mai multe ori în Italia. Cunoștea admirabil Nordul și centrul Italiei, și a scris *Alps and Sanctuaries* (1881), care a fost cunoscută numai de vreo sută de cititori, la apariția ei, dar din acei cititori cu care se poate mândri un autor. Către sfârșitul vieții, Butler a cutreerat mai ales Sicilia. Atunci a descoperit că *Odiseea* a fost scrisă de o femeie, adică de Nausicaa, fiica regelui Alcinous. De mai multe ori a debătut această problemă a *autoarei* Odisseei. În conferința *Humorul lui Homer* (1892; republicată în volumul *Selected Essays*, 1927, pag. 63—103), în câteva studii (unele publicate și în revistele siciliene ale epocii), apoi într'un volum (1897: *The Authoress of the Odyssey*). Câțiva ani în urmă (1900), a publicat și o traducere în proză a *Odiseei*, operă pe care Butler o iubea mult și pe care o știa aproape pe dinafară, în originalul grec.

Nimeni n'a crezut vreodată în teoria omerică a lui Samuel Butler. Dar câtă fantezie și cât umor se găsesc în studiile sale asupra *Odiseei*! Butler pleacă dela observația că numai o fată ar fi putut descrie episodul Nausicaa, atât de feminin și de subtil; în care, pentru întâia oară în literatura homerică, apare prezența și demnitatea femeii; unde se vorbește precis de viața casnică a femeilor (rufele care trebuiesc spălate, etc.) și femeia este atât de dominantă. Butler observă că Regina Arete vorbește totdeauna în numele « nostru », al ei și al Regelui Alcinous. Observă de asemenea, că Regele Alcinous nu dă talantul pe care îl făgăduise lui Ulisse, și pe care îl dăduseră fiecare dintre șefii comunității; nu dă nici măcar cazanul și tripodul pe care le ceruse dela toți ceilalți, ca să încarce de daruri un oaspete atât de ales ca Ulyse! Putea altcineva decât propria fiică a Regelui Alcinous, Nausicaa, să-și îngăduie atâta malițiozitate față de rege, și să pună într'o lumină atât de crudă relațiile dintre soț și regină? ! . . .

În afară de călătoriile estivale pe continent, Butler a dus — dela întoarcerea din Noua Zelandă până la moarte — una din cele mai monotone existențe din cultura engleză. N'a avut nicio dragoste, nicio aventură, nicio dramă exterioară. Trăia cu o regularitate de ceasornic, și trăia — până la moartea tatălui — foarte modest, căci veniturile îi erau reduse. A pierdut destui bani într'o întreprindere din Canada, și a făcut o lungă călătorie acolo — dar lumea de peste ocean nu l-a turburat, și Canada a fost repede un ținut uitat în geografia sentimentală a lui Butler. Este stranie

această extraordinară deosebire dintre viața cerebrală și morală a lui Butler — și viața sa socială. Cel mai revoluționar scriitor al secolului XIX britanic, s'a sculat 20 de ani la aceeași oră, a făcut zilnic focul la baie, a petrecut zilnic două ceasuri jumătate la British Museum (unde avea o masă specială, și unde își scria și transcria notele, cărțile, corespondența intimă) și a văzut aceași prieteni, la aceleași ore. Festing Jones, care a scris o voluminoasă viață în două volume a ilustrului său prieten (în care a însemnat și cele mai grațioase amănunte, bunăoară câți ciorapi și câte batiste lua în călătoriile sale, Samuel Butler), povestește în lungă și caldă introducere pe care o publică în fruntea volumului de *Selected Essays*, cât de monotone și de automate se succedau zilele lui Butler la Londra. Lipsa de spațiu ne împiedică să transcriem aceste pagini uluitoare, în care întâlnim cea mai prozaică existență pe care o poate duce un burghez londonez. Revoluționarul și înainte-mergătorul Samuel Butler, nu-și îngăduia niciun capriciu, nicio întârziere, nicio variație în viața lui exterioară. Omul care a justificat funcțiunea vitală a viciului și a libertății pasionale — s'a luptat ani de-a-rândul ca să scape de fumat. Nu aprindea prima țigare decât la ora 3 după amiază, și apoi, la intervale știute, fuma numai 6 țigări, până la ora 11 noaptea, când se culca. A luptat toată viața ca să se lase de fumat; a izbutit să fumeze numai 7 țigări pe zi...

Sub viața aceasta exterioară atât de automată, câte libertăți și câte bune-vestiri spirituale nu se realizau! Butler își aduna în caietele sale note asupra oricărui subiect din lume, dar prefera muzica, pictura, morala și biologia. A fost un diletant în toate acestea, dar un diletant universal și genial. Bogăția *Carnetelor* întrece orice așteptare. Veți găsi acolo mai multă gândire, mai mult humor și mai multă sensibilitate ca în oricare carte contemporană lui Butler. Scria cu metodă la *Destinul oricărui trup*, dar ezita să-l publice. Ii era și teamă — și era în același timp nemulțumit de forma pe care i-o dase. Cartea era uneori atât de revoluționară încât părea cinică. Butler a urât într'adevăr viața de familie, dar a urât-o în ce avea ea intolerant și definitiv. În *Carnete*, mărturisește cât de fericit a fost Melchisedec, care nu și-a cunoscut părinții! Viața familiară trebuie să aibă un termen. Tinerii, apar, trebuiesc lăsați liberi. Acesta era « cinismul » lui Butler. Și tot « cinic » părea el când afirma: ce bine e să ai bani! În *Destinul oricărui trup* mi se pare că vorbește de Butler despre sărăcie ca despre o « stare prenatală », formulă pe care a folosit-o apoi Bernard Shaw și alții după el. Același lucru se poate spune despre « cinica » sa atitudine anti-creștină, care de fapt este numai o atitudine anti-ecclesiastică și antiprotetantă. Pe Butler îl supără bogăția prelaților și ipocrizia protestantă din casa părintească.

Oricât de paradoxal ar părea, Butler se apropie și în această privință de Soren Kierkegaard, cu care coincide în multe alte atitudini centrale (singurătate; problema « nemuririi concrete »; anticlericalism; anti-hegelianism; Socrate). Problema « nemuririi concrete » l-a obsedat pe Butler în tot cursul vieții sale. În diferite eseuri, în prefețele cărților sale, în nenumărate note intime — el se întreabă asupra posibilității omului de a supraviețui morții fizice. Butler observă, pe drept cuvânt, că « viața » multor oameni este de fapt o moarte parțială (*Carnets*, pag. 45 și aiurea). Dimpotrivă, anumiți oameni, creatori — bunăoară, Shakespeare — încep să trăiască o sută de ani după moartea lor fizică. Observația aceasta este un leit-motiv în opera lui Butler. Preocupat de o « viață totală », care e indivizibilă și « aproape eternă » (viața organică, ce se transmite prin germenii seminali), Butler își dă seama că, neavând urmași corporali, riscă să « moară » definitiv. Orice om trăiește și supraviețuește prin urmașii lui direcți. « Eu nu voi lăsa descendență carnală după mine, dar voi lăsa fiii spiritului meu » (*Carnete*, pag. 357). Scăparea de « moarte totală » o întrevede Butler în această operă spirituală. Ideea — care zace latentă în anumite scrieri ale lui Kierkegaard — e reluată pasionat și dramatic de Unamuno. Este una din puținele « soluții soteriologice » pe care le-a creat spiritul european modern. Nu e cel mai mare merit al lui Butler, dar este una din cele mai paradoxale atitudini ale spiritualității sale « laice ».

MIRCEA ELIADE

NOTĂ LA UN COMENTAR DESPRE MONTAIGNE¹⁾

Am impresia că o carte despre Montaigne și Eseurile sale nu poate fi decât ori o lucrare de erudiție, ori o carte de confesiune personală. Ceea ce se chiamă propriu zis « critică » e mai greu de făcut în cazul lui, fiindcă Montaigne este un autor care te angajează direct și pe care nu-l poți judeca dela depărtare. Când vorbești despre Montaigne, vorbești despre tine. Nu numai fiindcă « fiecare om poartă în el forma întregă a condiției umane » (cum amintește el într'o sentință definitorie), dar mai ales fiindcă cunoașterea lui Montaigne nu este o cunoaștere de ordin literar, ci una familiară și concretă. E înainte de orice un prieten, cu care ai străbătut lungi ani de intimitate. Intre el și tine nu este nici o ipocrizie, nici o rezervă mintală, nici un lucru vechi.

¹⁾ Alice Voinescu. Montaigne. Omul și Opera. (Fundatia pentru literatură și artă « Regele Carol II »).

C'est icy un livre de bonne foy, lecteur. Il t'advertit dès l'entrée, que je ne m'y suis proposé aucune fin, que domestique et privée... Je l'ay voué à la commodité particulière de mes parens et amis: à ce que m'ayant perdu... ils y puissent retrouver aucuns traits de mes conditions et humeurs, et que par ce moyen ils nourrissent plus entière et plus vivve, la connoissance qu'ils ont eu de moy...

Prefața este limpede. Ea subliniază din prag caracterul confesional al Eseurilor și ne previne că volumul pe care îl deschidem nu cuprinde altceva decât niște hârtii de familie. Este o carte « casnică », scrisă pentru « rude și prieteni », spre a păstra « mai vie și mai întregă cunoașterea pe care am avut-o despre mine ».

Rudă sau prieten, iată ce-ți cere Montaigne să fii, pentru a-ți încredința această carte, care este tot una cu viața și cu persoana lui.

Ainsi, lecteur, je suis moy-mesmes la matière de mon livre...

E un legământ de prietenie, pe care ți-l oferă, cu o sinceritate ce-și păstrează parcă peste veacuri vibrația glasului.

« A dieu donq, de Montaigne, ce premier de Mars mille cinq cents quatre vingt ».

Acest « zintâi de Martie una mie cinci sute optzeci », ai sentimentul că nu s'a prăbușit în neant, ci că a rămas de-asupra timpurilor, o foaie din calendarul propriei tale vieți, o dată fericită, o zi recentă, care mai stăruie și azi nu numai în memorie, dar și în simțuri, cu bucuria ei de atunci, căzând pe hârtia încă umedă de cerneală a lui Michel de Montaigne...

E greu să citești Eseurile cu alt sentiment decât de participare vie. Este mai ales greu să scrii altfel despre ele.

Se înțelege, că un cercetător poate găsi în Montaigne un nou subiect de monografie. El se pretează de minune unui studiu de strictă informație și deschide nenumărate drumuri eruditului; numai studiul complet al edițiilor succesive, pe care le-au avut Essurile dela prima apariție până azi, ar putea alimenta câteva tomuri. O bibliografie montaigniană de asemeni ar fi o vastă lucrare. Un studiu lingvistic, sprijinit pe materialul Eseurilor, îmi închipui că ar putea constitui, la rândul său, o cercetare foarte largă și foarte minuțioasă. Montaigne e un teren, pe care marile teze de doctorat îl pot explora în toate sensurile.

Dar de îndată ce trecem dincolo de erudiție și intrăm în exegeză, Eseurile scapă unei atitudini critice « obiective » și ne angajează pasional. Ne apropiem de noi înșine, când ne apropiem de ele.

« Les auteurs se communiquent au peuple par quelque marque spéciale et estrangiere; moy, le premier, par mon estre universel: comme Michel de Montaigne, non comme grammairien, ou poëte, ou jurisconsulte. Si le monde se plaint dequoy je parle trop de moy, je me plains dequoy il ne pense seulement pas à soy ». (Du repentir).

E un pasaj — unul dintr'o mie — care ne solidarizează cu Eșeurile și ne identifică cu scriitorul lor.

D-na Alice Voinescu, întreprinzând primul comentariu sistematic al operei lui Montaigne în românește, a înțeles de sigur și a subliniat în chip fericit acest caracter de legătură personală, pe care îl stabilește citirea Eșeurilor. D-sa își dă seama că ceea ce solicită Montaigne în noi nu este o atenție rece și exactă, ci, în primul rând, un sentiment de încredere, o mare sinceritate și o bună prietenie. El vrea să fie citit cu « atenția inimii ». Cuvântul acesta îi aparține d-nei Voinescu (pag. 140) și exprimă perfect singura atitudine posibilă în fața Eșeurilor.

... « sunt adevăruri ce nu se pot comunica și în ultimă instanță cititorul nu poate ajunge la Montaigne decât prin propriile sale puteri. Fiecare avem pe Montaigne al nostru — fiindcă ultima întorsătură de drum ce duce spre el e tocmai cărarea ce ne poartă spre noi înșine » (pag. 41).

Se poate o mai modestă dare la o parte a criticului din fața textului? Se poate o mai sinceră recuzare proprie?

.. « intenția acestui studiu e ca să ne găsim în Montaigne pe prietenul și pe vecinul nostru, al celor din veacul al XX-lea » (pag. 169).

« Acestui vecin al nostru « al tuturor », orișicine îi poate face confidențele sale, pe când el ne face pe ale lui » (pag. 223).

S'ar putea crede din aceste fragmente că ceea ce autoarea ne oferă este mai mult un jurnal de lectură, decât un studiu, un jurnal personal în care să consemneze meditațiile sale în marginea Eșeurilor, reacțiunile sale proprii în fața lor și fazele progresive ale cunoașterii lui Montaigne.

Mărturisesc că, în ce mă privește, termenul de « *jurnalul de lectură* », mi se pare formula cea mai indicată pentru o carte dedicată Eșeurilor.

Dar obiectivele d-nei A. Voinescu sunt mai puțin personale. Poate chiar, în anumit sens, mai puțin diletante. Sedusă pe alocuri de emoția lecturii, d-sa își impune totuși obligația unei expunerii metodice — lucru ce o îndreaptă spre manual. Lucrarea sa își ia sarcina devotată și dificilă de a prezenta Eșeurile în rezumat și de a degaja în același timp marile lor linii de gândire.

Astfel, studiul său se decide a fi instructiv, dar riscă poate a nu fi revelator. Riscul este voluntar, căci — după cum am văzut — autoarea cunoaște foarte bine ispita Eseurilor. O cunoaște, dar îi rezistă.

* * *

Planul lucrării, pe care ne-o înfățișează d-na Alice Voinescu, este simplu. El tinde la o prezentare a lui Montaigne, așa cum poate fi descifrat din operă. Viața, caracterul, gândurile, psihologia lui sunt lămurite printr'o continuă referire la text.

Cum Eseurile au avut trei versiuni, pentru a nu o mai socoti pe cea dela 1582, de mai mică importanță, și cum fiecare din ele prezenta un material serios remaniat, la un interval de ani suficient de mare, d-na A. Voinescu încearcă a urmări cronologia evoluției lui Montaigne, despărțind în text pasajele aparținând unor timpuri diferite. Dela 1580 la 1588 și apoi dela 1588 la 1595 (sau mai exact la 1592, anul morții), Eseurile marchează schimbări de poziție, amendări de atitudine sau gândire, pe care d-na A. Voinescu vrea să le vadă în desfășurarea lor evolutivă.

Montaigne este un om complex. Contrazicerile lui interioare sunt mari. Cum tot ceea ce spune sau gândește se sprijină pe nuanță, când îl rezumi ajungi uneori la rezultate ce derutează. D-na A. Voinescu vrea să-i ofere cititorului său, criterii clare și ordonate în străbaterea unui peisaj sufletesc atât de mobil, atât de contrazicător. De aceea comentariul d-sale simplifică mult, din necesitatea de a explica.

Montaigne e un cugetător fără formulă, un veșnic dizident.

D-na A. Voinescu ține totuși să-l încadreze. În măsura în care Eseurile nu se opun în chip absolut, d-sa se silește să le reducă la un sistem coerent — operație foarte utilă pentru o prezentare metodică, dar operație ce este — mă tem — prea didactică. Căpătăm astfel un Montaigne abstract, un Montaigne schematic, un Montaigne simplificat, ca să poată intra într'o istorie a filosofiei.

D-na Voinescu își trădează calitatea de profesor, vizibilă și în efortul d-sale de a expune sistematic un material atât de fluent, și — mai ales — în obișnuința de a duce gândirea lui Montaigne până la formulă.

Este poate o manieră, care ușurează accesul Eseurilor, dar în același timp le reduce la o prea liniară expresie. Capitolul « Criza sceptică » de exemplu (pag. 56—109) este hotărît un capitol de manual filosofic. De altfel nu puține sunt, de-a-lungul întregii lucrări, explicațiile de spirit didactic.

Nu trebuie să se înțeleagă greșit observația de « didacticism », pe care o fac despre lucrarea d-nei Alice Voinescu. Nu este o obiecție, este o constatare. De altfel autoarea nu ascunde mobilul

oarecum pedagogic al cărții sale. Ceea ce și-a propus să facă, a fost un ghid de lectură, o introducere la citirea Eseurilor.

Este remarcabil și uneori emoționant, devotamentul cu care d-sa nu numai că-l rezumă pe Montaigne, dar îl și justifică în anumite detalii, ce i se par primejdioase. D-na A. Voinescu îi este o prietenă ferventă și nu acceptă, nu vrea să accepte, elementele deconcertante ale psihologiei lui. De exemplu, o supără faptul că în calitate de primar al orașului Bordeaux, în timpul unei cumplite epidemii, Montaigne fuge pur și simplu din cetate. E o dezertare, care, se teme d-na A. Voinescu, ar putea să-l indigneze pe cititorul neprevenit, ceea ce o determină să facă o foarte abilă interpretare a faptului, ca și cum nu ar fi la mijloc o probă de egoism, ci dimpotrivă una de curaj moral.

« Problema gestului său se schimbă, prin urmare, astfel: E fapta impulsivă a unui egoism natural, sau fapta deliberată a unei conștiințe morale? » (pag. 172).

Silința d-nei A. Voinescu de a innobilă Eseurile, chiar în pasajele lor incomode pentru morala curentă, este emoționantă. Încă odată intenția pedagogică se întrezărește printre rânduri. Dar acest exces de virtute nu cred că este indispensabil, pentru a-l iubi pe Montaigne, al cărui « egoism natural » — cum spune reprobativ autoarea — e salvat de o sinceritate ce desarmează: « *ma principale profession en cette vie estoit de la vivre mollement* ».

O astfel de declarație înlătură obiecțiile de ordin moral, pe care Montaigne le depășește prin lipsă de ipocrizie și prin absolută sinceritate — lucru care nu cere poate mai puțin eroism și nici mai puțină bravură. « Fapta morală specifică lui Montaigne e isprava lucidității », notează cu justețe d-na A. Voinescu (pag. 184). E inutil deci să-l judecăm cu alte criterii etice.

Am impresia însă că d-sa se teme că-l va speria pe cititor. Montaigne e un libertin, un sensual, un iubitor îndrăzneț al vieții și al voluptăților ei. El vorbește deschis, fără reticențe și fără falsă pudoare.

« ...e cam îndrăzneț și plin de amănunte asupra ființei sale trupești » — cum spune autoarea (pag. 221), care încearcă să dea acestei « indiscreții » o valoare filosofică, în timp ce nouă ni se pare mai mult o delicioasă trăsătură temperamentală.

« Indiscreția lui morală nu e decât o nevinovată anticipare a metodei științelor pozitive » (pag. 331).

O asemenea declarație de sobrietate, ba chiar de severitate morală, nu poate avea alt scop, decât de a-l liniști pe cititorul virtuos. Il așteaptă însă în Eseurile lui Montaigne pagini scrise verde, pagini de o sensualitate și de o suculență, care în literatura

libertină a Renașterii reprezintă un moment unic de artă, de ironie și de sinceritate a simțurilor și a limbajului.

Dar d-na Voinescu preferă să-și menajeze lectorii — și nu știu dacă în această atitudine nu trebuie descifrată discreția și abilitatea sa pedagogică.

* * *

Este în cartea d-nei Alice Voinescu un lucru de mare delicatete, pe care numai o cititoare a Eseurilor — și nu un cititor — ar fi putut să-l schițeze cu atâta înțelegere. Sunt anume pasajele privitoare la cele două femei din viața lui Montaigne, soția lui și tânăra Maria de Gaurney.

Autoarea le evocă într'o lumină discretă, cu o simpatie și o subtilitate, ce exprimă aproape un sentiment de solidaritate familială.

... «figura cam obosită a soției și glasul ei, în care e melancolie, sună ca o învinuire pentru inima sensibilă a lui Montaigne» (pag. 233).

Această simplă notație ne deșteaptă în amintire toate paginile, pe care le dedică Montaigne căsătoriei — atât de generale în aparență, atât de intime însă în realitate — și cu deosebire paginile magnifice din eseu *Sur des vers de Virgile* (Cartea a III-a, capitolul V), unde confesiunea personală capătă o discreție nuanțată într'un joc de ironii înșelător inocente.

E greu să exprimi preferințe exclusive, când e vorba despre Eseurile lui Montaigne, căci, după dispoziție și după timp, iubești cu mai multă atenție, când un fragment, când altul — dar mi se pare că aceste pagini, din al cincilea capitol al cărții a treia, sunt printre cele mai frumoase. Niciodată un bărbat nu și-a reclamat cu mai multă finețe și cu mai multă candoare ironică dreptul de a nu-și iubi soția — și aceasta nu în numele libertinajului, ci, dimpotrivă, în numele virtuții însăși. Amorul și căsnicia sunt lucruri distincte — spune Montaigne — și a le confunda este o impietate.

«Ceulx qui pensent faire honneur au mariage, pour y joindre l'amour, font, ce me semble, de mesme ceulx qui, pour faire faveur à la vertu, tiennent que la noblesse n'est aultre chose que la vertu. Ce sont choses qui ont quelque cousinage; mais il y a beaucoup de diversité: on n'a que faire de troubler leurs noms et leurs tiltres: on fait tort à l'une ou à l'autre de les confondre».

Pentru a-și apăra libertatea sa personală în căsnicie, Montaigne are dibăcia de a denigra amorul și de a lăuda căsătoria, prezentându-le ca pe niște lucruri aproape adverse. Căsătoria este

o « înțeleaptă învoială », o înrudire « venerabilă și sacră », așa încât a-ți iubi cu pasiune fizică soția este oarecum un « incest ».

« Aussi est ce une espece d'inceste d'aller employer à ce parentage venerable et sacré les efforts et les extravagances de la licence amoureuse ».

Surâsul abia se ascunde sub aceste onorabile cuvinte, care traduc un scânteietor libertinaj, într'un stil de ireproșabilă virtute. Cine a scris vreodată o mai frumoasă și mai primejdioasă laudă pentru « Venera maritală »?

De altfel întreg acest eseu, dedicat în cea mai mare parte amorului, este un adevărat studiu psihologic al pasiunilor. Citiții lui Laclos, Stendhal și Proust găsesc aici turburătoare anticipații.

* * *

Cartea d-nei Alice Voinescu are calitatea de a te întoarce spre lectura Eseurilor, dacă cumva ai părăsit-o vreodată. E un prilej de a revedea pagini uitate, de a confrunta propriile tale amintiri cu judecata autoarei, de a primi și duce mai departe sugestiile pe care ți le oferă. E un prilej de a vedea încăodată cât de « proaspete, tinere, actuale » au rămas aceste bătrâne eseuri și — cum spune Montaigne însuși — cât de « *legière, volage, démoniacle* » este și astăzi arta lor.

Sunt numeroase în studiul d-nei Voinescu, observațiile care te invită să le verifici sau să le completezi ¹⁾. Observații de stil, de psihologie, de moravuri, de politică, — observații ce trec mult dincolo de literatură și deschid perspective mereu valabile pentru înțelegerea destinului omenesc, îmbrățișat în Eseurile lui Montaigne, până la cele mai ascunse resorturi ale sale.

¹⁾ Nu e lipsit de interes să remarcăm, în trecere, că există în Eseuri o referință la țările noastre, în afară de aceea pe care o subliniază d-na Voinescu.

« Poate avusese svon despre Valahia — spune d-sa — dela Petru Cercel, care se afla la Curtea lui Henric al III-lea, unde câștigase simpatia regelui și a mamei sale, Caterina de Medicis » (pag. 254).

În această ordine de idei, să observăm cel puțin cu titlu de curiozitate, pasajul final din cartea II-a, capitolul XXIII, unde este vorba despre poștă. Il transcriem întocmai:

« J'entends que les Valachi, courriers du Grand Seigneur, font des extremes diligences, d'autant qu'ils ont loy de desmonter le premier passant qu'ils treuvent en leur chemin, en luy donnant leur cheval recreu; et que pour se garder de lasser, ils se serrent à travers le corps bien estroitement d'une bande large, comme font assez d'autres. Je n'ay trouvé nul séjour à cet usage ».

În tovărășia lui Montaigne, criza prin care omenirea trece în prezent devine poate nu mai puțin dureroasă, dar în orice caz mai puțin confuză și mai ușor de înțeles. Montaigne ne ajută să regăsim liniile stabile ale conștiinței noastre, elementele ei externe și victorioase de-asupra timpurilor.

MIHAIL SEBASTIAN

HENRY DE MONTHERLANT — SAU ULTIMA FEERIE

Se vorbește tot mai mult în ultimul timp, și dacă nu se vorbește peste tot, se simte însă pretutindeni, un fapt din ce în ce mai decepționant: și anume, acela că literatura de astăzi trece printr'o criză — și poate criza unui crepuscul în urma căruia va apare imediat o auroră nouă, o epocă nouă. Și calitativ și cantitativ, literatura de astăzi stagnează, mai cu seamă însă din punct de vedere al valorilor. Scriitorii mari sunt furați de alte preocupări, scriitorii mici sunt furați de gloriile facile ale succesului efemer, astfel încât creațiile valoroase, impresionante, lipsesc epocii noastre. De altfel, această epocă prin caracterele ei intime și prin preocupările oamenilor ei tipici, este o epocă de mare nerv cultural, dar de o redusă, aproape sterilă, forță creatoare. Se tipăresc astăzi cărți mai mult decât oricând și există scriitori mai mulți decât oricând, dar, cu toate acestea, nimic nu va rămâne din toate și din toți, pentru că nimic nu e făcut decât pentru a răspunde unor necesități și gusturi momentane, sau pentru a justifica în arena literară anumite prezențe lipsite de orice semnificație superioară. Aceasta este o cauză a lipsei de creații mari contemporane. Alte cauze rezidă în condițiunile vieții de astăzi; altele în caracterele psihologice ale sufletului de azi; altele în scepticismul pe care lumea contemporană îl arată față de literatură și eficacitatea imediată a forțelor spirituale în general. Cea mai serioasă cauză a crepusculului literaturii bune de astăzi constă însă, pe de o parte, și în absența unei pleiade de creatori mari care să imprime în opera lor caracterele eterne ale momentului de față, dar pe de altă parte și, mai cu seamă, în depărtarea de literatură propriu zisă a celor câțiva creatori virtuali care există. Cu alte cuvinte, scriitorii mari de astăzi sunt mai puțin preocupați de a face literatură, decât de alte idealuri mai nobile, etice sau sociale.

O paranteză, pentru a explica această realitate. Spre deosebire de scriitorii secolului trecut, care imprimaseră literaturii un sens

hugolian, dacă vrei, — scriitorii epocii noastre, și anume, numai acei care încarnează spiritul și ceea ce are mai caracteristic, mai viu și mai propriu această epocă, par a nu mai fi deloc *scriitori* în sensul acordat acestei noțiuni de înaintașii noștri. Ei sunt niște mari aventurieri, niște proeminente personalități morale, niște mentori ai spiritului contemporan, niște ideologi, niște oameni cu totul superiori scriitorilor propriu ziși de mai înainte. Și iată dece : A fi scriitor însemna, altădată, a face poezii, nuvele, drame sau romane fără a simți vreo autentică necesitate interioară de a le face ; însemna, deci, a satisface anumite exigențe culturale venite din exterior, nu pornite din fiorul metafizic al universului interior al individului ; a fi scriitor însemna altădată a trăi într'o viață profesională de cenaclu, de cafenea sau de cancan — *viața literară*, atât de caracteristică simbolismului și tuturor școlilor literare de până la război! — îmbâcsită de cabotinaj, de insolență și trândăvie și complet izolată de viața reală, sbuciumată a omului integru, a omului adevărat ; și mai însemna, apoi, a învăța un meșteșug, o tehnică, după care să faci pe urmă, prin rutină, opere în serie, romane nesfârșite, nuvele impecabile și poezii precise ca un cronometru și frumoase ca niște splendide flori artificiale. Literatura această însă, lipsită de sbuciumul creațiilor într'adevăr mari a oamenilor care au *trăit* și nu s'au mulțumit numai să facă literatură, nu este altceva decât o industrie paperasieră. Oamenii care o profesau, ca niște veritabili meșteșugari, se bazau mai mult pe tehnica învățată, decât pe contradicțiile spiritului lor, sau pe luptele demonice din sufletul lor. Ei se puteau face foarte ușor ecoul ideilor umanitare ale timpului lor, tot așa după cum se puteau improviza în analiștii societății în mijlocul căreia trăiau izolați, desprinși de colectivitate și tot așa după cum se puteau face ușor evocatorii trecutului, cronicarii prezentului, cântăreții viitorului, sau scriitorii țărilor exotice pe care nu le cutreerău decât cu imaginația, într'un birou, ori deasupra unei hărți, a unei cărți de voiaj autentic sau de geografie pură. Scriitorul n'avea nimic de spus, dar făcea literatură multă, uneori chiar bună. Era mai ușor a face literatură decât a încerca să-ți exprimi anumite dureri, anumite lupte sufletești, anumite depășiri sau deficiențe. (Versurile lui Eminescu din strofele adresate criticilor săi sunt elocvente pentru această regiune a faunei literare). Că, de pildă, în secolul trecut existau și excepții (Stendhal, Balzac, Rimbaud, etc. ; Byron, Goethe, Dostoievsky, Eminescu, Edgar Poe — și cine i-ar putea înșira pe toți ?), lucrul nu este decât firesc, însă aceste excepții, cel puțin din perspectiva oferită de cataloagele bibliotecilor, se pierd aproape, cu toată extraordinara lor semnificație, în oceanul de platitudine caracteristică literaturii din acest secol.

În ceea ce privește valoarea pur umană și nivelul moral al vieții acestor scriitori, ele sunt foarte dubioase și interlope. Izolați într'o comunitate a lor ca într'o cetate închisă, ca într'un mai larg turn de fildeș, din care aruncau publicului ignorant și docil numai ceea ce creierul lor putea să inventeze — și câteodată, lucruri într'adevăr geniale! — acești scriitori alimentau o viață profesională plină de meschinării, de vanități oarbe, de egoisme nejustificate. De aceea, ori de câte ori un spirit înzestrat cu noblețea și aristocrația vieții cădea în mijlocul lor, îi era imposibil să rămână. Exemplul lui Rimbaud — sau, să zicem, al lui Eminescu chiar, niciodată înțeles complet de « *Junimea* », unde nici el nu s'a simțit niciodată bine! — e concludent. S'ar putea spune că ceea ce caracterizează *masa* scriitorilor dinainte de război, adică novecentiști, — spre deosebire de cei de după război — e tocmai această desăvârșită solidaritate *literară*, care dela romatici încoace, a devenit o normă de conduită profesională, distrusă astăzi de spiritul anarhic, de egotismul, de scepticismul și orgoliul lucidității scriitorilor contemporani. Cine vrea să cunoască atmosfera și calitatea vieții în comun a acestor scriitori, n'are decât să citească jurnalul fraților Goncourt, sau chiar pe cel al bonomului Jules Renard. Va vedea acolo că scriitorii aceștia, foarte frecvenți în epoca dinaintea războiului trecut, nu puteau fi clasificați în ierarhia socială, decât alături de epave, în categoria exterminațiilor, a inutililor, sau a impropriilor. (Excepțiile, firește, le cunoaște toată lumea!). Paul Claudel are chiar un vers foarte sugestiv, care exprimă toată această realitate, destul de oribilă pentru un scriitor aristocrat și conștient: « *L'homme de lettres, l'assassin et la fille de bordel...* » spune el. Acest vers rezumă o epocă și oglindește o întreagă literatură a cărei valoare, cu menționatele excepții, nu putea să atingă în niciun caz un nivel superior nivelului pe care-l atingeau producătorii ei pe planul demnității și nobleții unei vieți omenești.

Iată însă că în urma luminilor noi pe care filosofia contemporană le-a răspândit în jurul ei, în urma revoluției realizată în literatură de Marcel Proust, în urma răsturnărilor totale psihologice și sociale survenite odată cu războiul, o generație nouă de scriitori răstoarnă atât principiile de metodă și tehnică ale literaturii de până acum, cât și conduita de viață a scriitorilor în genere. Dacă scriitorii, despre care am pomenit mai sus, porneau totdeauna, ca o consecință a mediului pestiferat în care trăiau, dela literatură ca să ajungă la viață — unde, de fapt, nu ajungeau niciodată! — scriitorii de astăzi pornesc, dimpotrivă, dela viață — și nu ca să ajungă la artă, la literatură, ci ca să ajungă la viață. Artiștii de altădată renunțau la viața umană; artiștii, scriitorii de astăzi caută cu exasperare această viață, iar literatura nu este

pentru ei decât un mijloc de a se regăsi, de a se forma, de a se completa. Pentru că n'am putut fi un războinic, un amant, un poet, un sfânt, am devenit un romancier, spune undeva Drieu La Rochelle, unul dintre cei mai tipici reprezentanți ai vieții intelectuale de astăzi. Și mai departe, tot el spune : « Pe măsură ce înaintez în conștiința vieții mele, găsesc în ea dorința de a fi un om... ». Iată, prin urmare, deosebirea radicală dintre cele două categorii istorice de scriitori : la primii se observă permanent dorința de a fi *artiști*, la cei din urmă, dorința *de a fi oameni*. *Oamenii*, în primul rând, de o strălucită conduită morală — de aici *elitele spirituale* despre care se vorbește atât de mult dela o vreme încoace — și, apoi, oameni sănătoși, care să-și desfășoare în viața socială întregul lor elan, pasiunile lor, aspirațiile și luptele lor.

De aici și sensul nou pe care-l capătă literatura actuală. În primul rând, « viața literară » cu cabotinismul ei de cafenea și cu « virtuțile » ei de cenaclu nu mai există astăzi decât la o anumită categorie de scriitori, moștenitori direcți ai înaintașilor lor ; pentru adevărații scriitori de astăzi, această viață e înlocuită cu viața reală, în care scriitorul se confundă, se formează și activează — pe plan politic, economic, social, în viaj, în aventură sau în renunțare. Scriitorul de azi nu mai e un « specimen », un izolat, un nevropat : el e un *om*, conștient, lucid — « luciditatea e gloria omului » — încrezut până la halucinație în splendorile eului său nativ. Conștient de mediocritatea și vulgaritatea vieții așa zise « literare », în care trăiau scriitorii de altădată și în care nimeni nu-și putea găsi nici cea mai modestă hrană spirituală, scriitorul de azi renunță la această viață, o neagă, n'o mai recunoaște, nu dintr'un capriciu personal, ci prin însăși natura lui intimă, de o constituție robustă, de o sănătate sinceră, de o libertate deplină pe care o cultivă și aspiră încontinuu. Scriitorul mare de azi e o personalitate, poate cea mai splendidă personalitate umană, în care toți ceilalți oameni pot găsi un model și un ideal, dar nu o rămășiță socială. El însuși, conștient de această calitate personală și conștient de rostul și rolul pe care-l are viața lui în susținerea operei sale, nu caută niciodată să se înstrăineze de viață, sau să-și falsifice impulsunile și sentimentele, ci, dimpotrivă, tinde tot mai mult să se confunde cu ea, spre a se realiza mai bine pe sine însuși. Exemple strălucite în această privință le avem la scriitorii de azi în Henry de Montherlant, în Malraux, ca și atâția alții. Montherlant, hipnotizat de propriul său corp, pe care-l exaltă în fiecare din cele mai frumoase cărți ale sale, exclama odată : « *Soyez béni, Nature, qui m'avez donné un corps dont j'ai pu abuser sans mal !* » ¹⁾, găsind în exuberanța corpului

¹⁾ *Aux fontaines du désir.*

său una din cele mai mari bucurii ale tinereții lui și confirmând astăzi, după zece ani, încrederea oarbă în el însuși: « *Je n'ai que l'idée que je me fais de moi pour me soutenir sur les mers du néant* »¹⁾). Malraux însuși, a cărui splendidă aventură e destul de cunoscută, afirmă același lucru, din punct de vedere al teoreticianului însă, atunci când spunea (în *La tentation de l'Occident*) că omul într'a-devăr mare nu este nici artistul, nici scriitorul, ci acela care știe să ducă civilizația epocii lui până la cea mai înaltă tensiune a ei. L. F.-Céline, apoi, prin viața și opera lui, nu spune același lucru?

Dela scriitorii aceștia, foarte puțini, a căror viață e un mit splendid ridicat din mijlocul comunității celorlalți oameni, într'o singurătate orgolioasă, aristocrată și lucidă și până la scriitorii ceilalți, a căror viață, pusă alături de a celor cu adevărat contemporani, pare sau trivială, sau inutilă, sau lipsită de orice semnificație morală mai înaltă, deosebirea e tot atât de mare, ca între tipurile reprezentative a două mari epoci de renaștere umană.

Punctul care desparte aceste două epoci și determină înflorirea acestui nou umanism propagat de scriitorii despre care e vorba, este desigur războiul. Prin faptul că generația acestor scriitori se afla abia în adolescență în momentul când a izbucnit războiul și cum adolescența este vârsta tuturor înflăcărilor, a consumărilor vitale care nu s'au putut desfășura normal în război, ca o consecință inevitabilă, această generație, în urma războiului, s'a simțit atrasă de viață într'un mod excesiv, aproape devorant. Desorientată completamente pe plan spiritual, turburată până în cele mai profunde fibre pe plan biologic, această generație trebuind să mai suporte și criza universală post-belică, în care toate valorile spirituale, economice, politice, sociale erau în derută și susceptibile în orice moment de a fi suspectate, — nu mai putea crede decât într'o singură valoare, certă, absolută și evidentă: *eul*. Henry de Montherlant făcând parte din această generație, este, prin experiența lui deosebit de interesantă, de leală și frumoasă, cel mai onest, mai energetic, mai nobil și mai aristocrat reprezentant al experienței *morale* încercată de oamenii generației lui — așa cum de pildă Malraux este reprezentativ pentru experiența *luciferică* (în sens de aventură fizică și spirituală pentru realizarea personalității lui), iar Drieu La Rochelle, pentru cea *ideologică*.

Toți acești oameni sunt astăzi în jurul vârstei de patruzeci de ani. Și printr'o coincidență, care trece dincolo de orice arbitrar, relevându-se drept o necesitate pentru toți, fiecare și-a publicat câte un rechizitoriu al experienței proprii, începând cu Jean Guehenno (*Journal d'un homme de quarants ans*), continuând

¹⁾ *Service inutile.*

cu Drieu La Rochelle (Itinerariul dela sfârșitul volumului *Socialisme fasciste*) și sfârșind cu ultima carte a lui Montherlant, *Service inutile*. Din fiecare mărturisire a acestora se pot scoate aceleași concluzii generale, tot așa după cum fiecare este elocventă pentru natura și intensitatea experienței personale a fiecăruia.

Cazul Montherlant, punând în evidență realizarea nobleții desăvârșite a unui caracter uman, ni se pare, deocamdată, cea mai interesantă experiență. *Service inutile* nu este altceva decât un rechizitoriu al acestei experiențe, un ghid moral în același timp și o admirabilă oglindă în care se reflectă lupta eroică și desesperată a unui om de a-și descoperi adevărul propriu.

Spre deosebire de toți ceilalți, Montherlant — cel puțin astăzi — este de părere că epoca noastră nu e deloc o epocă extraordinară, așa cum toată lumea strigă, pe toate cărările. De aceea problemele, evenimentele, realitățile exterioare, îl interesează mai puțin decât lumea lui interioară. În consecință, întregul lui efort este acela de a-și realiza complet personalitatea sa după impulsurile, sentimentele, credințele și necesitățile proprii, complet detașat de lumea exterioară, complet izolat, renunțând la avantajele sociale, la onoruri, la glorie, numai pentru a se dărui complet lui însuși. Acesta este egotismul lui Montherlant, ceea ce el numește *maestria*, adică o autoposesiune deplină. În această perspectivă, virtuțile inteligenței le consideră inferioare virtuților caracterului. Căci numai printr'un caracter desăvârșit Montherlant crede că poate realiza cele două scopuri ale vieții lui: *feeria* și *desolidarizarea*.

Intr'adevăr, unul din principalele eforturi ale experienței lui Montherlant este acela de a-și face din viață o feerie. În 1923, el se afla deabia la începuturile carierii sale literare. Avea cele mai frumoase perspective — Romain Rolland, care conta mai mult atunci, îi spusese, printre alții, că e una din cele mai frumoase forțe ale literaturii tinere din Franța — se bucura de un patronaj ideologic admirabil în Barrès, și izbutise să se situeze într'un tradiționalism destul de confortabil care putea să-i creeze în curând o strălucită situație în cultura franceză. « Avant 1925 j'acceptais l'idée de faire une « carrière », j'avais de la petite ambition », spune el acum în examenul de conștiință pe care și-l face în Prefața ultimei cărți. « Avant 1925 je m'accommodais d'un grossier amalgame du paganisme avec un catholicisme décoratif et fantaisiste, d'où tout christianisme était absent ; je m'en flattais l'imagination ; je faisais joujou avec Jésus-Christ... » adăogă referitor la aceeași epocă, în care a apărut *La Relève du matin*. În această epocă, Montherlant promitea într'adevăr mult catolicismului — fără însă ca viața lui să fie în întregime dedicată unui ascetism cu preocupări religioase. Dimpotrivă, aceasta

este epoca de exuberanță, de vitalism splendid în cariera sa, epoca în care urmează imediat *Olimpicele*, unde autorul lui *Le paradis à l'ombre des épées* renunță, deocamdată, la ideologia destul de juvenilă de până atunci, îmbrățișând atmosfera încărcată de evocările stadionului, unde *camaraderia* și *poezia* se întâlneau laolaltă. Pentru asta, Montherlant avea să fie suspectat de confrăți de nesinceritate, de farseur atunci când spunea că preferă întotdeauna o plimbare unui efort de creație, sau o manifestare pe stadion în locul uneia din arena literară: « Je n'ai jamais passé de l'acte de jouir à l'acte de comprendre sans avoir la sensation que je passais de la sagesse à la folie... ». *Les Olympiques* îi adusesse notorietatea și gloria cea mai mare a generației sale. Dar numai atât era prea puțin: « La gloire? Mais que est-ce que cela fait pour le bonheur? » își pune deodată această întrebare a lui Montalembert. Și afară de asta, o constatare îi rodea inima: « Avant 1925 la volonté jouait un grand rôle dans ma vie. J'avais vu que, pratiquement, elle peut tout ce qui est raisonnable; j'avais vu combien, dans le domaine des choses extérieures, tout m'était facile, et est facile... ». Aceeași constatare pe care o făcuse cu cincizeci de ani mai înainte Rimbaud. În mod inevitabil, trebuia să urmeze și aceeași experiență. Montherlant se miră cum a putut fi ambiționat de o glorie atât de facilă ca gloria literară. Deși cunoscuse până atunci toate manifestările unei adolescențe întârziată — colegiul, războiul și stadionul — deși cunoscuse toate succesele morale pe care i le putea aduce o glorie literară, acum ajunge la constatarea că toate acestea « ne faisaient pas la vie ». Viața începea s'o cunoască abia de aici încolo, după o sațietate senzuală completă, după exploziunile unei adolescențe turmentate, odată cu câștigarea anumitor libertăți în spațiul psihologic și material. Numai cu două valize în mână, care aveau să constituiască singurul său bagaj timp de șapte ani și ceva, Montherlant, renunțând la totul, a părăsit Franța în 1925, începând o nouă carieră, aceea a voiajorilor « traqués », din care avea să rezulte două cărți: *Aux Fontaines du désir*, și *La petite Infante de Castille*. Ajungând la concluzia că vanitatea, și numai ea, este cancerul care roade lumea europeană și renunțând în primul rând la vanitate — ceea ce pentru un scriitor înseamnă aproape o sinucidere — Montherlant, ca și Malraux, — și amândoi asemeni lui Rimbaud — părăsește Europa în căutarea Vietii. Dar: « Nous arriverons à la mort ne sachant rien, n'ayant rien approfondi — une dérision! — et il nous aura fallu sacrifier un tiers de notre existence au frivole et au triviale! *Vive donc le désert!* disons-nous. J'en suis bien revenu. Car au désert il faut lutter contre tout — chaleur, mouches, sable, scorpions, corruption de la nourriture, de l'eau, etc. — et cette lutte vous ronge la vie, autant que des

obligations sociales » — mărturișește, el după ce și această epocă, petrecută în Africa a fost traversată. În 1929, își regăsește calmul. Criza metafizică nu se sfârșise, dar se integrase vieții lui, trăia cu ea și în ea. « Mais hier l'â *quoi bon?* me désolait; a présent, il me pacifie » spune el relativ la substanța volumului *Aux Fontaines du désir* care conține întregul fruct al acestei experiențe de exil petrecut fie în « deșerturile de nisip », fie în « deșerturile orașelor mari » din Africa, unde a izbutit să devină posesorul absolut al vieții lui plină de feerie pe care și le crea singur și din care izvorau operele veritabile publicate mai târziu, sau rămase încă inedite. În Africa, asemeni celui alt mare spirit al secolului nostru care și-a făcut din viață o feerie, Gabrielle D'Annunzio, Montherlant, pe lângă frecventarea cotidiană a stadionului, s'a înrolat și în armata colonială, în care a rămas până în momentul reînțarcerii în Franța. Dar asta nu era singura și suprema lui preocupare. Ea îi servea, cel mult, pentru satisfacerea spiritului de aventură, pentru revărsarea în viață. Esențialul vieții lui Montherlant în Africa îl constituia însă exilul. Singur, într'un apartament în care nu pătrundea nimeni în afară de el și servitorul său, ani la rând, autorul *Celibatarilor* s'a dedicat unei vieți absolut spirituale, față de care *Service inutile* e o concludere, un corolar. « Dans mes domiciles, tout ce qui n'est pas la cellule de travail m'est lourdeur, irritation et remords » spune, el. Cu alte cuvinte, existența lui în acest timp nu poate fi mai bine caracterizată decât prin propria sa expresie: *Le moine-soldat!* Asta a fost Montherlant în tot timpul exilului său din Africa — și asta se pare a fi chiar și acum, după publicarea acestui examen de conștiință.

Mai înainte Montherlant spunea: « J'étais fait pour la joie toujours plus haute et toujours plus profonde. C'est celle que j'ai eue et que j'ai ». Acum spune: « A chaque âge de notre vie, son problème particulier. Successivement ces problèmes se résolvent, et nous passons à d'autres... Le problème du bonheur devint cadavre à son tour, et ma nouvelle gêne fut le problème de l'art et de la vie: comment les accorder? comment n'être pas enragé de ne pas vivre, aux heures où l'on travaille, et inquiet de ne pas travailler, aux heures où l'on vit? » Este exact dilema în care căzuse și Goethe, rezolvată atât de ideal de marele olimpien; este problema care-l frământase și pe Barrès, primul tutore al autorului nostru — și este apoi problema de care s'a simțit atras în mod special d'Annunzio — după ce ea frământase existența câtorva spirite mari ale secolului trecut, devorate de această dilemă. La Montherlant această problemă constituie o verigă nouă în lanțul experiențelor sale. Ca și la Barrès, și la el problema acordului dintre viață și artă devine actuală după o largă și pro-

fundă cunoaștere a vieții și a oamenilor. Spre sfârșitul vieții sale, Barrès spunea : « Je n'ai plus aucune passion partisane ; les hommes m'apparaissent parfois comme par trop rassemblants. et je me surprends à ne plus les haïr, non plus qu'à les aimer beaucoup ». Și altădată, mărturisea, și mai patetic : « Imi vorbiți de adevăr și dreptate ? Dar ce iubesc eu în lumea aceasta ? — câteva tablouri și câteva cimitire . . . » Iată formula la care a ajuns și Montherlant, bineînțeles pe alte căi și în altă oră, după ce beția tineretii lui s'a terminat și adolescența și-a epuizat și ultimele resurse. Și ca toți înaintașii lui întru această atitudine, ca Goethe, ca d'Annunzio, și Henry de Montherlant a izbutit să atingă culmea gloriei sale, printr'o sărbătorire oficială. Intr'adevăr, în Iunie 1934, s'a întâmplat în Franța un fapt extraordinar : un scriitor — rețineți : *un scriitor !* — care nu împlinise încă patruzeci de ani, a fost sărbătorit la Sorbona, în mod oficial, cu toată solemnitatea și morga marilor evenimente festive — lucru cu atât mai surprinzător, cu cât « tinerețea » în Franța se prelungește până la cincizeci de ani, continuând, până atunci, să fie cât mai depărtată de o obiectivare în asemenea solemnități. Dar Montherlant, farseurul Montherlant, autorul acelei literaturi « bulevardiere » cum i se spune adeseori de anumiți inși, a desmințit regula senilității franceze.

De altfel, era și inevitabil să ajungă aici. Toată viața lui, Montherlant și-a dedicat-o intereselor patriei sale, fără a-și neglija, cu toate acestea, elanurile și idealurile personalității proprii. Când această personalitate a atins desăvârșirea, Montherlant, dacă nu-i întoarce spatele definitiv, în orice caz pune pe un plan cu totul secundar viața, retrăgându-se în universul personalității sale, creatoare acum și plină de posibilități spirituale noi și neexplorate încă. « La sagesse isole autant que le génie », mărturisește acum, cu toate că asta nu este singura lui regulă de viață. În calitate de intelectual, de creator, el nu renunță niciodată definitiv la viață, la ceea ce se petrece în jurul său, oricât de categorică ar fi ambiția egotismului care-l caracterizează. Dar nu asta este cea mai mare semnificație a lecției pe care ne-o dă Montherlant acum. Ea este alta și de ordin cu mult superior actelor unui intelectual chiar de rafinamentul și prestigiul său. Ceea ce a încercat să facă și ceea ce supune acum unui rechizoriu destul de sever, este experiența lui de a împăca, de a armoniza *arta cu viața*. În capitolul *L'Âme et son Ombre*, care nu este altceva decât conferința rostită de el în ziua apoteozării, raportul acesta, atât de tragic de obicei în sufletul marilor și autenticii creatori ; este analizat cu o luciditate, cu un bun simț de-a-dreptul convingătoare : « En vous disant cela, spune el, je ne fais pas un principe d'une disposition de mon tempérament, comme c'est l'usage chez les écrivains. Par tempérament, je suis le contraire

d'un homme de cabinet : si je m'écontais, je me jetterais dans tous les mêlées, avec un feu qui consumerait ma vie : je serais là dans mon état. Mais la raison et là, qui bloque les freins. Je me suis trouvé pris un peu, quelquefois, dans ce qu'on appelle l'action publique (juste le temps de reconnaître que ceux qui s'y engagent suivent la pente de la facilité). A peine y étais-je, un haut-le-corps de l'intelligence, si j'ose une telle alliance de mots, m'arrachait ce cris : Qu'est-ce que je fais là ! J'en sortais d'un bond, avec l'approbation de tout mon être. Un homme qui tient à son intelligence, quand il se sent prendre l'action trop à coeur, doit avoir le même réflexe qu'a un homme qui tient à sa qualité morale, quand il se voit acquérir de la popularité : il voit se devenir suspect, et se surveiller ». Firește, aceste cuvinte le rostește cu altă ocazie și în altă stare sufletească decât atunci când spunea că viața trebuie trăită sub toate formele ei. Dela această afirmație și până la aceea de mai sus, drumul vieții lui e atât de lung, lecția experienței lui morale e atât de interesantă, încât valabilitatea cuvintelor rostite la Sorbona rezultă dela sine. Cineva ar putea spune că ultima atitudine a lui Montherlant un este altceva decât un pact încheiat cu inerția, lucru surprinzător pentru autorul *Olimpicelor*. Însă Montherlant răspunde : « L'inertie est une vertu, en regard d'actes vains, comme l'apathie est une vertu, en regard de passions sottes... » Dar ceea ce este mai interesant în toate acestea este « setea » pe care o simte acum, după ce a trecut prin viață ca printr'un fluviu plin de încercări și de splendori, pentru creația propriu zisă, pentru situația și calitatea lui de intelectual. Strigătul din urmă al lui Henry de Montherlant este acesta, pe care el îl aude în sufletul oricărui scriitor autentic : « C'est maintenant que j'ai faim de mon oeuvre ! C'est maintenant que j'ai faim de moi-même ! J'ai besoin de mon travail comme on a besoin de manger. Jusqu'à hier je ne savais pas cela, j'en aurai ri. Maintenant, je le sais. Laissez-moi me reposer dans ma création : en elle, et en elle seule, je me délivre des contrariétés du monde et des miennes propres ; c'est elle qui m'exorcise de mes demons et des vôtres. Laissez-moi faire une belle oeuvre, et que moi seul je puisse faire, par laquelle je vous servirai mieux qu'en me perdant dans vos agitations. S'il est vrai que toute vie doit se justifier (je n'en crois rien, mais vous le croyez sans doute), laissez-moi me consacrer à ce qui me justifie ici-bas ». Ce poate fi mai patetic și mai impresionat decât un asemenea strigăt exclamativ, la patruzeci de ani, de un intelectual turmentat până atunci în modul cel mai feroce de o dragoste nebună de viață ? În acest strigăt constă întreaga splendoare a experienței lui Montherlant și tot în el se sprijină, ca într'o ultimă și implacabilă realitate, toată morală lecției pe care ne-o oferă viața sa.

Henry de Montherlant a verificat mai bine decât oricine cu propria lui experiență și viață dictonul filosofului dela Darmstadt și anume acela că, pentru a ajunge la tine însuși trebuie să faci înconjurul lumii. *Service inutile* nu este decât exclamația de biruință în urma acestui lung și patetic voiaj al vieții. Căci, după toate încercările sale și în urma diverselor experiențe cunoscute, pentru Montherlant rezultatul final este acesta: « Ne sentez-vous pas, qu'il y a en nous quelque chose de glorieusement indépendant du monde extérieur? ». Și ceva mai departe, vorbind despre detașarea completă de agitațiile lumii exterioare, afirmă în același sens, dând cuvântul părții celei mai esențiale din noi înșine: « Laisse cela et suis-moi. Si tu te résous toi-même, le problème du monde est résolu ». Aș zice că această afirmație este luată direct din Keyserling, dacă n'aș cunoaște și experiența și extraordinar de lucidul examen de conștiință pe care Montherlant și-l face în *Service inutile*. Rareori întâlnești experiențe care să ajungă la concluzii atât de asemănătoare. Și Montherlant a mers totdeauna pe un drum propriu, asta e sigur, pentru că a mers totdeauna, până acum cel puțin, numai pe unde-l purtau impulsurile lui fiziologice, mai mult decât cele spirituale. Abia de aci încolo el își încredințează pașii unui ghid rațional. Dar acest ghid se deosebește radical de cea ce în mod obișnuit s'ar putea înțelege printr'o asemenea orientare; de oarece noua orientare a lui Montherlant nu este una oarbă a rațiunii absolute, ci una *armonică*, una născută din îmbinarea perfectă a vieții cu spiritul și a universului cu eul. Și când afirmă categoric că: « Pour me relier à l'humain, ma vie privée me suffit. Le reste ne me regarde pas » — Montherlant nu face altceva decât să-și cultive consecvența față de le însuși, aceea pasiune netrădată niciodată de a *rămâne propriu*, de a fi în orice moment el însuși, stăpân pe plenitudinea vieții, stăpân pe fericirea și pe suferința lui. Atât fericirea, cât și suferința, nu-și găsesc o mai adorabilă revărsare decât în opera rezultată din acele « singurătăți delicioase » în care se confundă intelectualul. Iată cuvintele lui Montherlant, vizând fericirea: « Il y a bien quelques êtres qui connaissent le secret de ne pas souffrir, secret qui raisonnement devrait être l'apanage des dieux. Ce secret, ils voudraient le dire, mais ils savent qu'un homme qui s'avoue heureux est tenu pour un benêt, ou pour un poseur, on pour un egoïste qui insulte au malheur du genre humain; ils craignent que même le don qu'ils feraient de ce secret ne suffit pas pour qu'on leur pardonnât de le détenir. Alors ils se retirent dans des solitudes délicieuses, qu'ils ne partagent qu'avec le plaisir, et ces préceptes que leur coeur brûle de dispenser à leur semblables, ils les écrivent sur le vent qui passe et sur le feuilles qui meurent dans les bois... ». Este în aceste cuvinte toată grandoarea și toată

tragedia sublimă pe care o trăiește în special intelectualul în viață. Dorința de a-și împărtăși cuiva viața interioară și în același timp conștiința că această viață este imposibil de împărtășit între oameni; ea poate fi, cel mult, comunicată. Deși chiar și comunicările nu sunt acceptate decât într'o anumită măsură și numai în cazul anumitor stări. Fericirea, de exemplu, e o stare pe care oamenii nu îndrăznesc să și-o împărtășească, sau, dacă au această îndrăzneală, nu au curajul celălalt, și mai mare, de a o admira la semenii lor. Oamenii sunt atât de egoiști, încât nu acceptă ca o stare care nu e generală să rămână valabilă, chiar atunci când e cea mai nobilă. De aceea, majoritatea operelor de artă — muzică, literatură, plastică — din patrimoniul culturii universale, sunt născute din tristețe și vorbesc numai despre tristețe. Fericirea și bucuria sunt mai puțin proprii acestei lumi, întâlnesc mai puține ecouri în sufletul umanității și, pentru asta, ele nu formează decât în cazuri foarte rare obiectul artiștilor mari. Henry de Montherlant este unul dintre acești artiști. Artist mai mult prin viața, decât prin opera lui. De altfel, toată opera lui nu este decât o imagine a vieții lui și, în mod implicit, un elogiu al fericirii și al bucuriei. Ultimul cuvânt din *Service inutile* e acesta: «Et, quand vous serez hereux, sachez que vous l'êtes, et n'avez pas honte de confesser un état si digne d'estime...».

Ar trebui să amintesc acum întâlnirea lui Montherlant cu Gide — *Service inutile*, examenul de conștiință al unui om care a trăit religia pământească — dragoste, voluptate, poezie și bucurie — și *Les nouvelles nourritures*, un fragment din cartea acestei religii, un elogiu și o exaltare a bucuriei pământești. Dar ar fi trebuit, deasemeni, să amintesc și întâlnirea lui Montherlant cu Goethe, cu d'Annunzio, cu Barrès — precum, pe de altă parte și cu toți ceilalți «izolați», mai vechi sau mai noi, a căror patetică existență este un nobil exemplu de permanentă căutare a fericirii, și anume, a fericirii interioare. Căci — și Montherlant ne-o arată acum mai limpede decât oricine — Fericirea nu există, pentru omul modern, decât în el însuși. Evident, trebuie o forță pentru asta, un curaj enorm, o experiență vastă, un elan special — dar acela care izbuțește să ajungă la ea poate mărturisi că a depășit ultima treaptă spre divinitate. Această încercare au făcut-o mulți dintre artiștii epocii noastre. Conștiința și luciditatea, amândouă peste măsură de ascuțite, îi îndemnau spre aceasta, le deschideau perspectivele tuturor revelațiilor interioare, dar foarte puțini, numai câțiva, au izbutit să atingă acel grad de *detașare*, de singularizare, care să-i facă străini de noi și, în același timp, cei mai tipici reprezentanți ai psihologiei lumii noastre, cei mai apropiați de noi.

V'ați gândit la romantism?.. O, da, de sigur, e foarte mult romantism în toate acestea. Poate că nu este nimic altceva decât

numai romantism. Dar ce importanță are lucrul acesta? Romanticismul este singura stare spirituală și culturală permanentă în istoria umanității. Există un romantism al clasicismului, după cum există un clasicism al romantismului.

Ceea ce încearcă să facă oamenii pomeniți aici, nu este altceva decât realizarea celui mai sobru clasicism în mijlocul celor mai violente flăcări romantice. Căci timpurile prezente sunt de un romantism excesiv. Refugiul din acest romantism, dă naștere celui alt romantism, individual, pe care-l abordează unii dintre artiștii și scriitorii contemporani. Esența paradoxului nu lipsește din această experiență. De aceea cartea lui Montherlant, cu titlul ei atât de paradoxal, e semnificativă pentru ceea ce epoca noastră are paradoxal în ea, deși nu este definitivă și categorică pentru nicio atitudine. Autorul ei a reușit să exprime într'o formulă cât se poate de lapidară, toată tragedia interioară trăită de oamenii de azi, într'o epocă pe cât de dificilă, pe atât de complexă, de ciudată și, totuși, clară. *L'âme dit : service, et l'intelligence complètes : inutiles*. Aceasta este formula. Un epigraful pentru o carte, pentru o viață, pentru o generație întreagă. A reuși să învingi acest paradox ce plutește în aerul pe care-l respirăm cu toții, înseamnă a realiza feeria. Ultima feerie a sufletului omenesc. Henry de Montherlant a încercat lucrul acesta. E în contradicție cu epoca și generația lui, dar nu e în contradicție cu el însuși. Ceea ce constituie esența adevăratei feerii.

PERICLE MARTINESCU

FORMA

LUI ALPHONSE DUPRONT

L'amour de la forme est une condition de la sagesse.

Charles Blanc

În plastică, desenul nu trebuie să constituie un scop în sine, ci să rămână un mijloc pentru a transcrie și a sugera forma. Desenul e în raport cu forma, ceea ce scheletul e față de corp, căci forma e totul și din ea generează orice artă plastică.

Desenul ce nu exprimă forma rămâne sărac și dacă excepțional desenul nu se desfășoară în arabescuri și decorativ, de multe ori e chiar meschin.

Totuși profanul acordă o importanță disproporționată unui grafism pe care-l denuște desen, lucru ce e explicabil de altfel, ochiul needucat oprindu-se de obicei la expresia cea mai elementară a limbajului plastic: anume la linie și la contur.

Iar în măsura în care acest desen corespunde sau se apropie de imaginea cu care e familiarizat ochiul privitorului, în același raport și opera de artă i se va părea că e reușită.

De aci și favoarea de care se bucură în public mediocritatea abilă în grafism, virtuozul caligraf al formelor exterioare, despre care Cézanne spunea că are « le don funeste de la ressemblance », căci virtuozul nu e preocupat de esență, de caracter și mai puțin de construcția interioară care dă viață operei de artă.

Volumul este rezultanta formelor văzute în spațiu. Această preocupare de formă în spațiu reclamă și o condiție de soliditate și construcție. De aceea când Ingres picta un nud, recomanda « que les jambes soient comme des colonnes », iar ca să ajungă la forme plastice și echilibrate, modela rotund și fără detalii, și pentru ca forma să fie cât mai frumoasă și expresivă, mergea până la deformație. « On déforme souvent pour réaliser mieux la vérité fût-ce en la dépassant; il n'est point de beauté expressive sans déformation », proclamă undeva un estet. Egiptenii au deformat pentru cât mai multă expresie și stil, Grecii deformau pentru a atinge idealul, Bizantinii deformează în scop hieratic, Rafael, cel mai pur meșter al liniilor și al eurythmiei, a deformat și el după nevoie.

Ingres cu toate că era academician, când urmărea și căuta linia nobilă, comitea uneori conștient greșeli anatomice și călca regulile rigide academice. Dr pildă în *Odalisca* culcată din Muzeul Luvru, vizitatorul atent va observa că figura și gâtul sunt prea lungi, presupun două vertebre în plus, ceea ce e contrar condițiilor anatomice, dar Ingres călca regulile și înlătura realitatea, făcea aceste sacrificii numai pentru ca linia, curba și elipsa să răsară cât de frumoase, mai esențial plastice.

Forma rămâne expresiunea cea mai concretă a vieții și este limbajul plastic caracteristic al tuturor vremurilor: piramidele, Partenonul, catacombele, catedrala gotică, arhitectura Renașterii, cea barocă, arhitectura funcțională contemporană ne vorbesc suficient, fiind expresiuni sintetice ale epocelor corespunzătoare.

Există o sensualitate a liniei și a formei, și să nu pară prea exagerat dacă prin « corespondență » găsim chiar o melodie a liniei care ondulează în funcție formală. Șavurăm un desen incisiv, grav și expresiv de Dürer, și senzația pe care o avem e analoagă prin precizie, formă, măsură și ritm cu cea pe care o avem ascultând o pagină de Bach.

Sanguinele lui Watteau și Fragonard ne redau morbideța și langoarea anilor din epoca galanteriei și a libertinajului.

Mai înainte de orice noțiune de artă, s'a născut ideea de formă, iar culoarea a venit mai târziu, după ce mult timp a servit ca un accesoriu decorativ.

Și când culoarea s'a emancipat și a căpătat un rol organic, nicio dată nu s'a putut despărți cu totul de forma care o cuprinde.

Nu e nimic mai arbitrar decât clasificarea absolută a pictorilor în desenatori și colorişti, căci trebuie considerat că fiecare artist are desenul corespunzător temperamentului său, iar în ceea ce privește culoarea, Ingres are până într'o măsură mare dreptate când spune: « Une chose bien dessinée est toujours assez bien peinte. Il est sans exemple qu'un grand dessinateur n'ait pas trouvé la couleur qui convenait exactement à son dessin ».

În fond, Delacroix nu desena mai slab decât Ingres, căci ceea ce exprima romanticul prin valori și relief, clasicul Ingres exprima prin linie și modelaj, pe când la unul forma se delimitează prin contur, la celălalt apare din contrastul de lumină și umbră. Lupta între aceste două tabere a durat aproape jumătate de secol și astăzi încă sunt unii ce nu se împacă; totuși însă, pentru majoritatea contemporanilor noștri, care admiră la Luvru operele celor doi rivali de altă dată, contrastul dintre ei apare cu mult atenuat. Înțelegerea a evoluat în răstimp de un secol, căci astăzi toată lumea pătrunde și surprinde sensul înalt al formei interioare, care nu lipsește celor două genii, iar atributele și accesoriile esteticelor curente timpului lor sunt caduce astăzi.

De acea și arta limitată la frontierele desenului propriu zis, dacă nu e în funcție de creație plastică, degenerază de obicei în dexteritate. Desenatorii propriu ziși au o valoare documentară, încadrându-se în artele minore ca și ilustratorii, caricaturiştii, etc.

În plastică, un pom, un deal, o casă sunt valori organice în-tocmai ca și trupul omenesc, având o formă proprie a lor și ocupând un loc în spațiu.

Un tablou reclamă un echilibru de forme, de planuri și de valori ce se înscriu în spațiu, altfel plasticul cedează pasul decorativului sau ilustrației.

Renoir și Cézanne au înțeles laturea efemeră a Impresionismului și de aceea au părăsit mișcarea.

De altfel, Cézanne nu a fost niciodată un impresionist pur, deoarece, preocupat mereu de formă și volum, proclama sintetic: « Tout dans la nature se ramène au cône, au cylindre et à la sphère », iar Renoir sub formă de butadă spunea cam același lucru: « Un peintre qui a le sentiment des têtes et des fesses est un artiste sauvé ».

În plastică, domnia Formei rămâne absolută și nu comportă vreun compromis. Forma delimitează ochilor noștri esențele și spiritul regatului plastic.

În artă grija pentru formă echivalează cu buna creștere în viață, iar prin reîntoarcerea la clasicism se înțelege un cult mai pronunțat și o disciplină mai severă a formei.

K. H. ZAMBACCIAN

GÂNDIREA MUZICALĂ A LUI SABIN DRĂGOI

Cunoașterea ideilor care se desprind cu multă claritate din opera muzicală a lui Sabin Drăgoi este de o importanță covârșitoare pentru orientarea românească a muzicii noastre.

Față de obiceiul de a căuta în opera marilor compozitori îndrumarea necesară oricărui talent creator, Drăgoi formează crezul său numai din elementele folklorului nostru muzical. Cristalizarea ideilor sale este un proces intern, o frământare sufletească, ferită cu grijă de orice influență a predecesorilor săi.

Ardealul are tradiția lui, când apare Drăgoi, în viața noastră muzicală. Compozitorii folkloriști care notau cântecele și jocurile poporului se izbeau cu toții de refuzul materialului folkloristic de a fi turnat în noi forme. În procesul de prelucrare se simțea totdeauna o imperfecțiune de neînălțurat. Tot ce adăoga compozitorul era mult inferior melodiilor culese dela sate. Melodiile care s'au format într'un lung proces de creațiune artistică colectivă aveau forma lor definitivă la care nu se mai puteau adăuga noi elemente. În formarea lor rudimentară, chiar și fixarea pe hârtie a acestor melodii se făcea cu mare dificultate. O prelucrare a lor putea satisface mai curând setea după artă românească, care își cerea locul în cadrul concertelor. Din laboratoarele compozitorilor ardeleni ieșea astfel mai mult operă națională decât artă. În întreg Ardealul era o continuă frământare în căutarea unor noi forme și elemente, din care să răsară marea operă muzicală românească. Din această întrecere a talentelor, chiar și a celor mai neînsemnate, s'a născut în Ardeal o viață muzicală românească foarte serioasă, care în complexul ei are o importanță hotărâtoare în istoria muzicii noastre. Cine n'a avut înalta mulțumire sufletească de a urmări această evoluțiune artistică, n'a putut cunoaște poate cea mai frumoasă latură a Ardealului frământat de ideea națională pe tărâmul artistic. Viața patriarhală a Ardealului de altă dată era adânc pătrunsă de farmecul muzicii noastre populare.

Gheorghe Dima făcea schițele pentru lucrările sale corale și simfonice « Sub Arinii » din Sibiu, centrul cultural cel mai puternic Ardealului, Iacob Mureșan răspânda prin revista sa « Muza Română », compozițiile sale rapsodice pe teme românești scrise cu mult talent.

O întregă pleiadă de compozitori autodidacți aveau colecțiunile lor de doine, cântece și jocuri, care poartă fiecare pecetea unei sensibilități artistice.

Din lumea acestor preocupări artistice se desprinde cu o forță creatoare necunoscută înainte, compozitorul Sabin Drăgoi. Structura sa sufletească este dela început o cheazășie că muzica pe care o va

scrie va fi artă pur românească. Originea sa ne explică seriozitatea și sinceritatea sa artistică, la care se adaugă o forță de muncă care nu cunoaște odihnă.

Drăgoi se trage dintr'o familie din regiunile locuite de Moți, dintr'un colț de țară neaoș românesc. Simțul dramatic în sufletul lui Drăgoi are explicația sa istorică. Toată tristețea și jalea care s'a acumulat în curgerea amară a vremii în Ardealul de altă dată se răsfrânge cu un dinamism vulcanic din muzica sa. Drăgoi nu are nevoie să împrumute elemente dramatice din opera lui Wagner sau Verdi, el le-a moștenit. Lirismul său colorat și ritmica sa vioaie este de esență bănățeană. Drăgoi a pornit la drum cu traista plină a unei moșteniri artistice în care a făcut ordine după terminarea studiilor sale cu marele compozitor ceh Novak, la Praga.

Cele « 303 colinde » sunt numai o mică parte a studiilor sale științifice. Drăgoi are studii foarte importante despre doinele, cântecele și jocurile noastre. Publicarea lor va duce multă lumină în laboratoarele compozitorilor noștri.

Lăsând la o parte bogăția materialului folkloristic adunat, valoarea acestor studii constă în analiza indispensabilă oricărei științe comparate. Numai prin astfel de studii se va putea ajunge la fixarea elementelor de muzică românească pură.

Corurile cele mai frumoase le scrie astăzi Drăgoi. Banatul este colțul de țară unde toată lumea simte o desfătare în cântare. Pe Drăgoi înainte de a-l găsi în unul din corurile bănățene, îl vedem alături de tatăl său cântând la strană în biserița satului său natal. Aci a fost cuprins sufletul său de marele mister al liturghiei ortodoxe.

În această bisericuță s'a zămislit cel dintâi oratoriu românesc, misterul beatificării lui « Constantin Brâncoveanu » cu întreg complexul unei arhitecturi muzicale noi. Ideile lui Drăgoi răsar din atmosfera satului românesc, pentru aproape toate compozițiunile sale. El nu este un romantic în a cărui muzică să vibreze sensibilitatea sa artistică personală. Opera lui Drăgoi este muzică clasică; ca formă și conținut. Fiecare român care o va înțelege va găsi în muzica lui rezonanța sufletului său, eternul românesc.

Corurile sale minunate pline de variațiuni ritmice necunoscute până la el sunt primele manifestări ale marelui său talent. În această epocă a formării gândirii sale muzicale, scrie în 1921 trei tablouri simfonice: « Crăciunul la noi », « Seara pe deal » și « Cântecul secerătorilor », și în 1923 o orațiune funebră pentru orchestră mare.

Numeroase cântece le transcrie și pentru copii, ca literatură de pian ușoară. Cea dintâi lucrare simfonică mai importantă este « Divertismentul rustic ».

Cuvântul divertisment nu este tocmai cel nimerit. Intr'o succesiune chibzuită urmează « Colinda », « Doina », « Bocetul », « Joc »

și « Cântecul de nuntă », formând o suită bine încheată. Fiecare parte are o dezvoltare simfonică cu tendința păstrării caracterului arhaic al materialului tematic. În genere, Drăgoi este atras mai cu seamă de folklorul nostru cel vechi, cum s'ar putea zice, rămas « din bătrâni » El nu caută melodiile care sunt de obicei culese de folkloriști. Drăgoi are o preferință pentru colinde, cântece de stea, bocete, care alcătuiesc incontestabil cel mai vechi folklor al nostru. Această orientare puternică a lui Drăgoi, cum spune el în glumă, spre « Cântarea Daciei » conține grăuntele crezului său muzical. Adâncirea formelor colindelor cu întreg misticismul ce-l conțin nu o găsim în așa măsură pronunțată, nici chiar la compozitorii ruși, marii maeștrii al folklorului. Tendința de arhaizare, respectarea și invențiunea modurilor vechi bisericești, cu rădăcini în cultul păgân, prinse în formele clasice, formează baza stilului lui Drăgoi. Contrapunctul său masiv are trimeri la Iohann Sebastian Bach.

« Divertismentului rustic » i-a urmat opera dramatică « Năpasta ». Drama lui Ion Luca Caragiale este un subiect prea întunecat pentru a fi tradus în muzică și poartă totdeauna în sine pericolul înclinării cântăreților de a se orienta după interpretarea în proză a dramei.

Muzica⁷ « Năpastei » a fost o mare revelațiune în lumea muzicală. Partitura acestei opere este de un dramatism curat românesc. Prin introducerea unor coruri pline de lumină și de ritmică foarte variată, Drăgoi reușește să atenueze mult din caracterul prea sumbru al dramei. Întreg dinamismul acestei drame muzicale întrece ca forță tot ce s'a scris până acum, în literatura noastră muzicală. În părțile lirice, predomină o înduioșare izvorâtă dintr'un adânc sbucium sufletesc. Nu lipsesc nici contrastele cu treceri subite dela dramatic la liric. Invențiunea melodiei este nepuizabilă la Drăgoi. Cum îmi spunea odată George Enescu, vorbind despre muzica românească: « din degetele lui Drăgoi curg melodiile ca mierea ».

Această bogăție de melodii este caracteristică tuturor compozițiilor lui Drăgoi. El nu se pierde în combinațiuni artificiale de instrumentație. Partea orchestrală are o evoluțiune naturală în continuă creștere până la desfășurarea întregii acțiuni dramatice.

Operei « Năpasta » i-a urmat misterul « Constantin Brâncoveanu » care timp de șase ani a așteptat, cu răbdarea caracteristică operelor de reală valoare, realizarea. Este cert că ideile muzicale și scenice ale lui Drăgoi nu sunt ușor de realizat. Inovațiile sale dau colaboratorilor săi, la punerea în scenă a operelor sale, mult de gândit. Intențiunile sale scenice pot fi realizate numai de un regizor de mare talent, care să cunoască bine viața românească dela țară. Fără o deplină cunoaștere a ceremonialului ortodox, nici nu se poate încerca o punere în scenă a misterului. Drăgoi nu s'a gândit la

punerea în scenă a unui serviciu divin. Gândul său a mers mult mai departe. Beatificarea lui Constantin Brâncoveanu este numai cadrul ceremonial, deci teatral, al misterului. Intreaga ceremonie se desfășoară într'o atmosferă de adâncă evlavie. Printr'o regie înțeleghătoare trebuie realizată o diferențiere precisă, între ceremonialul misterului și serviciul divin obișnuit în biserica noastră. « Brâncoveanu » e un mister creat din ceremonialul bisericesc, însă gândit pentru scenă. Intreg spectacolul trebuie să se desfășoare într'un misticism scenic. Preotul care celebrează să fie invizibil, ascuns în altarul misterului. Soliști și coruri trebuiesc despărțiți de auditor prin cortină transparentă.

Baletul îngerilor are și el explicația sa logică și nu poate fi interpretat prin mișcări de dans care n'au nici o legătură cu obiceiurile noastre. Baletul l-a imaginat Drăgoi, din mișcărilor care se fac la mătânii. Este de fapt un balet în genunchi compus din mișcărilor închinăciunilor, asemănându-se cu unele dansuri orientale. Câtă originalitate zace în această idee a lui Drăgoi! Ce compoziție nouă se poate realiza pe muzica de dans a misterului! Aripile îngerilor nu trebuiesc copiate de pe icoanele bizantine care, prin mărirea lor arhanghelică, stânjenesc orice mlădiere a mișcărilor. Aripile trebuie să fie aproape invizibile.

Muzica baletului are compoziția jocurilor noastre din Banat, cu o intonație necunoscută în alte părți a țării și o ritmică de o rară frumusețe.

Muzica sacră a misterului nu permite reprezentarea acestui oratoriu ortodox împreună cu alte compoziții de factură prea lumească. Ca o pregătire sufletească o introducere în lumea înălțătoare a misterului Drăgoi a scris o « Suită sacră » care a lipsit dela reprezentațiile de până acuma a lui « Brâncoveanu ».

Misterul propriu zis începe cu un preludiu, muzica acompaniatoare a unui cortegiu de mare fast. Un prim act care se petrece în fața portalului catedralei imaginare. Al doilea act se desfășoară în interiorul unui decor care este stilizat după arhitectura bisericilor noastre. Intrarea în altar este monumentală.

Coruri de maici și călugări împletesc cântarea lor cu răspunsuri corurilor de boeri și copii. Cântarea corurilor e susținută de orchestră mare, în care dezvoltarea tematică evoluează într'o continuă creștere până la căderea cortinei. Despre frumusețea temelor melodice din acest mister se va scrie mai mult atunci când se vor fixa normele esteticei muzicii românești. Muzica sacră a acestor coruri poate fi pusă alături de cele mai frumoase pagini de muzică corală a literaturii universale. În compunerea acestor coruri se manifestă întreg geniul muzical al lui Sabin Drăgoi.

Misterul « Brâncoveanu » este cea dintâi lucrare în gen de oratoriu ortodox care lipsește chiar și din așa bogata literatură rusească.

Această operă a lui Drăgoi izvorîță din cea mai veche și autentică muzică populară, filtrată prin sufletul lui de mare creator, prin originalitatea ei accentuată se clasează printre operele de mare valoare artistică.

În cei șase ani care au trecut între compunerea și reprezentarea misterului, Drăgoi a terminat partitura noii sale opere fantastice « *Kîr Ianulea* » după cunoscuta nuvelă a lui Ion Luca Caragiale.

Opera « *Kyr Ianulea* » va avea trei acte și cinci tablouri. Locul acțiunii este Bucureștii prin anii 1800. Trecem din « *Iad* » în « *Hanul lui Manuc* », din « *Casa lui Kir Ianulea* » în « *Coliba lui Negoită* » și la « *Curtea Voevodului* ». Drăgoi lucrează acum la instrumentarea acestei opere. În puținele indicațiuni pe care le am dat se poate vedea că va fi o lucrare mare românească.

Înțelegerea care se va aduce operei muzicale a lui Drăgoi este măsurătoarea progresului care se realizează în cultura noastră muzicală.

OCTAVIAN BEU

CRONICA MUZICALĂ

D. Alfred Alexandrescu a fost fericit inspirat când s'a hotărît să dirijeze un concert Wagner. Formula de a inocula muzică wagneriană în doze mici și-a dovedit eficacitatea de multă vreme în țările latine și de mirare că nu a fost aplicată și la noi, cu mai multă insistență. Avem cântăreți care pot face față mai mult decât onorabil dificultăților vocale pe care le implică muzica wagneriană, mai ales când efortul cerut nu se prelungește trei sau patru ore; iar față de condițiile tehnice oarecum speciale în care funcționează Opera noastră, orchestra « *Filarmoniceii* » e singură în măsură a face dreptate partiturilor. Când se execută mai ales un fragment al unei opere, decorul, costumele, mișcarea (cam de multe ori e lipsă de mișcarea), toate sunt în mare măsură dispensabile pentru iubitorul de muzică lăminat; în schimb, prezența în prim plan a orchestrei în sala de concert restabilește mai curând decât strică, justul echilibru muzical. Dacă la aceste condiții inițiale, favorabile, se adaugă o vastă cunoaștere și îndelungă experiență a muzicei wagneriene, astfel cum le posedă d. Alfred Alexandrescu, rezultatul nu poate fi altfel decât o seară frumoasă de muzică bună. Acest raționament simplu a fost făcut de foarte multă lume care și-a oferit plăcerea de a-l verifica în sala Ateneului. D-na Nestorescu și d. P. Ștefănescu Goangă au cântat frumos, singuri sau împreună, fragmente din Olandescul Sburător, Lo-hengrin și Walkyria, iar d. Alfred Alexandrescu, foarte stimulat

de dinamica poruncitoare a muzicii lui Wagner, a interpretat-o cald și comunicativ. Succesul acestui concert a făcut deci suficient dovada că formula concertului Wagner trebuie reținută și aplicată, bine înțeles la intervale judicioase și prudente eșalonate.

După o scurtă întrerupere, soliștii străini și-au refăcut apariția în concertele săptămânale ale «Filarmoniceii»; în acel dirijat de d. Ionel Perlea, l-am auzit astfel pe violonistul francez Francescatti într'un concert de Paganini. Această stranie făptură muzicală a dus cu dânsa în mormânt secretul unui meșteșug violonistic fără pereche și al unei firi cu totul ciudate; o spune mărturia contemporanilor diavolescului Nicolo. Dar mărturia muzicii pe care a compus-o nu risipește misterul; ci îl neagă; nu se poate închipui desmintire mai categorică, ceva mai puțin misterios decât această muzică. Paganini a fost în fața hârtiei riglate copilul supus și ascultător al anilor 1830 de romantică și teatrală amintire. Cu un bun gust pentru care publicul i-a fost recunoscător, artistul Francescatti a evitat în interpretarea concertului orice exces în accente, ocolind ispita de a atribui substanței muzicale foarte subțiri, altă valoare decât aceea pe care o are; iar virtuozul s'a jucat senin și sigur cu nenumăratele dificultăți de știință tehnică violonistică. Emoții muzicale se substituia strângerea de inimă provocată de iminența unui accident posibil aproape în fiecare măsură; meritul de a fi potolit această frică în public, înlocuind-o treptat cu un sentiment de siguranță și încredere, este cam tot ce poate obține un executant, în ordinea emoțională a unui concert de virtuozitate pură. Francescatti a reușit însă mai mult decât atât, și confirmarea lui ca artist, cu prilejul recitatului care a urmat concertului, îl califică pentru a fi oaspetele «Filarmoniceii» oricând.

Concertul fusese precedat de un altul, de Bach, pentru două pianе. A încerca prin cuvinte convertirea acelor care simulează admirația pentru muzica lui Bach din respect pentru valorile admise, este inutil; a întări pe dreptcredincioși în credința lor este de asemenea de prisos. Dacă vreo muzică se dispensează suveran de cuvinte și program, apoi e sigur că muzica instrumentală a lui Bach e dintre acelea. Nu rămâne dar, decât de consemnat că acest concert, a cărui interpretare era încredințată unor foarte distinși muzicieni și artiști, nu a suferit decât de o ușoară și intermitentă imprecizie ritmică.

O suită a d-lui Sabin Drăgoi a urmat apoi, ca un fel de urmare, cel puțin în ordinea în care au fost prezentate publicului, a lui «Constantin Brâncoveanu». Cele patru piese simfonice tratate în manieră religioasă s'au desfășurat cuminiți și curate, într'o simplitate voită a limbajului muzical, așa cum stă frumos unui divertisment sacru.

Concertul s'a încheiat cu acel monument al tristetei care e simfonia lui César Franck. Niciodată resemnarea definitivă și melancolic remediabilă nu și-au găsit o expresie muzicală mai aptă și mai pătrunzătoare. Mișcarea vioaie a finalului nu risipește coplesitoarea tristețea a paginilor care l-au precedat, și toată ritmica energică pe care i-a impus-o d. I. Perlea nu a reușit să alunge impresia pe care o lasă simfonia: aceea a unei întâmplări frumoase, foarte tristă și foarte adevărată.

Dacă d. Krauss a intenționat să facă o demonstrație a meșteșugului dirijoral și o operație de reîntinerire atunci când alegerea d-sale s'a oprit asupra simfoniei a V-a de Ceaicowsky, atunci a reușit cum nu se poate mai bine. Trebuie mărturisit onest că asemenea demonstrații de vrăjitorie nu displac. Plăcerea muzicală în asemenea experiențe se întregește cu mirarea care cuprinde ascultătorul când se surprinde purtat și navigând pe valurile unei muzici pe care nu o socotea demnă de a-i plimba prețioasă și dificila lui sensibilitate. Totuși Clemens Krauss a izbutit miracolul. Lirismul dubios al Andantelui, de pildă, cu nesfârșitele și complexe insistențe și reveniri a fost redat cu atâta căldură convingătoare, încât ascultătorul subjugat de emoția acelor pagini uita să mai facă prețuirea calității lor. La fel s'au petrecut lucrurile și cu finalul simfoniei, un model de elocvență militară supra-abundentă. Această simfonie suferă în momentul de față de un cusur grav pentru cariera ei în sălile de concert; fără a fi prea în vârstă, ba relativ chiar tânără pentru o simfonie, căci s'a născut în 1888, ea rămâne în domeniul simfonic, cam ceea ce sunt pentru literatura pianului, acele « Feuilles d'album », așa de mult gustate de bunicii noștri. Prea recentă pentru a fi ascultată în perspectivă istorică, prea veche sau mai exact învechită pentru a mai corespunde gustului de astăzi, simfonia a V-a de Ceaicowsky parcurge deocamdată etapa cea mai puțin plăcută a unei lucrări de artă: aceea a demodării. A o face să treacă drept ceea ce a fost odată, în tinerețe, este mare virtuozitate pentru un șef de orchestră. Trebuie recunoscut însă că și orchestra « Filarmonică » a făcut un efort mare și că a realizat cu suplețe, cu vigoare și cu o disciplină occidentală, indicațiile rând pe rând de abia schițate sau furios deslănțuite ale dirijorului.

În acelaș program figura și poemul simfonic « Don Juan » de Richard Strauss (în trecut, e interesant de amintit că a fost scris aproape în același timp cu simfonia lui Ceaicowsky: în 1889). Poemul acesta simfonic, primul din seria care l-a consacrat pe Strauss mare maestru al muzicii cu program, este un mic rezumat al virtuților și păcatelor compozitorului. Împetuozitatea atacului care schimbă de trei ori tonalitatea în primele patru

măsuri, sugerează instabilitatea profesională a eroului, dar amintește și stabilitatea în procedee a compozitorului:

.
Hinaus und fort nach immer neuen Siegen
So lang der Jugend Feuerpulse fliegen!
.

Versurile lui Lenau care servesc de program poemului i se potrivesc tot așa de bine compozitorului; asemenea cuceritorilor norocoși, Richard Strauss a rămas în mare măsură credincios mijloacelor de seducțiune pe care le-a experimentat cu atâta succes în acest poem, unde, ca și în multe alte împrejurări asemănătoare, indigența sau banalitatea « declarațiilor » este salvată în ultimul moment de extrema bogăție polifonică și de prestigiul unei orchestrații strălucitoare.

Dansul Salomeei ca și Don Juan au găsit în Clemens Krauss un dirijor languros și frenetic, dar mai ales și abil, pentru a nu lăsa să se înnece în masa considerabilă a orchestrei straussiene, nici o pată de culoare, nici o sclipire de timbru, nici o pulsație de ritm.

Intercalate între aceste două piese, d-na Viorica Ursuleac a cântat un fragment din opera Guntram și trei lieduri tot de Strauss, al căror acompaniament fusese recent orchestrat de autorul lor. Examenul vocal la care este supus un cântăreț atunci când are în spate orchestra lui Strauss, este aproape supraomenesc. Cu mare plăcere și admirativă mirare s'a putut constata că d-na Ursuleac l-a trecut cu strălucire. Cine cade însă la acest examen este liedul, care hotărît lucru, nu poate suporta excesul de onoare care i se face atunci când e supraîncărcat de armura grea și prea colorată a orchestrei. Suplețea mișcării, intimitatea, inteligibilitatea textului care rămâne indispensabilă într'un lied, dispar fără urmă și fără compensație în prelucrarea orchestrală. Ceea ce este posibil voci omenestii în tovărășia unui piano înțelegător și prieten, nu mai este astfel când orchestra se substituie pianului; un lied devine atunci un fel de scurtă notație simfonică cu voce obligată, ceea ce este cu totul altceva. Dar oricât de discutabilă ar fi această inflație a liedului, în concertul dirijat de Krauss, el a făcut dovada calităților de adevărată atletică vocală a d-nei Ursuleac. Ascultând-o, am înțeles cu toții și prestigiul de care se bucură într'o țară de tradiții muzicală severă, cum e Germania, ca și predilecția pentru operele lui Strauss, unde dificultățile vocale sunt date până la limită.

La Operă, efectele vizitei maestrului german și a d-nei Ursuleac au luat proporțiile unei adevărate binefaceri. Fără a micșora cu nimic meritele și realizările conducătorilor Operei noastre

de Stat, trebuie constat că vizita unui șef străin și a unui artist de mare reputație stimulează considerabil energiile, care altfel preferă să rămână potențiale, și o căldură care se complace în a fi latentă.

Reacțiunea aceasta e așa de omenească, încât nu i se poate aduce vreo imputare alta decât simpla ei constatare. Rezultatul însă este prețios ca experiență muzicală, nu numai pentru public, dar probabil și pentru artiști. *Tosca* de pildă a fost reprezentată în condițiuni de ansamblu și cu realizări de detaliu, care vor lăsa o impresie-reper în amintirea iubitorilor de operă. D-na Ursuleac a fost tot ce se poate dori ca interpretare muzicală, ca joc de scenă, dramatică, patetică fără îndoială, așa cum o cere cu putere rolul, dar în același timp sobră, concentrată și mai ales lipsită de orice insistență sau exagerare care ar fi pus în dubiu pentru spectatori, autenticitatea emoției. E plăcut de adăugat că d-nii P. Ștefănescu-Goangă și D. Bădescu nu au fost cu nimic mai prejos de nivelul înalt la care au ridicat spectacolul, oaspeții Operei. Orchestra în special, a dovedit că, așa redusă cum este, e plină de posibilități pe care de multe ori nu puteam decât să i le bănuim. O perfectă dozare a volumului sonor, o răcoritoare precizie ritmică, o și mai răcoritoare justeță a sunetului, păstrarea perspectivei sonore, a planurilor dispuse în adâncime, în fine nimic din câte se cer pentru a face din orchestră un singur instrument în mâna dirijorului, nu a lipsit. O singură mică imperfecție: la sfârșitul actului I, clopotele sunau prea tare și impuneau astfel urechii tonalitatea lor persistentă, în timp ce vocile și orchestra aveau ceva mai bun de cântat. Dar acest exces de apreciere se poate înțelege ușor când ne amintim de sala ale cărei proporții modeste pot induce în eroare pe cineva obișnuit să potrivească efectele în săli « normale ».

Al doilea spectacol de operă, pe care l-a dirijat Clemens Krauss și în care a cântat d-na Ursuleac, a fost *Fidelio*. Această prea mărire a amorului conjugal nu a prea entusiasmat publicul nici acum o sută douăzeci de ani; toată lumea era de acord în a recunoaște înalta ținută morală, noblețea, sinceritatea, ș. a. m. d., a acestor pagini... dar *Fidelio* a plăcut mediocru. Cum s'a spus, « Beethoven era prea mare muzicant pentru a reuși în teatru ». Construcția și dezvoltarea simfonică erau pentru el cadrele în care a zugrăvit cu materia sonoră pură, toate durerile și bucuriile vieții lui. Dar acesta nu este avizul unanim; Kufferath de pildă, într'o carte consacrată acestor opere, afirmă că « *Fidelio* nu are egal în literatura dramei lirice » și în fine că « Wagner nu a mers mai departe ».

Când valoarea unei opere mai poate face obiectul unei controverse, o sută de ani după ce a fost scrisă, e semn că ea poate fi

executată la Opera Română. Reprezentarea ei a fost deci binevenită și mai ales întărită în prestigiul ei ca spectacol, de prezența lui Clemens Krauss și a d-nei Ursuleac.

Uvertura la actul II, acea Leonora în a treia ei prelucrare, a fost probabil cea mai înaltă realizare de artă dirijorală și interpretativă a d-lui C. Krauss în tot cursul vizitei pe care ne-a făcut-o. Adevărat poem simfonic, plină de miez beethovenian, de omenesc și de adevăr, uvertura aceasta este pivotul muzical al întregii opere și Clemens Krauss a însuflețit-o cu atâta emoție, cu atâta patimă, pură de orice meșteșug pentru auditori, dar plină de luciditate și de atenție minuțioasă pentru ultimul detaliu al partiturii, încât ascultându-l am avut revelația unor pagini de admirabil dramatism ca și pe acea a unui mare dirijor. Dacă uvertura rămâne piscul spre care urcă și dela care coboară actul I și II, drumurile care duc la el nu sunt lipsite de agrement; minunatul cor al prizonierilor din actul I ca și finalul exuberant al operei sunt momente care vor stăruii încă în amintirea ascultătorilor, mult după ce diverse arii și duete se vor fi topit indistincte în moștenirea muzicală a începutului de veac trecut. Și de data aceasta am avut prilejul să prețuim arta și meșteșugul așa de îngrijit lucrat al d-nei Ursuleac, jocul concentrat și expresiv, linia muzicală atât de curată și de credincioasă stilului, în fine dicțiunea fără cusur, afară doar de acel al unei ușoare tendințe spre mai mult decât perfect. Artiștii Operei Române au contribuit și ei cu mai mult decât mijloacele lor obișnuite, să facă din reprezentarea lui Fidelio o sărbătoare muzicală. Corurile în special s'au remarcat prin suplețea, omogeneitate și frumusețea liniei muzicale; în fine orchestra care se găsea în stare de examen public față de maestrul german, a fost la înălțimea împrejurării. Opera trebuie felicitată și încurajată să repete asemenea invitații; foloasele sunt prea evidente pentru a mai insista asupra lor.

RADU GEORGESCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

PICTURA LITERARĂ A CAPITALELOR

Portretul unui oraș e un gen literar astăzi la modă.

Firește ideea de modă — cum observă Simmel — este un amestec de vechi și nou; este doar o revenire la ce mai fusese deja. Mode total originale nu există. Cazul biografiilor romanțate este un exemplu tipic. Biografia există de când lumea, oscilând dela cea veridică, practică de istorici, la cea foiletonescă,

cultivată de literați. Moda recentă pentru biografii mai mult sau mai puțin fanteziste se datorește unei recrudescențe a aceluși nobil sentiment pe care cerem voie să-l numim mahalașism cultural. Aceasta explică avalanșa neobișnuită de « vieți celebre » extrase din cărțile de istorie și fecundate cu închipuirea mai mult sau mai puțin indiscretă a literaturii psiholog.

Moda portretelor de orașe are de sigur altă origine. Dar tot modă este. Căci e doar o revenire, cu intensitate mai mare, la un obicei literar extrem de vechi. Să nu se spună că pe vremuri se descria un oraș într'un scop precis: pentru instituțiile lui politice, sau pentru monumentele lui artistice, sau pentru moravurile sale ciudate; pe când acum se descrie « sufletul unui oraș ». Nu-i tocmai exact. Ca să dăm un singur exemplu printre multe, amintim cum, acum mai bine de un sfert de veac, filosoful Arréat publica o carte care, ca subtitlu, avea tocmai cuvintele: « Psychologie d'une ville ».

Faptul deci nu e propriu zis nou; nouă este doar popularizarea plăcerii pentru o astfel de lectură. Și cauzele acestei mode stau de sigur în desvoltarea generală a spiritului cosmopolit, a gustului pentru călătorie și pentru înțelegere a unor mentalități străine de a noastră.

În acest gen, marele maestru contemporan este, fără nici o îndoială, d. Paul Morand. Cele două cărți ale sale: *Londres* și *New-York* sunt, și pe bună dreptate, recunoscute ca remarcabile. Cât despre cea de a treia, care se chiamă *Bucarest*, este poate cea mai interesantă din toate, căci pune în discuție problema însăși a « psihologiei unui oraș ».

Bucureștii sunt poate cel mai greu subiect de literatură din câte există. Nimeni până acum nu i-a făcut portretul. Volumul cel mare al lui Gion, pe lângă că nu conține decât material istoric brut, se referă, pe de altă parte, la o epocă de mult dispărută. S'ar mai putea vorbi, în ordinea psihologică, de acea frescă pe care o compun, adunate laolaltă, piesele și « momentele » lui Caragiale. Decât, bucureșteanul descris de Caragiale, dacă-i adevărat că este foarte pitoresc și foarte just psihologicește, e totuși un bucureștean incomplet. Caragiale n'a apucat, sau n'a putut, sau n'a vrut să vadă decât o singură categorie de bucureșteni, și anume pe acei care vorbeau caraghios. Foarte rar (Țipătescu, Zoe) personajele lui vorbesc corect. E semn că marele nostru satiric observase că există și asemenea oameni în societatea românească, pe care nu i-a falsificat (deși îi era ușor să le împrumute și lor diverse schimonoseli lexicale ori sintactice). Dar în genere se poate spune că omul care nu vorbea ridicol nu-l excita, nu-l interesa pe Caragiale. Adăogați în sfârșit că eroii săi au o psihologie general valabilă pentru orice oraș din România

(poate mai cu seamă pentru cele de provincie); nu este o psihologie specific bucureșteană. Pe aceasta din urmă nu a atacat-o cu succes până acum nimeni. Și-i perfect explicabil, căci, repetăm, este o psihologie complexă, subtilă și mai ales foarte, foarte ascunsă.

Insistăm asupra acestui cuvânt: «ascuns». Căci ar putea părea inexact. Cu toții cunoaștem exuberanța bucureșteanului, om cu «inima pe palmă» și gata oricând la confidențe. Dar tocmai de aceea este el greu de pătruns, tocmai din pricina acestei etalări de tot momentul a sentimentelor lui.

Trebue să risipim aci o veche eroare. Se obișnuște a se spune că exotismul unui oraș, adică locuinți bizare, moravuri stranii, costume ciudate — toate acestea *ascund* o mentalitate curioasă și greu de pătruns. Nu este adevărat. Exotismul formelor exterioare *nu maschează*, ci, dimpotrivă, *trădează* sufletul populației respective. Intre fond și formă există aproape totdeauna o naturală corespondență. Bizareria unora ne pune pe calea descoperirii ciudăteniei celorlalte. Cutare cutumă madrilenă sau londoneză, prin chiar caracterul ei deconcertant, ne invită să căutăm și ne ajută să găsim infrastructura sentimentală pe care mai mult o exprimă decât o sustrage privirilor. Benares sau New-York, orașe exotice și — cum zic Englezii — «peculiar»-e, este drept că, la prima vedere ne umplu de nedumerire. Dar, după câteva întrebări inteligente puse, începem să le descifrăm.

Cu Bucureștii lucrurile stau cu totul altfel. Capitala noastră are nenorocul de a nu fi de loc, dar absolut de loc ceea ce se numește «exotică». Este un rezumat, de talie medie, a metropolei în sine, a oricărei metropole. Caracteristica ei e de a fi, în România, răscrucea tuturor drumurilor și centrul de convergență și divergență al tuturor știrilor, curentelor, poruncilor. Dar asta, dacă o distinge de celelalte orașe românești, nu o deosebește de loc de ceea ce au în comun toate capitalele din lume. Existența unei străzi principale, a unei șosele-parc pentru plimbare și a unor grădini cu mititei nu sunt — veți recunoaște — particularități suficiente pentru un pictor de caractere.

Și totuși Bucureștii sunt poate cel mai interesant oraș din lume din punctul de vedere al «celuilalt» pitoresc — pitorescul psihologic, în opoziție cu cel pur vizual. Adică, la dreptul vorbind, există și acesta din urmă. Felul cum bucureșteanul se îmbracă, cum el își contorsionează mușchii obrazului sau și-i întrebunțează pe cei ai mâinilor când gesticulează, ai picioarelor când umblă (mai ales când «umblă social», pentru a ieși sau a intra în fața publicului) — toate acestea, și multe altele, manifestări pur vizuale, sunt de o subtilă originalitate pentru cel ce știe să citească dincolo de ele.

Dar acești cititori de suflete nu s'au născut încă. Nu le facem prin asta nici un reproș. Problema e grea, și viața regatului român e jună. Va veni vremea — și poate foarte curând — când literatura noastră pe de o parte, observația laică pe de alta, vor izbuti să descifreze caracteristicile bizare ale acestui suflet bucureștean. Atunci va putea veni un străin — pe care îl dorim de valoarea d-lui Paul Morand — care să scrie un « Bucarest » tot atât de bun cât și « Londres » sau « New-York » ale autorului sus pomenit.

Căci — și asta e o curioasă condiție de succes pentru portretul unui oraș — autorul trebuie să fie străin. Firește e de ajuns să fie străin de orașul în chestiune. Nu-i nevoie să fie englez sau neamț; e suficient să fie ne-bucureștean. Condiție care nu-i din cale afară de greu de îndeplinit.

Pe europeanul actual, bucureșteanul actual nu-l poate decât induce în eroare. Față de bucureșteanul cultivat, poliglot cu virtuozitate, amabil, serviabil, spiritual, — francezul va admira iuțea cu care noi ne-am asimilat civilizația apusului și se va minuna de miraculoasa noastră adaptabilitate, amintindu-și că modernizarea la noi datează de abia de un secol. Totuși, făcând astfel, străinul va cădea în cea mai perfidă eroare. Căci ceea ce trebuie admirat în cazul ales de noi este nu adaptarea la civilizație, ci adaptarea la... situația de adaptat. Bucureșteanul nu-i încă adaptat. E, deocamdată, numai capabil să pară adaptat, să pară așa așa de bine încât un străin să nu observe nimic suspect. În realitate este tot un fel de imitație. Nu acea imitație grotescă și cusută cu ață albă pe care a zugrăvit-o Caragiale, ci una de bună calitate, despre care ai jura că e adevărată. De aceea am numit-o « adaptare la situația de adaptat ». Și când am spus așa, n'am avut nici o intenție pejorativă. Din contră, sentimentul meu aci este unul de profundă admirație. Căci nu e mare lucru să-ți asimilezi o cultură superioară; doar toate națiunile, rând pe rând, au făcut-o. Ceea ce-i înmărmuritor este să fii « aproape adaptat » după o ucenicie de abia trei generații. Așa de « aproape adaptat » încât numai un ochi foarte exercitat să poată distinge adevărata nuanță a situațiunii.

Afară de asta, situația de « aproape adaptat » e o situație de luptă, căutare, invenție, care stimulează sub toate formele sufletul bucureșteanului. Așteptați să se mai potolească criza de sărăcie materială care bântue azi pe tot globul. Așteptați să revină puțin belșug economic, și veți vedea ce lucruri originale vor produce toate aceste categorii de bucureșteni: studenți, mici funcționari, comercianți evrei, ciocolaiși mondeni și sportivi, intelectuali, scriitori, artiști. Sunt sigur că, din psihologia așa de sui generis a bucureșteanului, vor izvorî în curând manifestări exterioare, care vor fi tot atâtea semne distinctive, capabile să orienteze pe viitorul pictor literar al principalei noastre urbi.

D. I. SUCHIANU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Franța a sărbătorit la sfârșitul anului trecut, tricentenarul Antilelor. Trei sute de ani de stăpânire în depărtatele insule de peste ocean, iată o aniversare a colonialismului francez care ne reamintește calea parcursă până la imperiul de astăzi. Dar tricentenarul Antilelor a făcut să strălucească, mai ales, marea putere de unificare a Franței. Deși atât de depărtate de metropolă și deși în raza de acțiune a altor Puteri și mai ales a Statelor-Unite, micile insule Martinica și Guadelupa sunt cu desăvârșire pătrunse de spiritul francez. Din toate dările de seamă ale serbărilor care au avut loc în Antile, la care au participat pe lângă delegații guvernului, mulți reprezentanți ai scrisului și ai culturii, rezultă impresia unei foarte apropiate înrudiri între mentalitatea franceză și aceea a populației de acolo. Locuitorii Antilelor exercită încă din 1848 toate drepturile politice și trimit reprezentanți în Parlamentul francez. Reamintind aceasta, un diplomat francez scria de curând: « Asimilarea politică este completă și îngăduie să afirmăm că Antilele fac parte integrantă din Franța ».

Dar în vreme ce tricentenarul acesta este încă un prilej de a constata marea putere de unificare prin care civilizația franceză a reușit să apropie de cel mai autentic al ei, populația indigenă a Antilelor, alte împrejurări ne vorbesc de persistența spiritului regional și de perfecta armonie pe care cultura o realizează între originalitatea locală și unitatea franceză. În Franța sunt numeroase acele vechi Academii de provincie în care oamenii se asociază după criteriile regionale și întrețin, prin cercetările lor, tradiția spiritului local. Dintr'o recentă dare de seamă a activității acestor Academii, pe care d. M. C. Savarit o publică în *Revue des Deux Mondes* rezultă felul activ în care particularismul persistă totuși în Franța. Astfel, Academia din Amiens « deși se găsește la porțile Parisului, a cărui atracție este atât de mare, este în totul regionalistă și mai precis, picardă ». Această Academie publică în ultimele ei *Memorii* un elogiu al unui poet de dialect regional. Aceeași dare de seamă ne informează apoi: « D. Maurice Garet, secretarul perpetuu al Academiei, arată într'un alt volum al acestor *Memorii*, ce reprezintă Academii de provincie, cum trebuiesc acestea să exprime viața și spiritul regional și cum, contribuind la întărirea provinciilor, ele întăresc deopotrivă Franța întreagă ». În același spirit lucrează celelalte Academii provinciale, printre care au un mare renume acelea din Dijon, Toulouse și Aix.

Spiritul regional este cultivat, cele mai dese ori, în numele acelei unice originalități creatoare pe care o prilejuește adaptarea îndelungă dintre vieață și pământ. Este concepția care se desprinde și dintr'o recentă carte a d-lui Maurice des Ombiaux,

Le Génie Bourguignon. Autorul este belgian și privește originalitatea burgundă numai prin prisma caracterelor ei regionale. După ce, în lumina trecutului îndepărtat, ne arată legăturile și afinitățile dintre Flamanzi și Burgunzi, d. Maurice des Ombiaux exaltă viața puternică și originală pe care o hrănește seva unică a acestui pământ. Vinurile din Burgundia exprimă, după părerea d-lui Maurice des Ombiaux, însăși esența culturii și a geniului acestei regiuni. De sigur, punctul de vedere al autorului nostru, din pricina spiritului exclusiv în care interpretează *Le Génie Bourguignon*, ne apare mai de grabă ca acela al unui specialist și al unui subtil cunoscător al vinurilor. Dar poziția regionalismului se regăsește aceeași, și aceiași sunt termenii ei generali în cartea d-lui des Ombiaux; între viața omenească și pământul pe care se dezvoltă, este o legătură inestructibilă care întreține spiritul creator și original. Iată de ce, geniul propriu al unei regiuni se manifestă mai ales în acele creații, cărora seva pământului le-a adus o mai îmbelșugată hrană.

Oricare ar fi diversitatea regională în Franța și toate tradițiile pentru care provinciile manifestă un vizibil atașament, este singur că încadrarea lor în perfecta unitate franceză se realizează acolo într-o ordine națională nedepășită până astăzi. Dacă, însă, încercăm să reducem la două mari categorii diversitatea lăuntrică a națiunii franceze, ne apare într'o lumină, din ce în ce mai actuală, vechea dualitate: Nord-Sud. Deși nu urmărim, aici, să apreciem aportul calitativ sau cantitativ al celor două mari tipuri ale culturii franceze, credem că actualitatea ne îndreptățește să constatăm o anumită tendință spre Sud, o creștere a orgoliului mediteranian și conștiința, din ce în ce mai clară, a unui nou sens al misiunii civilizatoare a Franței de astăzi. De sigur, intensitatea cu care se manifestă, în cultura franceză modernă, spiritul mediteranian, se explică în mare parte și prin neobosita activitate reclamată de vastele colonii din Africa și de toate problemele care fac să graviteze către acest continent, atenția națiunii franceze. Dar până la acest aspect african al tendinței spre Sud, din care se descifrează mai ales sensul viitorului, găsim, mai întâi, în Franța, vechiul regionalism din *Provence*, astfel cum îl întreține și astăzi, de pildă, Academia din Toulouse printre ale cărei *Memorii* găsim în mod firesc un studiu *Sur la langue d'oc et le génie latin*. Conștiința și mândria latină sunt perpetuate mai ales de spiritul Provenței și dacă aici n'am fi condiționați numai de actualitate, am reaminti strălucita și semnificativa comemorare a lui Mistral de acum câțiva ani. Depășind însă regionalismul propriu zis, spiritul mediteranian în Franța se manifestă apoi într'un cadru mai larg. Astfel, de pildă, Paul Valéry, a cărui gândire și personalitate nu sunt nicidecum colorate de spiritul

regional, se resimte cu o mare intensitate ca un produs al acestei Mediterane, pe țărmurile căreia s'a născut. În ultimul său volum *Variété III*, găsim acele *Inspirations Méditerranéennes*, în care Paul Valéry afirmă îndoita legătură a sensibilității și a inteligenței sale cu Mediterana. Cadrul personalității lui Valéry este basinel mediteranian, dar iată că astfel el depășește regionalismul nu numai pentru că înglobează toate țărmurile acestei mări închise dar și pentru că autorul afirmă, încă odată, rolul determinant pe care civilizația mediteraniană l-a avut în formația spiritului european și a umanității întregi. Spiritul mediteranian echivalează, astfel, cu spiritul universal. Paul Valéry are totuși pentru Mediterana și acea sensibilitate particulară, făcută din amintirile copilăriei și întreaga sa formație. « Ochiul cuprinde acolo, ne spune Valéry, în același timp omenescul și neomenescul. Iată ceea ce a resimțit și exprimat cu măreție Claude Lorrain, care în cel mai nobil stil, exaltă ordinea și splendoarea ideală a marilor porturi ale Mediteranei: Genua, Marsilia sau Napoli transfigurate, arhitectura decorului, profilul pământului, perspectiva apelor, alcătuind un fel de scenă teatrală în care nu trăiește, nu cântă, nu moare, decât un singur personaj: *Lumina* ». Despre propria sa formație, Paul Valéry afirmă: « Nimic nu m'a format mai mult, nu m'a pătruns, nu m'a instruit — sau construit — ca acele ore fără studiu, în aparență absente, dar în realitate consacrate cultului inconștient a trei sau patru zeități incontestabile: Marea, Cerul, Soarele ». Iată, așa dar, la Paul Valéry o adâncă înrădăcinare, și conștiința unei formații concrete care, depășind regionalismul, pentru a ajunge la noțiunea opusă a universalismului, păstrează, totuși, sensibilitatea impetuoasă pentru peisajul natal și simpatia ireductibilă pentru țărmurile Mediteranei.

Există o solidaritate mediteraniană care își găsește adeseori expresie în Franța. Publicații ca de pildă *Cahiers du Sud* se înfățișează ca un fel de emanație a unei mentalități comune tuturor popoarelor care trăiesc pe țărmurile Mediteranei. Astfel în revista *Cahiers du Sud* care apare la Marsilia, găsim pagini despre Grecia sau despre Egipt, scrise cu acea simpatie pe care o explică, parcă, același mod de a gândi și aceleași aspirații. *Cahiers du Sud* apar astfel ca o revistă franceză, dar comună întregului basinel mediteranian. Atmosfera care se desprinde din paginile acestei reviste se apropie de spiritul lui Paul Valéry, astfel cum l-am desprins din *Inspirations Méditerranéennes*. Sudul poate pleca dela premisa regionalistă, dar cerul larg și albastru al Mediteranei nu îngăduie limitarea particularistă. Păstrând farmecul unic al țărmurilor pe care s'a născut, omul mediteranian tinde totdeauna către categorii mai vaste.

În literatura franceză de astăzi sunt numeroase cărțile, romanele mai ales, a căror acțiune se petrece în jurul Mediteranei, adeseori pe coastele Africei. Activitatea Franței în Africa, marile perspective și interese pe care i le oferă continentul negru, afluența francezilor acolo, ne fac să asistăm nu numai la înflorirea literaturii coloniale, dar parcă la un fel de magnetism pe care Sudul îl exercită asupra literaturii generale și a întregii culturi franceze. Africa deschide viitorului atâtea căi noi și atâtea posibilități, încât putem întrevedea semnele unei adevărate renașteri a spiritului mediteranian, cu o extensiune pe care n'a cunoscut-o încă, cu noua și îndelunga misiune de a perpetua civilizația occidentală, imprimându-i un sens hotărât spre Sud. Un articol în care problema aceasta este înfățișată în toată importanța ei, găsim într'un număr recent din *La Revue Hebdomadaire; Afrique, certitude de l'Europe* este articolul semnat de d. Georges-Louis Ponton. Autorul face o serie de observații din care rezultă că Africa este susceptibilă de a se occidentaliza și că astăzi chiar, așa numitele aspecte pitorești pe care călătorul european le caută acolo sunt mai puțin autentice decât se crede. Numeroase împrejurări ne arată că populațiile din Africa sunt în plină evoluție a moravurilor lor. Autorul mai constată că principala consecință a actualului conflict etiopian este faptul că « punctul nevralgic al diplomației europene a trecut dincolo de Mediterana ». « Vom asista oare, se întreabă d. Georges-Louis Ponton, la acel declin al occidentului, prezis cu insistență de filosofi — dela Spengler la Benda — sau, dimpotrivă, vom trăi o reînnoire triumfătoare a acestei gândiri occidentale, al cărei leagăn a fost Egiptul milenar și care și-ar regăsi tinerețea în Africa regenerată ». Africa este domeniul vast asupra căruia spiritul european trebuie să se aplece pentru a se salva pe sine și a-și atribui o nouă misiune. « Mijlocul acestei Renașteri, afirmă d. G. L. Ponton, va fi acțiunea ». Africa oferă Europeanilor, a căror datorie este de a coopera în această activitate, posibilitatea faptului, valoarea concretului. Concluzia interesantului articol al d. G. L. Ponton este: « Europa — și în primul rând Franța — sunt datoare, în acest ceas tragic al destinelor lor, să nu ocolească unica posibilitate de salvare care li se oferă ».

Considerațiile acestea sunt cu atât mai semnificative cu cât pornesc din Franța. Dacă Mediterana este atât de prezentă în cultura franceză de astăzi, dacă spiritul mediteranian are virtutea rară de a îmbina tradiția străvechilor țărături cu voința de largire a cadrului și de expansiune civilizatorie, înțelegem covârșitoarea însemnătate a acelei scoborâri spre Sud și a dezvoltării viitoare a civilizației occidentale în Africa.

O ANIVERSARE MERITATĂ

Cu prilejul împlinirii unui deceniu dela înființarea *Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie*, d. Gh. Christodorescu, directorul general al instituției, a dat la iveală un volum, intitulat cu multă modestie: « *O operă profesională — colaborarea Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie cu puterile publice* »¹⁾. Această lucrare, care este un vast și documentat expozeu al situației economice dela 1926 încoace, arată, pas cu pas, eforturile făcute de *Uniune* pentru normalizarea stărilor dela noi, în domeniul producțiunii, al comerțului cât și în ce privește lichidarea datoriilor agricole, etc. În cuprinsul volumului vom găsi o serie de îndrumări și soluțiuni foarte interesante în special în materie de *prețuri* asupra cărora ni se pun la dispoziție, în partea a II-a, elemente uneori puțin cunoscute de opinia publică. În adevăr, iată cum ne este înfățișată această importantă chestiune în deciziunea Adunării generale (a XV-a):

« Considerând că problema este universală și că soluționarea ei stă, pre-tutindeni în lume, în centrul preocupărilor pentru combaterea crizei;

« Că, în România în special, marasmul comercial și industrial de azi se datorește în cea mai mare parte reducerii puterii de consumațiune a populației rurale, determinată de prăbușirea prețurilor agricole, dar și de faptul că prăbușirea acestor prețuri nu a fost însoțită de o scădere paralelă a prețurilor industriale;

« Că disparitatea dintre aceste două categorii de prețuri este, în țara noastră, destul de pronunțată, căci:

a) Dela izbucnirea crizei mondiale încoace, în interior, indicele prețurilor cerealelor a scăzut cu 55%, iar indicele general al prețurilor en gros industriale a scăzut numai cu 39% și indicele special al prețurilor mai multor articole industriale necesare agricultorilor a scăzut și mai puțin, numai cu 25% ;

b) « Dela izbucnirea crizei mondiale încoace, pe câtă vreme valoarea tonei de marfă exportată (produse agricole) a scăzut neconținut dela 4.093 lei în 1929 la 1.600 lei în 1933; — valoarea tonei de marfă importată (produse industriale) a rămas aproape neschimbată la 28.400 lei, *ceea ce constituie o adevărată tragedie, căci astăzi pentru o tonă de marfă importată noi trebuie să dăm străinătății, în greutate, de 18 ori mai mult marfă românească*; »²⁾

Considerând:

« Că pentru urcarea puterii de consumațiune a populației rurale și înviorarea vieții comerciale și industriale este neapărată nevoie, în țara noastră, de *măsuri serioase*, în vederea restabilirii unui raport normal între prețurile agricole și cele industriale;

¹⁾ Ed. « Cartea Românească », vol. I, 1936.

²⁾ Sublinierile sunt ale noastre (N.R.).

« Că pentru restabilirea echilibrului compromis dintre aceste două categorii de prețuri se preconizează metode diferite: metoda urcării prețurilor produselor agricole, metoda scăderii prețurilor industriale și metoda unei acțiuni combinate;

« Că metoda urcării prețurilor agricole întâmpină, pentru aplicarea ei, greutăți atât pe plan internațional, cât și pe plan național;

« Că, în asemenea condițiuni, metoda cea mai recomandabilă este aceea a scăderii prețurilor industriale, care urmează astfel a fi integrată în politica generală pe care Uniunea noastră o preconizează pentru combaterea crizei economice, anume politica de adaptare a întregii vieți economice și financiare la actualele posibilități create de scăderea prețurilor agricole;

Considerând, în sfârșit:

« Că, pentru ieftinirea produselor industriale, industriașii și comercianții, în marea lor majoritate, au făcut în cei patru ani de criză sacrificii însemnate, reducându-și considerabil beneficiile sau renunțând cu totul la ele;

« Că, în asemenea condițiuni, pentru o ieftenire mai mare a acestor produse și fără a se periclita existența industriei naționale și a comerțului, e nevoie de o comprimare masivă a cheltuielilor de fabricațiune și de desfacere, atât pentru ușurarea sarcinilor, așa de grele, care apasă prețul de cost și de vânzare al produselor industriale, cât și printr'o organizare sistematică a industriei naționale în vederea raționalizării ei;

« Că, independent de toate acestea, se mai impun și unele măsuri pentru înlăturarea influențelor monopolizatoare, tinzând, în anumite cazuri, la menținerea unor prețuri prea urcate ».

Pentru toate aceste considerațiuni

Opinează :

« Că pentru combaterea crizei economice, în general, și pentru înviorarea vieții comerciale și industriale, în special, se impune în țara noastră adaptarea și aplicarea unei politici hotărâte în vederea restabilirii echilibrului compromis dintre prețurile produselor agricole și prețurile produselor industriale;

« Că această politică trebuie să tindă la înlesnirea procesului natural de adaptare a prețurilor industriale la prețurile agricole, prin înlăturarea cauzelor care împiedică scăderea prețurilor industriale;

« Că, în scopul acesta, se impun următoarele măsuri mai importante :

1. *Comprimarea costului producțiunii și desfacerii produselor industriale*, prin ¹⁾:

a) Asanarea datoriilor industriale și comerciale;

b) Lichidarea datoriilor Statului pentru furniturile industriale și comerciale;

c) Ușurarea sarcinilor fiscale care apasă industria și comerțul;

d) Ușurarea sarcinilor sociale care grevează mai ales producțiunea industrială;

e) Reajustarea tarifelor de transport la noua situațiune a prețurilor.

¹⁾ Sublinierile sunt ale noastre (N.R.).

2. Organizarea producțiunii industriale în vederea raționalizării ei.

3. *Înlăturarea influențelor monopolizatoare tinzând, în anumite cazuri, la menținerea unor prețuri industriale prea urcate, prin ¹⁾*:

a) Reglementarea cartelurilor;

b) Un tarif vamal adecuat la actuala situațiune a prețurilor, fără ca prin aceasta să se lovească în interesele industriei naționale, care are încă nevoie de o protecțiune rațională.

Că, în sfârșit, pentru aplicarea tuturor acestor măsuri să se aibă în vedere propunerile concrete făcute de Uniune pentru fiecare din ele, în diferite ocaziuni ²⁾ ».

Din textul pe care l-am citat aci rezultă, dar, că politica prețurilor se reazămă, în țara noastră, pe două idei directe, anume: comprimarea costului producțiunii și lupta împotriva cartelurilor industriale. În ce privește primul element, care reclamă reformele prevăzute la capitelele *a—e*, Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie a izbutit să-și impună, după nenumărate stăruinți, câteva din dezideratele ei, cum este cazul cu lichidarea datoriilor Statului către furnizori sau ușurarea fiscalității comerciale, devenită fapt prin degrevările operate în 1934. În schimb, chestiunea reglementării cartelurilor de care se ocupă lucrarea d-lui Gh. Christodorescu este încă în faza studiului, căci nu avem până acum mijloace sigure de represiune contra tendințelor de monopolizare și urcare abuzivă a prețurilor pe piața indigenă. În orice caz, fie că această problemă este pendinte sau nu, meritul *Uniunii* rămâne, întreg, prin aceea că s'a pronunțat cu hotărîre împotriva unor vechi anomalii care împiedecă, sistematic și pe o scară întinsă, adaptarea circulațiunii bunurilor la condițiunile economice actuale.

O altă lature a crizei noastre este *politica comercială a României*, analizată remarcabil în partea III-a a volumului semnat de d. Gh. Christodorescu. În această parte, ni se arată bunăoară care a fost atitudinea *Uniunii* Camerelor de Comerț și de Industrie față de șovăielile înregistrate în legătură cu regimul contingentării și controlului devizelor. Dar să dăm cuvântul reprezentanților *Uniunii* pentru că din expunerea lor se va vedea mai bine cât de judicioase au fost atunci criticele lor:

« Delegația *Uniunii* Camerelor de comerț și industrie prezentându-se, în zilele de 13 și 14 Iunie 1935, d-lui Președinte al Consiliului de Miniștri, d-lui Ministru al industriei și comerțului și d-lui guvernator al Băncii Naționale a arătat că toate restricțiunile aduse comerțului exterior cât și comerțului de devize, dela 1932 încoace, nu numai că nu și-au atins scopul, dar încă,

¹⁾ Sublinierile sunt ale noastre (N.R.).

²⁾ Gh. Christodorescu, *op. cit.*, pag. 147—149.

dimpotrivă, au contribuit, într'o largă măsură, la actuala paralizare a afacerilor comerciale. *Au contribuit la aceasta, atât prin empirismul lor, cât și prin nestatornicia lor*¹⁾). Delegația a reamintit că atât Camerele de comerț și de industrie, cât și Uniunea lor, făcându-se ecoul revendicărilor legitime ale comerțului, au cerut stăruitor, încă din anul 1932, revenirea treptată la o situațiune normală, întemeindu-se mai ales pe convingerea că leacul echilibrării plășilor, țintă finală a restricțiunilor ce ne preocupă, trebuie căutat în altă direcție, *dar mai ales în direcția reducerii mijloacelor de plată, care, prin inflația lor, au înrăurit nesatisfăcător asupra importului și exportului, precum și în direcția reducerii cât mai mult a sarcinilor datoriei publice externe, care, în situația de astăzi, nu mai pot să fie suportate fără grave inconveniente*²⁾ ».

Delegația a insistat apoi asupra gravelor neajunsuri la care va da naștere prima de 44% percepută asupra importului.

« Această primă este cu mult superioară primelor de export pe care ea este chemată să le alimenteze și va produce o scumpire simțitoare a traiului »³⁾). Argumentul că Banca Națională pune la dispoziția Statului și a întreprinderilor publice devizele necesare plășilor lor în străinătate, care se ridică la mai mult de 5 miliarde, fără ca prima de 44% să fie percepută, nu constituie o justificare temeinică.

« În al doilea rând, prin așezarea ei, ca o taxă de import, prima de 44% va îngreuna considerabil tratativele pentru modificarea acordurilor ce avem cu Statele străine, spre a le armoniza cu noile dispozițiuni pentru reglementarea comerțului exterior.

« În al treilea rând, în sfârșit, aplicarea primei de 44% asupra arieratelor comerciale, care nu din vina comercianților n'au putut să fie transferate, constituie un act de mare nedreptate, care va avea urmări grave asupra caselor comerciale ce au fost puse în această situațiune, deși ele și-au îndeplinit obligațiunile față de Banca Națională »⁴⁾ ».

Este inutil să mai spunem că aceste rezerve ale *Uniunii* în chestiunea contingentării au fost pe deplin confirmate de evenimente. Astfel, scumpirea articolelor importate este de multă vreme un fapt îndeplinit, iar cât privește dificultățile de negociere cu străinătatea, toată lumea știe opoziția pe care ne-a făcut-o Germania în primele luni ale anului precedent, după cum sunt în amintirea noastră și represaliile celorlalte State împotriva politicii noastre comerciale de atunci. Față de o atât de gravă situațiune, desigur că soluțiunile *Uniunii* merită și azi o deosebită atențiune, mai ales că ele sunt precise și cu un rezultat imediat. Între aceste soluțiuni, reducerea datoriei publice externe este cea mai importantă, prin faptul că ea pune o frână puternică la

1) Sublinierile sunt ale noastre (N.R.).

2) Id.

3) Id.

4) Gh. Christodorescu, *op. cit.*, pag. 338.

cererile de deize ale Statului în dauna comerțului privat. De asemenea, ca o măsură paralelă, trebuie să se realizeze, o deflațiune a mijloacelor de plată în interiorul țării, căci altminteri deteriorarea monetei noastre va continua cu pași siguri, făcând inutilă pe viitor orice străduință de normalizare și de reglementare a comerțului românesc cu străinătatea. În sfârșit, *Uniunea* se arată favorabilă unui sistem de compensațiuni, bine întocmit, ba încă preconizează în lucrarea amintită chiar generalizarea lui în operațiunile externe, care au nevoie de o formulă mai suplă, ferită de abuzurile și birocrăția din trecut.

O altă manifestare de care se ocupă volumul d-lui Gh. Cristodorescu este lupta *Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie* pentru *asanarea datoriilor particulare*. În partea IV-a a lucrării găsim, în această privință, detalii foarte interesante. Din cuprinsul lor rezultă, în mod clar, că *Uniunea* a intervenit pentru prima oară în chestiune cu prilejul legii din 19 Aprilie 1932, care avea nevoie de serioase amendamente. Memoriul adresat Guvernului, la acea epocă, este de altfel prea semnificativ ca să nu reproducem câteva din părțile lui cele mai caracteristice. Iată-le:

« Considerând așezământul Statului nostru care garantează, prin instituțiile sale de drept, inviolabilitatea proprietății și respectul obligațiunilor;

« Considerând că comercianții, creditorii ai țăranilor, sunt la rândul lor debitori ai angroșiștilor, industriașilor și instituțiunilor de credit și că este chiar în interesul agriculturii ca de aceste credite să beneficieze și în viitor, ele slujind ca mijloacele indispensabile întreprinderilor agricole;

« Că amputarea datoriilor agricole ar echivala cu amputarea creanțelor comercianților și industriașilor din categoria mai sus amintită, diminuându-le avutul lor, descoperindu-i față de creditorii lor și punându-i în imposibilitate, pe viitor, a mai acorda creditele necesare agriculturii;

« Că prin conversiunea datoriilor agricole nu trebuiesc create situațiuni menite să privilegieze anumite clase sociale în dauna altora;

« Că toate legiuirile trebuie să aibă la bază un simțământ de echitate socială;

» Că în cazul când asanarea datoriilor agricole nu s'ar putea realiza fără amputarea creanțelor, această amputare să fie suportată de colectivitate, adică de Stat, care a realizat — într'o perioadă care a urmat războiului — venituri considerabile din taxele de export, percepute asupra produselor acelora care urmează să beneficieze astăzi de conversiune ».

Propunem următoarele:

1. De conversiune să beneficieze numai proprietarii agricoli până la 10 ha ¹⁾.
2. Conversiunea să se facă fără amputarea creanțelor.
3. Dacă prin conversiune urmează să se acorde proprietarilor agricoli păsuiri de termene și diminuarea dobânzilor, atunci să se acorde și comercianților păsuiri pentru sumele acordate țăranilor; iar în cazul când nu se va

¹⁾ Sublinierile sunt ale noastre (N.R.).

acorda codebitorilor comercianți și industriași beneficiul acordat agricultorilor, să fie scoase dela efectul conversiunii datoriilor țărănilor către comercianți și industriași ¹⁾).

4. Dacă asanarea datoriilor agricole nu se va putea realiza decât prin amputarea creanțelor, Statul să găsească mijloacele de finanțarea operațiunii ²⁾ ».

Așa dar, *Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie* preconizează, în 1932, limitarea conversiunii la datoriile țărănești și, pe de altă parte, înglobarea negustorimii rurale în prevederile legii Argetoianu. Aceeași preocupare pentru apărarea intereselor comercianților și industriașilor o întâlnim și mai târziu, când se produce o modificare a dispozițiilor din 1932. Astfel, într'un nou memoriu adresat Ministerului Finanțelor la 14 Aprilie 1933, *Uniunea* cere ca în noua lege, care tocmai se discuta în Parlament, să se încadreze și interesele comerciale ale orașelor, excluse până atunci dela beneficiul conversiunii. Argumentele care s'au adus atunci sunt din cele mai juste și ele sunt formulate în modul următor, în lucrarea d-lui Gh. Christodorescu :

... « Deși prin legea concordatului preventiv (referitoare la comercianți și industriași N.R.) se prevede eșalonarea și reducerea datoriilor comerciale, în condițiuni, însă, cu mult mai grele, — această lege însă, se referă numai la creanțele chirografare, lăsând în mod expres în afara legii creanțele privilegiate și hipotecare. Viitorul legiuitor nu ar face, de altfel, decât să împingă mai departe pasul ce s'a făcut prin legea suspendării datoriilor, întru cât prin această lege s'a suspendat urmărirea pentru datoriile ce grevează imobilul în care comerciantul își exercită funcțiunea.

« Această idee nu trebuie abandonată acum, când se discută viitorul regim al datoriilor, urmând ca viitoarea lege să se aplice și datoriilor hipotecare și privilegiate ale comercianților, ca o consecință logică a rațiunii economice și sociale, care impune legiferarea ³⁾ ».

Tot în chestiunea asanării datoriilor particulare, *Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie* mai intervine în 1934, an în care se lichidează definitiv, prin legea din 7 Aprilie, raporturile atât de înăsprite între creditori și debitori. Această intervențiune a *Uniunii* se produce în două rânduri, cu scopul bine determinat de a crea un curent favorabil comercianților și industriașilor și a-i face să beneficieze de principiul conversiunii, rezervat până atunci numai agricultorilor de toate categoriile. Rezultatul demersurilor întreprinse a fost destul de satisfăcător, căci legea din

¹⁾ Idem.

²⁾ Gh. Christodorescu, *op. cit.*, pag. 434.

³⁾ Gh. Christodorescu, *op. cit.*, pag. 441.

7 Aprilie 1934 permite comercianților și industriașilor să ajungă la o înțelegere cu creditorii lor sau chiar să recurgă la comisiuni de conciliere pentru stabilirea capacității de plată.

Iată, în rezumat, care a fost activitatea *Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie* în intervalul 1926—1936 și în special în ultimii ani, când colaborarea ei cu organele publice a urmărit, din toate puterile, combaterea unei crize din ce în ce mai amenințătoare. Această activitate, expusă atât de luminos în volumul d-lui Gh. Christodorescu: « *O operă profesională* » constituie, fără îndoială, un patrimoniu moral important și ea este de natură să inspire, în ce privește viitorul *Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie*, multe și legitime speranțe.

IOAN BUDU

REVISTA REVISTELOR

STREINE

CAHIERS DU SUD

Nr. 180 — 1936

De douăzeci și trei de ani apare la Marsilia o revistă pentru poezie, critică și filozofie intitulată *Cahiers du Sud*, care niciodată n'a pus mai presus de problemele în legătură cu poezia preocupări de alt ordin. Din acest punct de vedere, nici în Paris nu se tipărește o publicație mai serioasă ca documentație și adâncime de gândire. Cea mai mare parte a tinerilor poeți de azi din Franța au trecut prin aprecierea redactorilor ei, dacă nu prin chiar paginile de text ale revistei. Tot aci fostul B. Fundoianu, azi B. Fondane, și Ilarie Voronca, dintre scriitorii români, au tipărit și continuă să-și tipărească lucrările lor în limba franceză.

Unul dintre poeții obișnuți ai publicației este d. Ivan Goll, care în acest număr publică patru poeme sub titlul general de *Metro*; sunt versuri de frumoasă densitate, dintre care vom transcrie *Le feu défendu*:

Soulève la paupière abaissée d'une femme
Et tu découvras
Le feu si longtemps défendu
Le même feu qui couve au coeur des temples
Et dans l'oeil de l'oiseau
Le feu qui frissonne dans l'eau
Et qui t'inquiète sur l'étoile rousse:
Tout près de toi
Une déesse brûle!

În articolul *Fantaisime et Poésie*, semnat Léon Gabriel Gros, găsim considerații începătoare, care se potrivesc de minune și stării actuale a poeziei noastre. « Operele tinerilor poeți, scrie d. Gros, dacă cele mai bune dintre ele participă la grija de puritate care însufleșea generația din 1920, nu îi cultivă de asemenea și erorile, adică acea pornire spre incoerență, spre ezoterism, acel caracter de nebulie cu mintea limpede care constituie cea mai jalnică moștenire a revoluției supra-realiste. Toate aceste restricții odată făcute, cu o violență pe care aș dori-o cât mai convingătoare, nu este mai puțin adevărat că cele mai bune dintre aceste texte, cu tot gustul unor atitudini de care pe autorii lor numai o pasiune reală îi va desbăra, revelează un climat autentic ». Nota justă într-o revistă de avant-gardă este de două ori meritoasă.

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Nr. 270 — 1936

Albert Thibaudet, criticul revistei, semnaleză ca totdeauna o serie de *Réflexions*, făcute cu prilejul eseurilor care premerg tomurile XVI și XVII din Enciclopedia Franceză. Deosebit de interesante sunt observațiile, cu care încheie Thibaudet, privitoare la determinantele simțului modern de precizie. « D. Bergson a arătat, în pagini sugestive, deși prea scurt, că Grecii au creat unul dintre resorturile esențiale ale lumii moderne: preciziunea. Fără concursul împrejurărilor care le-au permis studiul matematicilor pure și dezinteresate, spiritul omenesc ar fi putut să ignoreze multă vreme preciziunea, s'ar fi dispensat de ea și alta ar fi fost civilizația modernă. Dar plecând dela Greci s'ar putea face de asemenea o istorie a precizunii în arte și litere. Arhitecții moderni au recunoscut până la ce necrezut punct era Partenonul o arhitectură de precizie, în înțelesul în care există ceasornicaria de precizie. Nici minunile de precizie cărora le datorește sculptura greacă faptul de a fi aproximat viața din așa de aproape nu sunt mai puțin uimitoare. Sofiștii greci au născocit în același chip, chiar dacă l-au depășit, un stil de precizie în proză, acela al lui Georgias și al lui Prodicus. Există o precizie dramatică în Sofocle și Menandru. Și ce este altceva dialogul socratic al lui Platon, chiar acolo unde pare mai obositor și mai zadarnic, decât o căutare nebunească a precizunii? Vârful cel mai ascuțit al precizunii în arta modernă se găsește în Racine. Iar de altă parte, poetul preciziei nu poate fi imaginat ca fiind altceva decât un elenist, elev al Grecilor, și, ca Oreste, ambasadorul lor ».

În restul numărului, Alain continuă acea *Historie de mes pensées*, începută în luna Februarie și André Gide — mereu interesantele *Pages de Journal*.

LE MOIS

T. 61 și 62 — 1936

Sub titlul *Tradition Européenne et Art Exotique*, *Le Mois* arată într'un articol redacțional, cum obișnuște acest important periodic mondial, că dela un timp Europa manifestă tot mai mult interes pentru artele asiatice, americane, polinesiene și negre. Acest gust sau înclinare modernă trădează un fel de sațietate a noastră de trecutul propriu cum ar fi Evul-Mediu și Antichitatea clasică. Altădată, orizontul istoric dacă nu chiar geografic al europeanului se reducea la Roma, Grecia și acel Orient al Bibliei și al lui Herodot. Se înțelege că restul lumii nu era cu totul necunoscut nici chiar Romanilor sau Grecilor, dar ceea ce ei știau nu ajunsese ca azi să modifice concepția de viață a oamenilor sau să fie pe cale de a provoca asemenea modificări. Și întrebarea pe care o sugerează articolul în chestiune — este de a se ști în ce măsură poate opera asupra ideii noastre despre lume noua orientare exotică: « va putea artistul european să se socotească în același grad moștenitorul lui Budha ca și al lui Socrate, discipolul lui Dante ca și al lui Firdusi, al lui Virgiliu ca și al lui Li-Taï-Po, va fi în stare să onoreze la fel pe

Cezar și Tamerlan, pe Alexandru ca și pe regele AçoKa, să-și amintească de mormântul lui Tutankamon ca de acela al lui Carol cel Mare, să contemple tot atât de entuziast templul Angkor ca și Partenonul, catedrala din Chartres sau Sfânta Sofia din Constantinopol? » Deși fără răspuns, întrebarea formulată astfel de *Le Mois* poate fi considerată ca indicând, dacă nu apariția unui nou ciclu de cultură, în orice caz îndepărtarea noastră treptată de acela cu bază greco-latină.

Tomul 62 al valoroasei reviste de sinteză a activității mondiale, publică următoarele articole semnate: *Alegerile spaniole*, de Ricardo Samper, fost președinte de Consiliu; *Japonia și paritatea navală*, de amiralul Eisuke Jamamoto; *Pesimismul și romanul*, de Edmond Jaloux; *Criza muzicii*, de Darius Milhaud; *Avântul televiziunii în Franța*, de R. Barthelemy. Afară de acestea, ne oferă portretele biografice a dd. *Albert Sarraut*, *Marcel Régnier*, *mareșalul Tukhaievsky* *Romain Rolland*, *Giseking*, și *Pieter Zeeman* și numeroase studii asupra subiectelor de actualitate, dintre care amintim: Bilanțul celei de-a XV-a legislaturi franceze, Semnele ameliorării situației economice în Franța și în streinătate, Reînarmarea Angliei și a Belgiei, etc.

CONFERENCIA

Nr. VI — 1936

Despre *La Belle Corisande* din *Țîmpul Regelui Henric al IV-lea* a vorbit la Universitatea Analelor d. duce de Lévis-Mirepoix; despre *Franța față de celelalte țări și problemele actuale*, în cadrul *Neliniștii moderne* — d. conte Wladimir d'Ormesson, despre *Mozart*, *Viena și Italia* — d. Henry Bidou, iar despre *Comedienii italieni sub Henric al IV-lea* — d. Jules Truffier. Pentru actualitatea ei ca și pentru documentația care o alimentează, conferința d-lui d'Ormesson reține până și cea mai distrată atenție. Este o perspectivă completă asupra politicii europene dusă de Franța și Anglia, sprijinite pe concursul Micii Înțelegeri. Starea de lucruri este astfel expusă încât spiritul de fin diplomat al conferențiarului pare numai o podoabă în plus a situației obiective ce înfățișează.

ROMĂNEȘTI

SOCIOLOGIE ROMĂNEASCĂ

Nr. 1, 2 — 1936

Sub direcția d-lui prof. D. Gusti și ca organ al Institutului Social Român, a început din Ianuarie a. c. să apară o revistă de sociologie, care pune în lumină rodnicile îndrumări și realizări, ale directorului ei. « Ne vom strădui prin noul organ, scrie d-sa, să îndrumăm toate cercetările monografice care ni se adresează sau depind de noi. Vom da, număr cu număr, indicații de metodă și de tehnică de lucru, vom discuta problemele sociologice care au vreo legătură cu monografia, vom da pilde de probleme cercetate și vom urmări de aproape mișcarea sociologică dela noi și din străinătate, ca să tragem toate foloasele de critici, confruntări și dări de seamă.

Pornim astfel la drum cu nădejdea că răspundem unei nevoi reale: mișcarea pentru cunoașterea țării, care însemnează singurul temei adevărat al unei sociologii naționale. Adevărul nu există și nu se găsește decât printr'o experiență continuă și perpetuă: verum index sui. Munca severă monografică ne va apăra de eroarea și falsificarea înțelegerii juste și totale a socialului românesc, de multe ori involuntare, și isvorite din generoase bunevoiți. Experiența științifică, ce iese din contactul direct cu realitatea socială, crează însă în noi o constantă de tonalitate spirituală, o dorință arzătoare și chiar o voință hotărâtă, ce produc alături de bucuria, pe care o dă totdeauna cucerirea intelectuală a unei cunoștințe, o emoție morală ce ne impune imperativul unor reforme profunde și totale, de transformare radicală și înnobilitare necesară a acestei realități, câteodată atât de tristă și vicioasă, dar totdeauna perfectibilă. În acest fel revista «Sociologie Românească» nu va deveni o simplă culegere de fapte și precepte, ci va cultiva o Etică și o Politică a Adevărului social, așa cum reese din știința Națiunii ».

Căldura cu care d. prof. D. Gusti exprimă menirea noii publicații este, mai mult decât orice, garanția seriozității ei. Hotărât, o astfel de revistă lipsea.

În numărul 2, din bogatul material folkloristic publicat, ne oprim asupra expunerii *Cumuna în satul Șanș* și extragem pentru cititorii noștri cântecul *Dealul Mohului*, cules de prof. C. Brăiloiu :

Dealul Mohului	Că de n'ar sori
Umbra znopului,	Oameni-ar muri.
Cine se umbrea	Sora vântului
Și să sfătuia?	Ia așa zicea :
Sora Soarelui	Că ia-i sor' mai mare,
Și cu-a vântului.	Că frate-so boare,
Ia așa zicea :	Că de n'ar bori,
Că i-ai sor' mai mare	Oamenii-ar muri,
Că frate-so-i soare,	Oamenii din câmp
Că de când răsare	Și boii din jug.
Până când sfințește,	
Lumea încălzește.	

G Â N D I R E A

Nr. 3 — 1936

Pagini de un susținut ton panegirist semnează d. T. Vianu despre regretatul Matei I. Caragiale, alături de acelea intitulate *Perspectiva Sofianică* ale d-lui Lucian Blaga. Studiul d-lui Blaga adaogă la factorii stilistici ai culturii pe care autorul i-a fixat în *Orizont și Stil*, lucrare de curând apărută în editura *Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II »*, un nou factor pe care îl denumește chiar titlul studiului.

Sumarul este întregit de colaboratorii obișnuiți ai revistei, dintre care remarcăm în special pe d. Ovidiu Papadima la *Cronica Literară*.

PREOCUPĂRI LITERARE

Nr. 1, 2, 3 — 1936

Există la noi o societate zisă *Prietenii Istoriei Literare*, întemeiată de un mănunchi de carturari modești în 1925 și al cărei animator este d. Petre V. Haneș, cunoscutul profesor de limba și literatura română, neobositul răscolitor al trecutului nostru literar și autor de manuale didactice. După zece ani încheiați de evoluție nezmotoasă, această societate, în ale cărei reuniuni periodice se dezbăteau și se mai dezbăt capitolele controversabile ale istoriei literare românești, ajunge azi să tipărească un fel de buletin lunar mai propriu decât acela care apărea altădată atât de neregulat. Este greu să dăm o idee mai cuprinzătoare privind cele trei numere apărute până acum Cititorii noștri însă își vor da seama de prețul acestei publicații, pe cât de originală pe atât de utilă, din menționarea contribuției de ordin istorico-literar a directorului ei, d. P. V. Haneș, intitulată *Un manuscris corectat de M. Eminescu*. E vorba de piesa de teatru în trei acte a Eugeniei Bodnărescu, soția poetului Samson Bodnărescu: *Devotamentul*. Autoarea rugase pe marele poet să-i revadă manuscriptul și să i-l corijeze unde va crede de cuviință. D. Haneș reproduce observațiile autografe ale lui Eminescu, al cărui scris mărunț și câteodată înflorit poate fi recunoscut de oricine a privit vreodată un manuscris al poetului. Găsim foarte nimerit să reproducem și noi după *Preocupări Literare* parte din aceste observații critice. În legătură cu numele personajelor: « N.B. Numele în *scu* nu sunt caracteristice. De aceea ar trebui alese altele. Scierile lui Molière de ex. cuprind numai numiri caracteristice la auzirea cărora ne închipuim oarecum persoana ». Eminescu, altundeva, șterge un pasaj în întregime, deoarece o femeie vorbește prea mult asupra temperamentului pasional al femeilor în general și adaogă: « Pasiunea nu reflectează ». Iar ca apreciere globală asupra lucrării, poetul scrie: « Piesa trebuie redusă la două acte. În actul întâi să se arate repede interesul Iuliei pentru general, patima ruinătoare a acestuia, ascunderea numelor adevărate ale Leonescului și Jorescului și cauza acestora. Totdeauna partea *espozitivă* a unei piese trebuie să fie cât se poate de scurtă, mai ales când piesa nu-i istorică, când *espozitivul* ei se spune din gură, nu se petrece pe scenă. Redusă la două acte, drama va fi bună. Totodată trebuiește stearsă nu numai orice frază, dar chiar orice vorbă, care nu contribuie la caracterizarea persoanelor și a situației ». Cine dorește să vadă aceste rânduri în reproducere autografă, nu are decât să deschidă numărul 1 din *Preocupări Literare*.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU. *Libertatea mărilor și prizele marilime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericiției</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	Lei 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	Lei 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i>	Lei 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU,	Lei 30
HOMER, <i>Odișeea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU	Lei 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU	Lei 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	Lei 60
R. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	Lei 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i>	Lei 40

Sub tipar

JAKOB WASSERMANN, *Cristofor Columb*, traducere din limba germană de I. SÂN GIORGIU

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

A apărut

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
---	--------

BIBLIOTECA ARTISTICĂ

A apărut

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea cu 24 de planșe</i>	Lei 60
---	--------

Sub tipar

A.L. BUSUIOCEANU, *Andreescu*

BIBLIOTECA «ORAȘE»

A apărut

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> cu numeroase ilustrații în text	Lei 50

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de Radu CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-RAL PERTICARI-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	Lei 200

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor I</i> , ediția II, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	Lei 200

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut

Romane

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Beljer</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trăcută viață de doamne și domnițe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	Lei 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flăcări de toamnă</i>	Lei 60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK, <i>Factorul lui Nenea Tache Vameșul, II</i>	Lei 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerete</i>	Lei 50

Sub tipar

N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Sașirim, I</i>	
N. M. CONDIESCU, <i>Peste mări șiări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MÜTZNER	

Au apărut

Essouri, Critică

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUȘ, <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G. M.-CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	Lei 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	Lei 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	Lei 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, II</i>	Lei 90
SERBAN CIOCULESCU, <i>Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarijopol (1905—1912)</i>	Lei 40
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihai Eminescu, II, III</i>	2 vol. Lei 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	Lei 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, III</i>	Lei 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	Lei 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armoniet, I</i>	Lei 60

Sub tipar

G. CĂLINESCU, *Opera lui Mihai Eminescu, IV*

Versuri

Au apărut

DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor tineri, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Tării</i>	Lei 40
G. IȘNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Paise psaltui spun</i>	Lei 40
V. CIOCĂLȚEU. <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Helada</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Roma</i>	Lei 60
ION POGAN. <i>Zogar</i>	Lei 40
RADU BOUREANU. <i>Golful Sângelui</i>	Lei 50
ION MINULESCU. <i>Nu sunt ce par a fi...</i>	Lei 50
VIRGIL, CARIANOPOL. <i>Scrisori către plante</i>	Lei 40

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RĂDU
ȘI GALA GALACTION

Au apărut

Ednarea cântărilor	gratuit
Cartea lui Iov	gratuit
Elemente	gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH. <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA.	Lei 40
L. UGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU.	Lei 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ.	Lei 50
R.-L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut

D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100
PETRE PÂNDREA. <i>Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	Lei 60
LUCIAN BLAGA. <i>Orizont și stil</i>	Lei 60

Sub tipar

MIRCEA ELIADE. <i>Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne</i>
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. II</i>
C. RĂDULESCU-MOTRU. <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut

G. I. BRĂTIANU. <i>Napoléon III et les nationalités</i>	Lei 60
---	--------

OPERELE PREMIATE ALE SCRIITORILOR TINERI 1934 și 1935

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Înșin sub săbii, poeme</i>	Lei 40
HORIA ȘTAMATU. <i>Memnon, versuri</i>	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU. <i>Poemele poetului tânăr</i>	Lei 20
VIRGIL GHEORGHIU. <i>Marea vânătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICU. <i>Pod cleat</i>	Lei 20

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU. <i>Sonatină pentru pian și violină</i>

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 240-70 206-40

